

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI
Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel M¼d¼rl¼đ¼

T¼rkiye'nin Avrupa Birliğine
Katılım S¼recine İlişkin
2003 YILI İLERLEME RAPORU

Ankara
Aralık 2003

İÇİNDEKİLER

A. GİRİŞ	1
1. Önsöz.....	1
2. Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler.....	2
İkili Ticaret de Dahil Olmak Üzere, Ortaklık Anlaşması Kapsamındaki Son Gelişmeler	4
Topluluk Yardımı	5
Ayrıntılı Mevzuat İncelenmesi	7
Eşleştirme	7
B. ÜYELİK KRİTERLERİ.....	9
1. Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler.....	9
1.1 Son Gelişmeler	12
1.2 Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü.....	13
Yasama	13
Yürütme	14
Milli Güvenlik Kurulu	15
Yargı	16
Yolsuzlukla Mücadele Tedbirleri	19
1.3 İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması	20
Medeni ve Siyasi Haklar	22
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar	33
Azınlık Hakları ve Azınlıkların Korunması	35
1.4 Kıbrıs.....	37
1.5 Sınır Anlaşmazlıklarının Barışçıl Yollarla Halli	37
1.6 Genel Değerlendirme.....	38
2. Ekonomik Kriterler.....	41
2.1 Giriş.....	41
2.2 Ekonomik Gelişmeler	41
2.3 Kopenhag Kriterleri Açısından Değerlendirme	43
2.4 Genel Değerlendirme.....	51
3. Üyelikten Kaynaklanan Yükümlülükleri Üstlenebilme Yeteneği	52
3.1 Müktesebat Başlıkları.....	56
Başlık 1: Malların Serbest Dolaşımı.....	56
Başlık 2: Kişilerin Serbest Dolaşımı	60
Başlık 3: Hizmet Sunumu Serbestisi	61
Başlık 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı	64
Başlık 5: Şirketler Hukuku	66
Başlık 6: Rekabet Politikası	68
Başlık 7: Tarım.....	70
Başlık 8: Balıkçılık.....	74
Başlık 9: Ulaştırma.....	75
Başlık 10: Vergilendirme	78
Başlık 11: Ekonomik ve Parasal Birlik	80
Başlık 12: İstatistik.....	81
Başlık 13: Sosyal Politika ve İstihdam.....	82
Başlık 14: Enerji.....	86
Başlık 15: Sanayi Politikası.....	90
Başlık 16: Küçük ve Orta Boy İşletmeler.....	91
Başlık 17: Bilim ve Araştırma.....	93
Başlık 18: Eğitim ve Mesleki Eğitim.....	95
Başlık 19: Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojileri.....	96
Başlık 20: Kültürel ve Görsel-İşitsel Politika.....	98
Başlık 21: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	100
Başlık 22: Çevre.....	101

Başlık 23: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması.....	104
Başlık 24: Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği	106
Başlık 25: Gümrük Birliği.....	114
Başlık 26: Dış İlişkiler.....	116
Başlık 27: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası.....	118
Başlık 28: Mali Kontrol	120
Başlık 29: Mali ve Bütçesel Hükümler.....	122
3.2. Genel Değerlendirme.....	124
C. SONUÇ.....	128
D. KATILIM ORTAKLIĞI: GENEL DEĞERLENDİRME.....	134
EKLER.....	137
EK I:ADAY ÜLKELER TARAFINDAN ONAYLANAN İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİ.....	138
EK II:İSTATİSTİKİ VERİLER.....	139

A. GİRİŞ

1. Önsöz

Haziran 1998 tarihli Cardiff Zirvesinde, Komisyonun, Türkiye hakkında, Türkiye-AT Ortaklık Anlaşmasının 28'inci maddesi ve Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi sonuçlarına dayanan bir rapor sunacağı açıklanmıştır. Komisyon, Türkiye'ye ilişkin ilk İlerleme Raporunu, diğer aday ülkelerin İlerleme Raporları ile birlikte, Ekim 1998 tarihinde sunmuştur.

Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde, “Türkiye, diğer aday ülkelere uygulanan kriterler temelinde, Birliğe katılma amacı taşıyan bir aday ülke olarak mütalaa edilmektedir. Mevcut Avrupa stratejisine göre, Türkiye de diğer aday ülkeler gibi, reformlarını hızlandıran ve destekleyen bir katılım öncesi stratejiden yararlanacaktır” kararı alınmıştır.

Komisyon, üyeliğe hazırlanan aday ülkelerin kaydettikleri gelişmeleri, katılım öncesi stratejisinin bir parçası olarak, düzenli bir şekilde AB Konseyine rapor etmektedir. Bu çerçevede, Komisyon 1998'den 2002 yılına kadar Türkiye'ye ilişkin yıllık İlerleme Raporları yayımlamıştır.

Bu nedenle, daha önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da, Türkiye'nin katılım amacıyla kaydettiği gelişmeler hakkında bir İlerleme Raporu hazırlanması uygun görülmüştür.

Raporun yapısı, 2000 ve 2001 yılları İlerleme Raporlarıyla büyük ölçüde aynıdır. Önceki raporlarda olduğu gibi, işbu Rapor da:

- Türkiye ile Birlik arasındaki ilişkileri, özellikle AB-Türkiye Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ele alır;
- 1993 Kopenhag Zirvesinde belirlenmiş olan siyasi kriterler (demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların korunması) açısından mevcut durumu inceler;
- Kopenhag Zirvesinde tanımlanmış olan ekonomik kriterleri (işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesi) açısından Türkiye'nin mevcut durumunu ve kaydettiği ilerlemeyi değerlendirir;
- Türkiye'nin, Antlaşmalar, ikincil mevzuat ve Birlik politikalarında ortaya konulan müktesebatı üstlenebilme kapasitesini inceler, diğer bir ifadeyle, üyelik yükümlülüklerini değerlendirir. Bu bölümde, Köln ve Helsinki Zirvelerinde vurgulanan nükleer güvenlik standartlarına özellikle dikkat çekilmektedir. Bu bölüm, sadece mevzuatın uyumlaştırılmasını değil, müktesebatın etkili biçimde uygulanması için gerekli hukuki ve idari kapasitenin geliştirilmesini de içermektedir. Avrupa Konseyi, bu ikinci hususun önemini 1995 Madrid Zirvesinde ve müteakip vesilelerle ve son olarak da Aralık 2002 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesinde vurgulamıştır. Avrupa Konseyi tarafından, Madrid Zirvesinde, aday ülkelerin, uyumlu bir bütünleşme için gerekli koşulların oluşturulabilmesi bakımından, idari yapılarında gerekli düzenlemeleri yapmalarının gereği vurgulanmıştır. Kopenhag Zirvesinde de, aday ülkelerde, hukuki ve idari reformların önemi vurgulanarak, bu reformların aday ülkelerin üyelik için hazırlıklarının ilerlemesine katkıda bulunacağı ifade edilmiştir.

Bu Rapor, 2002 yılı İlerleme Raporundan bu yana kaydedilen gelişmeleri dikkate almaktadır. Rapor, 30 Eylül 2003 tarihine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Ancak, bazı özel

durumlarda, söz konusu tarihten sonra alınan tedbirlere de yer verilmektedir. Rapor ayrıca, 2002 yılı İlerleme Raporunda yer alan reformların ne derecede gerçekleştirilmiş olduğunu değerlendirmekte ve yeni girişimleri incelemektedir. Rapor ayrıca, ele alınan konulara ilişkin genel bir durum değerlendirmesi sunmaktadır.

Raporda, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı önceliklerinin ne ölçüde dikkate alındığını inceleyen ayrı bir bölüme de yer verilmektedir.

Daha önceki Raporlarda olduğu gibi, bu Raporda da 'ilerleme', fiilen alınan kararlar, fiilen kabul edilen mevzuat, fiilen onaylanan uluslararası sözleşmeler (bunların uygulanması da dikkate alınarak) ve fiilen uygulanan tedbirler temel alınarak değerlendirilmiştir. İlke olarak, hazırlık aşaması ya da TBMM onayı aşaması gibi değişik aşamalarda bulunan mevzuat ya da tedbirler dikkate alınmamıştır. Bu yaklaşım, tüm aday ülkelere eşit muamelede bulunulmasına ve katılım süreci içindeki ülkelerin elde ettikleri somut ilerlemelerin tarafsız bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Bu Rapor, çok sayıda bilgi kaynağından yararlanılarak hazırlanmıştır. Aday ülkeler, son İlerleme Raporunun yayımlanmasından itibaren, üyelik için yürüttükleri hazırlıklar konusunda kaydettikleri ilerlemelere ilişkin bilgi vermeye davet edilmiştir. Mevcut olduğu ölçüde, Ortaklık Anlaşmaları ve müktesebatın üstlenilmesine ilişkin ulusal programlar kapsamında sağlanan bilgiler ve bazı alanlarda aday ülkelerin idari kapasitelerinin değerlendirilmesi kapsamında verilmiş çeşitli uzman görüşleri, aday ülkeler hakkındaki bilgiler açısından ilave kaynakları oluşturmuştur. Konsey görüşleri ile Avrupa Parlamentosunun raporları ve ilke kararları da İlerleme Raporlarının hazırlanmasında dikkate alınmıştır. Komisyon, Avrupa Konseyi, AGİT ve uluslararası mali kuruluşlar gibi çeşitli uluslararası örgütler ile sivil toplum örgütlerinin değerlendirmelerinden de yararlanmıştır.

2. Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler

Ekim 2002 tarihli Brüksel Zirvesinde, *“Türkiye, Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sağlama yolunda önemli adımlar atmış ve Komisyon'un İlerleme Raporunda kaydettiği gibi, ekonomik kriterler ve müktesebata uyum konusunda ilerleme kaydetmiştir. Bu durum, Türkiye ile katılım müzakerelerinin açılmasını gündeme getirmiştir. Birlik, diğer aday ülkelere uygulanan aynı ilkeler ve kriterler temelinde, Türkiye'yi, AB'ye katılım yönünde ileriye götürecek olan reform sürecinin devam ettirilmesi ve uygulamaya ilişkin ilave somut adımların atılması yönünde teşvik etmektedir.”* kararı alınmıştır.

Aralık 2002 tarihindeki Kopenhag Zirvesinde, *“1999 yılında Helsinki Zirvesinde alınan, Türkiye'ni, diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya kararlı bir aday ülke olduğu kararını teyit eder. Konsey, Türkiye'nin, özellikle Katılım Ortaklığı Belgesinde belirtilen pek çok temel öncelikleri kapsayan son uyum paketleri ve takibeden uygulama önlemleri vasıtasıyla Kopenhag kriterlerine uyum konusunda attığı önemli adımları memnuniyetle karşılamaktadır. Birlik, yeni hükümetin reform sürecinde ilave adımlar atma yönündeki kararlılığını memnuniyetle karşılamakta ve hükümeti, özellikle siyasi kriterler alanındaki eksikliklerin, yalnızca mevzuat uyum açısından değil, uygulama da dikkate alınarak, süratle giderilmesi yönünde teşvik etmektedir. Birlik, Kopenhag'da 1993'de kararlaştırılan siyasi kriterler çerçevesinde, üyelik için, bir aday ülkede, demokrasiyi, insan haklarını, hukukun üstünlüğünü, azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını temin eden kurumların istikrarlı bir yapıya kavuşturulmasının sağlanmış olmasının gerektiğine dikkat çeker.*

Birlik, Türkiye'yi reform sürecini hızlı bir şekilde sürdürmesi yönünde teşvik eder. Aralık 2004 tarihli Avrupa Konseyinde, Komisyonun raporu ve tavsiyeleri dikkate alınarak, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verilmesi durumunda AB gecikmeksizin Türkiye ile katılım müzakerelerine başlayacaktır.

Türkiye'ye AB'ye üyelik yönünde yardım etmek amacıyla, Türkiye için katılım stratejisi güçlendirilecektir. Komisyon, gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı Belgesi önerisi sunmaya ve mevzuat incelenmesi sürecini hızlandırmaya davet edilmiştir. Aynı zamanda, AT ile Türkiye arasındaki gümrük birliği genişletilmeli ve derinleştirilmelidir. Birlik, Türkiye'ye sağlanan katılım öncesi mali yardımı önemli ölçüde artıracaktır. Bu yardım, 2004'den itibaren, bütçenin 'katılım öncesi harcamaları' başlığı altında finanse edilecektir." kararı alınmıştır.

Haziran 2003 tarihli Selanik Zirvesi sonuçlarında "(Konsey) özellikle 2003 sonunda gerçekleştirilen mevzuat çalışmaları olmak üzere, Türk hükümetinin reform sürecinin devamı yönündeki kararlılığını takdirle karşılar ve Birlik ile katılım müzakerelerinin başlatılması açısından Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi için gösterilen çabaları destekler. Bu amaçla, kaydedilen ilerlemeler göz önünde bulundurulmakla birlikte, önemli ölçüde ilave çaba harcanması gerekmektedir. Türkiye'nin bu hedefe ulaşmasına yardım etmek amacıyla, önemli ölçüde artırılmış katılım öncesi mali yardım ile desteklenen ve Türkiye'nin dikkate alınması gereken önceliklerin belirlendiği gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı Belgesi, kısa bir süre önce Konsey tarafından kabul edilmiştir. Helsinki Zirvesi sonuçları da dikkate alınarak, söz konusu Belgede yer alan önceliklerin yerine getirilmesi, AB'ye üyelik doğrultusunda Türkiye'ye yardımcı olacaktır. Özellikle Aralık 2004 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından alınacak karar açısından, Katılım Ortaklığı Belgesi, AB-Türkiye ilişkilerinin belirleyici bir unsurunu oluşturmaktadır." ifadesi yer almaktadır.

Katılım öncesi stratejisinin uygulanmasına devam edilmiştir. Özet olarak, rapor döneminde aşağıdaki sonuçlar alınmıştır :

- Danimarka, Yunanistan ve İtalya'nın başkanlık dönemlerinde güçlendirilmiş siyasi diyalog devam etmiştir. Türkiye'deki siyasi reformlar, insan hakları, Kıbrıs ve anlaşmazlıkların barışçıl yollardan halli tartışılan konular arasındadır. Ayrıca, Irak, Kafkasya, Batı Balkanlar, Orta Doğu ve Afganistan gibi geniş kapsamlı uluslararası konularda görüş alış verişinde bulunulmuştur.
- Güçlendirilmiş ekonomik diyalogun ilk toplantısı Eylül 2003'de yapılmıştır. Bu toplantı, özellikle, ekonomik gelişmeler ve Türkiye'deki ekonomik reformların hızı hakkında bilgi alışverişi yapılması açısından oldukça yararlıdır.
- Siyasi kriterlerin düzenli olarak izlenmesi amacıyla, Brüksel ve Ankara'da dönüşümlü olarak üç toplantı gerçekleştirilmiştir. Komisyon, Dönem Başkanlığından bir temsilcinin katılımı ile bu toplantılara başkanlık etmiştir.
- Gümrük Birliği Ortak Komitesi Aralık 2002'de Brüksel'de toplanmıştır.
- Gümrük Birliğinin derinleştirilmesi amacıyla, Komisyon ile Türkiye, malların serbest dolaşımının tam olarak sağlamak amacıyla bir eylem planı üzerinde çalışmaktadır. Gümrük birliğinin genişletilmesi konusunda, hizmetlerin ve kamu ihalelerinin serbestleştirilmesi çalışmalarına müzakerelerin yeniden başlatılması amacıyla devam edilmiştir.
- Türkiye'nin 2003 yılı içinde bir dizi Topluluk program ve ajanslarına katılımı 26 Şubat 2002 tarihinde Türkiye ile imzalanan Çerçeve Anlaşması temelinde gerçekleştirilmektedir. Türkiye halen aşağıdaki Topluluk programlarına katılmaktadır: İşletme ve girişimcilik, e-İçerik, Kadın-Erkek Eşitliği, Ayrımcılıkla Mücadele, Sosyal Dışlanmayla Mücadele,

İstihdam Alanında Teşvik Önlemleri, yeni Kamu Sağlığı Programı ve Araştırma Konusunda 6. Çerçeve Programı. Katılım öncesi mali yardım programları kısmen bu program ve ajanslara katılımın yükünü hafifletmektedir. Türkiye'nin Akıllı Enerjiler, IDA, Fiscalis 2007 ve Gümrükler 2007 gibi bir dizi programa da katılabilmesi için hazırlıklar sürmektedir

- Türkiye Avrupa Çevre Ajansı'nın bir üyesi olup, katılıma ilişkin anlaşma 23 Ocak 2003 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye'nin Lizbon'daki Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi'ne üye olmasına ilişkin hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir.
- Komisyon, Aralık 2002'deki Kopenhag Zirvesi sonuçlarını müteakip, Mart 2003'de 'Türkiye için Katılım Stratejisinin Güçlendirilmesi' konusunda bir Bildiri sunmuştur. Söz konusu Bildiride, 2004-2006 döneminde Türkiye'ye sağlanacak mali yardımın önemli ölçüde artırılması öngörülmektedir. Katılım öncesi mali yardım, 2004'de 250 milyon euro, 2005'de 300 milyon euro ve 2006'da 500 milyon euro'ya ulaşacaktır. Tüm aday ülkeler için olduğu gibi, Türkiye için de mali yardım Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan önceliklerle ilişkilendirilecektir. Bildiride, aynı zamanda, siyasi diyalog, ekonomik diyalog, adalet ve içişleri, deniz güvenliği, mevzuat incelemesi süreci, gümrük birliğinin kapsamının genişletilmesi ve ticari ilişkilerin derinleştirilmesi gibi alanlarda güçlendirilmiş işbirliği öngörülmektedir.

19 Mayıs 2003'de gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı Belgesi kabul edilmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi bu raporun D bölümünde yer almaktadır.

24 Temmuz 2003 tarihinde, müktesebatın üstlenilmesine ilişkin yenilenmiş bir Ulusal Program kabul edilmiştir. Söz konusu Programda, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi çerçevesinde gerçekleştirmeyi öngördüğü hususlar, Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan önceliklerin uygulamasına ilişkin takvim ile beşeri ve mali kaynaklara ilişkin hususlar yer almaktadır. Gerek Katılım Ortaklığı Belgesi, gerekse Ulusal Program, kaydedilen gelişmeler dikkate alınarak ve belirlenecek yeni öncelikler çerçevesinde düzenli olarak güncelleştirilmektedir.

AB'ye katılım yolunda bir aday ülke olarak Türkiye, Birliğin gelecekteki anayasasına ilişkin Hükümetlerarası Konferansa gözlemci olarak katılmaya davet edilmiştir.

İkili Ticaret de Dahil Olmak Üzere, Ortaklık Anlaşması Kapsamındaki Son Gelişmeler

Ortaklık Komitesi 15 Nisan 2003 tarihinde Lüksemburg'da toplanmıştır. 15 Mart 2003 tarihinde Brüksel'de Ortaklık Komitesi toplantısı gerçekleştirilmiştir. Alt komiteler sistemi teknik tartışmaların yapıldığı bir platform olma özelliğini sürdürmektedir.

TBMM ve Avrupa Parlamentosu temsilcilerinden oluşan AT-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu Haziran 2003'de İstanbul'da toplanmıştır. 5 Haziran 2003 tarihinde, Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik başvurusu konusunda bir ilke kararı almıştır.¹ Ekonomik ve Sosyal Komiteye bağlı Ortak Danışma Komitesi Nisan 2003'de İstanbul'da toplanmıştır.

Avrupa Topluluğunun Türkiye'nin dış ticareti içerisindeki payı, 2000 ve 2001 yıllarında gerçekleşen azalmanın ardından, 2002 yılında yükselmiştir. Türkiye ile AT arasındaki ticaret

¹ Avrupa Parlamentosu raportörü Arie Ooslander'dir.

hacmi 2001 yılına göre yüzde 13.4 artmış ve AT'nin Türkiye'nin toplam ticaretindeki payı yüzde 47,9 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında, Türkiye'nin AT'ye ihracatı 2001 yılına göre % 6.1 artarak, toplam ihracatının % 51,4'ünü oluşturmuştur (19.1 milyar euro). Tekstil ve hazır giyim ürünleri, taşıt ve otomotiv parçaları Türkiye'nin AT'ye ihraç ettiği başlıca sanayi ürünleridir. 2002 yılında, Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalat 2001 yılına göre % 19.8 artarak, Türkiye'nin toplam ithalatının % 45,5'ini oluşturmuştur (24.5 milyar euro). Makine ve demir-çelik ürünleri AT'den yapılan başlıca ithalat kalemleridir.

2002 yılında, Türkiye'nin Topluluğa yaptığı tarım ürünleri ihracatı azalırken, AT'den yapılan ithalat artmış ve bu durum Türkiye'nin AT ile gerçekleştirdiği tarım ürünleri ticaretindeki belirgin ticaret fazlasının azalmasına sebep olmuştur. Bu ticaret fazlası daha çok Türkiye'nin meyve ve fındık ihracatından kaynaklanmakta olup, Türkiye'nin başlıca tarımsal ürün ithalatını ise tahıl oluşturmaktadır. AT-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin, 1/98 Sayılı Kararı çerçevesinde tarım ürünleri ticaretinin daha da serbestleşmesi, Türkiye'nin AB'den yapılan canlı hayvan ve et ürünleri ithalatına koyduğu yasak nedeniyle engellenmektedir.

Eylül 2002'de AB, bazı demir-çelik ürünleri ithalatında, *erga omnes* etkisine haiz, korunma tedbirleri uygulamaya başlamıştır. Bu tedbirler, AB üreticilerinin, ABD tarafından Mart 2003 tarihinde uygulanmaya başlayan korunma önlemleri neticesinde oluşacak ticaret sapmasından kaynaklanacak ciddi zarardan korunması için alınması gereken mutlak asgari önlemlerdir.

Ekim 2002'de, dikişli boru ürünleri ithalatında yeni bir anti-damping soruşturması başlatılmış ve bununla ilgili olarak Temmuz 2003'de geçici tedbirler alınmıştır.

Topluluk Yardımı

Konsey tarafından Aralık 2001 tarihinde kabul edilen, Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardım Programı, Türkiye'ye yardım sağlamak üzere tahsis edilmiş bir katılım öncesi mali yardım aracıdır. Bu programının programlama ve uygulama usulleri, PHARE programının usulleri ile büyük ölçüde uyumludur. Katılım Öncesi Mali Yardım Programı ile sağlanan destek, Türkiye'nin üyelik kriterlerini karşılamasına yardım etmeyi amaçlayan Katılım Ortaklığı önceliklerine odaklanmıştır.

Türkiye'ye, başlangıçta MEDA programı kapsamında ve daha yakın zamanlarda gümrük birliğini ve ekonomik ve sosyal gelişmeyi destekleyen iki "Avrupa Stratejisi" tüzüğü doğrultusunda yardım sağlanmıştır. Helsinki Zirvesi sonuçlarını takiben bu programlara "katılım öncesi" boyutu ilave edilmiştir.

Katılım Öncesi Mali Yardım Tüzüğü, 2002 yılından itibaren yukarıda adı geçen tüzüklerin yerini almıştır. PHARE programında olduğu gibi, bu programla, kurumsal yapılanmaya, müktesebat ile uyumu sağlayacak düzenleyici altyapıyı güçlendirmeye yönelik yatırımlara ve ekonomik ve sosyal uyum alanındaki yatırımlara destek sağlanmaktadır. Bu destek, Türkiye'nin müktesebatın üstlenilmesine ilişkin çabalarının desteklenmesi ve müktesebatın etkili bir şekilde uygulanması için gerekli kurumsal yapının güçlendirilmesi amacıyla, teknik yardım, eşleştirme (bkz. aşağıda) ve yatırım destek projeleri için eş finansman sağlanmasını içermektedir. Katılım Öncesi Mali Yardım Programı ile ayrıca, bölgesel ya da tematik odaklı sınırlı sayıda tedbir (yatırım ve hibe) ile desteklenen ekonomik ve sosyal uyumu teşvik edici mekanizmaların ve kurumların geliştirmesi konusunda Türkiye'ye yardım sağlanması amaçlanmaktadır. Diğer aday ülkelerde ISPA ve SAPARD kapsamında finanse edilen faaliyetler de bu program çerçevesinde desteklenebilecektir.

Türkiye ile yürütülmekte olan tüm işbirliği programlarının yönetiminin, Komisyonun Ankara Temsilciliğine devredilmesi olumlu sonuçlar vermeye devam etmiştir. 2002 yılı, taahhüt edilen yeni yardım miktarını büyük ölçüde aşan sözleşmesi imzalanmış projeler itibarıyla, Komisyonun Türkiye'ye sağladığı mali yardımlar bakımından şimdiye kadar en başarılı yıl olmuştur. 2003 yılında da, 1996-2001 dönemi boyunca birikmiş yardımları azaltacak şekilde, benzer bir performans sağlanması hedeflenmektedir.

Bunun yanı sıra, Türkiye'de merkezi olmayan bir uygulama sisteminin kurulmasına ilişkin olarak 2001 yılında alınan kararı takiben, Komisyon, söz konusu sistemin parçasını oluşturan birimleri (Ulusal Mali Yardım Koordinatörü, Merkezi Finans ve İhale Birimi, Ulusal Fon) akredite etmiş ve bunun ardından Katılım Öncesi Mali Yardım Programlarının uygulanmasına dair sorumluluğu Türk hükümetine devretmek için resmi bir karar almıştır.

1995 ve 2002 yılları arasında, Türkiye'deki çeşitli programlar için 954 milyon euro tahsis edilmiştir. 2000-2003 döneminde Türkiye'ye sağlanan yıllık ortalama mali yardım miktarı, yaklaşık 177 milyon euro tutarındadır. Türkiye'ye 2003 yılında katılım öncesi mali yardım çerçevesinde toplam 144 milyon euro tutarında yardım sağlanmış olup, bu yardımlar aşağıdaki önceliklere odaklanmıştır:

- Kopenhag siyasi kriterleri: polis teşkilatı, insan hakları, okullarda demokrasi ve vatandaşlık eğitimi ve hükümet ile sivil toplum arasındaki diyalogun geliştirilmesi amacıyla eşleştirme desteği ve teknik yardım sağlanacaktır. Türkiye, ayrıca, İnsan Hakları ve Demokrasi için Avrupa Girişimi (EIHRD) çerçevesinde odak ülkedir.
- Müktesebat uyumu: piyasa gözetimi ve uygunluk değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesi, içme suyu, hava kalitesi, kimyasallar ve atık yönetimi alanlarında AB çevre standartlarının kabul edilmesi, sigorta mevzuatının ve mali kontrol uygulamalarının AB standartlarına yakınlaştırılması ve kamu alımları sisteminin güçlendirilmesi için eşleştirme, teknik yardım ve yatırım; vize politikası ve uygulamalarının geliştirilmesi, polisin adli tıp kapasitesinin artırılması ve karapara aklama ve insan ticareti ile mücadelenin desteklenmesi için adalet ve içişleri alanında eşleştirme, teknik yardım ve yatırım desteği sağlanacaktır.
- Kamu yönetiminin güçlendirilmesi: programın bu bölümü, gümrük idaresinin kapasitesinin güçlendirilmesi, balıkçılık, enerji piyasası, ulaştırma ve doğrudan yabancı yatırımlara yönelik projeleri içermektedir.
- Ekonomik ve sosyal uyum: bu kapsamda Samsun, Kastamonu ve Erzurum'un geri kalmış bölgelerinin desteklenmesi amaçlanmakta ve bölgesel kalkınmaya yönelik AB yaklaşımların geliştirilmesi için Türkiye'deki kurumların kapasitelerinin artırılması hedeflenmektedir. Ayrıca, İstanbul çevresindeki KOBİ kümelerinin geliştirilmesi ve Bulgaristan ile pilot bir sınır ötesi işbirliği programının gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Program, ayrıca, Ulusal Mali Yardım Koordinatörü sekretaryası için kapasite oluşturulmasını (temel olarak, katılım öncesi yardım programlarının hazırlanması yönündeki kapasitelerinin geliştirilmesi amacıyla proje hazırlama konusunda) ve Türkiye'nin çeşitli AT programlarına ve ajanslarına katılım amacıyla sağladığı katkıya eş finansman teminini içermektedir.

PHARE Tüzüğü kapsamındaki faydalanıcı ülkelerden olmamasına rağmen, Türkiye'nin TAIEX gibi çok ülkeli PHARE programlarına katılımı, mümkün olduğu ölçüde kendi katılım öncesi mali yardım paketinden karşılanacaktır. Türkiye'ye yönelik TAIEX faaliyetleri daha da

artırılmaktadır. Mevzuat incelemesine destek sağlamak amacıyla bir dizi seminer, çalıştay ve ikili toplantı düzenlenmiştir. 2003 yılı için yeni TAIEX faaliyetleri planlanmaktadır.

Türkiye'ye sağlanan Topluluk yardımlarının etkisi olumlu yönde artmaktadır. 2002-2003 yıllarında gözlenen Türkiye'deki kurumlara sağlanan yardım programlarındaki artışın, merkezi olmayan yapılanmanın oluşturulmasının ardından da devam etmesi ve bu kapsamda, sağlanan desteğin belirgin etkilerinin görülmesi beklenmektedir.

AB, temel eğitim, mesleki eğitim, çevre altyapısı, üreme sağlığı ve makro ekonomik uyum gibi alanlara önemli miktarda kaynak aktarmıştır. Son zamanlarda, yerel yönetimler reformu, istatistik ve Türkiye'nin en fakir bölgelerine yatırım gibi bir dizi önemli alana yönelik know-how, teçhizat ve mali kaynak transferi başlatılmıştır. Müktesebat bağlantılı birçok alanda kurumsal kapasite oluşturulmasına yönelik olarak 2002 yılında sağlanan ilk desteği, müktesebatın üstlenilmesi ve uygulanmasına yönelik yasal ve kurumsal ihtiyaçlara ilişkin çabaların desteklenmesi izlemelidir. 2002 yılı programının uygulanması, Türkiye'de merkezi olmayan yapılanmanın kurulması şartına bağlanmış olup söz konusu yapılanma bu raporun yazıldığı tarihte henüz başlangıç aşamasındadır. Komisyon, ayrıca, Katılım Öncesi Mali Yardım Programı ile eğitim, düzenleyici reform ve kamu alımları gibi alanlarda sürdürülen ve Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası mali kuruluşlar tarafından desteklenen reform programları arasındaki tamamlayıcılığın sağlanmasını gözlemlemektedir.

Türkiye, aynı zamanda, Avrupa Yatırım Bankası (AYB) yardımlarından büyük oranda faydalanan bir ülkedir. Türkiye halihazırda, EuroMed II (Akdeniz Ülkelerine Kredi Görev Talimatı), Akdeniz Ortaklığı Kolaylığı, Türkiye için Özel Eylem Görev Talimatı, Deprem Yeniden İnşa ve Rehabilitasyon Yardımı Kolaylığı ve Katılım Öncesi Kolaylığı olmak üzere beş farklı kolaylık ve görev talimatından faydalanabilmektedir. Türkiye, 1992-2001 yılları arasında, toplam 1395 milyon euro tutarında kredi temin etmiştir. AYB tarafından 2002 yılında, Katılım Öncesi Kolaylığı kapsamında verilen ilk kredi dahil olmak üzere, büyük yatırım projeleri için yaklaşık 560 milyon euro tutarında bir kaynak sağlanmıştır.

Ayrıntılı Mevzuat İncelenmesi

Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde oluşturulan alt-komiteler vasıtasıyla sürdürülmekte olan mevzuatın ayrıntılı incelenmesi süreci, Kopenhag Zirvesi sonuçlarının ardından yoğunlaşarak devam etmiştir. Söz konusu süreçte, belirgin sektörel hususlara yoğunlaşmakta olup, Türkiye'nin, idari kapasite ve etkili uygulama da dahil olmak üzere müktesebatın uygulanması için gerekli konular hakkında yönlendirilmesi amaçlanmaktadır. Komisyon, Katılım Stratejisinin güçlendirilmesine ilişkin Bildiriminde, alt-komite çalışmalarının belirli konularda yapılan çalıştaylarla destekleyerek, TAIEX seminerleri ve teknik toplantılardan oluşan güçlendirilmiş bir program aracılığıyla bu süreci daha da ileriye taşımıştır.

Eşleştirme

Aday ülkelerin halen karşı karşıya bulunduğu temel güçlüklerden biri de, müktesebatın etkili bir şekilde uygulanmasına yönelik idare ve yargı kapasitesinin güçlendirilmesine duyulan ihtiyaçtır. Avrupa Komisyonu, 1998 yılı itibarıyla, idarelerin eşleştirilmesi mekanizmasını kullanarak, bu süreçte aday ülkelere yardımcı olacak önemli miktarda beşeri ve mali kaynağı, bu iş için ayırmaya başlamıştır.

Eşleştirme süreci, üye ülkelerin uzmanlık kapasitesini, uzun dönemli görevlendirme, kısa dönemli uzman gönderilmesi ve eğitimi gibi yöntemlerle aday ülkelerin kullanımına sunmaktadır.

Türkiye için eşleştirme projelerine ilk kez 2002 yılı mali işbirliği programlama paketinde yer verilmiştir. Söz konusu pakette 13 eşleştirme projesi yer almıştır. Eşleştirme, 2003 yılı paketinde yer alan 17 projenin sonucuna katkıda bulunması açısından da önemli bir unsur olacaktır. Bu projeler, çoğu adalet ve içişleri ile mali sektör olmak üzere, çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Ayrıca, iç pazar, çevre, balıkçılık, enerji, taşıma ve bölgesel politikalar konularında da eşleştirme projeleri hazırlanması planlanmaktadır.

B. ÜYELİK KRİTERLERİ

1. Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler

Haziran 1993'de Kopenhag Zirvesinde kararlaştırılan ve aday ülkelerin üye olabilmeleri için gerçekleştirmeleri gereken siyasi kriterler, aday ülkelerin, "demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkların korunmasını ve azınlıklara saygı gösterilmesini teminat altına alan kurumların istikrarını" sağlamalarını şart koşmaktadır.²

Türkiye hakkındaki 1998 yılı İlerleme Raporunda, Komisyon şu sonuçlara varmıştır:

“Siyasi açıdan, mevcut değerlendirme, kamu idaresinin işleyişindeki bazı bozukluklara, insan hakları ihlallerinin sürekliliğine ve azınlıklara yönelik uygulamalardaki temel eksikliklere dikkat çekmektedir. Ordu üzerinde sivil denetimin eksikliği endişeye neden olmaktadır. Milli Güvenlik Kurulu aracılığıyla ordunun siyasi yaşamda oynadığı önemli rol, bu hususu yansıtmaktadır. Ülkede gözlenen medeni ve siyasi hak ihlallerinin bir çoğunun, şu veya bu şekilde bu konuyla bağlantılı olması nedeniyle, Güneydoğudaki duruma, askeri olmayan, sivil bir çözüm bulunmalıdır. Komisyon, Türk hükümetinin ülkedeki insan hakları ihlalleriyle mücadele konusundaki kararlılığını takdir etmektedir; ancak, hükümetin bu tutumu, fiiliyatta şu ana kadar kayda değer bir etki yaratmamıştır. Türkiye'nin 1995 yılında başlattığı demokratik reform süreci devam etmelidir.

Bu sorunların çözüme kavuşturulması yanında, Türkiye, sınır komşularıyla tüm ihtilaflarının, uluslararası hukuka uygun, barışçıl yollarla halli için yapıcı katkı sağlamalıdır.”

Komisyon, 2002 yılı İlerleme Raporunda, şu tespitlerde bulunmuştur:

“1999 yılında Helsinki’de Türkiye’ye adaylık statüsü verilmesi ile ilgili karar, Türkiye’yi bir dizi temel reform yapma konusunda teşvik etmiştir. İnsan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin güvenceleri güçlendirmeyi ve idam cezasının alanını sınırlamayı amaçlayan önemli bir anayasal reform, Ekim 2001 tarihinde başlatılmıştır. Yeni bir Medeni Kanun, Kasım 2001’de kabul edilmiştir. Şubat, Mart ve Ağustos 2002’de ise üç adet reform paketi kabul edilmiştir. Ölüm cezası, savaş ve yakın savaş halleri dışında kaldırılmıştır. Olağanüstü hal, Güneydoğudaki iki ilde kaldırılmış olup, halihazırda uygulanmakta olan iki ilde de sene sonuna kadar kaldırılması yönünde karar alınmıştır.

Bu reformların kabulü, Türkiye’nin siyasi liderlerinin çoğunun Avrupa Birliğinin değerleri ve standartlarıyla daha ileri düzeyde uyum yönünde hareket etmedeki kararlılıklarının önemli bir işaretidir. Ağustos reformları zor siyasi ve ekonomik şartlar altında kabul edilmiş olup, geleneksel olarak hassas konulara ilişkin olduğu için özel bir önem taşımaktadır.

Cezaevi sistemi reformu sürmekte olup, fiziksel şartların iyileştirilmesi açısından ilerleme kaydedilmiştir. Yeni infaz hakimliği sistemi ve İzleme Kurulu faaliyete geçmiştir. Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesinin (İÖK) bazı tavsiye kararları uygulamaya konulmuştur.

² Mayıs 1999’da Amsterdam Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile birlikte, Kopenhag Zirvesinde tanımlanan siyasi kriterler, Avrupa Birliği Antlaşmasının temel bir ilkesi haline gelmiştir. Avrupa Birliği Antlaşmasının 6(1) maddesine göre: “Birlik, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanır”. Bu çerçevede, Antlaşmanın 49’uncu maddesine göre: “Antlaşmanın 6(1) maddesinde öngörülen ilkelere saygılı her Avrupa ülkesi, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir”. Bu ilkeler, Aralık 2000’de Nice Zirvesinde kabul edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında vurgulanmıştır.

Ancak, kaydedilen ilerlemeye rağmen, F tipi cezaevlerinin şartlarıyla ilgili belirli problemler mevcudiyetini sürdürmektedir.

Yargılama öncesi gözaltı süresinin kısaltılması, işkenceyle mücadele kapsamında olumlu bir gelişmedir. Ancak, Devlet Güvenlik Mahkemelerince tutuklananların, avukatla hemen görüşme imkanının olmaması, gözaltında bulunan kişilerin kimseyle görüştürülmemesi uygulamasına devam edildiği anlamına gelmektedir. Olağanüstü hal kapsamındaki illerde hâlâ daha uzun gözaltı süreleri uygulanmaktadır. İşkence ve kötü muamele iddiaları devam etmekte olup, işkence ve kötü muameleden sanık kişilerin yargılanmaları konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Ağustos reform paketi, mahkumiyet kararının, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini ihlal ettiğinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tespit edilmesi durumunda, bu kişilerin yeniden yargılanabilmesine imkan tanımaktadır.

Türk Ceza Kanununun 159'uncu maddesine getirilen değişiklik ile, kamu kurumlarına yönelik düşüncelerin "tahkir ve tezyif niyeti" olmaksızın belirtilmesi, cezai müeyyide kapsamından çıkarılmıştır. Türk Ceza Kanununun 312'nci maddesine ve Terörle Mücadele Kanunu, Basın Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu ve Dernekler Kanununa getirilen değişikliklerle, ifade, dernek, basın ve yayın özgürlükleri alanındaki kısıtlamalar azaltılmıştır.

Cumhurbaşkanının vetosunu takiben, Mayıs ayında TBMM tarafından aynen kabul edilen Kanun ile, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda yer alan bazı kısıtlamalar Ağustos paketi ile kaldırılmıştır. Ancak, yazarların, gazetecilerin ve yayıncıların kovuşturulmasına devam edilmiştir.

Dernekler Kanununun değiştirilmesi ve bazı kısıtlamaların kaldırılması ile, dernek kurma özgürlüğü alanında ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, çeşitli sebeplerle derneklerin yasaklanmasına devam edilmektedir.

Ön izin sistemi dahil olmak üzere, Dernekler Kanununun genel kısıtlayıcı niteliği devam etmektedir. Yabancı dernekler, Türkiye'de belirli sınırlamalara ve sıkı bir kontrole tâbidir.

Ağustos paketinin bir parçası olarak, Türkçe dışındaki dillerde eğitim ve yayın yapılmasına artık izin verilmektedir. Vakıflar Kanunu değiştirilmesine rağmen, dini azınlıklar; tüzel kişilik, mülkiyet hakları, din adamlarının yetiştirilmesi ve eğitim alanlarında kısıtlamalara maruz kalmaktadır.

Yeni Medeni Kanun, kadın-erkek eşitliğinin artırılması ve çocukların hakları ve korunması ile ilgili güvencelerin güçlendirilmesine yönelik hükümleri içermektedir. Türkiye, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına ilişkin 1969 tarihli BM Sözleşmesini onaylamıştır. Ancak, sendikalar çeşitli kısıtlamalara tâbidir ve çocuk işçiliği devam etmektedir. Namus cinayetleri ile ilgili suçlara indirilmiş cezaların uygulanmasına izin veren mevzuat hâlâ yürürlüktedir.

Yargı sistemi reformuna devam edilmiştir. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yetki ve görev alanı daraltılmış ve duruşma öncesi tutuklama süresi azaltılmıştır. Ancak, bu mahkemelerin görev ve işlevi, hâlâ uluslararası standartlar ile uyumlu değildir. Yargının her zaman bağımsız ve tutarlı bir şekilde hareket etmediği sürekli rapor edilmektedir. Hakimler ve kolluk kuvvetlerine yönelik insan hakları kursları düzenlenmiştir.

Geçen yıl, Türkiye'de kamu hayatının daha saydam hale getirilmesini teşvik etmek için bir dizi girişimde bulunulmuştur. Bununla beraber, yolsuzluk önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Avrupa Konseyinin ilgili sözleşmesi henüz onaylanmamıştır.

Güneydoğuda iki ilde olağanüstü halin kaldırılması, bu bölgedeki günlük yaşam şartlarının iyileşmesine yol açmıştır. Bölgede insan haklarının korunmasının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Milli Güvenlik Kurulunun yapısı ve rolü ile ilgili değişiklikler getiren Anayasa değişikliği yürürlüğe girmiştir. Ancak bu değişikliğin, fiiliyatta Milli Güvenlik Kurulunun çalışma tarzını değiştirmedeği görülmektedir.

Türkiye, Kıbrıs sorununda kapsamlı bir çözüme ulaşabilmesi için, Kıbrıs'taki iki toplum lideri arasındaki doğrudan görüşmelere destek verdiğini belirtmeye devam etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin açıklamalarına uygun olarak, AB, Kıbrıs Türk liderinin, Kıbrıs sorununun katılım müzakereleri tamamlanmadan önce halline yönelik çalışmalarının teşviki amacıyla, Türkiye tarafından daha ileri adımlar atılması gerektiğini vurgulamıştır.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. Güven artırıcı yeni önlemlerin alınmasına ilişkin çabalar sürmektedir. İki dışişleri bakanı arasında, Ege ile ilgili araştırıcı mahiyette görüşmelere Mart 2002'de başlanmıştır.

Genel olarak, Türkiye, özellikle geçtiğimiz yıl, 1998 yılında Komisyon tarafından yayımlanan rapordan bu yana, Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılanması yolunda önemli ilerleme kaydetmiştir. Özellikle Ağustos 2002'de kabul edilen reformlar çok geniş kapsamlıdır. Bir arada düşünüldüğünde, bu reformlar, Türkiye'de demokrasinin güçlendirilmesi ve insan haklarının korunması konusundaki temel çalışmaların önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bu reformlar, Türk vatandaşlarının, Avrupa Birliğindekilerle aynı düzeydeki hak ve özgürlüklerden kademeli olarak yararlanabilmesi için gerekli diğer değişikliklerin yolunu açmaktadır.

Tüm bunlara rağmen, Türkiye, siyasi kriterleri tam olarak karşılamamaktadır. İlk olarak; bu Raporda da belirtildiği üzere, reformlar, temel hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlanabilmeye ilişkin bazı önemli kısıtlamalar içermektedir. Başta yazılı basın ve radyo ve televizyon yayınları dahil olmak üzere, ifade özgürlüğü, barışçıl toplantı özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ve hukuki tazmin hakkı alanlarında önemli kısıtlamalar varlığını sürdürmektedir.

İkinci olarak; reformların bir çoğu, Avrupa standartları ile uyumlu olacak şekilde, hukuki düzenlemelerin ya da diğer idari tedbirlerin alınmasını gerektirmektedir. Bu tedbirlerin bazıları halihazırda alınmış olup, diğerleri de hazırlanmaktadır. Reformların, etkili olabilmesi için, ülke çapında, farklı düzeylerdeki adli ve idari birimler tarafından fiili olarak uygulanması gerekmektedir.

Komisyon, önemli siyasi partilerden birinin liderinin, 3 Kasım Genel Seçimlerine katılımının yasaklanmasına ilişkin Yüksek Seçim Kurulu kararının, reformların ruhunu yansıtmadığı görüşündedir.

Üçüncü olarak; siyasi kriterler çerçevesindeki bazı önemli sorunlar henüz gereğince ele alınmamıştır. Bu sorunlar, kötü muamele ve işkence ile mücadele, ordu üzerinde sivil

denetim, şiddete dayanmayan görüş belirttikleri için hapsedilmiş kişilerin durumu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına uyulmasını içermektedir.

Son yıllarda gerçekleştirilen kayda değer ilerleme ve üzerinde durulması gereken diğer alanlar dikkate alındığında, Türkiye'nin, demokrasinin güçlendirilmesi ve insan haklarının korunması ile ilgili reform sürecini yasal ve fiili açıdan sürdürmesi teşvik edilmektedir. Bu husus, Türkiye'nin siyasi kriterlere tam uyum çerçevesinde, kalan engelleri de aşmasını sağlayacaktır."

Aşağıdaki bölüm, ülkedeki yürütme ve yargı sisteminin genel işleyişi dahil, Kopenhag siyasi kriterleri perspektifinden bakarak, Türkiye'deki gelişmelerin bir değerlendirmesini sunmaktadır. Bu kapsamdaki gelişmeler, Türkiye'nin, pek çok açıdan, özellikle adalet ve içişleri alanında olmak üzere, müktesebatı uygulama kapasitesindeki gelişmeler ile yakından bağlantılıdır. Türkiye'nin adalet ve içişleri alanındaki müktesebatı uygulama kapasitesine ilişkin bilgi, bu raporun 3.1 no.lu bölümünde (*Başlık 24-Adalet ve içişleri alanında işbirliği*) yer almaktadır.

1.1 Son Gelişmeler

Bu yıl içinde, siyasi kriterlere yönelik olarak mevzuatın farklı alanlarında değişiklik getiren dört uyum paketi kabul edilmiştir. Değişikliklerin bir kısmı, ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, kültürel haklar ve ordu üzerinde sivil denetim gibi, Türkiye açısından hassas konulara temas etmesi dolayısıyla siyasi bakımdan büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Temmuz 2003'de kabul edilen 7'nci uyum paketi özel bir önemi haizdir. Bu "uyum paketleri", 3 Kasım 2002 seçimleri sonucunda yenilenen Meclis tarafından büyük bir oy çoğunluğuyla kabul edilmiştir. Türk halkının büyük çoğunluğu, bu süreç boyunca, Türkiye'yi AB'nin değerlerine ve standartlarına yakınlaştırmayı amaçlayan değişikliklere tam destek vermiştir.

Hükümet, Reform İzleme Grubunun oluşturulması gibi, söz konusu reformların etkili biçimde uygulanmasını temin etmek için adımlar da atmıştır. Ayrıca, Hükümet, işkenceye karşı sıfır tolerans politikası uygulanacağını beyan etmiştir. 30 Kasım 2002 tarihinde, olağanüstü hal uygulamasının devam ettiği Güneydoğu illerinde söz konusu uygulamaya son verilmiştir.

Bununla birlikte, uygulamadaki bazı olumlu gelişmelere rağmen, reformların fiili etkisi sınırlı kalmıştır. Bugüne kadarki uygulama yavaş ve sorunludur.

Türk Hükümeti, temel hedefinin, Komisyonun gelecek yıl olumlu bir değerlendirme yapmasına imkan verecek şekilde Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamak ve böylelikle Aralık 2004 Zirvesinde Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılmasına yönelik bir karar alınmasının yolunu açmak olduğunu müteaddit defalar beyan etmiştir.

Diğer taraftan, Uluslararası Para Fonu tarafından öngörülen koşullar çerçevesinde, önemli ekonomik reformlar sürdürülmüştür. Bu reformlar, Türk ekonomisinin istikrara kavuşmasına ve düzelmesine katkıda bulunmuştur.

AB üyesi olmayan Avrupalı müttefiklerin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına (AGSP) katılımına ilişkin olarak Aralık 2002'de varılan kapsamlı anlaşmaya Türkiye'nin muvafakat vermesi, AB ve NATO arasındaki daimi düzenlemelerin nihai hale getirilmesinin ve müteakiben Berlin Plus gündeminin uygulanmasının yolunu açmıştır.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili ilişkiler, yakınlaşmanın sürdürülmesi yönünde her iki hükümet tarafından en üst düzeyde beyan edilen taahhütlerle olumlu biçimde gelişmeye devam etmiştir. Her iki ülkenin dışişleri bakanları arasında ilave güven artırıcı tedbirler üzerinde anlaşmaya varılmıştır.

3 Kasım 2002 seçimleri neticesinde Türkiye'deki siyasi manzara değişime uğramıştır. Uzun bir koalisyon hükümetleri döneminden sonra, ilk kez AK Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi) tarafından büyük Meclis çoğunluğuna sahip bir tek parti hükümeti oluşturulmuştur.

Mart ayında bir Güneydoğu ili olan Bingöl'de meydana gelen deprem, 70 çocuğun ölümü de dahil olmak üzere can kayıplarına ve önemli maddi zarara yol açmıştır.

Anayasa Mahkemesi, Halkın Demokrasi Partisinin (HADEP) kapatılmasına karar vermiş ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Demokratik Halk Partisinin (DEHAP) kapatılmasına yönelik soruşturma başlatmıştır. Ayrıca, Yargıtay, Kasım 2002 seçimlerine katılabilmek amacıyla sahte belge sunmaktan dolayı DEHAP'ın sorumlu olduğuna karar vermiştir.

1.2 Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü

Yasama

Milletvekili genel seçimi 3 Kasım 2002'de gerçekleştirilmiştir. Seçim sonucunda, seçime katılan 18 partiden yalnızca ikisi, AKP ve CHP, TBMM'ye girmiştir. AKP, oyların üçte birinden fazlasını alarak 363 sandalye kazanmıştır. Bu sayı, Anayasa değişikliği yapabilmek için gereken üçte iki çoğunluktan yalnızca dört eksiktir. CHP, 178 sandalye kazanarak ana muhalefet partisi olmuştur. Ayrıca, dokuz bağımsız milletvekili seçilmiştir.

Seçimler, bazı illerde, Avrupa Parlamentosunun ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesinin üyeleri tarafından da izlenmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının (AGİT) Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu-Seçim Değerlendirme Grubu, yerleşik demokrasiler ile geçiş sürecindeki ülkelerde yapılan seçimleri değerlendirme programı çerçevesinde, 29 Ekim-4 Kasım 2002 tarihleri arasında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Söz konusu Büro, seçimlerin uluslararası standartlara uygun olarak yapıldığı ve geçen iki yıl boyunca gerçekleştirilen önemli yasal ve anayasal reformların seçimlerin genel hukuki çerçevesini iyileştirdiği değerlendirmesinde bulunmuştur.

Rapor döneminde, TBMM, Anayasanın milletvekili seçilme hakkına ilişkin 76'ncı maddesini değiştirerek, seçimlere katılma yaşının kapsamını, terör eylemlerine katılma unsurunu getirerek daraltmıştır. Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen söz konusu anayasal değişiklik, TBMM tarafından değiştirilmeden aynen kabul edilmiştir. TBMM ayrıca, milletvekili seçilme yaşını 25'e indiren bir anayasa değişikliğini kabul etmiştir.

Uyum paketleri dışında (*bkz. B.1.3 - İnsan hakları ve azınlıkların korunması*), TBMM 143 yeni kanun kabul etmiş ve aralarında Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 6 No.lu Protokolün de bulunduğu çeşitli uluslararası sözleşmeleri ve Avrupa sözleşmelerini onaylamıştır.

Birkaç yıldır süren tartışmalar sonucunda, 15 Nisan 2003 tarihinde Avrupa Birliği Uyum Komisyonu adını taşıyan, AB ile entegrasyona yönelik bir Meclis Komisyonu kurulmuştur. Bu danışma komisyonu, AB'ye katılım sürecine ilişkin gelişmeleri izlemek ve taslak mevzuatın müktesebata uyumunu incelemekle görevlidir.

Anayasal reformlardan sorumlu bir Meclis Komisyonu ise, Anayasanın bazı hükümlerini değiştirmeye yönelik çalışmalarına devam etmiştir.

Meclis İnsan Hakları Komisyonu, olağanüstü halin kaldırılmasının ardından Güneydoğudaki insan hakları durumu hakkında, hükümete tavsiyeler içeren raporlar hazırlamıştır. İnsan Hakları Komisyonu, insan hakları ihlalleri konusunda halktan gelen şikayetleri dinlemiş ve ilgili makamlardan bunların izlenmesini ve gerektiğinde durumun düzeltilmesini talep etmiştir. İnsan Hakları Komisyonu üyeleri, eski Demokrasi Partisi (DEP) ile ilgili olan Sadak, Zana, Dicle ve Doğan'ın yeniden yargılanması da dahil olmak üzere bir dizi davayı yakından takip etmektedir.

TBMM, 1 Mart 2003 tarihinde, ABD askerlerinin Türkiye'nin Güneydoğusunda ve Türk askerlerinin Irak'ta konuşlandırılmasına ilişkin hükümet tezkeresini reddetmiştir. Hükümet, tezkereyi bir kez daha sunmuş ve tezkere TBMM tarafından 7 Ekim 2003 tarihinde kabul edilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, kanunların kabul edilme sürecini hızlandırmak amacıyla, Şubat 2001'de Meclis İç Tüzüğünde yapılan değişikliklerin bazılarını iptal etmiştir. Sonuç olarak, TBMM, bir Komisyon raporunun Genel Kurulda okunup okunmayacağı konusunda oylama yapma hakkına sahiptir.

Yürütme

1987 yılından bu yana ilk kez bir tek parti hükümeti, AKP'den Abdullah Gül'ün başbakanlığında Kasım ayındaki genel seçimden sonra göreve gelmiştir.

Yapılan Anayasa değişikliğinden sonra, Recep Tayyip Erdoğan milletvekili seçilmiş, Cumhurbaşkanı tarafından Başbakan olarak atanmış ve 23 Mart 2003 tarihinde TBMM'den güvenoyu alan yeni hükümeti kurmuştur. Hükümet programında, özellikle Siyasi Partiler Kanunu, Seçim Kanunu ve Ceza Kanunu başta olmak üzere, köklü siyasi reformlar yapma niyeti ortaya konulmuştur. Program, aynı zamanda, hukukun üstünlüğüne ve temel özgürlüklerin teminat altına alınmasına dayanan demokratik devlet ilkelerini içeren yeni bir Anayasa hazırlanması planına da yer vermektedir. Bu planlardan bazıları kısmen uygulamaya geçirilmiştir.

AB'ye katılım amacı, hükümetin temel öncelikleri arasındadır. Hükümet, çeşitli vesilelerle, 2004 yılı sonundan önce Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme kararlılığını tekrarlamıştır. Temmuz ayında, Hükümet gözden geçirilmiş Ulusal Programı kabul etmiş ve tartışılması için siyasi partilere ve sivil toplum kuruluşlarına sunmuştur.

Hükümet, reformların etkili biçimde uygulanmasını temin etmek amacıyla, Eylül ayında bir Reform İzleme Grubu kurmuştur. Bu grup, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün başkanlığında haftalık toplantılar yapmaktadır. Bu grubun görevi, reformların fiiliyata geçirilmesinde karşılaşılan güçlüklerin belirlenmesini kapsamaktadır.

Rapor döneminde, Cumhurbaşkanı, devlet ormanlarının satışına imkan veren Anayasa değişikliği ile Terörle Mücadele Kanununun 8'inci maddesinin (devletin bölünmezliği aleyhine propaganda) kaldırılmasına ilişkin kanun dahil olmak üzere, TBMM tarafından kabul edilen bir kısım mevzuatı veto etmiştir. Terörle Mücadele Kanununa ilişkin değişiklik TBMM tarafından aynen kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanmıştır.

Hükümet, Ocak ayında, kamu yönetiminin işleyişinin etkinleştirilmesi, kamu hizmetlerinde insan kaynakları yönetiminin daha şeffaf hale getirilmesi ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesine yönelik bir Eylem Planı hazırlamıştır. Bu planda öngörülen tedbirlerden biri, bakanlıkların sayısını 36'dan 23'e indirmektir. Başbakan tarafından Mart ayında, Eylem Planının uygulanmasının koordinasyonundan sorumlu bakanlıklar arası bir komite kurulmuştur.

Bazı durumlarda, TBMM tarafından kabul edilen uyum paketlerinin belirli veçhelerinin uygulanmasından sorumlu makamlarca sıkı şartlar içeren tedbirler öngörülmesi, söz konusu reformların kapsamını önemli ölçüde daraltmaktadır. Bu durum, özellikle, Aralık 2002 tarihinde RTÜK tarafından kabul edilen Türkçe dışındaki dillerde radyo ve televizyon yayınları yapılmasına ilişkin yönetmelik, Ocak 2003 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kabul edilen cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmesine ilişkin yönetmelik ve çocuklara ebeveynleri tarafından siyasi açıdan "sakıncalı" olmayan isimlerin konulmasına izin veren genelge bakımından geçerlidir.

Milli Güvenlik Kurulu

Sivil-ordu ilişkilerini AB üyesi ülkelerdeki uygulamalarla uyumlu hale getirmek amacıyla, Milli Güvenlik Kurulunun (MGK) hukuki çerçevesinde bir dizi köklü değişiklik yapılmıştır.

Anayasanın 118'inci maddesinde, Ekim 2001'de yapılan değişiklik doğrultusunda çıkartılan bir kanunla, MGK'nın istişari niteliği teyit edilmiştir. Ayrıca, söz konusu kanun ile, MGK'daki sivil üye sayısı artırılmıştır. MGK Kanununda yapılan bir değişiklik ile, "Milli Güvenlik Kurulu, tespit ettiği görüş, tedbir ve esasları Bakanlar Kuruluna bildirir" hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

MGK Kanununda yapılan bir diğer değişiklik ile, Sinema, Video ve Müzik Eserleri Denetleme Kurulundan MGK temsilcisi çıkarılmıştır. Bununla birlikte, RTÜK ve YÖK gibi diğer sivil kurullarda hâlâ MGK'nın bir temsilcisi bulunmaktadır.

Temmuz ayında kabul edilen 7'nci uyum paketi, MGK'nın görev, işleyiş ve yapısına ilişkin bazı köklü değişiklikler getirmiştir. MGK Kanununa getirilen bir değişiklik ile, MGK Genel Sekreterinin sahip olduğu geniş yürütme ve denetleme yetkileri kaldırılmıştır. Özellikle, MGK Genel Sekreterine tanınmış olan Cumhurbaşkanı ve Başbakan adına MGK tavsiyelerinin uygulanmasını izleme yetkisi kaldırılmıştır. Ayrıca, MGK'ya sivil kurum ve kuruluşlara sınırsız erişim yetkisi veren diğer hükümler de yürürlükten kaldırılmıştır. MGK Genel Sekreterliğinin yeni görevlerinin tanımlanması amacıyla yeni bir yönetmelik çıkartılacaktır.

Bir diğer değişiklik ile, MGK Genel Sekreterinin, Silahlı Kuvvetler mensupları arasından atanması zorunluluğu kaldırılmıştır. Ağustos ayında, görev süresi dolan Genel Sekreterin yerine bir yıllığına askeri adaylardan birinin atanması kararlaştırılmıştır. MGK'nın, toplanma

sıklığına ilişkin hüküm değiştirilerek, olağan toplantısını ayda bir yerine iki ayda bir yapması öngörülmüştür.

Savunma harcamalarının şeffaflığını artırmak amacıyla yeni hükümler getirilmiştir. Sayıştay, TBMM'nin talebi üzerine, Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan devlet malları da dahil olmak üzere, her türlü kurum ve kuruluşun hesap ve işlemlerini denetlemeye yetkili kılınmıştır. Bununla birlikte, Sayıştay'ın denetim yetkisi hâlâ Anayasanın 160'ıncı maddesinde öngörülen milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esasları sınırlamasına tabidir.

Sayıştay'ın savunma harcamaları konusundaki yetkisinin genişletilmesine karşın, Silahlı Kuvvetler, savunma bütçesinin hazırlanmasında ve savunma ile ilgili alanlardaki kamu alımlarında önemli ölçüde bir özerklikten yararlanmaya devam etmektedir. Halen ordunun kullanımına mahsus iki bütçe dışı fon bulunmaktadır. Bu fonlardan biri, savunmaya ayrılan ana bütçe kalemlerine kaynak teşkil eden savunma sanayii destekleme fonudur. Resmi verilere göre, milli savunma bütçesi, konsolide bütçenin yüzde 7'sine tekabül etmektedir.

MGK dışında, Silahlı Kuvvetler Türkiye'de resmi olmayan bazı mekanizmalar aracılığıyla da etkili olmaktadır. MGK'nın askeri üyeleri, çeşitli vesilelerle yaptıkları konuşmalarda ve medyaya verdikleri demeçlerde, siyasi, sosyal ve dış politika konularında görüş beyan etmişlerdir.

Genel olarak, yukarıda sözü edilen değişiklikler, MGK'nın işleyişini önemli ölçüde değiştirebilecektir. Sivillerin ordu üzerindeki denetiminin AB üyesi ülkelerdeki uygulamalarla uyumlu hale getirilmesi amacıyla; sivil kurumlardaki askeri temsilin sona erdirilmesi ve TBMM'nin savunma bütçesi üzerinde tam kontrol sağlayabilmesi bakımından bu reformların etkili biçimde uygulanması önem arz etmektedir.

Yargı

Türk yargı sistemi, bir Anayasa Mahkemesi, bir Danıştay, bir Yargıtay ve bir Uyuşmazlık Mahkemesi ile genel yetkili ilk derece mahkemelerinden oluşmaktadır. Ayrıca, Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile Askeri Mahkemeler mevcuttur.

Yargının etkinliğinin artırılmasına katkıda bulunan bir dizi yapısal değişiklik gerçekleştirilmiştir.

Mahkeme sistemi, aile mahkemelerinin kuruluşuna ilişkin kanunun kabul edilmesiyle güçlendirilmiştir. Ocak ayından bu yana, 114 aile mahkemesi kurulmuş olup, bunlardan 63'ü faaliyete geçirilmiştir. Bu mahkemeler, aile hukukuna ilişkin davalarda yetkili olup, çocuklar ve yetişkinler için, ailenin mali bakımından korunması da dahil olmak üzere, koruyucu, eğitici ve sosyal tedbirlerin alınması ile görevlidir. Nüfusu yüz binin üzerindeki her yerleşim biriminde aile mahkemeleri kurulmuştur.

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda değişiklik yapılarak, AİHM tarafından AİHS'ye ve Ek Protokollerine aykırılığı saptanan hukuk ve ceza davalarında verilen kararlar bakımından yargılamanın yenilenmesi imkanı sağlanmıştır. Söz konusu değişiklik, yargılamanın yenilenmesi talebinin AİHM kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılmasını öngörmektedir. (*Bkz. Bölüm B.1.3. - İnsan hakları ve azınlıkların korunması - "Medeni ve siyasi haklar"*).

Adli sicil kayıtları sistemi, BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1'inci maddesi ile uyumlu hale getirilmiştir. 18 yaşından küçüklere ait adli sicil kayıtları, sıkı koşullara bağlı olarak yalnızca Cumhuriyet Savcıları tarafından incelenebilmektedir.

Çocuk Mahkemeleri Kanununda değişiklik yapılarak, çocuk mahkemelerinde yargılanma yaşı 15'den 18'e yükseltilmiştir.

Sanık ve mahkumlara uygun biçimde tebligat yapılması amacıyla, adli işlem ve kararların tebliğine ilişkin sistem güçlendirilmiştir.

Adli sürecin hızlandırılması amacıyla Adli Tıp Kurumu Kanunu değiştirilmiştir. Adli Tıp Kurumunun görevlerinden birisi, polis gözetiminde iken kötü muameleye maruz kaldığını iddia edenlerin, iddialarının doğruluğunu tespit etmek üzere tıbbi muayenelerinin yapılmasıdır. Bu alandaki idari kapasite güçlendirilmiş ve ilave personel istihdamına yönelik bütçesel kaynak sağlanmıştır. Adli Tıp Kurumu Kanununda yapılan değişiklik, ceza mahkemesi bulunan yerlerde şube müdürlükleri kurulmasını da öngörmektedir. Ayrıca, üç yeni grup başkanlığı kurulmuş ve mevcut ağ yeni teknik ekipmanla donatılmıştır. Bununla birlikte, adliyelerdeki adli tıp muayene odalarının çoğunun şartları hâlâ yetersizdir.

Sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına son verilmesi ve askeri yargılamaya ilişkin usul hükümlerinin daha önceki uyum paketlerinin ifade özgürlüğüne ilişkin hükümleriyle uyumlaştırılması amacıyla, Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunda değişiklik yapılmıştır. Sonuç olarak, Askeri Ceza Kanununun 58'inci maddesinde düzenlenen “askerleri isyan ve itaatsizliğe teşvik, halkı askerlikten soğutmak ve milli mukavemeti kırmak” fiillerinden sorumlu olan genç veya yetişkin sivillerin askeri mahkemelerde yargılanması imkanı ortadan kalkmıştır.

Yargının işleyişine ilişkin olarak, hem hakim hem de savcılarının ağır bir dava yükü bulunmaktadır. Devlet Güvenlik Mahkemelerindeki yargılama süresinde az bir artış olmuştur. Çocuk mahkemelerindeki ortalama yargılama süresi, hâlâ diğer ceza mahkemelerindeki süreden uzun olsa da, azalmıştır. Mahkemelerin mevcut ağır dava yükü, savunma hakkı bakımından önem arz eden duruşmalara yeterli vakit ayrılmamasına ve dava dosyalarının yeterli ölçüde incelenmemesine neden olmaktadır.

Rapor döneminde, Türkiye'deki hakim ve savcı sayısı 9,020'den 9,162'ye yükselmiştir. Bir bilgi teknolojisi programı oluşturmayı amaçlayan Ulusal Yargı Ağı Projesi geliştirilmeye devam etmektedir. Ülke çapında il birimlerinin çoğunda, altyapının ve yazılımın kurulması tamamlanmış ve bu birimlerin Ankara'daki Adalet Bakanlığı ile olan bağlantıları sağlanmıştır. Söz konusu proje, 2003 yılı sonuna kadar tüm il birimlerinin bilgisayarlı sisteme geçmesini amaçlamaktadır.

Resmi verilere göre, 2002 ve 2003 yıllarında hakim ve savcılarının 1,132'si Kasım 2001'de kabul edilen yeni Medeni Kanunun uygulanması, 731'i Türk mevzuatının AB mevzuatıyla uyumlaştırılması, 4,594'ü insan hakları, 350'si adli tıp uygulamaları ve 519'u ceza hukuku ve insan hakları konularında eğitim görmüştür. Bunun yanı sıra, uluslararası iltica hukuku gibi ihtisas gerektiren diğer alanlarda daha küçük çaplı bir dizi eğitim verilmiştir. Hakimler ve savcılar ile noterler gibi yargı alanında faaliyet gösterenlerin eğitilmesi amacıyla Adalet Akademisi kurulmuştur.

Ekim 2002'den bu yana, bir çok ilde, uyum paketlerinin uygulanmasına ilişkin altı eğitim semineri düzenlenmiş ve yaklaşık 1,100 hakim ve savcı katılım sağlamıştır.

Adalet Bakanlığı, AIHM içtihatlarının Türkçe tercümesini içeren bir kılavuz yayımlamış ve hakim ve savcılara dağıtmıştır. Ayrıca, AIHM'nin tüm kararları Adalet Bakanlığı web sitesinde sunulmaktadır.

Yargı, siyasi reformların uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Mahkemeler, söz konusu reformlarla getirilen mevzuat değişikliklerini uygulamaya başlamıştır. Türk Ceza Kanununun 312'nci (sınıf, etnik köken, din veya ırk farklılığına dayanarak düşmanlığa veya kin beslemeye tahrik) ve 159'uncu (devlet kurumlarını tahkir) maddelerine dayanarak açılan kamu davaları genellikle beraatle sonuçlanmaktadır. Mahkemeler, Terörle Mücadele Kanununun 8'inci maddesinden mahkum olanların mahkumiyet kararlarını gözden geçirmeye ve tahliye kararları vermeye başlamıştır. Keza, mahkemeler, TCK'nın değişik 169'uncu maddesinden mahkum olanların mahkumiyet kararlarını gözden geçirmeye ve uygun koşulların varlığı halinde tahliye kararları vermeye başlamıştır.

Bununla birlikte, özellikle TCK'nın 312 ve 169'uncu maddeleri ile Terörle Mücadele Kanununun 7'nci maddesinin yaygın biçimde uygulanmasında görüldüğü üzere, ifade özgürlüğüne ilişkin davalarda TCK'nın ilgili maddelerinin tutarsız biçimde uygulandığına yönelik işaretler bulunmaktadır. (*Bkz. Bölüm B.1.3. - İnsan hakları ve azınlıkların korunması - "Medeni ve siyasi haklar"*).

Yasal hazırlık çalışmaları sürdürülmekle birlikte, geçen yıl olduğu gibi bu yıl da istinaf mahkemelerinin kurulması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Yargıtay, istinaf mahkemesi işlevini de görmeyi sürdürmektedir. Yargıtay, normalde istinaf mahkemeleri tarafından görülmesi gereken yılda ortalama 500,000 dosyaya bakmaktadır. İstinaf mahkemelerinin kurulması, yalnızca yargılama sürecinin hızını ve etkililiğini artırmakla kalmayacak, adil yargılanma hakkının temin edilmesinde de önemli bir adım teşkil edecektir. Diğer taraftan, istinaf mahkemelerinin kurulması, Yargıtay'ı aşırı iş yükünden kurtararak, Yargıtay'ın Türk içtihat hukukuna açıklık ve yeknesaklık kazandırma işlevine yoğunlaşmasına imkan sağlayacaktır.

Yargı organlarının her zaman bağımsız ve tutarlı biçimde hareket etmediği yönünde bilgiler alınmaya devam etmektedir. Yargı bağımsızlığı ilkesine Türk Anayasasında yer verilmiştir. Bununla birlikte, Anayasanın yargı ile yürütme arasında organik bir bağ kuran diğer bazı hükümleri söz konusu bağımsızlığı zedelemektedir. Anayasada, idari görevleri bakımından hakim ve savcıların Adalet Bakanlığına bağlı olması öngörülmektedir.

Ayrıca, hakim ve savcılarının atama, görevde yükselme, sicil ve genel anlamda kariyerlerine ait kararlar, Adalet Bakanının başkanlık ettiği ve Bakanlık Müsteşarının üyesi olduğu Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından verilmektedir. Kurul tarafından Türkiye'nin daha az cazip bölgelerine tayin edilme ihtimali, hakimlerin tutum ve kararlarını etkileyebilmektedir. Kurulun yapısı dışında, kendi sekreteryasına sahip olmaması ve Adalet Bakanlığına ait binada yerleşik olması, yürütmenin etkisini daha da artırmaktadır. Kurul, idari görevlerini yerine getirme konusunda, tümüyle Bakanlığın Personel Genel Müdürlüğü ile Teftiş Kurulu Başkanlığına bağımlıdır.

Türk yargı sisteminin karşılaştığı güçlüklerden bir diğeri de delillerin toplanması ile alakalıdır. Savcıların ceza soruşturmasının tüm aşamalarının kontrolünden hukuken sorumlu

olmalarına karşılık, fiili durum, savcılarının kolluk kuvvetleri tarafından yakalama ve gözaltına alma nedenleri konusunda yeterli ölçüde bilgilendirilmediğini göstermektedir. İş yükünün ağırlığı; hazırlık soruşturması evresinde savcılarının kolluk kuvvetleri üzerindeki denetimlerinin azlığı veya hiç olmaması konusunda fikir vermekte ve davaların çoğunun mahkemeye yeterli hazırlık yapılmadan getirilmesini açıklamaktadır. Savcılarının hazırlık soruşturması sırasında daha sıkı bir denetim uygulaması gerekmektedir.

Gözaltında bulunanların haklarının iyileştirilmesi ve "görüşme imkanı tanınmayan gözaltı" uygulamasının ortadan kaldırılması konularında (bkz. Bölüm B.1.3. - *İnsan hakları ve azınlıkların korunması - "Medeni ve siyasi haklar"*) kaydedilen ilerlemeye karşın, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev, yetki ve işleyişlerinin, savunma hakkı başta olmak üzere, temel hak ve özgürlüklerin korunması bağlamında Avrupa standartlarına yaklaştırılması gerekliliği devam etmektedir. Bu mahkemelerin kaldırılmasının gerekliliği, yüksek yargı organı mensuplarınca kamuoyu önünde dile getirilmiş ve hatta Türk hükümetinin bakanları bu yönde beyanda bulunmuştur.

Yolsuzlukla mücadele tedbirleri

Yolsuzlukla mücadele tedbirlerinin kabul edilmesi konusunda bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Bununla birlikte, araştırmalar yolsuzluğun Türkiye'de çok ciddi bir sorun olarak varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir. Yolsuzluğa daha eğilimli sektörler, medya, kamu yönetimi, inşaat ve sağlık olarak ifade edilmektedir. İş adamlarının yüzde 80'i, yabancı yatırımların önündeki en büyük engelin yolsuzluk olduğuna inanmaktadır.

Yolsuzlukla mücadele konusundaki Avrupa standartlarını izlemekle görevli Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubuna (GRECO) Türkiye'nin katılmasını sağlayan Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesi, TBMM tarafından Nisan ayında onaylanmıştır.

TBMM Ocak ayında, Türkiye'nin 2000 yılında taraf olduğu ilgili OECD Sözleşmesinin uygulanması amacıyla, uluslararası ticari işlemlerde yabancı kamu görevlilerine rüşvet verilmemesinin önlenmesine yönelik bir mevzuat değişikliği kabul etmiştir. Bu değişiklik ile, yabancı kamu görevlilerine rüşvet verilmesi, TCK uyarınca cezayı gerektiren bir suç haline gelmiştir. Diğer taraftan, söz konusu değişiklik, rüşvetten elde edilen gelirlerin aklanmasını da Türk ceza hukuku sisteminde bir suç haline getirmiştir.

Adli sicil sisteminde değişiklik yapılarak, mali suçlardan (rüşvet, zimmet, sahtecilik, vb.) mahkum olanların ve beş yıldan fazla hapis cezasına çarptırılmış bulunanların sicil kayıtlarının silinmesi için gerekli süre beş yıldan on yıla yükseltilmiştir.

Ocak ayında, yolsuzluğun sosyal ve ekonomik boyutlarının araştırılarak, alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulmuştur. Söz konusu Komisyon, Temmuz ayında, kamu ihaleleri, özelleştirme uygulamaları ve diğer alanlardaki bir dizi yolsuzluk olayı dolayısıyla, aralarında bir başbakanın da bulunduğu çok sayıda siyasetçi ve eski bakan hakkında soruşturma yapılması için alt komiteler kurulmasını teklif eden bir rapor yayımlamıştır. Raporla ayrıca, dokunulmazlıkların sınırlandırılması ve eski bakan ve başbakanların yargılanmasının kolaylaştırılması önerilmiştir.

Ocak ayında kabul edilen eylem planında Hükümet, yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi amacıyla yönelik bir çok tedbir ve girişime yer vermiştir. Siyasi Ahlak Kanunu ve kamuda

şeffaflığın artırılmasına yönelik Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, bu tedbirler arasında yer almaktadır.

Söz konusu eylem planında öngörülen kurumsal mekanizmaların bir çoğu henüz faal değildir: Dokuz bakanlık ile ilgili birimlerden oluşan bakanlıklar arası komisyon, kurulduğu duyurulmuş olmakla birlikte henüz toplanmamıştır; üst düzey bürokratlardan (birim başkanları gibi) oluşacak Yönlendirme Komitesi henüz kurulmamıştır.

Mayıs 2002 ve Mayıs 2003 tarihleri arasında, gümrük müfettişleri tarafından 170 soruşturma raporu hazırlanmış ve savcılığa sunulmuştur. Aynı dönemde, gümrük kontrolörleri tarafından 457 soruşturma raporu hazırlanmış ve savcılığa sunulmuştur.

1.3 İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması

Yukarıda belirtildiği üzere, Ağustos 2002'den bu yana dört yeni uyum paketi kabul edilmiştir. Bunlar, Ocak 2003'de kabul edilen 4778 sayılı Kanun (4'üncü uyum paketi), Şubat 2003'de kabul edilen 4793 sayılı Kanun (5'inci uyum paketi), Temmuz 2003'de kabul edilen 4928 sayılı Kanun (6'ncı uyum paketi) ve Ağustos 2003'de kabul edilen 4963 sayılı Kanundur (7'nci uyum paketi). Söz konusu uyum paketleri, insan haklarından azınlıkların korunmasına kadar bir çok meseleyi ele almıştır. Bunlar arasında, işkenceyle mücadelenin güçlendirilmesi; ifade özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı gibi temel özgürlüklerin kapsamının genişletilmesi; hukuki tazmin imkanlarının artırılması ve kültürel hakların iyileştirilmesi yer almaktadır. 2002 ve 2003 yıllarında kabul edilen uyum paketlerinde öngörülen tedbirlerin uygulanmasını sağlamak üzere, bir dizi yönetmelik ve genelge çıkartılmıştır. Mevzuata ilişkin ayrıntılı değerlendirme aşağıda verilmektedir.

Türkiye, insan hakları alanındaki uluslararası sözleşmelere katılım konusunda ilerleme kaydetmiştir. TBMM Haziran 2003'de, BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşmeyi onaylamıştır. Bununla birlikte, Türkiye söz konusu sözleşmelere eğitim hakkı ve azınlıkların hakları konusunda çekince koymuştur. TBMM Haziran 2003'de ayrıca, savaş veya yakın savaş tehdidi durumları hariç olmak üzere ölüm cezasının kaldırılmasına dair Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 6 No.lu Protokolü onaylamıştır. Bununla birlikte, Türkiye, söz konusu sözleşmelere ilişkin onay belgelerini BM ve Avrupa Konseyine henüz tevdi etmemiştir.

Türkiye, BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin İhtiyari Protokolünü, Avrupa Konseyinin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesini ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartını ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünü henüz imzalamamıştır.

Ekim 2002'den bu yana, AIHM Türkiye ile ilgili 92 karar vermiştir. Mahkeme, bunlardan 43'ünde Türkiye'nin AIHS'yi ihlal ettiğine karar vermiş (sadece bir davada Sözleşmeyi ihlal etmediğine karar vermiştir) ve 47'sinde dostane çözüme varılmıştır (bunların çoğu, belli bir miktar paranın ödenmesine ilaveten, bireysel ve genel tedbirlerin alınmasına ilişkin taahhütleri içermektedir). Bu dönemde, AIHM'ye Türkiye aleyhine 2614 başvuruda bulunulmuştur.

Türkiye, AIHM kararlarının yerine getirilmesi konusunda hâlâ sorunlar yaşamaktadır.

Türkiye, AİHM tarafından 1999'da belirtildiği üzere, ifade özgürlüğünün ihlal edildiği bir dizi durumun düzeltilmesine (haksız olarak verilen mahkumiyet kararlarının ortadan kaldırılması ve medeni hakların eski haline iadesi) ilişkin olarak gerekli tüm tedbirleri henüz almamıştır. 2000-2002 yıllarında, hakkaniyete uygun tatmin kapsamında yapılan yanlış ödemelerden kaynaklanan sorunları da tam anlamıyla çözüme kavuşturmamıştır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Ekim 2003'de, Türkiye'nin Institut de Prêtres français (2000)³ davasında dostane çözüm kararı sonrasındaki yükümlülüklerine uymamasına ilişkin olarak bir Ara İlke Kararı kabul etmiştir (bkz. "*Medeni ve siyasi haklar*"). Komite ayrıca, Kıbrıs-Türkiye davasında (2001)⁴, Türkiye'nin eğitim hakkı ile ilgili hükümlere uymamasına ilişkin olarak bir Ara İlke Kararı kabul etmiştir.

Başvuru sahibinin mülkiyet hakkının ihlali ile ilgili Loizidou davasına⁵ ilişkin olarak, Türkiye, Haziran 2003'de, 1998 tarihli AİHM kararında hakkaniyete uygun tatmin için belirlenen miktarı Ekim 2003 itibarıyla ödemeyi taahhüt etmiştir. İşbu Raporun yazılması sırasında, söz konusu ödeme henüz yapılmamıştır.

Diğer taraftan, söz konusu Komite, güvenlik güçlerinin görevlerini kötüye kullandığına ilişkin 48 kararın⁶ ve ifade özgürlüğünün kullanılmasına müdahale ile ilgili 34 kararın⁷ yerine getirilmesi konusunda ilerleme kaydedildiğini tespit etmiştir. Bununla birlikte, Komite, gerekli bütün tedbirlerin alınmadığı sonucuna varmış ve Türkiye kararları tam olarak yerine getirdiğine dair somut deliller sununcaya kadar izleme işlevini sürdürmeye karar vermiştir.

AİHM kararları ışığında yargılamanın yenilenmesine imkan veren hükümler 5'inci uyum paketinin bir parçası olarak genişletilmiştir. Yargılamanın yenilenmesi, 4 Şubat 2003 tarihinden önce kesinleşmiş AİHM kararları ile bu tarihten sonra yapılacak başvurular hakkında uygulanmaktadır. Bununla birlikte, yargılamanın yenilenmesi, dostane çözümlere ve Öcalan⁸ davası dahil olmak üzere 4 Şubat tarihi itibarıyla görülmesine devam edilen davalara uygulanmamaktadır. Yapılan değişiklik sonucunda, yetkili yargı organlarına 16 yargılamanın yenilenmesi başvurusu yapılmıştır. Bu başvurular arasında eski DEP milletvekillerinin (Sadak, Zana, Dicle ve Doğan⁹) yeniden yargılanması da yer almaktadır. Yargılama 28 Mart 2003 tarihinde başlamış olup halen devam etmektedir. Ancak, yargılamaların AİHM'nin başta savunma hakkıyla ilgili olmak üzere, adil yargılanma konusundaki hükümlerine uyumluluğu konusunda ciddi kaygılar bulunmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Ekim 2003'de bu kaygılarını resmi yollardan Türk makamlarına iletme kararı almıştır. Altıncı uyum paketi ile, yargılamanın yenilenmesi, hukuk ve ceza davaları yanında, idari yargı davalarına da teşmil edilmiştir.

İnsan haklarının uygulanmasına ilişkin olarak, geçen iki yıl içinde kurulmuş olan insan hakları kurul ve komitelerinin yapısı güçlendirilmiştir. Yerel düzeyde ilçe bazında kurulan İnsan Hakları Kurullarının sayısı 831'den (2002) 859'a (2003) artırılmıştır.

³ Institut de Prêtres français-Türkiye davası (Başvuru No.26308/95)

⁴ Kıbrıs-Türkiye davası (Başvuru No.25781/94)

⁵ Loizidou-Türkiye davası (Başvuru No.15318/89)

⁶ Bkz. Int Res DH (2002) 98.

⁷ Bkz. Int Res DH (2001) 106.

⁸ Öcalan-Türkiye davası (Başvuru No.46221/99)

⁹ Sadak, Zana, Dicle, Doğan-Türkiye davası (Başvuru No. 29900/96 ila 29903-96)

İnsan Hakları Başkanlığından da bir temsilcinin yer aldığı Reform İzleme Grubu, insan hakları ihlali iddialarının araştırılmasını temin etmekle görevlendirilmiştir.

Nisan 2003'de, Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde İnsan Hakları İnceleme ve Değerlendirme Merkezi kurulmuştur. Meclis İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, insan hakları ihlali iddialarını incelemiş ve raporlar hazırlayarak ilgili kurumlara göndermiştir. Komisyon, örneğin, daha önce olağanüstü hal uygulanan Güneydoğu illerinde yaşamın normale dönüşü ile ilgili olarak denetimler gerçekleştirmiş ve ülke çapında polis karakollarına pek çok habersiz ziyaret düzenlemiştir.

İnsan hakları eğitimine ilişkin olarak, Avrupa Komisyonu-Avrupa Konseyi ortak girişimine ek olarak bir dizi ad hoc proje gerçekleştirilmiştir. Bu girişim, başta yargı olmak üzere kamu görevlilerinin insan hakları konusunda eğitimini, toplumda insan hakları bilincinin artırılmasını ve yasal düzenleme çalışmalarına destek verilmesini kapsamaktadır. Bu bağlamda, Mayıs 2003'de AİHM içtihatları konusunda, yargı mensuplarına yönelik bir eğitim programı başlatılmıştır.

Ayrımcılıkla mücadeleyle ilişkin olarak, ayrımcılığın kamu görevlileri tarafından genel olarak önlenmesi hakkındaki AİHS'nin 12 No.lu Ek Protokolü 2001 yılında imzalanmakla birlikte henüz onaylanmamıştır. Türkiye'nin ayrımcılıkla mücadeleyle ilişkin kapsamlı bir stratejisi ve hukuki ve idari düzenlemeleri bulunmamaktadır. Etnik köken, din ve dil gibi tüm yasaklama nedenlerini temel alarak ayrımcılığın türlerini ve boyutlarını gösterebilecek istatistiki veriler de mevcut değildir. Türkiye'nin, AT Antlaşmasının 13'üncü maddesine dayanarak çıkartılan ayrımcılıkla mücadele müktesebatını iç hukuka aktarması ve uygulaması gerekmektedir (*Bkz. Başlık 13 - Sosyal politika ve istihdam*).

Medeni ve siyasi haklar

Yukarıda belirtildiği üzere, **ölüm cezasının** Ağustos 2002'de kaldırılmasından sonra, TBMM, Haziran 2003'de, savaş veya yakın savaş tehdidi halleri dışında ölüm cezası verilmesini yasaklayan AİHS'nin Ek 6. No.lu Protokolünü onaylamıştır.

6'ncı uyum paketi, ölüm cezasının kaldırılması ile ilgili uyum çerçevesinde, (savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında) tüm ölüm cezalarını müebbet ağır hapis cezasına dönüştüren bir hüküm içermektedir.

AİHM, Mart 2003'de Öcalan davasında, başvuru sahibinin özellikle ölüm cezasına, tutuklanmasına ve yargılanmasına ilişkin iddiaları ile ilgili olarak, Türkiye'nin AİHS'nin 3, 5 ve 6'ncı maddelerini ihlal ettiğine karar vermiştir. Bununla birlikte, Temmuz 2003'de hem Öcalan hem de Türk hükümeti davayı Büyük Daireye götürmek üzere adımlar atmışlardır.

İşkence ve kötü muamelenin önlenmesine ilişkin olarak, Hükümet işkenceye "sıfır tolerans" politikası uygulayacağını taahhüt etmiştir. Bu alandaki mevzuat önemli ölçüde güçlendirilmiştir. Uygulamada bazı somut sonuçlara ulaşılmakla birlikte, pürüzler mevcuttur ve işkence olayları varlığını sürdürmektedir.

İşkence ve kötü muameleyle ilişkin mahkumiyet kararlarının tecil edilmesini ve para cezasına çevrilmesini önlemek amacıyla, dördüncü uyum paketi ile TCK'nın 243 (işkence) ve 245'inci (kötü muamele) maddeleri değiştirilmiştir.

Ocak 2003'de, işkence ve kötü muamele olaylarında kamu görevlileri hakkında soruşturma açılabilmesi için üstlerinden izin alınması gerekliliğini kaldırmak amacıyla, Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanunda ve CMUK'un 154'üncü maddesinde değişiklik yapılmıştır. Ancak, yargısız infaz, kaybolma ve eşyayı tahrip etme gibi belli bazı suç iddialarında soruşturma açılabilmesi için hâlâ izin alınması gerekmektedir.

4'üncü uyum paketi çerçevesinde, olağanüstü hal uygulanan illerde tutuklu bulunanların, soruşturma amacıyla ceza infaz kurumu veya tutukeviden çıkarılarak 10 güne kadar polis gözetimine alınmasına imkan veren 430 sayılı KHK değiştirilmiştir. Söz konusu süre, 10 günden 4 güne indirilmiştir. Fakat, belirtmek gerekir ki, 30 Ekim 2002 tarihi itibarıyla olağanüstü hal tüm illerde kaldırılmıştır. Tutuklunun sorgulama amacıyla ceza infaz kurumu veya tutukeviden alınmasında avukata erişim ve sağlık kontrolü teminat altına alınmıştır. Tutuklunun ceza infaz kurumu veya tutukeviden alınabilmesi için, tutukluyu bizzat dinleyen bir hakimin kararı gerekmektedir.

4'üncü uyum paketi, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 16'ncı maddesinin dördüncü fıkrasını yürürlükten kaldırmıştır. Bu değişiklik ile, diğer tüm sanıklar gibi Devlet Güvenlik Mahkemesinin görev alanına giren bir suçtan sanık olanın, hürriyetinin kısıtlandığı andan itibaren müdafî ile görüşme hakkı temin edilmektedir. Devlet Güvenlik Mahkemesinin görev alanına giren bir suçtan yargılanan sanığın avukatının ifade alma sırasında hazır bulunmasını engelleyen hükümler 6'ncı uyum paketi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemelerine yönelik usul hükümlerinde yapılan değişiklikler, görüşme imkanı tanınmayan gözaltı uygulamasını kaldırmıştır (bkz. Bölüm B.1.2. - *Demokrasi ve hukukun üstünlüğü - yargı*). 7'nci uyum paketi ile CMUK'da değişiklik yapılarak, işkence ve kötü muamele davalarına, söz konusu davaların acele işlerden sayılarak görülmesi sağlanarak öncelik verilmiştir. Cezasız bırakma riskini azaltmak üzere, bu davaların adli tatilde de görülmesi ve zorunluluk olmadıkça duruşmalara 30 günden fazla ara verilmemesi hükme bağlanmıştır.

İçişleri ve Adalet Bakanlıkları mevzuatta yapılan değişiklikler konusunda ilgili birimleri bilgilendirmek ve söz konusu mevzuatın uygulanmasını sağlamak üzere genelgeler yayımlamıştır.

İşkence ve kötü muameleyle ilişkin olarak bir çok yargı kararı verilmiştir. Bunlardan biri, 16 gence işkence yapmaktan sanık 10 polis memurunun 60 ila 130 ay arasında değişen çeşitli hapis cezaları ile tecziyelerine hükmedilen ve Nisan 2003'de Yargıtay tarafından da onanan Manisa Davasıdır. Ayrıca, Yargıtay, 2002 yılı sonunda bir işkence davası ile ilgili olarak verdiği kararında işkence ve kötü muameleyi insanlık suçu olarak değerlendirmiştir.

Mayıs 2003'de Türkiye, 1990-2003 dönemini kapsayan ikinci raporunu BM İşkenceyle Mücadele Komitesine sunmuştur.

Ancak, işkence ve kötü muamele faillerinin cezalandırılmasıyla ilgili kaygılar dile getirilmeye devam etmektedir. Zamanışımı nedeniyle davalar düşmeye devam etmektedir. BM İşkenceyle Mücadele Komitesi tarafından, şikayetlerin çokluğuna rağmen güvenlik güçleri mensuplarının işkence ve kötü muamele dolayısıyla nadiren kovuşturulup cezalandırıldığı; davaların çoğu kez uzun sürdüğü; ceza davalarında itirafa çok fazla önem verildiği ve cezaların suçun ağırlığı ile orantılı olmadığı ifade edilmektedir. Bu durum, işkence ve kötü muamele davaları açısından, güvenlik güçleri mensuplarına mahsus bir tür dokunulmazlık olarak tasvir edilmektedir. İşkenceyle Mücadele Komitesi, ayrıca, işkence ve kötü muamele iddialarının

sayısı ve sürekliliği, kayıtların eksikliği, tıbbi muayenenin yetersizliği ve polis gözetiminde tutulanların yakınlarına derhal haber verilmemesi konusundaki kaygılarını da belirtmektedir. Bunlara ilaveten, İşkenceyle Mücadele Komitesi, işkence ve kötü muamele iddialarının tüm yönleriyle anında ve tarafsız olarak araştırılmasını temin edecek tedbirlerin alınmasını ve işkence davalarında zamanaşımının kaldırılmasını tavsiye etmektedir.

Temmuz 2003'de Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi, içinde Türkiye'nin cevabının da yer aldığı bir rapor yayımlamıştır. Söz konusu rapor, Komite temsilcilerinin 2002 yılı Mart ve Eylül aylarında Türkiye'ye yaptıkları ziyaretlere dayanarak hazırlanmıştır. Komite, kolluk kuvvetlerince uygulanan gözaltına alma işlemi ile ilgili olarak yapılan yasal değişikliklerin hayata geçirilmesine ilişkin olarak, her ne kadar yakalama zamanının uygun şekilde kaydedilmediği münferit örnekler mevcut olsa da, gözaltı sürelerinin daha kısa tutulması hususuna riayet edildiği sonucuna varmıştır.

Bununla birlikte, Komite üyeleri, polis gözetiminde bulunan kişilerin, bir avukat ile görüşme imkanına sahip oldukları konusunda bilgilendirilmediği veya bu imkanı kullanmamaya teşvik edildiği veya bu konudaki taleplerinin reddedildiği ve avukatları ile özel olarak görüşmelerine veya avukatlarının yeterli ölçüde hukuki danışmanlık yapmasına engel bulunduğu konusunda deliller elde etmiştir. Resmi kaynaklara göre, 1 Ocak-31 Mart 2003 döneminde, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlardan dolayı sanık durumunda bulunan 2,725 kişiden 1,954'ü avukatları ile görüşme talebinde bulunmamıştır. Ayrıca burada belirtilmelidir ki, bazı yerleşim birimlerinde avukat mevcut değildir.

Polis gözetiminde bulunanların tıbbi muayenelerine ilişkin olarak, Komite Raporunda, söz konusu sistemin işkence ve kötü muameleye karşı kesin bir koruyucu tedbir işlevini görmediği ve gözaltında bulunan kişinin muayene sırasında güvenlik güçlerinin hazır bulunmasını isteyebilmesine ilişkin hükmün, gözaltında bulunan kişiye baskı uygulanabileceğinden, sistemin kötüye kullanılmasına yol açabileceği tespitinde bulunmaktadır. Komite Raporunda, hapishanelerle ilgili olarak; sadece mahkumun cezaevine kabulü sırasında yapılan değil, tüm tıbbi muayenelerin, gözaltı memurlarının işitemeyecekleri, ve doktor aksine karar vermedikçe göremeyecekleri, bir yerde yapılması gerekliliğine ilişkin kaygılar tekrarlanmıştır.

Bazı kaynaklar, doktorlara baskı uygulandığından, işkence davalarının doktor raporları ile desteklenmediğini ve bu raporların bazen doktorun değerlendirmesinden memnun olmayan polis memurlarınca yok edildiğini veya bu raporlara el konulduğunu ileri sürmektedir.

Ortadan kaybolma, kaçırma, keyfi alıkoyma ve göstericilere karşı aşırı güç kullanma dahil olmak üzere, kötü muameleler hâlâ bildirilmeye devam etmektedir. Kadınlara karşı şiddet uygulanması özellikle kaygı vericidir. Yakın zamanlarda gerçekleşen bir örnek olarak, 14 Haziran 2003 tarihinde, İstanbul'da DEHAP'ın kadın temsilcilerinden biri olan Gülbahar Gündüz'ün polis memuru olduğunu iddia eden kişilerce kaçırıldığı, gözlerinin bağlandığı, tecavüze uğradığı ve işkenceye maruz bırakıldığı bildirilmiştir.

2001 yılında Silopi'de bir polis karakoluna uğradıktan sonra kaybolan iki HADEP görevlisi ile ilgili davaya ilişkin olarak, AİHM tarafından Nisan 2003'de Ankara'ya, tahkikat yapmak üzere bir delege grubu gönderilmiştir.

Hapishane sistemi reformuna ilişkin olarak, genel durum önemli ölçüde düzelmiştir.

TCK'da değişiklik yapılmıştır. Cezaevlerinde güvenliği artırmak ve açlık grevlerini önlemek amacıyla Şubat 2003'de iki yeni cürüm ihdas edilmiştir. TCK'nın 307/a maddesi ile, ceza infaz kurumları ve tutukevlerine silah ve elektronik haberleşme aracı sokanlar veya kullananlar hakkında iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilmesi düzenlenmiştir. TCK'nın 307/b maddesi ile, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde bulunan hükümlü ve tutukluların ziyaretçileriyle veya avukatlarıyla görüşmelerini engelleyenlerin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılması düzenlenmiştir. Aynı maddede hükümlü ve tutukluların beslenmesini engellemek suç sayılmakta ve failer hakkında iki yıldan dört yıla kadar, yeterli beslenememe nedeniyle ölüm meydana gelmişse, on yıldan yirmi yıla kadar hapis cezası verilmesi hükmü yer almıştır.

Şubat 2003'de, gıda temini ve cezaevlerine giriş ile ilgili olarak Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanunda değişiklik yapılmıştır. Ölüm orucunda bulunan ve yiyecek ve içecekleri reddeden sanık ve mahkumlarla ilgili olarak, Kanunun 4'üncü maddesinde değişiklik yapılmıştır. Söz konusu Kanun bu kişilerin hareketlerinin bedensel ve ruhsal sonuçları konusunda ceza infaz kurumu veya tutukevi tabibince bilgilendirilmelerini ve eğer hayati tehlike doğmuşsa, isteklerine bakılmaksızın derhal hastaneye kaldırılmalarını amirdir.

Her ne kadar halen münferit bazı ölüm orucu olayları mevcut olduğu bildirilse de, ölüm oruçlarının sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Beş mahkum hastanelerde ölüm orucunda bulunmaya devam etmekle birlikte, resmi kaynaklar halihazırda cezaevlerinde ölüm orucunda bulunan olmadığını beyan etmektedir. Ölüm orucunda bulunan mahkumlardan 171'i Cumhurbaşkanınca affedilmiş, 391'inin cezası tecil edilmiş ve 80'i sağlık nedenlerinden dolayı tahliye edilmiştir. Rapor döneminde, ölüm orucundan 9 mahkum ölmüş ve ölü sayısı 66'ya çıkmıştır.

Ocak 2003'de Adalet Bakanlığı tarafından ceza ve tutukevleri personeline yönelik olarak, insan hakları ve özellikle kötü muameleyle mücadele konusuna yoğunlaşmış bir hizmet içi eğitim programı kabul edilmiştir.

Resmi kaynaklara göre, 30 Nisan 2003 tarihi itibarıyla ceza ve tutukevlerinde 32,624'ü hükümlü ve 31,549'u tutuklu olmak üzere toplam 64,173 kişi bulunmaktadır.

Ekim 2002'de Adalet Bakanlığı tarafından, İşkenceyi Önleme Komitesinin tavsiyeleri doğrultusunda, sosyal faaliyetlere katılmaya ilişkin tüm şartları kaldıran bir genelge yayımlanmıştır. Bununla birlikte, yüksek güvenlikli F tipi cezaevlerindeki belli bazı mahkum gruplarının, kendiliğinden veya başka nedenlere dayalı olarak, ayrı tutulması olgusunun devam ettiği belirtilmektedir. Telefona erişim (haftada 10 dakika) ve F tipi cezaevlerinde açık görüş hakkı önemli ölçüde iyileştirilmiştir.

Avukatların ve ziyaretçilerin mahkumlarla görüşmelerinde zorluklarla karşılaştıkları ve mahkumların yeterli tıbbi bakım görmedikleri bildirilmektedir. Aralık 2002'de mahkumların Bayrampaşa Cezaevinden yeni bir F tipi cezaevine nakledilmesi operasyonu ile ilgili 1,600 jandarma hakkında ve Eylül 1999'da Ulucanlar Kapalı Cezaevinde 10 mahkumun ölümünden sorumlu oldukları iddia edilen 161 güvenlik görevlisi hakkında yargılama süreci sürmektedir.

Cezaevlerinin fiziki altyapısının güçlendirilmesine ilişkin olarak, resmi kaynaklar koğuş sisteminden oda-tipi sistemine geçişin tamamlanma aşamasına geldiğini beyan etmektedirler. Dört yeni F tipi cezaevi daha inşa edilerek toplamda 10'a ulaşılmıştır. İstanbul Bakırköy'de yeni bir kadın cezaevi inşa edilmektedir.

Ankara'da cezaevi personeline eğitim verecek yeni bir okul faaliyete geçmiş olup, İstanbul ve Erzurum'da ise iki yeni okulun yakında faaliyete geçmesi beklenmektedir.

2001 yılında oluşturulan 129 Cezaevi İzleme Kurulları, yaşam koşulları, nakiller ve disiplin tedbirleri bakımından cezaevlerini teftiş etmeye devam etmektedirler. Bu Kurullar, başta yaşam koşulları, sağlık, beslenme, eğitim ve mahkumların rehabilitasyonu konularında olmak üzere çok sayıda tavsiyede bulunmuştur. Söz konusu Kurulların çalışmaları sayesinde, sayılan alanlarda cezaevi şartlarının bazılarının iyileştiği bildirilmektedir. Kötü muamele ve ayrı tutma gibi daha hassas meseleler bu Kurullar tarafından ele alınmamaktadır.

İnfaz hakimliği sisteminin 2001 yılında oluşturulmasından bu yana, hükümlü ve tutuklular hakkında yapılan işlemlere yönelik olarak 140 infaz hakimine toplam 8,998 şikayette bulunulmuştur. Başvurulardan 2,664'ü kabul edilerek karara uygun işlem tesis edilmiş, 244'ü kısmen kabul edilerek karara uygun işlem tesis edilmiş ve 610'u reddedilmiştir. Başvuruların çoğu (3,794) disiplin cezalarına ilişkindir.

İnfaz hakimleri tarafından verilen kararların genellikle gereği gibi izlenmediği ve başvuruların bazen keyfi olarak reddedildiği yönünde endişeler bulunmaktadır. Ayrıca, şikayet başvurularının infaz hakimlerine ulaştırılmasında gizliliğe riayet edilmediği ve başvuruların cezaevi yönetimince kontrol altında tutulduğu yönünde işaretler mevcuttur. Dolayısıyla, bir kısım şikayetlerin işleme tabi tutulması risk altındadır.

İfade özgürlüğüne ilişkin olarak, mevcut kısıtlamaların pek çoğu kaldırılmıştır. Bu husus, şiddet içermeyen düşünce açıklamaktan mahkum olanların pek çoğunun beraat etmeleri ve tahliye edilmeleri sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte, yasal değişikliklere karşın bazı sorunlar mevcudiyetini korumaktadır.

Terörle Mücadele Kanununun 8'inci maddesi (Devletin bölünmezliği aleyhine propaganda), 6'ncı uyum paketi ile kaldırılmıştır.

7'nci uyum paketi ile, TCK'nın 159'uncu maddesinde öngörülen cezanın (devleti ve devlet kurumlarını tahkir ve Türkiye Cumhuriyetinin bölünmez bütünlüğünü tehdit) asgari haddi bir yıldan altı aya indirilmiştir. Bu değişiklik, söz konusu kurumları tahkir ve tezyif kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan düşünce açıklamalarının cezayı gerektirmeyeceği şeklindeki Ağustos 2002 değişikliğini teyit etmektedir.

7'nci uyum paketi, ayrıca, terör örgütlerinin "her ne suretle olursa olsun hareketlerini teshil" etmek fiilini cezalandıran hükmünü kaldırmak suretiyle, TCK'nın 169'uncu maddesinin (terör örgütlerine yardım ve yataklık yapmak) kapsamını daraltılmıştır. Buna ilaveten, 7'nci uyum paketi, "terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek şekilde örgütle ilgili propaganda yapmak" kavramını geçen yıl Terörle Mücadele Kanununun 7'nci maddesine getirilen değişikliği güçlendirerek, "terör yöntemlerine" ibaresini "şiddet veya diğer terör yöntemlerine başvurmayı" şeklinde değiştirmiştir. Para cezaları on kat artırılmış ve geçen yıl artırılmış bulunan hapis cezaları (bir yıldan beş yıla kadar) aynen korunmuştur.

6'ncı uyum paketi ile Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanununda değişiklik yapılmıştır. Bu alandaki eserlerin yasaklanmasının kapsamı, yalnızca Cumhuriyetin temel niteliklerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırılık suçlarıyla sınırlandırılarak daraltılmıştır. İdari mercilerce bu alanda verilen yasaklama kararlarının 24 saat içinde hakim onayına sunulması gerekmektedir. MGK temsilcisi, artık Sinema, Video ve Müzik Eserleri

Denetleme Kurulunda yer almamaktadır (bkz. Bölüm B.1.2. - Demokrasi ve hukukun üstünlüğü - MGK).

Bununla birlikte, Türk Hükümeti tarafından duyurulan ve bu alandaki mevcut kısıtlamaların gözden geçirilmesine yönelik süreç henüz tamamlanmamıştır. AGİT-Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu tarafından hazırlanan ve 3 Kasım 2002 seçimlerinin değerlendirilmesinin yapıldığı bir raporda, geniş yasal çerçevenin ve bunun uygulanmasının Türkiye'deki siyasi tartışma alanına kesin sınırlar getirdiği tespiti yapılmaktadır. Bu sınırların dışında kalan şiddet içermeyen siyasi görüşlerin açıklanması hâlâ çeşitli kanunlarla kısıtlanmakta ve söz konusu kanunlar katı biçimde uygulanmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere, Cumhuriyet savcılarının hâlâ, ifade özgürlüğünü kısıtlamak üzere TCK'nın (m. 312 ve 169) ve Terörle Mücadele Kanununun (m. 7) alternatif hükümlerini kullanma eğilimindedirler. Ayrıca, birkaç olayda, mevzuatın değişen hükümlerine dayanarak beraat edenlere karşı alternatif hükümler kullanılarak kamu davası açılmıştır. Mevzuatın değişen hükümleri uyarınca mahkumiyet kararları bozulsada dahi, zararların tümüyle telafisi otomatik hale getirilmemiştir.

Şiddet içermeyen düşünce açıklamaktan sanık ve mahkum olanların durumlarının ele alınması amacıyla, mevzuatın değişen hükümlerinin müstakar ve sistemli biçimde yorumlanmasının ve uygulanmasının takibi sağlanmalıdır.

Basın özgürlüğüne ilişkin olarak, mevzuatta yapılan bazı değişikliklere karşın durum endişe verici olmaya devam etmektedir. 4'üncü uyum paketi ile Basın Kanununun 15'inci maddesi değiştirilmiştir. Söz konusu değişiklik, mevzute sahibi, mesul müdür ve yazı sahibinin haber kaynaklarını açıklamaya zorlanmalarına ve bu suretle korunmalarına ilişkin hükümler içermektedir.

7'nci uyum paketi ile, TCK'nın 426 ve 427'nci maddeleri değiştirilmiştir. Genel ahlaka aykırı olan eserlerin yasaklanmasına ilişkin 426'ncı maddeye, bilim ve sanat eserleri ile "edebi değere sahip olan eserler" in bu madde kapsamı dışında tutulmasına yönelik bir fıkra eklenmiştir. 427'nci madde uyarınca, müsadere olunan yayınların halkın ar veya haya duygularını incittiği veya cinsi arzuları tahrik ve istismar ettiği gerekçesiyle imhası veya yakılması uygulamasına son verilmiştir.

Gerçekleştirilen reformların fiiliyattaki etkisine ilişkin olarak, TCK'nın 159 ve 312'nci maddeleri ile Terörle Mücadele Kanununun 7'nci maddesinin uygulanmasında yeknesaklık bulunmamaktadır. Devlet kurumlarını ve politikalarını eleştiren veya belli bazı siyasi kesimlerin görüşlerini yayınlayan gazetecilerin, yazarların ve yayıncıların zaman zaman hapis cezası dahil üzere ağır cezalara çarptırıldığı bildirilmektedir.

Resmi veriler, Basın Kanununa dayanan kamu davalarının azaldığını göstermektedir. Bununla birlikte, basım ve neşir aletlerinin müsaderesinin, basımevlerinin kapatılmasının ve yayıncı ve matbaacılara ağır para cezaları verildiğinin devam ettiğini gösteren bilgiler gelmektedir. Ayrıca, internet içeriği üzerinde sıkı bir sansür mevcuttur.

Basın özgürlüğü ile ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi çalışmalarının, bu özgürlüğü etkileyen mevzuatın tümü ele alınarak, kapsamlı bir biçimde sürdürülmesi gereklidir.

Radyo ve televizyon yayıncılığına ilişkin olarak, mevzuatta Türkçe dışındaki dillerde radyo ve televizyon yayını yapılmasına imkan veren değişiklikler henüz somut sonuçlar doğurmamıştır.

Ağustos 2002'de yapılan değişiklikleri hayata geçirmek amacıyla, Aralık 2002'de RTÜK tarafından Radyo ve Televizyon Yayınlarının Dili Hakkında Yönetmelik çıkartılmıştır. Söz konusu yönetmelik, devletin resmi yayın kurumu olan TRT'nin Türk vatandaşlarının geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde yayın yapmasına izin vermektedir.

Yönetmeliğe göre; bu dil ve lehçelerde yapılacak radyo yayınları haftada dört saati, televizyon yayınları haftada iki saati aşamaz ve programlar, yetişkinler için haber, müzik ve kültürel konularda yapılabilir. Yayınlar, Cumhuriyetin temel niteliklerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz. Televizyon yayınlarında programlar Türkçe alt yazıyla, radyo yayınlarında ise programın yayınlanmasını takiben Türkçe tercümesi verilmek suretiyle yapılır. Televizyon programlarındaki kişiler çağdaş kıyafetler içinde olmak zorundadırlar.

Bununla birlikte, söz konusu yönetmelik TRT'nin özerk statüsünden kaynaklanan bazı hukuki sebeplerle uygulanamamıştır.

6'ncı uyum paketi ile, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde yayın yapılması imkanı, TRT'ye ilaveten, özel istasyonlara da teşmil edilmiştir. Bu düzenlemeye ilişkin usul ve esaslar, RTÜK tarafından Kasım 2003'de çıkartılacak bir yönetmelikle belirlenecektir. Ayrıca, seçim dönemlerindeki yayın yasağı süresi, oy verme gününden önceki bir haftadan 24 saate indirilmiştir.

Sonuç olarak, Türkçe dışında Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde henüz yayın yapılmamıştır.

RTÜK, bölücülük propagandası ve kin ve düşmanlığa tahrik gibi belli bazı devlet ilkelerini ihlal ettiği gerekçesiyle, özel radyo ve televizyon kuruluşlarına ağır cezalar (geçici yayın durdurma veya yayın lisansının iptali) vermeye devam etmiştir. Örneğin, Haziran ayında, Van'da yerleşik Çınar Televizyon, Hak ve Özgürlükler Partisi (HAK-PAR) başkanının Van'ı ziyareti dolayısıyla yaptığı konuşmayı yayınladığı için bir ay süreyle kapatılmıştır. TRT aynı konuşmayı böyle bir zorlukla karşılaşmadan yayınlamıştır.

Dernek kurma özgürlüğüne ilişkin olarak, 4'üncü ve 6'ncı uyum paketleriyle yapılan değişikliklerin ardından kısıtlamalarda hafifleme olmuştur. Bununla birlikte, ırk, etnik köken, din, mezhep, bölge ve diğer azınlık gruplarını temel alan derneklerin kurulması dahil olmak üzere, önemli sınırlamalar varlığını muhafaza etmektedir. Yapılan değişiklikler, derneklerin temel sorunlarını ele alan genel bir çerçevenin kabul edilmesi sonucunu doğurmamıştır.

4'üncü uyum paketiyle Dernekler Kanununda değişiklik yapılarak, derneklerin resmi olmayan yazışmalarında herhangi bir dil kullanabilmelerine ve tüzel kişilerin (gerçek kişilere ilaveten) dernek üyesi olabilmelerine imkan verilmiştir. Bildiri ve yayın yapma üzerindeki kısıtlamalar hafifletilmiştir. Bu belgelerin birer örneğinin, dağıtımdan önce Cumhuriyet savcılığı dahil ilgili makamlara verilmesi zorunluluğu kaldırılmıştır.

Dernekler tarafından yapılan bildiri, beyanname ve benzeri yayınların mahallin en büyük mülki amirinin kararıyla toplattırılması halinde, bu kararın hakim onayına sunulması

gerekmektedir. Hakim, mülki amirin bu kararını 48 saat içinde inceleyip karara bağlar. Bu süre içinde bir karar verilememesi halinde, mahalli mülki amirin kararı hükümsüz sayılır.

7'nci uyum paketi ile, ayrıca, belli bazı suçlardan dolayı hüküm giymiş olanların dernek kurucusu olabilmelerine yönelik kısıtlamalar ile mahkeme kararıyla kapatılmış bulunan dernek veya partilere üye olmuş olanlar hakkındaki sınırlamalar azaltılmıştır. Yükseköğretim öğrencilerinin yalnızca eğitim, öğretim, moral ve dinlenme konularında değil, aynı zamanda sanat, kültür ve bilim konularında da dernek kurabilmelerine imkan tanınmıştır.

Medeni Kanunda ve Vakıflar Kanununda yapılan değişiklikler ile, Türk dernek ve vakıflarının yurtdışında şube açmalarına ve uluslararası veya yabancı kuruluşlara üye olabilmelerine imkan sağlanmıştır. Bunlar da, Dışişleri Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle İçişleri Bakanlığının izniyle Türkiye'de şube açabilmekte ve faaliyette bulunabilmektedir.

Ağustos 2002 uyum paketiyle kurulması öngörülen Dernekler Daire Başkanlığı, daha önce Emniyet Genel Müdürlüğüne verilmiş görevleri yerine getirmek üzere Ağustos 2003'de kurulmuştur.

Olumlu bir gelişme olarak, Mart 2003'de Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi, ulusal bütünlüğe ve ülkenin laik yapısına aykırı faaliyetlere karıştıkları iddiasıyla Alman vakıflarının ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri aleyhine açılan kamu davasında sanıklar hakkında beraat kararı vermiştir.

Bununla birlikte, dernekler, bürolarının ve şubelerinin kapatılması ve faaliyetlerinin durdurulması ile ilgili sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Dernekler uygulamada, hâlâ yabancı derneklerle ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğinde, özellikle kaynak temini açısından, önemli ölçüde güçlükler yaşamaktadırlar.

İnsan hakları örgütleri ve savunucuları aleyhine açılmış pek çok dava bulunmaktadır. Her ne kadar davaların çoğu beraatle veya hapis cezasının para cezasına çevrilmesiyle ya da tecil edilmesiyle sonuçlansa da, açılan davaların sayısı, insan hakları savunucularında, yetkililerce taciz edildikleri hissini uyandırmaktadır. İnsan hakları savunucularına karşı açılmış ve yargılaması süren halihazırda 500 dava bulunduğu tahmin edilmektedir.

Mayıs 2003'de İnsan Hakları Derneğinin Ankara Şubesinde, Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesinin TCK'nın 169'uncu maddesi uyarınca verdiği bir arama kararını müteakip Ankara Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Birimi tarafından bir arama yapılmıştır. Arama sonucunda, bilgisayar sabit disklerine, video kasetlere, CD'lere, çeşitli belgelere ve kayıt defterlerine el konulmuştur. Henüz dava açılmamıştır.

Barişçıl toplantı yapmaya ilişkin olarak, mevcut kısıtlamalar azaltılmıştır.

3'üncü uyum paketi ile yapılan yasal değişikliklere uygun olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun uygulanmasına ilişkin Ekim 2002 tarihli yönetmelik değişikliği ile, gösteri yürüyüşü düzenlenmek için gerekli asgari izin talebi süresinin 72 saatten 48 saate indirilmesi teyit edilmiştir. Gösteri yürüyüşü düzenleme yaşı 21'den 18'e düşürülmüştür.

7'nci uyum paketi ile, valilerin toplantıları erteleme yetkileri sınırlandırılmıştır. Toplantılar, yalnızca "suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması" halinde

yasaklanabilmektedir. Resmi verilere göre, 2001 yılında ertelenen veya yasaklanan gösteri yürüyüşü sayısı 141, 2002 yılında ise 95'dir.

Bazı olaylarda yerel yetkililer tarafından göstericilere aşırı güç kullanılmıştır. Örneklerden biri, Mayıs 2003'de Bingöl'de meydana gelen depremin ardından toplanan göstericilere karşı polisin havaya ateş açması ve bir polis aracının kalabalığın içine sürülerek insanların yaralanmasıdır.

Siyasi partilere ilişkin olarak, 4'üncü uyum paketi ile, Ekim 2001 tarihli Anayasa değişikliğine uyum sağlamak üzere Siyasi Partiler Kanununda bir dizi değişiklik yapılmıştır. Değişikliklerden biri, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştırmaya yöneliktir. Bir partinin kapatılabilmesi için Anayasa Mahkemesinin beşte üç çoğunlukla karar vermesi gerekmektedir.

Siyasi Partiler Kanununun 100'üncü maddesinde yapılan değişiklik ile, bir siyasi partinin kapatılması davasının ancak Anayasada yazılı nedenlerle açılabileceği düzenlenmiştir. Söz konusu kanunun 102'nci maddesinde yapılan değişiklik ile, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının siyasi parti kapatma istemlerine karşı itiraz edebilme hakkı hükme bağlanmıştır. 104'üncü maddede yapılan değişiklik ile, siyasi partinin kapatılması yerine başka müeyyideler de uygulanabilmesi imkanı getirilmiştir. 104'üncü maddenin değişik şekline göre, siyasi partiler devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılabilmektedir. Ayrıca, 11'inci maddede değişiklik yapılarak, kanunun ihlali halinde öngörülen hapis cezasının asgari haddi 3 yıldan 5 yıla yükseltilmiştir.

Bir çok siyasi parti kapatma davasıyla karşı karşıyadır. Mart 2003'de Anayasa Mahkemesi oybirliğiyle, Halkın Demokrasi Partisinin (HADEP) temelli kapatılmasına karar vermiştir. Yetkililere göre, HADEP hakkında, devlet yardımından yararlanabilmek için gerekli olan yüzde on seçim barajını aşmadığından devlet yardımından yoksun bırakmaya ilişkin yeni müeyyidenin uygulanabilmesi mümkün değildir. HADEP, TCK'nın 169'uncu maddesine dayanarak kapatılmış ve 46 üyesi hakkında 5 yıl süreyle siyasi faaliyette bulunma yasağı getirilmiştir. Kapatılması amacıyla Anayasa Mahkemesinde aleyhlerine dava açılan diğer partiler, Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Hak ve Özgürlükler Partisi (HAK-PAR) ile Sosyalist İşçi Partisidir. Eylül ayında, Yargıtay DEHAP'ın, Kasım 2002 seçimlerine katılmak amacıyla sahte belge sunmaktan sorumlu olduğuna karar vermiştir. Yüksek Seçim Kurulu, bu hususun söz konusu seçimlerin geçerliliğini etkilemeyeceğine karar vermiştir.

Şubat 2003'de AİHM, Refah Partisinin 1998 yılında kapatılmasının AİHS'yi ihlal etmediğine ilişkin 2001 yılında verdiği kararını onamıştır¹⁰.

Din özgürlüğüne ilişkin olarak, mülkiyet hakkı ve ibadethane açılması hakkında düzenlemeler kabul edilmiştir. Bununla birlikte, bu düzenlemelerin etkileri sınırlı kalmıştır. Gayrimüslim dini azınlıklar, tüzel kişilik, mülkiyet hakkı ve iç yönetim konularında ciddi engellerle ve din adamı yetiştirme yasağıyla karşılaşmaya devam etmektedirler.

Eylül 2003'de dört önemli gayrimüslim dini topluluk (Rum-Ortodoks, Katolik, Ermeni ve Süryani) temsilcileri mevcut tüm sorunların çözüme kavuşturulması için Türk makamlarına ortak bir başvuru yapmışlardır.

¹⁰ Refah Partisi ve diğerleri-Türkiye (Başvuru No. 41340/98, 41342/98, 41434/98, 41344/98)

Mülkiyet hakkına ilişkin olarak, 4'üncü uyum paketi ile Vakıflar Kanununda değişiklik yapılmış ve Ocak 2003'de bir yönetmelik yayımlanmıştır. Söz konusu yönetmelik, (Ekim 2002 tarihli yönetmelikten farklı olarak) cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmeleri, bunlar üzerinde tasarrufta bulunmaları ve taşınmaz malların vakıf adına tescili için Bakanlar Kurulundan izin alınması şartını kaldırmaktadır. Yönetmeliğe göre, izin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilmekte ve fakat "gerektiğinde" ilgili bakanlık ve kamu kurum ve kuruluşlarının görüşü alınmaktadır. 6'ncı uyum paketi ile, azınlık vakıflarının taşınmaz mal tescili için başvurusu süresi 6 aydan 18 aya uzatılmıştır.

Ocak 2003 tarihli Yönetmelik, hâlâ yalnızca gayrimüslim cemaatlere ait vakıflara atıf yapmaktadır. Bu husus, Katolik ve Protestan cemaatleri dahil olmak üzere, vakıf kuramayan diğer dini toplulukları kapsam dışında tutmaktadır. Ayrıca, Yönetmeliğe ekli listede yer alan 160 vakıf dışındaki vakıflar taşınmaz mal tescil ettirememektedir.

Gayrimüslim cemaatleri açısından ciddi bir endişe teşkil eden el konulmuş taşınmazlar konusu halen ele alınmış değildir. Bu cemaatlerin tüzel kişiliği olmadığından, taşınmazları her zaman el konulabilme riski taşımaktadır ve taşınmazların hukuki yollarla geri alınması çabalarında bir çok engelle karşılaşmaktadır. Rum Ortodoks cemaati, el konulan taşınmazların bazılarını geri almak amacıyla yakın zamanda AİHM'ye müracaat etmiştir.

Taşınmazların tescili ile ilgili olarak vakıflar ciddi zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Resmi verilere göre, 116 vakıf tarafından toplam 2,234 başvuru yapılmıştır. Başvuruların büyük bir kısmı, ya söz konusu taşınmazların kamu kurumları veya özel şahıslar adına tescili yapılmış olduğundan uygun görülmemiş (622) ya da "tamamlanması için başvurana iade" edilmiştir (910). Yukarıda belirtildiği üzere, Türk makamları, arsadan ve üzerindeki binadan yararlanma hakkının ve kar amacıyla arsayı kiraya verme hakkının Institut de Prêtres français'ye bahşedilmesi ile ilgili olarak AİHM'de Aralık 2000'de varılan dostane çözümü uygulamamıştır.

Dini vakıflar, özerkliklerini önemli ölçüde sınırlayıcı şekilde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün müdahalelerine maruz kalmaya devam etmektedir. Mütevellilerin azledilmesi ve vakıf mallarının yönetimine ve muhasebesine müdahale imkanı bunlar arasında yer almaktadır.

Resmi verilere göre, 2001-2003 döneminde 406 vakıf fesholmuştur. Vakıf yönetim kurulları, gerçekleştirilmediği takdirde vakfın varlığını tehdit eden seçimler konusunda özel sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Yönetim Kurulu seçimlerinde vakfın hizmet verdiği alanda bir seçmen grubu olması gerektiğinden, seçmenlerin zamanla o bölgeden taşınmış olmaları, seçimlerin yapılmasını olanaksız kılmaktadır. Seçimlerin zamanında yapılmaması, vakıf mallarına el konulmasına neden olabilmektedir. Bu sorunu aşmak üzere vakfın hizmet verdiği alan genişletilebilmektedir, ancak örnekleri azdır; vakıfların büyük çoğunluğu bundan yararlanamamaktadır.

İbadet yeri açma iznine ilişkin olarak, 6'ncı uyum paketi ile İmar Kanununda değişiklik yapılmış ve ardından Eylül 2003'de bir genelge yayımlanmıştır. Bu değişiklik ile, "cami" ibareleri "ibadet yeri" şeklinde değiştirilerek, kilise ve sinagoglar söz konusu düzenleme kapsamına dahil edilmiştir. Özellikle Protestan cemaati ibadet yapılacak yer bulma konusunda güçlükler yaşamaktadır. Her ne kadar Nisan 2003'den bu yana aslında ibadete açık olsa da, Diyarbakır'daki Protestan kilisesinin hiç bir hukuki statüsü bulunmamaktadır.

Dini azınlıkların din adamı yetiştirmelerine yönelik yasak devam etmektedir. Kiliselerindeki rahiplerin sayısındaki azalma karşısında, bazı dini azınlık cemaatleri, bu yasağın neden olduğu tehdidi hissetmektedirler. Her ne kadar Ağustos 2003'de yetkililerce durumun yeniden gözden geçirileceği bildirilmişse de, mükerrer taleplere rağmen, Heybeliada Ruhban Okulu kapalı kalmıştır. Kaynak sıkıntısı dini azınlık cemaatlerinin çoğunun yurtdışında din adamı yetiştirmesine engel olmakta, tabiiyet kriteri ise Süryani ve Keldani kiliselerinde olduğu gibi, Türk olmayan din adamlarının çalışma imkanını ve Ekümenik Patrik olma imkanını sınırlandırmaktadır. Ayrıca, Türk olmayan din adamları, vize ve oturma izni verilmesi ve yenilenmesi konusunda sıkıntı yaşamaya devam etmektedirler. Bu husus özellikle Roma Katolik cemaati açısından önemlidir.

Ekümenik Patrik ünvanının resmi biçimde kullanılması gerginlik yaratmıştır. Örneğin, Haziran 2003'de Türk kamu görevlilerine, Ortodoks Patriği I. Bartholomeos tarafından verilen bir seminere, davetiyede Patriğin Ekümenik sıfatıyla anılması nedeniyle katılmamaları talimatı verilmiştir.

Din eğitimi kitaplarındaki Hristiyanlık ile ilgili tanımların yeniden yazılması çalışmasının tamamlanma aşamasına gelmesi olumlu bir gelişmedir. Bu tanımlar, subjektif ve yanlış oldukları gerekçesiyle, bir çok dini azınlık tarafından eleştirilmişti. Söz konusu cemaatler, ders kitaplarının buna uygun olarak gözden geçirilmesini beklemektedirler. Onaylanmayan dini ders kitaplarının yayınlanması ve ithal edilmesi yasaktır; gümrük görevlilerinin kitaplara el koyduğu olaylar mevcuttur.

Dini azınlık okullarında, müdürden daha geniş yetkilere sahip bir müdür yardımcısının Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atanmış biri (Müslüman) olması ile ilgili sorunlar devam etmektedir. Teoloji okullarından mezun olanlar ile rahiplerin okullarda öğretmenlik yapamaması, azınlık dinlerinin öğretilmesinde sorunlar yaratmaktadır.

Temmuz 2003'de Ankara'da din özgürlüğü konusunda, Türk makamları ve Avrupa Komisyonu tarafından ortaklaşa düzenlenen bir uzman grubu toplantısı gerçekleştirilmiştir. Türk ve AB üyesi ülkelerin uzmanları, üye ülkelerin din özgürlüğü standartları ve uygulamaları hakkında karşılıklı bilgi alış verişinde bulunmuştur. Toplantının sonunda, şimdiye kadar yapılan mevzuat değişikliklerinin yeterli olmadığı, genel kabul görmüş olan ayrımcılık yapılmaması, eşitlik ve işbirliği ilkeleri çerçevesinde bu alandaki mevzuatın gözden geçirilmesinin gerektiği, AB standartları doğrultusunda ve AİHM içtihatları ışığında dernekler ve vakıflar mevzuatının elden geçirilmesinin gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

Sünni olmayan Müslüman toplulukların durumuna ilişkin olarak, Aleviler konusunda bir değişim olmuştur. Nisan 2003'de, daha önce yasaklı bulunan Alevi ve Bektaşî Dernekleri Birliğine faaliyetlerini sürdürmesine imkan tanıyacak bir hukuki statü tanınmıştır. Bununla birlikte, Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığında temsil edilmesi ve Alevi kimliğinin okullardaki zorunlu din eğitiminde tanınmaması konusunda sorunlar sürmektedir.

Bahai topluluğunun Edirne'de ibadethane olarak kullandığı bir taşınmazın kamulaştırılması ile ilgili davanın yargılaması devam etmektedir.

Mülteciler ve insan kaçakçılığı sorunu *Başlık 24'de (Adalet ve içişleri alanında işbirliği)* ele alınmıştır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar

Cinsiyet eşitliğine ilişkin olarak, 6'ncı uyum paketi ile, "namus cinayetleri" ile ilgili sorunları gidermek üzere TCK'da değişiklik yapılmıştır. "Namus cinayetlerinde" ceza indirimi öngören TCK'nın 462'nci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Bununla birlikte, "ağır tahrik" altında işlenen suçlara ilişkin 51'nci maddenin daha genel nitelikteki hükümlerinin halen geleneksel anlamda "namus" nedeniyle işlenmiş suçlarda uygulanma imkanı mevcuttur. TCK'nın 453'üncü maddesinde değişiklik yapılarak, evlilik dışı doğan çocuğun "şeref kurtarmak saikiyle" öldürülmesi halinde verilen ceza artırılmıştır.

Türkiye'de halen kadınlara karşı yaygın bir şiddet uygulanmaktadır. Çeşitli raporlara göre, kadın nüfusunun yarısından fazlası aile içi fiziksel ve psikolojik şiddete maruzdur.

Mayıs 2003 tarihli yeni İş Kanunu, iş ilişkisinde ırk, etnik köken, din ve ideoloji sebepleri yanında, cinsiyete dayalı olarak da ayırım yapılmaksızın eşit davranma ilkesini benimsemektedir. Bununla birlikte, mevzuat, istihdamda ayrımcılığın etkili bir şekilde önlenmesini henüz teminat altına almamaktadır. AB mevzuatında düzenlenen ve Avrupa Sosyal Şartının 1(2) ve 20'nci maddelerinde belirtilen şekilde, cinsiyet eşitliğini desteklemek üzere daha fazla çaba gösterilmelidir. Türkiye, Avrupa Sosyal Şartının çalışan kadınların analık açısından korunma hakkını düzenleyen 8'nci maddesini henüz kabul etmemiştir.

Medeni Kanununun evlilik sırasında edinilmiş mallara (Ocak 2002'den sonraki evliliklerde özel bir beyan ile) katılmaya imkan veren hükümlerinin uygulanması oldukça sınırlıdır. Kadınların hükümette ve seçimle işbaşına gelen organlarda temsili oldukça düşük kalmıştır. TBMM'deki 550 milletvekilinden 24'ü kadındır.

Meclis İç Tüzüğü hâlâ bayan kamu görevlileri için pantolon giyme yasağını kaldıran hüküm ile uyumlu değildir.

Mart 2003'de, Hükümette ilk kez kadın sorunları ile ilgili bir bakanlığa yer verilmiştir.

Türkiye, Avrupa Sosyal Şartının özürülülerin haklarına ilişkin 15'inci maddesini henüz kabul etmemiştir. Bununla birlikte, yeni İş Kanunu, 50'den fazla işçi çalıştırılan işyerlerinde, yıllık olarak belirlenen orana uygun sayıda özürülü çalıştırmayı zorunlu tutmaktadır.

Çocuk haklarına ilişkin olarak, 1971 yılından itibaren çocuk çalıştırma yaşı 12'den 15'e yükseltilmiş olmasına rağmen, yaşları 15'in altında bulunan çok sayıda çocuk halen, özellikle küçük işletmelerde ve tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Dolayısıyla bu çocuklar, Avrupa Sosyal Şartının 7'nci maddesinde belirtilen eğitim hakkından mahrum edilmektedir. Daha önce belirtildiği üzere, 7'nci uyum paketi ile Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 6'nci maddesinde değişiklik yapılarak, çocuk mahkemelerinde yargılanma yaşı 15'den 18'e yükseltilmiştir.

Türkiye, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesini Haziran 2002'de onaylayarak, çocukların korunmasına yönelik kararlılığını göstermiştir. Bununla birlikte, Türkiye, Avrupa Sosyal Şartının 7'nci maddesini (çocukların ve gençlerin korunma hakkı) ve 17'nci maddesini (anaların ve çocukların sosyal ve ekonomik korunma hakkı) henüz kabul etmemiştir.

Sendikalara ilişkin olarak, Avrupa Sosyal Şartının 5'inci maddesinin (örgütlenme hakkı) ve 6'nı maddesinin (grev hakkı dahil olmak üzere toplu pazarlık hakkı) kabul edilmesi konusunda ilerleme sağlanmamıştır. Kamu kesimine ilişkin olarak, örgütlenme hakkı konusunda önemli kısıtlamaları içeren ve grev ve toplu pazarlık haklarını dışlayan Haziran 2001 tarihli Kanun değiştirilmemiştir.

Türkiye, 1996 tarihli Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartını imzalamamıştır. (*Bkz. Başlık 13 - Sosyal politika ve istihdam*).

Kültürel haklara ilişkin olarak, 6'nı uyum paketi ile bir dizi değişiklik yapılmıştır. Daha önce belirtildiği üzere (*bkz. Bölüm B.1.3-İnsan hakları ve azınlıkların korunması-Medeni ve siyasi haklar-Yayıncılık*), Türk vatandaşlarının geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayınlarının, resmi yayın kurumu yanında özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca da yapılmasına imkan sağlanmıştır. Nüfus Kanununda değişiklik yapılarak, ahlak kurallarına uygun düşmeyen ve kamuoyunu inciten adlar dışında, ebeveynlerin çocuklarına diledikleri isimleri verebilmeleri sağlanmıştır. "Siyasi" açıdan sakıncalı isimlere atıf kaldırılmıştır. Bununla birlikte, Eylül 2003'de yayımlanan bir genelge ile Kürtçe isimlerde yaygın olarak kullanılan q, w ve x harflerini içeren adların kullanımı yasaklanarak, söz konusu değişikliğin kapsamına sınırlama getirilmiştir.

4'üncü uyum paketi ile, Dernekler Kanununun 6'nı maddesinde değişiklik yapılarak, derneklerin resmi olmayan yazışmalarında yabancı dil kullanabilmelerine imkan tanınmıştır (*bkz. Bölüm B.1.3.- İnsan hakları ve azınlıkların korunması-Medeni ve siyasi haklar-Dernek kurma özgürlüğü*).

Film, sanat, festival, kültürel etkinlik ve radyo yayını alanlarında Türkçe'den farklı dil ve lehçelerin kullanımı halen yasal kısıtlamalara ve adli soruşturmalara tabidir. Ancak, bir ölçüde esneklik de gözlenmektedir: üniversitelerde Kürtçenin seçimsel ders olarak okutulması için dilekçe verenler hakkındaki adli işlemler ve idari yaptırımlar düşmüş; Kürtçe müzik gruplarının katıldığı bir çok kültür festivali gerçekleştirilmiş ve yayınevleri tarafından pek çok Kürtçe dini kitap ve kaset çıkartılmıştır.

Ağustos 2002 uyum paketinin Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde eğitim yapabilmeleri hakkındaki hükümlerinin uygulanmasında ilerleme kaydedilmemiştir. Bu tür dil kursları açmak için yapılan bir çok başvuru, hazırlanan eğitim programlarının dil eğitiminden ziyade kültür ve tarihe yoğunlaştığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Ayrıca, dil kursları açılmasına engel olan bazı katı şartlar mevcuttur. Bu şartlar, özellikle, öğrencilerin eğitim düzeyleri ile öğretmenlerin tabiiyeti ve nitelikleri ile ilgilidir.

7'nci uyum paketi, eğitim kurumlarının yeri konusundaki sınırlamaları azaltmıştır. Ayrıca, yabancı dil eğitimi ile farklı dil ve lehçelerinin öğrenilmesi hakkındaki mevzuatta değişiklik yapılarak, öğretimi yapılacak dillerin Bakanlar Kurulu kararıyla (MGK'nın onayı alınmaksızın) tespit edileceği hükme bağlanmıştır. Yapılan değişikliğin uygulanması amacıyla bir yönetmelik çıkartılacaktır.

Birleşmiş Milletlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesinin onaylanması sırasında Türkiye, eğitim hakkına ilişkin 13'üncü maddenin 3 ve 4'üncü fıkralarına çekince koymuştur. Dolayısıyla, ebeveynlerin çocuklarına, devlet okulları

dışında okul seçme hakkı ile inançlarına uygun dini ve ahlaki eğitim verme hakkının kapsamı sınırlandırılmıştır.

Azınlık hakları ve azınlıkların korunması

Ocak 2003'de, ilk kez, Ulusal Azınlıklardan Sorumlu AGİT Yüksek Komiserinin, ulusal azınlıkların durumu konusunda bir diyalog başlatmak üzere Türkiye'yi ziyaretine izin verilmiştir. Ancak, bu ilk görüşme sonrasında bir diyalog gerçekleşmemiştir.

Birleşmiş Milletlerin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesinin onaylanması sırasında Türkiye, 27'nci maddeye çekince koymuştur. Dolayısıyla, etnik, dini ve dilsel azınlıkların kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerini öğretme ve uygulama ve kendi dillerini kullanma haklarının kapsamı sınırlandırılmıştır. Ayrıca, söz konusu çekince, bu hakkın, Türk Anayasasının ve Lozan Antlaşmasının ilgili hükümlerine uygun olarak yorumlanması ve uygulanmasını öngörmektedir.

Seçim sistemi, azınlıkların TBMM'de temsil edilmesini zorlaştırmaktadır. Örneğin, Kasım 2002 seçimlerinde DEHAP, 81 ilden 5'inde oyların yüzde 45'inden fazlasını almasına rağmen yüzde 10 barajını aşamamıştır.

Azınlıklar, yetkililerin bazı ayrımcı uygulamalarına maruz kalmaktadır. Devlet tarafından hazırlanan tarih ders kitaplarının azınlık gruplarına yönelik düşmanlık hissi uyandırdığına ilişkin şikayetler bulunmaktadır. Ayrıca, Nisan 2003'de, Milli Eğitim Bakanlığı okullara bir genelge göndererek Ermeni, Yunan-Pontus ve Süryaniler ile ilgili tartışmalı tarihi olaylar hakkında konferans ve kompozisyon yarışması düzenlenmesi talimatını vermiştir.

Rum okulları öğretmen istihdamında ve eğitim materyallerinin onaylatılmasında sınırlamalarla karşılaşmaktadırlar ve bu husus dil eğitimini olumsuz yönde etkilemektedir. Lozan Antlaşması ile ilişkilendirilmeyen dini azınlıklara (Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar haricindekiler) hâlâ okul açma izni verilmemektedir. Bu husus, özellikle Süryani cemaati açısından önemlidir.

Farklı dini azınlıklara mensup ebeveynler, çocuklarını dini azınlık okullarına kaydettirmede güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Yalnızca babaları söz konusu dini azınlığa kayıtlı çocuklar, bu okullara devam edebilmektedir.

Göçebe çingeneleri, Türkiye'ye göçmen olarak alınamayacak 5 gruptan biri sayan mevzuat hâlâ yürürlüktedir. Bazı çingene toplulukları, sosyal dışlanmaya yol açan güçlü önyargıların sürdüğünü bildirmektedirler.

Olağanüstü halin, son iki il olan Diyarbakır ve Şırnak'ta 30 Ekim 2002 tarihi itibarıyla kalkmasıyla, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusunda yaklaşık 15 yıl hüküm süren olağanüstü hal uygulaması sona ermiştir. Olağanüstü halin ortadan kalkmasıyla olağanüstü hal valililiğinin bütçesi, malları ve personeli valiliklere aktarılmıştır. Şubat 2003 tarihli bir Kararname ile söz konusu bölgede bir çok yeni vali ataması yapılmıştır.

Nisan ayında Anayasa Mahkemesi, Olağanüstü Hal Bölge Valisi kararları aleyhine yargı yolunu kapatan 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında KHK'yi iptal etmiştir.

Irak savaşı ile ilgili olaylar nedeniyle askeri birliklerin konuşlandırılmasının yarattığı gerginliğin ve terörün yeniden canlanması ihtimalinden kaynaklanan kaygıların artmasına rağmen, olağanüstü halin kalkması bölgede olumlu bir psikolojik etki doğurmuştur. Her ne kadar son aylarda güvenlik durumu iyileşmeye devam etmişse de, ölüm ve yaralanmalara yol açan birkaç silahlı çarpışma meydana gelmiştir. Bölgede halen kontrol noktaları mevcuttur; fakat kontroller geçmişe nazaran daha nadirdir ve askeri varlık daha az görünmektedir.

Bölgede toplumsal barışın güçlendirilmesi amacıyla TBMM tarafından kabul edilen "Topluma Kazandırma Kanunu" 6 Ağustos 2003'de yürürlüğe girmiştir. Kanun, yasadışı örgütlerin faaliyetlerine katılanlar hakkında kısmi af ve ceza indirimi öngörmekte olup, örgüt liderleri ile suç işlemiş olanları kapsamamaktadır. Eylül 2003 itibarıyla resmi verilere göre, 2067 başvurudan 524'ünde mahkumlar tahliye edilmiştir. Aynı resmi verilere göre, yaklaşık 200 yasadışı örgüt mensubu teslim olmuştur.

Çeşitli iller arasında belirgin farklılıklar mevcuttur. Örneğin, Mardin'de durum giderek normale dönmektedir, Mayıs ayında depreme maruz kalan Bingöl'de yıkık binalar ve sosyal huzursuzluk mevcuttur, Şırnak'ta durum çok az değişmiştir.

Güvenliğin artması ile birlikte, sayıları giderek artan bir çok kültür etkinliğine izin verilmiş ve bunlara katılım yüksek olmuştur. Bunlardan önemlileri, Diyarbakır, Hakkari ve Tunceli'deki festival kutlamalarıdır. Bununla birlikte, bir kaç etkinlik yasaklanmış ve güvenlik güçleri ile yaşanan bazı olaylar meydana gelmiştir. Kapsamı oldukça sınırlı olmakla birlikte temel hakların hâlâ ihlal edildiği bildirilmektedir.

Yerleri değiştirilmiş kişilerin durumu hâlâ hassastır. Bu kişilerin büyük bir kısmı şehirlerin civarlarında ve büyük köylerde aşırı derecede kötü koşullarda yaşamaktadırlar. Sosyal ve ekonomik sorunlar şiddetini korumaktadır, işsizlik oranı çok yüksektir. Diğer sorunlar arasında, barınma koşullarının iyileştirilmesi, okullara ve sağlık kurumlarına ve kadın ve çocuklara yönelik psikolojik bakıma daha fazla erişim sağlanması yer almaktadır. Çocuklar özellikle, fiziksel ve cinsel tacize, uyuşturucuya ve polis tarafından uygulanan şiddete maruz kalmaktadır. Diyarbakır'da 10,000 "sokak çocuğu" olduğu tahmin edilmektedir.

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesinin uygulanması, oldukça yavaş bir tempoda ve istikrarsız şekilde de olsa, devam etmektedir. Bazı bölgeler diğerlerinden daha hızlı ilerleme sağlamaktadır. Resmi verilere göre, Ocak 2000-Ocak 2003 döneminde 82,000 kişiye köye dönüş izni verilmiştir. Bununla birlikte, şeffaflık olmaması ve projenin geliştirilmesinde yeterli istişare yapılmaması ile ilgili kaygılar ve projenin amaçları, kapsamı ve bütçesel etkilerine ilişkin açık bir stratejinin olmamasından kaynaklanan bir huzursuzluk mevcuttur. Erişimi yasak yerlerin sayısı azaltılmıştır, fakat dönüş izni almak halen zordur. Dönüş yapanların bazılarının sınırlı bir mali kaynak sağlanmış olmakla birlikte, evleri tahrip olan köylülerin bu zararını telafi ederek ve daha önce silahlı çarpışmaya sahne olan yerlerdeki temel altyapının oluşturulmasını sağlayarak köye dönüşte destek verecek daha genel bir mali kaynak eksiktir.

Bölgede can ve mal kaybına yol açan kara mayınları olduğu bildirilmektedir.

Köy korucuları meselesi çözüme kavuşturulmamıştır. Köye dönüş izni alanlardan bazılarının ölümleri dahil, kayıplara neden olan bir kaç olay meydana gelmiştir. Cinayetlere karışan bazı köy korucularına karşı adli takibat açılmıştır. Resmi verilere göre halen görevde olan 58,551 köy korucusu bulunmaktadır.

25 Aralık 2002 tarihli kararı müteakip, Meclis İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, olağanüstü halin kaldırılmasının ardından Güneydoğudaki durumu, özellikle altı ildeki insan hakları durumunu gözden geçirmek üzere bir çok ili ziyaret etmiştir. Söz konusu Komisyon, 17-20 Ocak 2002 tarihleri arasında yaptığı ziyaretlere dayanarak, bu illere ilişkin raporlar yayımlamış ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Önemli güçlüklerin varlığına rağmen, olağanüstü halin kaldırılması, bölgedeki genel şartlarda göreceli bir iyileşme sağlamıştır. BM Genel Sekreterinin Yerleri Değiştirilmiş Kişiler Özel Temsilcisi, Mayıs 2002'de Türkiye'ye yaptığı ziyarete ilişkin raporunda, uluslararası toplumun, yerinden edilmiş kişilerle ilgili sorunlar konusunda Türk hükümetiyle birlikte çalışma fırsatına sahip olduğunu belirtmiştir. Söz konusu rapor, soruna daha kapsamlı bir şekilde yaklaşmaya temel oluşturacak bir tavsiyeler listesi sunmaktadır. Türk hükümeti, uluslararası ortakların ve sivil toplum kuruluşlarının yer alacağı bazı ümit verici girişimler aracılığıyla, söz konusu tavsiyelere uymaya başlamıştır.

1.4 Kıbrıs

Türk hükümeti, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin iyi niyet misyonu ve önerileri temelinde, müzakerelerin devamı aracılığıyla Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması gayretlerine destek verdiğini çeşitli vesilelerle teyit etmiştir. Türk hükümeti, Türkiye ile güçlendirilmiş siyasi diyalog kapsamında ve BM gözetimindeki Lahey görüşmelerinin başarısızlığa uğramasından hemen sonra, Nisan 2003 tarihli AT-Türkiye Ortaklık Konseyinde, Mayıs 2004'den önce bir çözüme ulaşılmamasını umut ettiğini belirtmiştir.

19-20 Haziran 2003 tarihleri arasında gerçekleştirilen Selanik Zirvesi, Türkiye ve Kıbrıs Türk lideri başta olmak üzere ilgili tüm taraflara, BM Genel Sekreterinin çabalarının güçlü biçimde desteklenmesi ve Genel Sekreterin önerileri temelinde görüşmelerin en kısa zamanda yeniden başlatılması çağrısında bulunmuştur.

8 Ağustos tarihinde Türkiye, Kıbrıs'ın Kuzey kesimi ile gümrük birliği tesis eden bir çerçeve anlaşma imzalamıştır. Uluslararası hukukta geçerliliği olmayan böyle bir anlaşma, Türkiye'nin AT ile olan gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerinin ihlal edilmesi anlamına gelecektir. Türk hükümeti, daha sonra, bu anlaşmanın onaylanmayacağını ve yürürlüğe konulmayacağını bildirmiştir.

Loizidou davasında, davacının mülkiyet hakkının ihlali ve AİHM'nin hakkaniyete uygun tatmin kararı çerçevesinde hükmedilen tazminatın ödenmemesi ile ilgili olarak, Türkiye, Haziran 2003'de, AİHM'nin 1998 tarihli kararını Ekim 2003'de yerine getireceğini beyan etmiştir (bkz. Bölüm B.1.3 - İnsan hakları ve azınlıkların korunması).

1.5 Sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollarla halli

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler, her iki ülke hükümetlerinin en üst düzeydeki yakınlaşmanın devamı yönünde kamuoyu önünde verdikleri taahhütler sayesinde, olumlu yönde gelişmeye devam etmektedir. İki ülke arasında işbirliğinin derinleştirilmesi amacıyla ikili anlaşmaların imzalanmasında da ilerleme sağlanmıştır.

Kıta sahanlığının tahdidi başta olmak üzere, Ege konusundaki istikşafi mahiyetteki görüşmeler çerçevesinde her iki ülkenin Dışişleri Bakanlıklarının üst düzey görevlilerinin

katıldığı bir kaç toplantı yapılmıştır. Gelecek yıl Aralık ayında gerçekleştirilecek olan Zirvede mevcut anlaşmazlıklara ilişkin durum değerlendirmesi yapılacaktır.

Dışişleri Bakanları Gül ve Papandreu, 26 Mayıs tarihinde Girit'te gerçekleştirdikleri toplantıda, askeri akademiler ve askeri hastaneler arasında değişim programlarını da içeren bir dizi güven artırıcı önlem konusunda anlaşmaya varmışlardır. Her iki ülkenin Barış İçin İşbirliği Eğitim Merkezleri arasında personel değişimi konusunda Temmuz ayında verilen karar ile, ilave güven artırıcı önlemler üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Güneydoğu Avrupa'daki hava koridorları her iki ülke tarafından da geliştirilmiştir. 2003 sonbaharında gerçekleştirilmesi planlanan askeri tatbikatlar her iki ülke tarafından da iptal edilmiştir. Ayrıca, anti-personel mayınlarına ilişkin Ottawa Sözleşmesi ve Olimpiyat Ateşkesi (belgesi) imzalanmıştır.

Ticari ve ekonomik ilişkiler derinleşmeye devam etmektedir. İki ülke arasında Şubat 2003'de, Türkiye'den Yunanistan'a doğal gaz sevkinin öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca, Aralık 2002'de, ticari ilişkilerin artırılması amacıyla her iki ülke tarafından çalışmalar yapılmasını öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Çifte vergilendirmeye ilişkin bir ikili anlaşma imzalanmıştır.

Ayrıca bir Yunan görev grubu, müktesebat ile ilgili konularda Türkiye'ye teknik danışmanlık sağlamaya devam etmektedir.

1.6 Genel Değerlendirme

Rapor döneminde Türk hükümeti siyaset ve hukuk sistemine geniş kapsamlı değişiklikler getiren reform sürecinin hızlandırılmasında büyük bir kararlılık göstermiştir. Ayrıca, Türk vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerden Avrupa standartları düzeyinde yararlanabilmesi için, bu reformların etkili bir biçimde uygulanmasını sağlamaya yönelik önemli adımlar atmıştır. Mevzuatın farklı alanlarında değişiklik yapan dört önemli uyum paketi kabul edilmiştir. Reformların bazıları, ifade özgürlüğü, gösteri yürüyüşü hakkı, kültürel haklar ve ordu üzerinde sivil denetim gibi Türkiye açısından hassas meselelere temas ettiğinden siyasi bakımdan büyük önem taşımaktadır. Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesinde siyasi kriterler altında yer alan önceliklerin bir çoğu ele alınmıştır.

Kamu yönetiminin ve devletin işleyişinde etkinliğin artırılması konusunda ilerleme sağlanmaktadır. Hükümet, özellikle kamu hizmetlerinde insan kaynaklarının daha şeffaf biçimde yönetilmesini sağlamak amacıyla reformlar başlatmıştır. Bu husus, yolsuzlukla mücadelede de güçlendirecektir.

MGK'nın görev, yetki ve işleyişinde yapılan esaslı değişiklikler ile, sivil-ordu ilişkilerinin çerçevesi AB ülkelerindeki uygulamalara daha da yakınlaştırılmıştır. MGK Genel Sekreterliğinin rolü gözde geçirilmiş ve icracı yetkileri kaldırılmıştır. MGK temsilcileri halen RTÜK ve YÖK gibi sivil kurullarda yer almaktadır. Askeri harcamalarda, hem bütçenin kabulü hem de denetimi açısından TBMM'nin tam kontrolü sağlanmalıdır.

Yargının bağımsızlığının ve etkinliğinin artırılması için hâlâ daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Halihazırda yargı sistemi aile mahkemelerinin kurulması ile güçlendirilmiştir. Askeri mahkemelerin siviller üzerindeki yargılama yetkisi kaldırılmıştır. Başta görüşme imkanı tanınmayan gözaltı uygulamasının kaldırılması olmak üzere, Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile ilgili olumlu değişiklikler yapılmıştır. Bununla birlikte, DGM'lerin

işleyişinin, başta savunmanın hakları ve adil yargılanma ilkeleri olmak üzere, AB standartları ile tam uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

Reformların uygulanmasında sorunlar bulunmaktadır. Bazı durumlarda, temel özgürlükler konusunda TBMM tarafından kabul edilen uyum paketlerini uygulayacak idari ve yargısal organlar, daha kısıtlayıcı şartlar getirmek suretiyle bu reformların kapsamını daraltmakta ve başlangıçta belirlenen amaca ulaşmaya engel olmaktadır. Yapılan reformların sistematik olarak uygulamaya konulmadığının farkında olan Hükümet, uygulamayı sağlamak üzere bir Reform İzleme Grubu kurmuştur.

Türkiye, Avrupa Konseyinin Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesini onaylamıştır ve 1 Ocak 2004 itibarıyla Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO) üyesi olacaktır. Ancak, bir çok girişime rağmen, yolsuzluk ileri düzeyde varlığını sürdürmekte ve kamu yaşamının pek çok alanını etkilemektedir.

Türkiye, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Haklar Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 No.lu Protokolü gibi belli başlı uluslararası sözleşmeleri ve Avrupa Konseyi sözleşmelerini onaylamıştır.

Bununla birlikte, hakkaniyete uygun tatmin ödemelerinin yapılması ve AİHS'ye aykırı olarak verilen kararların bozulması şeklinde yerine getirilmesi gereken bir çok AİHM kararının Türkiye tarafından uygulanmaması büyük sıkıntı yaratmaktadır. Örneğin, Loizidou davasında AİHM'nin konuyla ilgili kararını vermesinden bu yana 5 yıl geçmiştir.

İşkence ve kötü muamele ile mücadele güçlendirilmiş ve Türk hukuk sistemi bu konuda Avrupa standartlarına daha da yaklaşmıştır. İşkencenin boyutu azalmıştır, buna mukabil endişeye neden olan münferit bazı vakalar bildirilmektedir.

Hapishane sistemi reformu devam etmektedir ve gözaltında bulunanların hakları iyileştirilmiştir. Uygulamada, avukatla görüşme hakkı her zaman sağlanamamaktadır.

Yargılamanın yenilenmesi imkanı getirilmiş, fakat fiiliyatta bir kaç dava yargılamanın yenilenmesine tabi olmuştur. Zana ve diğerleri davasında, yargılamanın yenilenmesi şu ana kadar büyük ölçüde daha önceki yargılamanın bir tekrarından ibaret kalmış ve savunmanın haklarına riayet edilmediği yönündeki endişelerin sürmesine neden olmuştur.

Uyum paketlerinin kabul edilmesi, ifade özgürlüğünün kullanılması ile ilgili bir çok yasal kısıtlamanın kaldırılmasını sağlamıştır. TCK'nın değiştirilen hükümlerinin uygulanması ile pek çok beraat kararı verilmiştir, fakat şiddet içermeyen düşünce açıklamaktan dolayı davalar açılmaya devam etmektedir. Şiddet içermeyen düşünce açıklamaktan mahkum olan bir çok kişi, yürürlükten kaldırılan hükümler kapsamında, tahliye edilmiştir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü alanında bir çok sınırlama kaldırılarak önemli ilerleme kaydedilmiştir. Yine de, bazı gösterilerde yetkililer tarafından orantısız güç kullanılmıştır.

Dernek kurma özgürlüğü önündeki bazı kısıtlamalar azaltılmıştır, ancak dernekler halen zahmetli bürokratik işlemlerle karşılaşmaktadır. İnsan hakları derneklerine ve özellikle insan hakları savunucularına karşı soruşturmalar açılmaya devam etmektedir.

Siyasi Partiler Kanununda değişiklik yapılarak, siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılmıştır. Ancak, HADEP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır ve DEHAP'ın kapatılması için açılan dava da devam etmektedir.

Din özgürlüğü konusunda uyum paketleri ile getirilen değişiklikler henüz arzu edilen etkileri doğurmamıştır. İdari makamlar, ilgili hükümleri çok sınırlayıcı biçimde yorumlamaya devam ettikleri için, din özgürlüğü Avrupa standartları ile karşılaştırıldığında ciddi kısıtlamalara tabidir. Dini topluluklarla ilgili olarak, özellikle, tüzel kişilik, eğitim ve din adamı yetiştirme ve mülkiyet hakkından tam olarak yararlanma konularında kısıtlamalar bulunmaktadır.

Türkçe dışındaki dillerde eğitim ve radyo ve televizyon yayıncılığı üzerindeki yasağın kaldırılmasına yönelik tedbirler alınmıştır. Yapılan değişiklikler bugüne kadar uygulamada çok az etki yaratmıştır.

Güneydoğudaki olağanüstü halin kaldırılması halk arasındaki gerginliği azaltmıştır. Kültürel etkinliklere daha çok müsamaha gösterilmiştir. Köye dönüş programı çok yavaş bir tempoda ilerlemektedir. Yurtiçinde yerleri değiştirilmiş kişiler sorununun ve bölgenin sosyo-ekonomik açıdan geliştirilmesi sorununun kapsamlı biçimde çözülmesi için ve genel olarak kültürel haklar sorununun çözülmesi için ciddi çaba gösterilmelidir.

Selanik Zirvesi sonuçları ile Katılım Ortaklığı Belgesinde Türkiye, BM Genel Sekreterinin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik çabalarını güçlü biçimde destekleme konusunda teşvik edilmektedir. Türkiye, Kıbrıs sorununun çözümüne destek verdiğini çeşitli vesilelerle açıklamıştır. Türkiye, Kıbrıs'ın Kuzey Kesimi ile bir gümrük birliği kurulmasına yönelik anlaşmanın yürürlüğe girmeyeceğini belirtmiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmektedir. Yeni güven artırıcı tedbirlerin uygulamaya konulması için çabalar sürmektedir. Ayrıca, iki ülkenin dışişleri bakanları arasında, Ege ile ilgili istikşafi mahiyetteki görüşmeler devam etmektedir.

Türkiye bir NATO üyesi olarak, NATO imkanlarını kullanmak suretiyle AB önderliğinde yapılacak operasyonlara, AB üyesi olmayan Avrupalı müttefik ülkelerin katılmasına onay vermiştir. Bu husus, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının etkili biçimde hayata geçirilmesine şimdiye kadar engel olan bir sorunu çözüme kavuşturmuştur.

Genel olarak, Türkiye, geçtiğimiz 12 ay içinde, Kopenhag siyasi kriterlerine uyum yönünde önemli bir ilerleme teşkil eden etkileyici bir yasama performansı sergilemiştir. Türkiye, yargının bağımsızlığı ve işleyişinin güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlüklerin (dernek kurma, ifade ve din) kullanımının genel çerçevesinin çizilmesi, sivil-ordu ilişkilerinin Avrupa'daki uygulamalara daha fazla yaklaştırılması, Güneydoğudaki durumun ve kültürel hakların iyileştirilmesi konuları başta olmak üzere, işbu İlerleme Raporunda altı çizilen sorunları ele almalıdır. Türkiye, Türk vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerden Avrupa standartları seviyesinde yararlandırılması için, reformların tam ve etkili biçimde uygulanmasını temin etmelidir.

Ayrıca, Türkiye, Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm getirmeye yönelik çabalara kararlı biçimde destek vermelidir.

2. Ekonomik Kriterler

2.1. Giriş

Komisyona, Türkiye'nin AB'ye üyelik başvurusuna ilişkin 1989 tarihli Görüşünde şu sonuçlara varmıştır:

“Türkiye'nin ekonomik ve siyasi durumu, ..., Türkiye'nin Topluluğa girmesi durumunda karşılaşılabilecek uyum sorunlarını orta vadede aşabileceği konusunda Komisyonu ikna etmemektedir.”

2002 yılı İlerleme Raporunda Komisyon şunları belirtmiştir:

“Türkiye, piyasa ekonomisinin işleyişi alanında ilerlemeler kaydetmiş olup, bu husus, Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesini artıracaktır. Ancak, Türkiye, hâlâ ekonomik istikrarı sarsan iki büyük mali krizin etkilerini yaşamaktadır.”

İlk İlerleme Raporundan itibaren, Türkiye'deki ekonomik gelişmeler değerlendirilirken, Komisyonun yaklaşımı, Haziran 1993'de gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi sonuçları çerçevesinde şekillendirilmiştir. Zirve sonuçlarına göre, AB'ye üyelik;

- işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve
- Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesini gerektirmektedir.

Komisyon, aşağıdaki değerlendirmede, önceki İlerleme Raporlarında uygulanan yöntemi izlemiştir. Bu yılın İlerleme Raporunda yer alan değerlendirmeler, 1997 yılından itibaren gerçekleşen gelişmeleri ele almıştır.

2.2 Ekonomik Gelişmeler

Ekonomik üretim kriz öncesindeki seviyelerini aşmış ve enflasyonist baskılar azalmıştır. İç talep son dönemde artmaya başlamış olup, ekonomideki bu iyileşme esas itibarıyla ihracat ve stok birikimden kaynaklanmaktadır. Ekonomi, 2001 yılında yaşanan önemli daralmanın etkisinden 2002 yılında ve 2003 yılının başında çıkmaya başlamıştır. Bugüne kadar ihracat ve stok birikimi büyümenin temel kaynağını oluşturmuştur. Son dönemde artmaya başlayan iç talep dış dengede bozulmaya neden olmuştur. Enflasyonist baskılar azalmıştır. Ancak, reel faiz oranları yüksek seviyelerini korumuş ve işsizlik artmaya devam etmiştir. Doğrudan yabancı sermaye girişi çok düşük düzeyde kalmıştır. 2002 yılında bütçe açığı, GSYİH'nin yüzde 10'u seviyesinde gerçekleşmiş olmasına rağmen, kamu maliyesinin durumu iyileşmektedir. Geçtiğimiz yıl, yüksek faiz oranlarının ve piyasalarda güveninin artmasının bir göstergesi olarak, reel döviz kuru değer kazanmıştır.

Temel Ekonomik Eğilimler (30 Eylül 2003 itibarıyla)							
Türkiye		1998	1999	2000	2001	2002	2003 en son
Reel GSYİH büyüme oranı	Yüzde	3,1	-4,7	7,4	-7,5	7,8	5,8 ilk yarı
Enflasyon oranı ^a							
- yıllık ortalama	Yüzde	84,6	64,9	54,9	54,4	45,0	28,1 Ocak-Ağustos
- Aralık'tan Aralık'a	Yüzde	69,7	68,8	39,0	68,5	29,7	24,9 Ağustos'tan Ağustos'a
İşsizlik oranı							
- LFS tanımı	Yüzde	6,8	7,7	6,6	8,5	10,4	
Bütçe dengesi	GSYİH'nin yüzdesi	-12,0	-19,0	-6,0	-28,0	-10,0 ^g	
Cari işlemler dengesi	GSYİH'nin yüzdesi	1,0	-0,7	-4,9	2,3	-0,8 ^g	
	Milyon ECU/euro	1.770	-1.276	-10.631	3.792	-1.566 ^b	-3.621 Ocak-Haziran ^b
Toplam dış borç							
- Borç ihracat oranı	mal ve hizmet ihracatının yüzdesi	161,7	204,8	201,0	204,4	:	
	milyon euro	69.994	82.283 ^a	104.760	111.516	:	
Doğrudan yabancı yatırım girişi	GSYİH'nin yüzdesi	0,5	0,4	0,5	2,3	0,6 ^g	
- Ödemeler dengesi verileri	milyon ECU/euro	838	763	1.064	3.647	1.097 ^b	219 Ocak-Haziran ^b

^a Endeks henüz uyumlaştırılmamıştır.

^b Kaynak: Merkez Bankası web sitesi

g=geçici rakamlar

Kaynak: aksi belirtilmediği takdirde Eurostat

Yapısal reformlar alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, 2001 ve 2002 yıllarında alınan tedbirlerin uygulanması ümit vericidir. Son dönemde oluşturulan bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumlar faaliyete geçmiştir. Bankacılık sektörünün güçlendirilmesi gibi önemli yapısal reformların uygulanmasına devam edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin çerçeve kanunun kabul edilmesi, dolaysız vergi mevzuatında reform yapılması, iş ve işçi bulma kurumunun oluşturulması ve iş kanununun kabul edilmesi kaydedilen önemli gelişmelerdir. Enerji piyasasının serbestleştirilmesi ilişkin önemli adımlar atılmıştır. Kamu kesimi borç yönetimi iyileşmiştir.

Sosyal ve bölgesel dengesizlikler önemli bir boyuttadır. 2001 yılındaki AB ortalamasının yüzde 22'si olan satın alma gücü paritesine göre kişi başına GSYİH 2002 yılında yüzde 23'e ulaşmıştır. Ancak gelir dengesizlikleri belirginliğini korumaktadır. İşgücü piyasasındaki dengesizlikler daha da artmıştır. İşsizlik artmaya devam ederek 2002 yılının ikinci çeyreğindeki yüzde 9,3'lük seviyesinden 2003 yılının aynı döneminde yüzde 10,0'a yükselmiştir. Kentsel ve kırsal alanlar önemli değişiklikler göstermektedir (kentsel alanlarda yüzde 13,2, kırsal alanda yüzde 6,3). Gençler arasındaki işsizlik oranı yüzde 20'nin üzerine çıkmıştır. Yüksek oranlı gizli işsizlik de dikkate alındığında, işgücü arzı ve talebi arasındaki gerçek dengesizliğin, resmi istatistiklerde belirtilenlerden çok daha fazla olduğu düşünülmektedir. Gelir dengesizliklerinde son yıllarda meydana gelen artışa rağmen, güçlü geleneksel aile bağları ve kayıtdışı gündelik işler nedeniyle, mutlak yoksulluk önlenmiştir. İhracatın etkisiyle yaşanan ekonomik iyileşmenin sonucunda, bölgesel büyüme farklılıkları ihracat yapan bölgeler lehinde artmıştır.

2002 Yılında Ekonomik Yapının Temel Göstergeleri (30 Eylül 2003 itibarıyla)		
Türkiye		
Nüfus (ortalama)	bin	69.626
Kişi başı GSYİH ^a	satın alma gücü paritesi AB ortalamasının yüzdesi	23
Tarımın payı ^b :		
- toplam katma değer içinde	yüzde	11,5
- istihdam içinde	yüzde	33,2
Gayri safi sabit sermaye oluşumu/GSYİH	yüzde	16,7
Toplam dış borç/GSYİH ^d	yüzde	68,9
Mal ve hizmet ihracatı/GSYİH	yüzde	28,8
Doğrudan yabancı yatırım stoku ^c	milyon euro	20.644
Uzun dönem işsizlik oranı	kişi başına (euro)	296
	işgücünün yüzdesi	3,0

^a Değerler ulusal hesaplamalardaki nüfus verileri baz alınarak hesaplanmıştır. Bu nedenle demografik istatistiklerden farklı olabilir.

^b Tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık.

^c 2000 yılına ait veriler

Kaynak: aksi belirtilmediği takdirde Eurostat

2.3. Kopenhag Kriterleri Açısından Değerlendirme

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, ticaretin olduğu kadar fiyatların da serbestleştirilmiş olmasını ve mülkiyet haklarını da içeren uygulanabilir bir hukuk sisteminin varlığını gerektirmektedir. Makroekonomik istikrar ve ekonomi politikası üzerindeki uzlaş, piyasa ekonomisinin işleyişini güçlendirmektedir. Gelişmiş bir mali sektörün varlığı ve piyasaya giriş ve çıkışlarda önemli engellerin olmaması, ekonomide etkililiği artırır.

Yeni hükümet, başlangıçta gösterdiği tereddüdün ardından, mevcut reform programını sürdürmeyi kabul etmiştir. Kasım 2002'deki erken genel seçimler, mecliste güçlü bir çoğunluğa sahip tek partili bir hükümetinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Yeni hükümet yapısal reformları kuvvetle desteklediğini belirtmiş, ancak reformlara ilişkin gerekli adımların atılmasında belirgin bir yavaşlama olmuştur. Siyasi reformlar ve Irak krizine yoğun bir şekilde odaklanılması, bu yavaşlamanın temel nedenleridir. Yeni hükümet, kaydedilen yavaş ilerlemeye rağmen, bir önceki hükümet tarafından hazırlanan mevcut reform programını uygulamaya devam etmektedir. Türkiye'nin reform çabaları, IMF ve Dünya Bankası tarafından teknik ve mali açıdan desteklenmekte olup, bu kapsamda IMF ve Dünya Bankası tarafından sağlanan krediler GSYİH'nin yüzde 10'unu aşmaktadır. Hükümet, 25 Temmuz tarihinde, mevcut reform programının kısa vadeli uygulamasına ilişkin yeni bir niyet mektubu sunmuştur. IMF Kurulu, 1 Ağustos tarihinde, mevcut Stand-by düzenlemesinin yaklaşık 420 milyon euro tutarındaki beşinci dilimini serbest bırakmıştır. 2003 yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programında da, hükümetin reform gündemindeki taahhütler teyit edilmektedir.

2001 yılı krizinden sonra, ekonomide esas itibarıyla ihracat ve stok birikiminden kaynaklanan ciddi bir iyileşme yaşanmıştır. Irak krizinin Türk ekonomisine etkisi sınırlı kalmış olup, bu husus şoklara karşı dayanıklılığın arttığını ve piyasaya güvenin güçlendiğini göstermektedir. Reel GSYİH 2002 yılında yüzde 7,8 artarak, yıl sonunda kriz öncesi seviyesine ulaşmıştır. 2003 yılının ilk yarısında büyüme yüzde 5,8 olarak gerçekleşmiş olup, ihracat ve stok birikimi büyümenin temel kaynağını oluşturmuştur. Sabit sermaye yatırımı 2002 yılında reel olarak yüzde 0,8 azalmış, ancak 2003 yılının ilk yarısında yüzde 7,1 oranında artmıştır. Yatırımların

GSYİH'ye oranı 2002 yılında yüzde 16,7'ye ve 2003 yılının ilk çeyreğinde yüzde 16'ya gerilemiş, ancak 2003 yılının ortasında iyileşerek yüzde 18,5'e ulaşmıştır. 2002 yılında kamu tüketimi, seçim sebebiyle yılın ikinci yarısında artan harcamaların etkisiyle yüzde 5,4 oranında artmış, 2003 yılının ilk yarısında ise yüzde 3 azalmıştır. Petrol fiyatlarındaki ve faiz oranlarındaki geçici artışa rağmen, Irak krizinin Türk ekonomisine etkisi sınırlı kalmıştır. Bu husus, piyasaya olan güvenin ve Türk ekonomisinin dayanıklılığının artmasına ilişkin olumlu bir işarettir.

Cari işlemler açığı ekonomideki büyümenin neticesinde artmaya başlamıştır. 2001 yılında cari işlemlerde GSYİH'nin yüzde 2,3'ü oranında fazla verilmesinin ardından, artan ithalat sebebiyle 2002 yılında GSYİH'nin yüzde 0,8'i oranında bir açık gerçekleşmiştir. Bu eğilim 2003 yılının başlarında da devam etmiş ve 2003 yılı ortasında GSYİH'nin yüzde 2'si oranında bir cari işlemler açığı gerçekleşmiştir. Stok birikimindeki artış, Türk Lirasının değer kazanması ve Irak savaşı esnasındaki petrol maliyetlerindeki yükselme ithalatın temel nedenlerini oluşturmuştur. İhracat açısından ise olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 2002 yılında mal ihracatı yüzde 13 oranında artarken, turizm gelirleri GSYİH'nin yüzde 4,7'sine ulaşmıştır. Ancak, 2002 yılında işçi gelirler azalmaya devam ederek GSYİH'nin yüzde 1'i civarına düşmüş ve doğrudan yabancı sermaye girişi GSYİH'nin sadece yüzde 0,6'sı düzeyinde kalmıştır.

İstihdam olanaklarındaki artışın işgücündeki artışı karşılayamaması sebebiyle, işsizlik oranı artmaya devam etmiştir. 2001 yılında işgücü piyasası koşullarında gözlenen belirgin bozulmanın ardından, 2002 yılında ekonomideki iyileşmenin işgücü piyasasında olumlu etkileri görülmeye başlanmıştır. 2002 yılında ve 2003 yılı ilk yarısında, ortalama istihdam yüzde 1,4 (yaklaşık 300.000 kişi) artarken, kayıtlı işsiz sayısı yaklaşık 450.000 kişi artmış ve 2002 yılının ortasında yüzde 9,3 olan işsizlik oranının 2003 yılının ortasında yüzde 10'a yükselmesine neden olmuştur. Çalışan kişilerin sayısındaki bu artış işgücü talebindeki artışı göstermektedir. Bununla birlikte, çalışma çağı nüfusundaki artış işgücü talebindeki bu artışın ötesine geçmiştir. Sonuç olarak, 2002 yılının ortasında yüzde 50,6 olan işgücüne katılım oranı, 2003 yılının aynı döneminde az miktarda azalarak yüzde 49,4 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 16,9 olan gençler arasındaki işsizlik, 2003 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 19,6'ya yükselmiştir. 2002 yılı ortasında 1 milyon olan 12-17 yaş aralığındaki çalışan çocukların sayısı, belirgin bir şekilde düşerek, 2003 yılının ortasında 770.000'e gerilemiştir.

Enflasyonist baskılar uzun dönemden beri ilk kez bu seviyelere gerilemiştir. 2001 yılında yüzde 54 olan ortalama tüketici fiyat endeksi 2002 yılında yüzde 45'e düşmüştür. Yıl sonu hedefi yüzde 35 olarak belirlenmiş olmasına rağmen, tüketici fiyat endeksi, çok daha düşük bir oran olan yüzde 29,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bir önceki yıl yüzde 53 olan ortalama enflasyon, 2003 yılının ilk sekiz ayında yüzde 28 seviyesinde gerçekleşmiştir. Sıkı maliye ve para politikası, zayıf iç talep, Türk Lirasının değer kazanması ve enflasyon hedefine bağlı kamu kesimi ücret anlaşmaları, enflasyonist baskılardaki azalmanın temel nedenlerini oluşturmuştur. Çekirdek enflasyon için bir gösterge olan özel sektör imalat sanayi fiyat endeksi de benzer bir azalma eğilimi göstermiştir. Ancak, mali hedeflerin tutturulması için kamu teşebbüslerinde yapılan fiyat artışları ve müdahale edilen fiyatlardaki artış, bu düşüş eğiliminin etkisini azaltabilmektedir. Bu risklere rağmen, yüzde 20 olarak belirlenmiş olan yıl sonu tüketici fiyat endeksi hedefi ulaşılabilir gözükmektedir.

Döviz kuru serbest dalgalanmaya bırakılmış olup, para politikası tamamen enflasyonun azaltılmasına odaklanmıştır. 21 Şubat 2001 tarihinde ileriye yönelik olarak açıklanan kur

uygulanmasına son verilmesinden itibaren, para tabanı temel parasal çapayı oluşturmaktadır. Para tabanı ve toplam uluslararası rezervlerin artmasına ilişkin sınırlar, enflasyon hedefiyle uyumlu bir şekilde kesin olarak belirlenmiştir. Yılın ilk yarısında M3 nominal olarak yüzde 31, reel olarak da yüzde 2,4 oranında artmıştır. Enflasyonist baskıların yeterince ve kalıcı olarak düşmesinin ardından, Merkez Bankası tarafından enflasyon hedeflemesine geçilmesi planlamakta olup, anılan sisteme geçmeye yönelik hazırlıklar büyük ölçüde tamamlanmıştır. Bugüne kadar güvenilirliğin yeniden kazanılmasında Merkez Bankasının artan bağımsızlığı etkili olmuş ve bu durum, yüzde 20 olarak belirlenmiş yıl sonu tüketici fiyat endeksi hedefine yaklaşımla kendisini göstermiştir. Yeni hükümet tarafından izlenecek politikalara ilişkin başlangıçtaki belirsizlikler ve yeterince derin olmayan sermaye piyasaları sebebiyle, reel faiz oranları yaklaşık yüzde 20 oranındaki yüksek seviyelerini korumuştur. Gecelik borçlanma oranı Merkez Bankası tarafından birkaç aşamada yüzde 46'dan yüzde 29'a, borç verme oranı da yüzde 53'ten yüzde 35'e düşürülmüştür. İleriye yönelik olarak açıklanan kur politikasından vazgeçilmesinin hemen ardından Türk Lirasında yaşanan büyük oranlı değer kaybı sebebiyle, Türk Lirasının mevcut değeri kriz öncesi değerinin yaklaşık yüzde 50'si seviyesindedir. Ancak, dalgalı döviz kuru, piyasadaki gelişmelere karşı büyük hassasiyet göstermektedir. Yeni hükümetin seçilmesinden sonraki ilk iki ayda, döviz kuru yüzde 10 değer kazanmıştır. Irak savaşının başlamasının hemen ardından (26 Mart) en yüksek değerine ulaşan Türk Lirası, Irak'taki krizle ilgili olarak artan bölgesel gerginlik sebebiyle, yeniden değer kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde, Türk lirası euro karşısında yüzde 21 oranında değer kaybetmiştir. Anılan dönemden itibaren azalan jeopolitik belirsizlik ve yüksek faiz oranları, kurun yeniden yaklaşık yüzde 12 değer kazanmasıyla sonuçlanmıştır.

2003 yılının bahar ve yaz döneminde, 2002 yılının sonuna doğru gevşeyen mali disiplinin yeniden sağlanmasına yönelik ilave tedbirler alınmıştır. Mevcut ekonomik reform programının en önemli unsuru olan mali disiplin, enflasyonist baskıların azaltılmasında önemli bir rol oynamakta olup, mali piyasalara Türkiye'deki reform sürecinin devam ettiğinin gösterilmesi açısından da önem taşımaktadır. Kısa vadeli borçların toplam borç yükü içerisindeki payının yüksek olması sebebiyle, piyasada oluşan güven Türkiye'nin çok yüksek olan borç yüküne ilişkin finansman maliyetlerini hızla etkilemektedir. Ağustos 2002'ye kadar kamu maliyesinin güçlendirilmesine ilişkin kaydedilen ilerlemenin ardından, seçimle ilgili ilave harcamalar mali disiplinde önemli bir gevşemeye yol açmıştır. Bunun sonucunda, 2001 yılında GSYİH'nin yüzde 28'i olan bütçe açığının (AB standartlarına göre), 2002 yılında yüzde 10'a gerilemesine rağmen, GSYİH'nin yüzde 6,5'i olarak belirlenmiş olan faiz dışı fazla hedefi 2,5 puanlık farkla tutturulamamıştır. Yeni hükümet, borç sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik ilave tedbirlerin de yer aldığı 2003 yılı bütçesini ancak Mart 2003 tarihinde kabul etmiştir. 2003 yılı bütçesi, GSYİH'nin yüzde 6,5'i oranında bir kamu kesimi faiz dışı fazlası verilmesi hedefi çerçevesinde oluşturulmuş olup, 2003 yılı başındaki aksaklıkların giderilmesine ilişkin tedbirleri içermiştir. Bu tedbirlerin en önemlileri, alkol ve tütüne ilişkin özel tüketim vergileri ile motorlu taşıt ve emlak vergilerindeki artışlardır. Kamu yatırım programının rasyonelizasyonu, kamuda istihdamının sınırlandırılması, kamu kesiminde sıkı bir ücret politikası uygulanması ve sağlık sektöründeki gereksiz harcamaların azaltılmasına yönelik yapısal tedbirlerin alınması hususunda önemli çaba gösterilmiştir. Bunlara ilaveten, kamu ihale kurumunun ve Hazine Müsteşarlığı bünyesinde borç ve risk yönetimine ilişkin bir birimin oluşturulması ile kurumsal yapı iyileştirilmiştir. Ancak, 2003 yılı bütçesi pek çok "tek seferlik" tedbir içermektedir. 2003 yılının başında yapılan vergi affı kısa vadeli nakit akışı yaratmasına rağmen, pek çok durumda bu tür vergi aflarının vergi mükelleflerinin disiplini üzerinde olumsuz etki yarattığı bilinmektedir.

Kamu borçlarının GSYİH'ye oranı azalmış olmasına rağmen, yüksek borç oranı hâlâ kamu kesiminin ve ekonominin tamamının işleyişi üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. 2001 yılında yaşanan bankacılık krizinin yol açtığı kamu kesimi borç oranındaki yaklaşık 50 puanlık hızlı artışın ardından, borç oranı düşmeye başlamıştır (2001 yılında yüzde 105,4'ten 2002 yılında yüzde 95'e). Yüksek oranda gerçekleşen faiz dışı fazla, GSYİH büyümesi ve azalan faiz oranları bu gelişmenin temel etkenlerini oluşturmuştur. Borç yükünün finansman maliyeti GSYİH'nin yaklaşık yüzde 20'sidir. Borç yönetimi dinamikleri, kısa vadeli borç yapısı ve faiz oranları ile döviz kurundaki dalgalanmalardan etkilenen ve toplam borç stokunun yüzde 70'ten fazlanı oluşturan kısa vadeli iç borçlar sebebiyle, piyasada oluşan güvenle yakından ilişkilidir.

Mali şeffaflığın artırılmasına yönelik tedbirler alınmasına devam edilmiştir. Geçtiğimiz yıl, 2001 yılında ve 2002 yılının başlarında kabul edilen mevzuatın uygulamasına ve uygulamanın güçlendirilmesine yönelik mevzuat değişikliklerinin yapılmasına ağırlık verilmiştir. Çeşitli kamu kuruluşları arasındaki görev ve sorumluluk dağılımını netleştirecek olan Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun hazırlanması bu kapsamda atılan önemli bir adımdır. Bunlara ilaveten, koşullu yükümlülüklerin daha iyi hesaplanabilmesi, harcama taahhütlerinin daha yakından izlenebilmesi ve sosyal güvenlik kurumlarında şeffaflığın artırılmasına yönelik tedbirler alınmıştır. Temmuz ve Ağustos aylarında kabul edilen sosyal güvenlik kurumlarına ilişkin kanunlar bu kapsamdaki önemli adımlardır. İdari yapının ve usullerin basitleştirilmesi amacıyla devlet işlevsel olarak gözden geçirilmiştir. Doğrudan vergilere ilişkin reform, vergi sisteminin basitleştirilmesi ve vergi toplamada verimliliğin artırılmasına katkı sağlamıştır. 1 Ocak 2003 tarihinde kamu ihaleleri alanında şeffaflığı artıracak ve yolsuzlukla mücadelede katkı sağlayacak yeni bir Kamu İhale Kanunu yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimi Kanunu kamu borç yönetiminde şeffaflığın ve etkililiğin artırılmasını sağlayacaktır.

Piyasa güçlerinin serbest etkileşimi gelişmeye devam etmiştir. Başlangıçtaki belirsizliğin ardından, hükümet düzenleyici ve denetleyici kurumların bağımsızlığını teyit etmiştir. KİT'lerde çalışanların sayısının azaltılmasının önündeki yasal engeller kaldırılmış ve fiyatlar piyasa şartlarına daha yakın hale getirilmiştir. Elektrik sektöründe, dağıtım ve üretim faaliyetleri yeniden düzenlenmiş olup, bu alanlardaki lisanslar bağımsız Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) tarafından verilmektedir. Halihazırda bu teşebbüsler özelleştirmeye hazırlanmaktadır. Bankacılık gibi bazı sektörlerde devlet teşebbüsleri hâlâ temel aktör olmasına rağmen, bu işletmelerin yönetiminde piyasa koşullarına yaklaşılmaktadır. Kamu teşebbüsleri, GSYİH'nin yüzde 5'ini, imalat sanayiindeki katma değer ise yüzde 19'unu üretmektedir. Kamu bankaları GSYİH'nin yüzde 1'ini oluştururken, sektördeki katma değer yaklaşık üçte birini yaratmaktadır. Kamu teşebbüsleri ve kamu bankalarında 450.000 kişi (toplam istihdamın yüzde 2,5'i) istihdam edilmektedir. Geçtiğimiz yıl içinde bu işletmelerdeki personel sayısı yaklaşık yüzde 10 azalmıştır.

Kamu mali desteğinin kaldırılmasının sonucu olarak fiyat sapmaları azalmaktadır. Tarım sektöründe, doğrudan gelir desteği sistemi, fiyat desteği sisteminin yerini almıştır. Elektrik fiyatları bağımsız bir kurum tarafından düzenlenmektedir. Fiyatına müdahale edilen ürünlerin, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) sepetindeki 747 kalem içerisindeki payı yaklaşık yüzde 17'ye düşmüştür.

Özelleştirmenin hızlandırılmasına ilişkin yeni bir girişim başlatılmış, ancak şu ana kadar elde edilen özelleştirme geliri çok sınırlı kalmıştır. Genel olarak, özel sektör toplam katma değerinin yüzde 80'ini oluştururken, kamunun ekonomik faaliyetleri bankacılık, enerji ve temel

sektörler gibi bazı kilit alanlarda yoğunlaşmaktadır. Çok kısıtlı ilerlemenin kaydedildiği bir dönemin ardından, yeni hükümet, TEKEL ve Türk Telekom gibi önemli devlet işletmelerini özelleştirmek üzere yeni bir girişim başlatmıştır. Bu uzun dönemli özelleştirme projelerine ilaveten, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve Milli Piyango gibi bazı işletmeler de Özelleştirme İdaresinin portföyüne alınmıştır. Toplam olarak, devletin en az yüzde 50 paya sahip olduğu 30 işletme özelleştirme programı kapsamında yer almaktadır. 2003 yılı için, 1,9 milyar euro (2,1 milyar Dolar ya da GSYİH'nin yüzde 1'i) tutarında gelir hedeflenmektedir. 2003 yılının ilk yarısında 24 milyon euro özelleştirme geliri sağlanmıştır. İlk en iyi teklif sahibinin peşinatı ödeyememesi üzerine, PETKİM'in yüzde 88.9'unun özelleştirilmesi için yapılan ihalenin 1 Eylül tarihinde tekrarlanması gerekmektedir.

Piyasaya giriş ve çıkışlardaki engeller azalmaya devam etmektedir. Yeni kurulan işletme sayısındaki nispi yükseklik (mevcut işletmelerin yaklaşık yüzde 10'u), piyasaya girişteki engellerin azlığının ve dinamik bir girişimci sektörün var olduğunun kanıtıdır. Ancak KOBİ'ler, mali sektörden kredi almakta ciddi güçlüklerle karşılaşmakta ve ağır işleyen bürokrasi gerekli yasal işlemlerin sorunsuz bir şekilde tamamlanmasını engellemektedir. Yabancı işletmeler de, uzun ve karmaşık bürokratik işlemlerle baş edebilme konusunda sıklıkla sorunlar yaşamaktadır. Geçtiğimiz yıl, yatırımların önündeki engellerin tespit edilmesi amacıyla yapılan çalışmalara dayanarak, piyasaya giriş ve çıkıştaki engellerin azaltılmasına ilişkin bazı önlemler alınmıştır. İşletmelerin kayıt işlemleri basitleştirilmiş, hızlandırılmış ve yabancıların istihdamı kolaylaştırılmıştır. 17 Haziran tarihinde kabul edilen doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin çerçeve kanun, bürokratik işlemleri basitleştirerek yeni şirketlerin kaydı için gerekli işlem sayısını üçe indirmektedir. Böylece tüm işlemler bir gün içinde tamamlanabilmektedir. Ticari bakımdan kârlı olmayan işletmelerin kapatılmasını kolaylaştırmak için, İcra ve İflas Kanununda yapılan değişiklikler Temmuz ayında kabul edilmiştir. Halihazırda, herhangi bir işletmenin piyasadan çıkışı 1 ila 2 yıl arasında gerçekleştirilebilmektedir.

Mülkiyet haklarının düzenlenmesi de dahil olmak üzere, yasal sistem mevcuttur. Ancak, yasaların ve sözleşmelerin uygulanmasının geliştirilmesi gerekmektedir. Yasama süreci görece yavaş işlemekte ve çerçeve kanun ile uygulama mevzuatının kabul edilmesi arasında çok uzun süre geçmektedir. Adli personelin sayısı ve eğitimi yetersiz olup bu husus, ticari davaların hızlı bir şekilde sonuçlandırılması açısından olumsuz etkiler yaratmaktadır. Fikri mülkiyet haklarına yeterince uyulmamaktadır.

Bankacılık sektörü güçlenmiş, ancak yeniden yapılanma ve konsolidasyon süreci daha tamamlanmamıştır. Türk bankacılık sektörünün aktifleri, GSYİH'nin yüzde 70'ini geçmektedir. Geçtiğimiz yıllarda menkul kıymetlerin GSYİH içindeki payı yaklaşık yüzde 30'a yükselirken, bankacılık sektörünün özel sektöre sağladığı krediler GSYİH'nin yüzde 17'sine gerilemiştir. Menkul kıymetler portföyünün yaklaşık yüzde 90'ı devlet kağıtlarından oluşmaktadır. Bankacılık sektörü, sektörün toplam varlıklarının yaklaşık üçte birine sahip olan iki devlet bankası ve birkaç özel banka tarafından yönlendirilmekte olup, sektörde halihazırda 50 civarında banka faaliyet göstermektedir. Devlet bankalarının özelleştirmeye hazırlanması amacıyla, siyasi müdahaleler ve şube sayısı azaltılmıştır. Ancak, şu ana kadar herhangi bir özelleştirme gerçekleşmemiştir. Bankacılık sektöründe konsolidasyonu geliştirmek amacıyla, birleşme ve devralmalara ilişkin yasal çerçeve değiştirilmiştir. Geçtiğimiz yıl boyunca, bankacılık sektörünün şoklara karşı dayanıklılığının artırılmasına ilişkin süreç devam etmiştir. Bankacılık sektöründe denetimi geliştirmek için, 2000 yılı sonbaharında, bağımsız Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur. Geçtiğimiz yıl boyunca, BDDK'nın kapasitesi güçlendirilmiş ve daha katı ihtiyati denetim

standartları uygulanmıştır. Ancak, bankacılık sektöründeki denetim; yetersiz insan kaynağı ve yavaş işleyen yasal süreç sebebiyle zaman zaman aksamaktadır. Bankacılık sektörünün sermaye yapısı güçlendirilmiş ve döviz kuru risklerine açık olunması gibi sistemik zayıflıklar giderilmiştir. Ticari açıdan kârlı olmadığı için Tasarruf ve Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) idaresine devredilen bankaların birçoğu feshedilmiştir. BDDK Temmuz ayında, küçük bir özel bankanın lisansını iptal ederek, bu bankayı TMSF'ye devretmiştir. Bununla birlikte, etkili bir holdinge ait bir bankanın kapatılmasına ilişkin tartışmalar, bankacılık sektörünün denetlenmesine ilişkin yasal ve kurumsal çerçevenin güçlendirilmesi ve daha açık hale getirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. Devlet kağıtlarından elde edilen faiz gelirleri, bankacılık sektöründeki gelirlerin önemli bir kısmını (yüzde 50) oluşturmaktadır. Yüksek kârlı ve düşük riskli kamu sektörü borçlanması sebebiyle, bankalar tarafından özel sektöre sağlanan krediler düşük seviyede kalmıştır. Devlet bankalarının sermaye yapılarının güçlendirilmesi ve verimli olmayan bankaların tasfiye edilmesi, "İstanbul Yaklaşımı" adı altında toplanan yeniden yapılanma destekleri, sektörün sermaye yapısının güçlendirilmesine yardımcı olmuştur. Ancak, birçok bankanın aktifleri, borç portföylerinde meydana gelebilecek bir bozulmadan hâlâ etkilenebilecek durumdadır. Bankacılık sektörünün kârlılığı 2001 yılı krizinden sonra artmıştır. 2002 yılı sonbaharından bu yana, Türk Lirası cinsinden borç verme marjı yüzde 11'ler seviyesinde kalmış, ancak Eylül 2002'de yüzde 4,7 olan yabancı para cinsinden borç verme marjı Nisan 2003'te yüzde 3,6'ya düşmüştür.

Bankacılık dışı mali sektörün rolü oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Sektör, varlıkları GSYİH'nin yaklaşık yüzde 4'üne tekabül eden 70 kadar sigorta şirketinden oluşmaktadır. 30 civarındaki yatırım şirketi ve 270 fonun net varlığı, GSYİH'nin yaklaşık yüzde 1,5'i tutarındadır. Son dönemde geliştirilen yasal çerçevenin uygulanması neticesinde, uluslararası denetim standartları ve ihtiyati standartlara uyum artmıştır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında 300'e yakın şirketin hisseleri işlem görmektedir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören şirketlerin toplam sermaye büyüklüğü, son yıllarda GSYİH'nin yüzde 30'undan fazla olmuş, ancak, 2002 yılında yüzde 19'a düşmüştür. Bankacılık dışı mali sektör, Hazine Müsteşarlığı ve 1981 yılında kurulan Sermaye Piyasası Kurulu veya sigorta gözetim kurumu gibi özel kurumlar tarafından denetlenmektedir.

Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi

Bu kriterin yerine getirilmesi, piyasa ekonomisinin ve ekonomik ajanların öngörülebilir bir ortamda karar vermelerini sağlayan istikrarlı bir makroekonomik çerçevenin varlığına bağlıdır. Ayrıca bu kriter, yeterli bir beşeri kaynak ile altyapıyı da içeren bir fiziki sermayenin mevcudiyetini gerektirmektedir. Kamu teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması ve verimliliklerinin artırılması amacıyla yatırım yapılması gerekmektedir. Bu kuruluşların dış finansmandan faydalanma ve yeniden yapılanma ile yenilik yapmadaki başarıları uyum kapasitelerini de artıracaktır. Genel olarak, katılım öncesinde AB ile daha yüksek bir ekonomik entegrasyon seviyesine ulaşmış bir ekonomi, üyelik yükümlülüklerini daha iyi yerine getirebilecektir. AB üyesi ülkelerle yapılan ticaretin hacmi ve ticarete konu olan ürünlerin çeşitliliği, bu entegrasyonun bir göstergesidir.

Türkiye, piyasaların işleyişinin iyileştirilmesi ve tam anlamıyla işleyen bir piyasa ekonomisinin kurumsal çerçevesinin güçlendirilmesi konusunda ilerleme sağlamıştır. Ancak, henüz yeterli düzeyde makroekonomik istikrar ve öngörülebilirlik sağlanamamıştır. Enflasyonist baskılar ekonomik aktörlerin orta vadeli planlama yapmaları açısından yeterince azalmamıştır. Yüksek reel faiz oranları verimli yatırımları engellemektedir. Bankacılık sektörü özel sektöre sınırlı düzeyde sermaye aktarmakta olup, sektördeki konsolidasyon süreci

henüz tamamlanmamıştır. Türkiye'nin ekonomik potansiyelinin büyük bir kısmını tüketen çok yüksek miktardaki kamu kesimi borcunun çevrilmesinin maliyeti önemli bir yük teşkil etmektedir. Bu sorunların çözümüne yönelik çabalar sürdürülmelidir.

Genel eğitim düzeyinin yükseltilmesi temel bir güçlük olmaya devam etmekle birlikte, beşeri sermayenin geliştirilmesine yönelik çabalar sürdürülmüştür. Uzun zamandır eğitim ve beşeri sermayenin geliştirilmesi amacıyla yapılan harcamaların yetersiz kalması neticesinde, Türkiye'de işgücünün genel eğitim seviyesi oldukça düşüktür (15 yaş üzerindeki kişilerin yalnızca yüzde 86'sı UNDP okur yazarlık kriterini karşılamaktadır). Sıkı maliye politikasına rağmen harcama düzeyleri korunmuştur. Ancak, beşeri sermaye için yapılan harcama GSYİH'nin yalnızca yüzde 3,5-4'ü civarındadır. Geçtiğimiz yıl boyunca temel eğitimi iyileştirme çalışmaları sürdürülmüştür. Eğitim ve sağlık için ayrılan bütçe ödenekleri, harcama azaltıcı önlemler kapsamı dışında tutulmuş ve genel eğitim altyapısının niteliğinin, özellikle dezavantajlı bölgeler olmak üzere, artırılması amacıyla Dünya Bankası ve AB ile işbirliği içerisinde çeşitli projeler yürütülmüştür. Eğitim alanında kız ve erkek çocukları arasında eşitliğin artırılmasına yönelik çaba sarf edilmiştir. Ancak, sadece temel eğitim değil mesleki eğitimi de içerecek şekilde diğer eğitim kademelerindeki iyileştirme ihtiyacı dikkate alındığında, eğitime ayrılan kaynak oldukça sınırlı kalmaktadır. Kamu kesimi harcamalarının, kamu borcunun çevrilmesi için yapılan faiz ödemeleri gibi verimsiz alanlara yönlendirilmesi, Türkiye'nin orta ve uzun vadeli büyüme potansiyeline ulaşılması ve orta vadede rekabet baskılarına dayanması açısından önemli olumsuz etkiler yaratmaktadır.

İşgücü piyasasına ilişkin sorunlara verilen önem yetersiz olmakla birlikte, işgücü piyasası politikaları uluslararası standartlara yakınlaştırılmıştır. Haziran 2003 tarihinde kabul edilen iş kanunu bu alandaki uluslararası standartlara yaklaşılması açısından önemli bir adımdır. Çalışanların yasal durumu düzeltilmiş ve izinler, sosyal koruma, esnek çalışma saatleri, tazminatlar ve haksız yere işten çıkarılma gibi çalışanların önemli hakları belirlenmiştir. Kayıtlı istihdam teşvikleri artırılmıştır. Ancak, bu düzenlemeden yararlanan çalışanların sayısı hâlâ azdır. İşgücü piyasasında eşleştirme sürecini iyileştirmek üzere bir istihdam ajansı kurulmuştur.

Ekonomik istikrarsızlık ve borç finansmanı fiziki sermaye stokundaki artışı hâlâ engellemektedir. Yatırım ortamındaki belirsizler ve kamu kesiminin finansman ihtiyaçlarının yarattığı kısıtlamalar üretken yatırımlarda yavaşlamaya neden olmuş ve 2001 yılında yüzde 18,2 olan toplam üretken yatırımların (gayri safi sabit sermaye oluşumu) GSYİH'ye oranı azalmaya devam ederek, 2002 yılında yüzde 16,7'ye düşmüştür. 2001 yılında yüzde 13,4 olan teçhizat yatırımlarının GSYİH'ye oranı, 2003 yılının ilk yarısında yüzde 12'ye gerilemiştir. Yetersiz yerli sermaye ve doğrudan yabancı yatırımlar, şirketleri yatırımlarını kârlarıyla finanse etmeye zorlamaktadır. Uluslararası faaliyetleri olan şirketler, uluslararası sermaye piyasalarına girmeye çalışırken, orta ölçekli ve küçük işletmeler hâlâ sermaye piyasasına erişimde önemli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Araştırma ve geliştirmeye yapılan yatırımlar çok düşük seviyede kalmış olup, GSYİH'nin yüzde 1'inin altında gerçekleşmiştir.

Doğrudan yabancı yatırım girişi düşük kalmıştır. Hâlâ yüksek olan ekonomik belirsizlikler ve bürokratik işlemler sebebiyle, yıllık doğrudan yabancı yatırım girişi GSYİH'nin yüzde 1'inin oldukça altında kalmıştır. Toplam doğrudan yabancı yatırım stoku GSYİH'nin yaklaşık yüzde 9'udur. Yabancı yatırımların olmaması Türk sermaye stokunun modernizasyonunu engellemekte, uluslararası ihracat piyasalarına girişe mani olmakta ve sonuç olarak Türkiye'nin ekonomik potansiyeline ulaşılması önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Ancak, geçtiğimiz yıl, yasal çerçevenin iyileştirilmesine ve idari işlemlerin basitleştirilmesine

yönelik önemli adımlar atılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin yeni çerçeve kanun, doğrudan yabancı yatırım girişinin serbestleştirilmesine yönelik ilave tedbirler içermektedir. Buna ek olarak, bürokratik işlemler basitleştirilmiş ve yatırımların teşvik edilmesi için özel bir ajans kurulmuştur. 2002 yılında toplam doğrudan yabancı yatırım girişi yaklaşık 1,1 milyar euro (GSYİH'nin yüzde 0,6'sı), 2003 yılının ilk yarısında ise 0,2 milyar euro (GSYİH'nin yüzde 0,1'i) olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımların yaklaşık yarısı imalat sektöründe gerçekleşirken diğer yüzde 45'i hizmet sektörüne yönelmiştir.

Altyapı yatırımları bütçe kısıtlarından etkilenmiştir. Mali kısıtlar ve sermaye yetersizliği sonucu altyapı yatırımları geçtiğimiz yıl düşmeye devam etmiştir. Türkiye, otoyol altyapısı ve enerji ağları açısından göreceli olarak iyi durumdadır. Ancak, elektrik ağlarının bakım-onarımı yetersiz olup, bu husus enerji kullanımında verimsizliğe yol açmaktadır. Oldukça eski olan demiryolu sisteminin önemli ölçüde iyileştirilmesi gerekmektedir. Devlet demiryolları işletmesi, modernizasyonun sürekli ertelenmesi sebebiyle büyük işletme zararlarıyla karşılaşmakta ve bu durum bütçe üzerinde önemli yük oluşturmaktadır.

İşletmelerin yeniden yapılandırılması hızlandırılmıştır. Bankacılık krizleri ve büyük oranlı ekonomik daralma sonucunda sektörlerde yeniden yapılandırma süreci hız kazanmıştır. Özellikle bankacılık sektöründe, faaliyet gösteren banka sayısı düşmüş ve personel ve şube sayıları önemli oranda azaltılmıştır. Kamu kesimi finansman ihtiyacında beklenen azalmanın kârlı ve düşük riskli iş imkânları yaratmaması halinde bu sürecin devam edeceği düşünülmektedir. Zayıf iç talep ve zorlu piyasa koşullarının bir sonucu olarak imalat sektöründe tasfiye edilen işletmelerin sayısı hızla artmıştır. Daha büyük işletmeler, ihracat pazarlarına erişimleri sebebiyle krizi orta ölçekli firmalara göre daha kolay atlattığı görülmektedir.

Tarıma dayalı ekonomiden hizmete dayalı ekonomiye geçiş süreci uzun zamandır devam etmektedir. 2001 yılında yüzde 35,4 olan tarım sektörünün istihdamdaki payı, 2002 yılında yüzde 33,2'ye düşerken, sanayi ve hizmetler sektörünün istihdamdaki payı sırasıyla yüzde 23,8 ve yüzde 43'e yükselmiştir. Tarım sektörünün yaratılan katma değer ve istihdam içindeki payında önemli oranda azalma olmasına rağmen, bu sektör ekonomide hâlâ önemli bir role sahiptir. İşsizler için geleneksel bir sığınak olan tarım sektörü, geçtiğimiz yıl şiddetli ekonomik krizin sosyal maliyetinin giderilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sektörün modernizasyonuna ilişkin çalışmalar, yavaş ta olsa sürdürülmüştür. Halihazırda, Dünya Bankası tarafından desteklenen bir tarım reformu programı uygulanmaktadır. Doğrudan gelir desteği sistemi uygulamasına devam edilmesi neticesinde, tarımsal fiyatlardaki sapmalar azalmıştır. Aynı zamanda, üretim yapısının iyileştirilmesi ve üretim yöntemlerinin modernleştirilmesine yönelik bir program yürütülmektedir.

Orta ölçekli, küçük ve çok küçük işletmeler, Türk ekonomisinde istikrarın sağlanması konusunda temel bir rol oynamaktadır. İhracata yönelik üretim yapan büyük şirketler ve kamu teşebbüslerinin önemine karşın, 250 kişiden daha az çalışanı olan küçük ve çok küçük ölçekli işletmeler, Türk ekonomisinin çekirdeğini oluşturmaktadır. Kayıt dışı ekonomiden sağlanan ucuz girdilerden faydalanan bu işletmeler, oldukça değişken olan Türk ekonomisinin genelinde çok önemli bir istikrar etkisi yaratmaktadır. Bu firmalar, 2002 yılında imalat sanayiindeki katma değer yaklaşık yüzde 30'unu yaratmalarına rağmen, bu sektördeki istihdamın yaklaşık yüzde 60'ını sağlamaktadır. KOBİ'lerdeki istihdamın yaklaşık yarısı, 10 kişiden az işçi çalıştıran mikro ölçekli işletmeler tarafından yaratılmaktadır. Küçük ölçekli yapıları, çoğunlukla aile şirketi olan bu işletmelere değişen iş ortamına uyum sağlama konusunda esneklik verdiği için dolaylı olarak, bu firmalar Türk ekonomisinde şokların etkisini

azaltmak gibi önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Sağ sermaye piyasaları ve kamu sektörü finansman gereğinin özel sektör yatırımlarını kısıtlamasından dolayı, özel işletmelerin kredi sağlama imkanları kısıtlıdır.

Devletin ekonomiye müdahalesindeki azalma devam etmiştir. Bazı tereddütlerden sonra, yeni piyasa düzenleme ve denetim kurumlarının bağımsızlığı teyit edilmiş ve düzenleyici çerçeve güçlendirilmiştir. Ancak, yeni hükümet seçim kampanyası esnasında verilen taahhütlerin yerine getirilmesi için, bazı durumlarda müdahalelerde bulunmuştur. Devlet yardımları azalmaktadır. Toplam istihdam içerisinde yalnızca yüzde 2,5'lik paya (kamu işletmelerindeki ve bankalarında yaklaşık 450.000 kişi) sahip olmalarına rağmen, kamu işletmeleri bazı sektörlerde hâlâ çok etkilidir. Bankacılık sektöründe, kamu bankaları sektördeki toplam varlıkların yaklaşık üçte birine sahiptir. Sanayi sektöründe, tamamı kamuya ait olan işletmeler sektördeki katma değer yaklaşık dörtte birini ve istihdamın yaklaşık yüzde 12'sini yaratmaktadır. Genellikle bu kuruluşlar gereğinden fazla personele sahip olup, verimsiz çalışmaktadır. Fiyatlar maliyetin yalnızca bir kısmını karşılamaktadır. Bu kuruluşlar genel olarak imalat sektörüne girdi ürettiğinden, fiyat sapmaları tüm ekonomiyi etkilemektedir.

AB ile ticari bütünleşme aynı düzeyde kalmış ve ihracattaki ürün kompozisyonu gelişmeye devam etmiştir. Mal ve hizmet ticareti açısından toplam ticari entegrasyon düzeyi 2002 yılında azalmış ve 2001 yılında yüzde 33,7 olan ihracatın GSYİH'ye oranı 2002 yılında yüzde 28,8'e, 2001 yılında yüzde 31,3 olan ithalatın GSYİH'ye oranı ise, 2002 yılında 30,5'e gerilemiştir. Aralık 1995 tarihi itibarıyla oluşturulan gümrük birliği sonrasında ticaret hacminde yaşanan ani artışın ardından, AB ile ticari bütünleşme nispi olarak durağan kalmıştır. AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içerisindeki payı yüzde 50'nin biraz üzerinde kalırken, iç talepteki büyük değişiklikler sebebiyle, AB'den yapılan ithalatta büyük dalgalanmalar yaşanmıştır. 2002 yılında toplam mal ihracatı ve AB'ye yapılan ihracat nominal olarak yaklaşık yüzde 6 oranında artmıştır. AB'den yapılan ithalat toplam ihracattan çok daha hızlı bir şekilde (yüzde 16,3'e karşılık yüzde 19,8) artmış ve 2003 yılının ilk yarısında da bu eğilim devam etmiştir. İhracatın yapısı önceki yıllarda olduğu gibi iyileşmiştir. Tarım ürünlerinin ihracattaki payı azalmaya devam ederken, gelişmiş sanayi mallarının payı artmıştır. Özellikle, motorlu taşıt ihracatı geçtiğimiz yıl önemli oranda artmıştır.

Türk Lirasının aşırı değerlenmesine rağmen, Türk ihraç mallarının fiyatlar açısından rekabet gücü korunmuştur. Son İlerleme Raporundan bu yana reel döviz kuru yüzde 14 değer kazanmasına rağmen, Türk ürünlerinin ihracat performansı bu gelişmeden etkilenmemiştir. İhracata dönük çalışan firmalar 2002 yılında reel ücretlerde yaşanan yüzde 6,4'lük düşüşten faydalanmıştır. Sonuç olarak, ihracata dönük çalışan firmaların kârlılıkları ve rekabet edebilirlikleri korunmuştur.

2.4 Genel değerlendirme

Makroekonomik dengesizlikler sürmekle birlikte, Türkiye'de piyasa ekonomisinin işleyişi kayda değer bir şekilde iyileşmiştir. Makroekonomik istikrar ve yapısal reformlara yönelik olarak atılacak ilave adımlar da, Türkiye'nin Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesini güçlendirecektir.

Hâlâ yüksek olmasına rağmen enflasyonist baskılardaki azalmanın sürmesi ve Türkiye'deki piyasa düzenlemeleri ve kurumların modernizasyonu neticesinde ekonomik istikrar ve öngörülebilirlik artmıştır. Kabul edilen ve aşamalı olarak uygulanan yapısal reformların

olumlu etkileri sayesinde, Irak krizine bağlı önemli bir ekonomik gerileme yaşanmamıştır. Bağımsız düzenleme ve denetleme kurumları bu kapsamda önemli bir rol oynamıştır. Mali sektörün gözetimi güçlendirilmiş ve modern bir doğrudan yabancı yatırım mevzuatının temelleri oluşturulmuştur. Kamu finansmanı yönetiminde şeffaflık ve etkililik artırılmıştır.

Mevcut reform süreci sürdürülmelidir. Mali disiplin ve istikrar odaklı ekonomi politikası, piyasa güveninin ve sürdürülebilir kamu maliyesinin güçlendirilmesi için temel yapı taşlarıdır. Dengeli ve güçlü bir ekonomik yapının oluşturulması için enflasyonla mücadele sürecine devam edilmelidir. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması henüz yeterli seviyede değildir. Sektördeki ihtiyati düzenlemeler ve muhasebe standartlarının uluslararası düzeye getirilmesi süreci tamamlanmalıdır. Kamu bankalarının ve kuruluşlarının özelleştirilmesi ve piyasaların serbestleştirilmesi hızlandırılmalı ve yapısal bozukluklar giderilmelidir. Kamu ve özel sektör yatırımının üretken projelere yeterli düzeyde aktarılması ve eğitime özel önem verilmesi, ekonominin rekabet gücünün ve büyüme potansiyelinin artırılması açısından önemlidir. Doğrudan yabancı yatırım girişi geriye kalan engellerin kaldırılması yoluyla teşvik edilmelidir.

3. Üyelikten Kaynaklanan Yükümlülükleri Üstlenebilme Yeteneği

Raporun bu bölümünde, Türkiye'nin üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme yeteneği ele alınmaktadır. Bu yükümlülükler, müktesebat olarak bilinen ve Birliğin amaçlarının uygulanabilmesi için kullanılan hukuki ve kurumsal çerçeveyi ifade etmektedir. Bu bölümde, 2002 yılı İlerleme Raporundan sonra kaydedilen gelişmelerin değerlendirilmesinin yanı sıra, Türkiye'nin üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme yeteneğinin ve diğer yapılması gerekenlerin genel bir değerlendirmesinin verilmesi amaçlanmaktadır.

Bu bölüm, 29 müzakere başlığına uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Türkiye'nin müktesebatı çeşitli yönleriyle uygulayabilmesine yönelik idari kapasitesinin değerlendirilmesini kapsamaktadır.

Aralık 1995'te gerçekleştirilen Madrid Zirvesinde, özellikle aday ülkelerin idari yapılarının düzenlenmesi yoluyla, aşamalı ve uyumlu bir entegrasyon için koşulların oluşturulması gereğine işaret edilmiştir. Bu çerçevede Komisyon, Gündem 2000 Raporunda, Topluluk mevzuatının ulusal mevzuata etkili bir şekilde aktarılmasının önemini vurgulamış ve aktarılan mevzuatın adli ve idari kurumlar vasıtasıyla gerektiği gibi uygulanmasının daha da önemli olduğunu belirtmiştir. Gelecekteki üyelik bakımından yukarıda belirtilen husus, karşılıklı güven oluşturmanın vazgeçilmez ön koşuludur.

Aralık 2002 tarihli Kopenhag Zirvesinde, aday ülkelerdeki idare ve yargı reformunun önemi bir kez daha vurgulanmış ve bu hususun üyeliğe yönelik genel hazırlık çalışmalarında ilerleme sağlanmasına katkıda bulunacağı ifade edilmiştir. 2002 yılı İlerleme Raporunda Türkiye'nin idari kapasitesi hakkında yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, işbu Rapor, müktesebatın farklı veçhelerinin uygulanması için gerekli ana idari yapılara yoğunlaşmış ve konuya derinlik ve detay kazandırma amacını izlemiştir.

1998 yılı İlerleme Raporunda Komisyon şu sonuçlara varmıştır:

“Türkiye, Gümrük Birliği Kararında öngörülen mevzuatın büyük kısmını gerekli süreler içinde kabul etme ve uygulama yeteneğini göstermiştir. Şimdi de, yükümlülüklerin zamanında

yerine getirilmemiş olduğu sektörlerde benzer bir kararlılık göstermelidir. Kamu ihaleleri dahil iç pazar, tarım ve çevre alanları başta olmak üzere, yerine getirilecek pek çok yükümlülük bulunmakla birlikte, Türkiye, Avrupa stratejisinde belirlenen alanların çoğunda Topluluk mevzuatına uyum sürecini başlatmış durumdadır. Gümrük birliği ve Avrupa Stratejisi kapsamına girmeyen sektörlerde müktesebatın kabul edilmesi bakımından Türkiye'nin önünde hâlâ uzun bir yol bulunmaktadır.

Türkiye, gümrük birliği kapsamında müktesebatın uygulanabilmesi bakımından hukuki ve idari kapasiteye sahip olduğunu tartışmasız şekilde göstermiş olmakla beraber, müktesebat uyumunun henüz sağlanamadığı diğer alanlarla ilgili olarak Türkiye'nin gelecekteki kapasitesi hakkında, bu aşamada bir görüş bildirmek mümkün değildir.”

2002 yılı İlerleme Raporunda Komisyon şu sonuçlara varmıştır:

1998 yılı İlerleme Raporundan bu yana, Türkiye, gümrük birliğinin kapsadığı alanlara ilişkin mevzuat uyumu konusunda ilerleme kaydetmiştir. Bankacılık, telekomünikasyon, enerji ve tarım gibi sektörlerde de ilerleme sağlanmıştır. Mali sektör yeniden yapılandırılmış ve bu alandaki idari kapasite etkili hale getirilmiştir. Diğer alanlarda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Geçen yıl boyunca, Türkiye, iç pazar başlığı altında, özellikle kamu ihaleleri, enerji ve adalet ve içişleri konularında ilerleme sağlamıştır. Müktesebatın uygulanmasına ilişkin idari kapasitenin güçlendirilmesi konusundaki gelişmeler sınırlı kalmıştır.

Genel olarak, Türkiye, gümrük birliğinin kapsadığı alanlarda mevzuat uyumu bakımından önemli ölçüde ilerleme kaydetmiştir. Diğer alanlardaki mevzuat uyumu daha sınırlıdır. Türk mevzuatı ve Topluluk müktesebatı arasındaki temel farklılıklar mevcudiyetini sürdürmeye devam etmektedir. İdari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir. Daha fazla çaba sarf edilmesine ihtiyaç vardır.

İç pazarla ilgili olarak, malların serbest dolaşımı alanında, 2001 yılında ürünlerin serbest dolaşımına ilişkin kabul edilen bir çerçeve kanun yürürlüğe girmiştir. Bir çok sektörde çeşitli uygulama mevzuatı çıkarılmıştır. Ticarete teknik engeller, mevcudiyetini önemli ölçüde sürdürmektedir. Gıda maddeleri, eczacılık ürünleri ve kozmetikler gibi sektörlerde uyum çalışmaları devam etmelidir. Standardizasyon, akreditasyon ve uygunluk değerlendirmesi alanlarında çeşitli kurumların oluşturulması veya mevcut kurumların işleyişinin iyileştirilmesini sağlamak üzere ciddi çalışmalar yapılması gerekmektedir. Uygun bir piyasa gözetimi sistemi oluşturulmalıdır. Çerçeve Kanununun kabul edilmesine rağmen, piyasa öncesi gözetim uygulaması hâlâ devam etmektedir. Mevcut çabalar, ilgili kurumların teknik donanım kapasitesini artırma ve personel eğitimi konularında yoğunlaşmaktadır. Kamu ihaleleri konusunda, Ocak 2002'de yeni bir Kanun kabul edilmiş ve söz konusu Kanun, Haziran 2002'de değiştirilmiştir. Bu Kanun, Türk kamu ihaleleri kurallarının Topluluk müktesebatıyla uyumlaştırılması yönünde önemli bir adımdır. Yeni Kanun ile müktesebat arasındaki önemli farklılıkların giderilmesine yönelik çabaların artırılmasına ihtiyaç vardır. Kişilerin serbest dolaşımı alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

Sermayenin serbest dolaşımı alanında, çeşitli sektörlerde yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin önemli kısıtlamalar hâlâ varlığını sürdürmektedir. Karaparanın aklanması konusundaki mevzuatın uygulanmasına daha fazla önem verilmelidir. Türkiye'nin mali hizmetler konusunda uyumu ileri düzeydedir. Mali sektörün yeniden düzenlenmesi

çerçevesinde, 2001 yılında daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Mali olmayan hizmetler alanında bir ilerleme kaydedilmemiş olup, Türk mevzuatının ilgili Topluluk müktesebatına uyumunun sağlanması için yapılması gereken çok şey bulunmaktadır. Şirketler hukuku alanında, korsanlık ve sahtecilikle mücadele konusunda çaba gösterilmiştir. Mevzuatın uygulanması takip edilmeli ve Türk Patent Enstitüsünün bağımsızlığı tam olarak sağlanmalıdır. Rekabet politikası alanında, rekabet hükümlerinin uygulanması tatmin edici düzeydedir. Türk devlet yardımları politikasının Topluluk müktesebatı ile uyumu konusunda bir gelişme olmamıştır. Bağımsız bir devlet yardımları kurumunun kurulması, öncelikli meseledir.

Tarım alanında, Türkiye, arazi ve büyükbaş hayvan kaydına başlamıştır. Bitki pasaport sistemi hazırlıklarına henüz başlanmamıştır. Katılım Ortaklığının ilgili önceliklerinin diğer unsurları ele alınmamıştır. Bitki ve hayvan sağlığı kapsamında, bir uyumlaştırma stratejisi geliştirilmektedir. Uygulama kapasitesi geliştirilmemiştir. Türkiye, bitki ve hayvan sağlığı alanında AT mevzuatının iç hukuka aktarılması ve etkili uygulanması konusunda yoğunlaşmalıdır. Genel olarak, tarım alanındaki müktesebat uyumu sınırlı kalmıştır.

Balıkçılık alanında, Ortak Balıkçılık Politikasına uyum konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Modern bir filo kayıt sistemi oluşturulmalıdır. Özellikle kaynak yönetimi, teftiş ve kontrol ile pazar politikası ve yapısal politikalar alanlarında, AT balıkçılık politikasının ana unsurları ile önemli farklılıklar bulunmaya devam etmektedir.

Ulaştırma politikasına ilişkin olarak, Türkiye, ulaştırma müktesebatının üstlenilmesi için gerekli yasal çalışmaları hızlandırmalıdır. İlgili mevzuatın uygulanması ve yürütülmesi için tüm sektörlerde idari kapasite geliştirilmelidir. Birçok sektörde (özellikle karayolu ve deniz taşımacılığında), esasen uluslararası sözleşmelerin iç hukuka aktarılmasından kaynaklanan kısmi bir uyum söz konusudur.

Vergilendirme alanında, özel tüketim vergisi ve katma değer vergisi konularında uyumlaştırma başlamış ve oranlar ve diğer muafiyetler konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Dolaylı vergiler konusunda daha çok çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Doğrudan vergiler konusunda, Türkiye söz konusu vergilerin toplanmasında iyileşme sağlamalı ve ayırıcı önlemleri ortadan kaldırmalıdır. Genel olarak, doğrudan ve dolaylı vergiler konusunda müktesebat uyumu kısmidir. Gümrük birliğine ilişkin olarak, kağıt üzerinde büyük ölçüde uyum sağlanmıştır. Ancak, etkili uygulama konusunda uyum yetersizdir.

Pek çok alanda Türkiye'nin istatistik altyapısı, AB'ninkinden hâlâ oldukça farklıdır. Türk yetkililer ve Eurostat arasında işbirliği yeni başlatılmıştır. Müktesebat uyumuna başlanılmış olup, ciddi çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Sosyal politika ve istihdam alanında bazı adımlar atılmıştır, ancak bunların müktesebatla tam uyumu sağlanamamıştır. Tüm seviyelerde gerçek bir sosyal diyalog için gerekli koşulların geliştirilmesine ve güçlendirilmesine acilen ihtiyaç bulunmaktadır. Bazı ilerleme kaydedilmesine rağmen, Türk mevzuatı pek çok alanda müktesebata hâlâ uygun değildir.

Enerji konusunda, elektrik ve doğal gaz sektörlerinde önemli ilerleme kaydedilmiştir. Geçtiğimiz yıl kabul edilen iki önemli kanun uygulamaya konulmuş ve elektrik ve doğal gaz sektörleri için bağımsız düzenleyici bir kurumun kurulması konusunda ilerleme

kaydedilmiştir. Müktesebata uyum çalışmaları ilerlemekte olup, daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Telekomünikasyon sektöründe, mobil ve sabit piyasalarda serbestleştirme ve hakim durumdaki operatörlerle ilgili yasal çerçevenin uygulanması konularında ilerleme kaydedilmemiştir. Lisans verme, bağlantı yapma ve bir ölçüde, evrensel hizmet alanlarında mevzuat uyumu konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle insan kaynakları ve eğitime ilişkin olmak üzere, Telekomünikasyon Kurumunun idari kapasitesinin güçlendirilmesi yönünde çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Genelde, Topluluk müktesebatına uyum sınırlı kalmıştır.

Kültür ve görsel-ışitsel politikaya ilişkin olarak, yeni RTÜK Kanunu müktesebatla uyumlu değildir. Genelde, Topluluk müktesebatına uyum sınırlı kalmıştır.

Bölgesel politika konusunda, Türkiye tarafından, NUTS sınıflandırma kriterlerine göre hazırlanmış bölgesel kalkınma amaçlı geçici harita tamamlanmış ve Eurostat tarafından onaylanmıştır. Bununla birlikte, bu sınıflandırmanın planlama ve bölgesel politikalar için kullanılmasına henüz başlanmamıştır. Topluluk standartlarına uygun etkili bir bölgesel politika stratejisi geliştirilmemiştir. Genelde, Topluluk müktesebatına uyum sınırlı kalmıştır.

Çevre alanında, Çevresel Etki Değerlendirme Direktifi ile uyumlu mevzuat çıkartılmıştır. Yatırımların finansmanına ilişkin bir plan geliştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Yeni bir Çevre Denetim Yönetmeliğinin kabul edilmesi, Topluluk müktesebatının uygulanmasına ilişkin Türk idari kapasitesinin güçlendirilmesi yönünde atılmış olumlu bir adımdır. Genel olarak, Topluluk müktesebatına uyum sınırlı kalmıştır.

Tüketicinin ve sağlığın korunması alanında, Topluluk müktesebatına uyum sınırlıdır. Mevzuat uyumu, idari kapasitenin güçlendirilmesi ve tüketicilerin bilinçlendirilmesi için, kayda değer çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Adalet ve içişleri alanında, özellikle iltica ve yasa dışı göç konularında, AB mevzuatı ve uygulamalarına ilişkin bilincin artırılması için çaba sarfedilmiştir. Örgütlü suç, uyuşturucu ticareti ve yolsuzlukla mücadele konularında ilerleme kaydedilmiştir. İnsan kaçakçılığı ile mücadele konusunda hukuki zemin oluşturulmuştur. Özellikle vize politikası konusunda müktesebata uyum süreci başlamıştır, ancak daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Yasa dışı göçle mücadelenin ciddi biçimde artırılması gerekmektedir.

Dış ilişkiler konusunda, Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminin kabulü yönündeki çabalar sürdürülmelidir.

Mali kontrole ilişkin olarak, Türk idaresindeki bütçe ve mali kontrol mekanizmaları iyileştirilmelidir. Genelde, müktesebata uyum süreci başlatılmıştır, ancak daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Müktesebatın etkili biçimde uygulanmasını temin etmek üzere, değişik alanlardaki idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir. İdari alanda önemli reformlar yapılması gerekmektedir. Bazı hallerde bu durum, devlet yardımları ve bölgesel gelişme alanlarında olduğu gibi, yeni yapıların oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Bazı alanlarda yeni düzenleyici kurullar oluşturulmuştur. Bu kurullara yeterli personel ve mali kaynak sağlanmalı ve özerklikleri teminat altına alınmalıdır.

3.1. Müktesebat Başlıkları

Daha önce belirtildiği üzere, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneğine ilişkin aşağıdaki değerlendirme, 29 müzakere başlığı listesine uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre bu bölüm, iç pazarın “dört özgürlük” olarak bilinen yapı taşlarına ilişkin ilerlemenin değerlendirilmesi ile başlamakta ve sektörel politikalar, ekonomik ve mali işler, bölgesel politika, çevre, adalet ve içişleri, dış politika ve mali konular dahil olmak üzere, müktesebatın tüm yönlerini kapsayacak şekilde, her bir başlıktaki ilerlemenin sistematik değerlendirmesi ile devam etmektedir.

Başlık 1: Malların Serbest Dolaşımı

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Yatay ve usule ilişkin tedbirlerle ilgili olarak, Türkiye, yeni ve küresel yaklaşım prensiplerini ortaya koymak amacıyla temel mevzuatı kabul etmiştir.

Test etme ve belgelendirme alanında, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Telekomünikasyon Kurumu ve Denizcilik Müsteşarlığı tarafından, kendi görev alanlarına giren çeşitli sektörlerde uygunluk değerlendirme kuruluşlarının tayin edilmesine ilişkin yönlendirici ilkeler yayımlanmıştır.

Bununla birlikte, henüz hiç bir onaylanmış kuruluş tayin edilmemiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Telekomünikasyon Kurumu ile Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) arasında, uygunluk değerlendirme kuruluşu olmaya yönelik başvuruların değerlendirilmesine ilişkin protokoller imzalanmıştır.

Standardizasyon alanında, Türk Standartları Enstitüsü, CEN, CENELEC ve ETSI standartlarını kabul etmeye devam etmiştir.

Akreditasyon alanında, TÜRKAK, Kasım 2002'de Avrupa Akreditasyon Birliğine üye olmuştur. Bununla birlikte, TÜRKAK henüz EA çok taraflı anlaşmasını imzalamamış olup, bu durum TÜRKAK'ın yapmış olduğu akreditasyon işlemlerinin AB'de tanınmamasına neden olmaktadır. Kuruluşların akreditasyonuna başlanmıştır.

Sektör-spesifik mevzuata ilişkin olarak, eski yaklaşım kapsamındaki alanlarda, motorlu taşıtlar ve römorklara ilişkin 15 direktif daha iç hukuka aktarılmıştır. Tarım ve orman traktörlerine ilişkin olarak, üç direktif daha iç hukuka aktarılmıştır.

Yeni yaklaşım kapsamındaki alanlarda, son İlerleme Raporundan bu yana, radyo ve telekomünikasyon bağlantı teçhizatları, yapı malzemeleri, evde kullanılan buzdolaplarının enerji verimliliği, kaldıraçlar, sivil kullanıma yönelik ve potansiyel patlayıcı maddelere ilişkin AT direktifleri iç hukuka aktarılmıştır. Günümüze kadar, toplam 20 yeni yaklaşım direktifi iç hukuka aktarılmıştır. Bununla birlikte, uygulamaya yönelik olarak, uygunluk değerlendirme ve pazar gözetimine ilişkin gerekli altyapı henüz oluşturulmamıştır.

Gıda güvenliği ve gıda ürünleri mevzuatına (*bkz. ayrıca, Başlık 7-Tarım*) ilişkin olarak; özellikle katkı maddeleri, etiketleme ve ışınlanmış gıda alanlarında olmak üzere, müktesebatın iç hukuka aktarılmasına devam edilmiştir. Türkiye, müktesebatın uygulanmasına ilişkin idari kapasitenin güçlendirilmesi amacıyla, bazı adımlar atmıştır; bu

kapsamda özellikle Acil Alarm Sistemini kurmuştur. Sistemin tamamlanması ve geliştirilmesi için ilave çabalara ihtiyaç vardır.

Eczacılık ürünlerine ilişkin genel ticaret rejimiyle ilgili sorunlar devam etmektedir. Özellikle, verilerin korunması alanında son İlerleme Raporundan bu yana hiç bir ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, AT ile Türkiye arasında kurulan gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerinin aksine, veri münhasırlığına ilişkin hiç bir hüküm kabul etmemiştir.

Alkollü içeceklerle dair ithalat rejimine ilişkin olarak, 2001 tarihli İspirto ve İspirto İçkiler İnhisarı Kanununun uygulanması amacıyla bir yönetmelik yayımlanmıştır. Yürürlükteki mevzuatın, ithalat miktarına ve hazır içeceklerle ilişkin kısıtlamaları, ithalat lisanslarına ilişkin ağır usulleri ve serbest fiyatlandırma ve dağıtımda miktar eşiği uygulamasını muhafaza etmesine rağmen, söz konusu yönetmeliğin, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçecekler Piyasası Düzenleme Kurulu tarafından yorumlanmasının, pazara girişi kolaylaştırması beklenmektedir.

Uyumlaştırılmamış alana ilişkin herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. Malların serbest dolaşımı ilkesi ile bağdaşmayan ulusal tedbirlerin bildirimine ilişkin mevzuat henüz yürürlüğe girmemiştir. Karşılıklı tanıma uygulamasına ilişkin herhangi bir gelişme kaydedilememiştir.

Kamu ihaleleri alanında, Ocak 2002'de kabul edilen yeni Kamu İhale Kanunu, Ocak 2003'de yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte, söz konusu Kanun müktesebat ile uyumlu değildir. Kamu İhale Kanununda yeni kısıtlayıcı şartlar getiren değişiklikler, Ağustos 2003'de yayımlanmıştır. Bunun sonucunda, yeni Kanun, kamu ihale sistemini müktesebata yaklaştırmak yerine, daha da uzaklaştırmıştır.

İdari kapasite ile ilgili olarak, Nisan 2002'de bağımsız bir Kamu İhale Kurumu yasal olarak kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. Son İlerleme Raporundan bu yana, Kurumda ek personel istihdam edilmiş ve Kurum ihale yapan birimlerin eğitimi için seminerler düzenlemiştir.

Genel Değerlendirme

Türkiye, AT-Türkiye Ortaklık Konseyinin gümrük birliğinin son döneminin uygulanmasına ilişkin Kararı çerçevesinde, 2000 yılı sonuna kadar ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin Topluluk müktesebatını üstlenmeyi taahhüt etmiştir ve fakat bu yükümlülüğünü yerine getirmemiştir.

Alkollü içeceklerin ithalatına ilişkin şartlar, bu sektörde önemli ticari engellere yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye, ikinci el otomobillere ilişkin ithalat rejimi hükümlerini, keyfi olarak diğer ürünlere de uygulamaktadır. Söz konusu ticari anlaşmazlıklar, AB'nin çözüm getirmeye yönelik bir dizi girişimine rağmen, Rapor döneminde devam etmiştir.

Türkiye, uygunluk değerlendirme ve piyasa gözetim alt yapılarını oluşturmaya yönelik olarak, yasal ve idari düzenlemeler bakımından önemli adımlar atmıştır. Söz konusu adımları, yeni ve küresel yaklaşım direktiflerinin etkili biçimde uygulanması amacıyla, ilgili kamu kurumlarının idari kapasitelerinin güçlendirilmesi ve yeniden yapılandırılması takip etmelidir.

Standardizasyonla ilgili olarak, sınırlarda piyasa öncesi kontrol dahil olmak üzere, Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından uygulanan zorunlu standart rejimi ticari engeller oluşturmaya devam etmektedir. Halihazırda, Türkiye'ye yapılan ithalatlarda uygulananlar

dahil olmak üzere, iç pazar çerçevesinde 1150 civarında zorunlu standart bulunmaktadır. CE işareti ve AB belgesini taşıyan ürünler prensip olarak serbest dolaşımda olmasına rağmen, hâlâ, gereksiz ve zaman alıcı belge talepleri, aşırı test formaliteleri ve onaylamada gecikmeler bulunmaktadır. Genel olarak, TSE, rapor döneminde şeffaf olmayan bir biçimde, zorunlu rejimi uygulamaya devam etmiştir. Zorunlu standartlara, mümkün olduğunca kısa sürede ve en geç iç hukuka aktarılan yeni yaklaşım direktiflerinin yürürlüğe girmesine kadar, son verilmelidir.

TSE, standartların hazırlanması ve yayımlanması, sınai metroloji ve kalibrasyon, uygunluk değerlendirmesi ve belgelendirmeden sorumludur. TSE, CEN ve CENELEC'e bağlı üyedir. TSE'nin CEN ve CENELEC'e üyelik başvurusu, zorunlu standartların aşırı kullanılması nedeniyle dondurulmuştur. Bunun yanı sıra, TSE, standardizasyon faaliyetlerine ilişkin giderlerini belgelendirme ve test etme gibi diğer faaliyetlerden elde edilen gelir ile karşılamaktadır; TSE'nin tâli faaliyetlere olan mali bağımlılığı, fonksiyonlarının açık biçimde ayırımına izin vermemektedir. TSE'nin, Avrupa standardizasyon kuruluşları ile aynı özellikleri taşıması beklenmektedir. Bu özellikler, bağımsızlık, açıklık, şeffaflık ve uzlaşdır.

Akreditasyon alanında, 2000 yılında kurulan TÜRKAK işlerlik kazanmış olup, akreditasyon faaliyetlerini yürütmektedir. Bununla birlikte, TÜRKAK'ın akreditasyona ilişkin Avrupa İşbirliği çok taraflı anlaşmasını imzalamamış olması ve akreditasyon işlemlerinin henüz AB'de tanınmamış olması, söz konusu Kurumun, uygunluk değerlendirmesi için başvuruda bulunanlar bakımından cazibesini azaltmakta ve başvuru sahiplerini, akreditasyon için TÜRKAK yerine AB kuruluşlarına yöneltmektedir. Bunun yanı sıra, TÜRKAK'ın kanundan kaynaklanan ağır kurumsal yapısı, bu Kurumun etkili biçimde faaliyet göstermesini engellemektedir.

Bir çoğu yakında yürürlüğe girecek olan yeni yaklaşım kapsamındaki mevzuatın uygulanmasına başlamak için, uygunluk değerlendirme kuruluşlarının tayin edilmesine ilişkin çalışmaların hızlandırılması gerekmektedir.

Metroloji alanında, bilimsel ve sınai metroloji, temel olarak Ulusal Metroloji Enstitüsü sayesinde iyi organize edilmiş olmakla ve etkili bir biçimde işlemekle birlikte, yasal metrolojiye uygulanacak çerçeve henüz açık değildir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığının bu alanda daha fazla eğitime ve teknik danışmaya ihtiyacı bulunmaktadır.

Sektörel mevzuat alanında, müktesebatın üstlenilmesinin tamamlanmış olduğu sektörlerin sayısı geçen seneden bu yana oldukça artmıştır. Bununla birlikte Türkiye, gümrük birliği çerçevesinde, 2000 yılı sonu itibarıyla tamamlaması gereken yükümlülüklerini henüz tam olarak yerine getirmemiştir.

Eski yaklaşım kapsamındaki sektörlerde, motorlu taşıtlar ile tarım ve orman traktörleri alanındaki mevzuatın kabul edilmesiyle birlikte daha fazla ilerleme sağlanmıştır. İlaçlar, kozmetikler ve kimyasallar alanında henüz hiç bir ilerleme kaydedilmemiştir. Yeni yaklaşım kapsamındaki sektörlerde, kişisel koruyucu donanımlar, vitro teşhis tıbbi cihazları, paketleme, paketleme artıkları, kablo hattı çekilmesine ilişkin direktifler hâlâ iç hukuka aktarılmamıştır. İç hukuka aktarılmış mevzuatın ise, müktesebat ile uyumunun teyit edilmesi gerekmektedir.

Genel olarak, ilaçlara ilişkin rejim; fikri mülkiyet hakları, piyasaya sürme izni, fiyatlandırma politikası ve geri ödeme planı konularında sorun teşkil etmeye devam etmiş ve yerli ürünler lehine ayrımcılık sürdürülmüştür.

Türkiye, gıda güvenliği alanında, Türk Gıda Kodeksi çerçevesinde kabul edilen mevzuat ile bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye, müktesebat ile tam uyumun sağlanması ve Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktası ve iyi imalat uygulamaları denetimleri başta olmak üzere, bütün alanlarda gıda güvenliği mevzuatının uygulanması yönündeki çabalarını sürdürmelidir. Tarım Bakanlığının ve Sağlık Bakanlığının gıda güvenliğine ilişkin faaliyetleri arasında daha iyi bir koordinasyon gerçekleştirilmelidir. Türkiye'de gıda güvenliği alanındaki kontrollerin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye, idareyi ve gıda operatörlerini yeni kurallara tedricen hazırlamalıdır. Türkiye, bu konuda ışınlama kapasitesini geliştirmeli ve ışınlanmış gıda ürünlerine ilişkin mevzuatını AT hukuku ile uyumlaştırmalı; fındık ve kuru incirde aflatoksin kirlenmesini önlemek için uygun tedbirleri almalı, laboratuvarların akreditasyonunu hızlandırmalı ve depolama şartlarını geliştirmelidir. Bölgesel denetim hizmetleri uygun bilgi teknolojileri ile güçlendirilmelidir. Genetik olarak modifiye edilmiş gıdalar ile yeni gıdalar için bir denetim ve tahlil kapasitesinin oluşturulması gerekmektedir.

Uyumlaştırılmamış alanda malların serbest dolaşımındaki engellerin belirlenmesine, karşılıklı tanıma ilkesinin ve bu alanda eşlik eden araçların uygulanmasına yönelik mevzuatın kabul edilmesi amacıyla kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır.

Kamu ihaleleri alanında, uyumun sağlanması amacıyla, birincil mevzuat ve uygulama mevzuatı bakımından önemli çabaların sarf edilmesi ve mevzuat değişikliklerinin yapılması gerekmektedir. Türk vatandaşı olmayan isteklilere karşı bir dizi ayrımcı hüküm bulunmaktadır. Ağustos 2003'de yayımlanan değişiklikler ile, ihale yapan önemli sayıda birim, Kanun kapsamının dışına çıkarılmış ve teklif hazırlama süreleri rekabeti ve şeffaflığı engelleyecek biçimde, kayda değer ölçüde kısaltılmıştır. Türkiye, müktesebat ile çelişen hükümleri gecikmeden uyumlaştırmalıdır.

İdari kapasite ile ilgili olarak, Kamu İhale Kurumunda, halihazırda 170 kişi istihdam edilmektedir. Ocak 2003'den bu yana, yeni Kanunda öngörülen hükümlere ve usule uygun olarak 5000 yeni ihale ilanı yapılmıştır. Haziran 2003'de, Kamu İhale Kurumuna, 140 tanesi hizmetler, 74 tanesi mal alımı, 19 tanesi yapım işleri ile ilgili olmak üzere toplam 233 adet şikayette bulunulmuştur; bunlardan 144 tanesi incelenmiştir. Türkiye'de, kamu ihalelerine ilişkin yeni rejimin şeffaf bir biçimde uygulanmasını sağlamak için, Kamu İhale Kurumunun ve ihale yapan birimlerin idari kapasitesi ile ilgili diğer bazı önemli yatırımların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Türkiye, son İlerleme Raporundan bu yana, özellikle sektör-spesifik mevzuata ilişkin olmak üzere, müktesebatın üstlenilmesi konusunda ilerleme kaydetmiştir. Bununla birlikte, uygunluk değerlendirme ve piyasa gözetim mekanizmaları ve kuruluşlarının oluşturulmasında sınırlı gelişme kaydedilmiştir. Kamu ihaleleri alanında, Türkiye, Kamu İhale Kanununda yapılan değişiklik neticesinde müktesebat uyumu bakımından gerileme göstermiştir. Bu nedenle, malların serbest dolaşımı alanındaki ilerleme sınırlı kalmıştır.

Genel olarak, Türkiye, müktesebatın üstlenilmesi bakımından ilerleme kaydetmekle birlikte, mevzuatın tam uyumunun ve özellikle etkili bir biçimde uygulanmasının sağlanması amacıyla büyük çaba sarf etmelidir. Kısa vadede, Türkiye, ticarete teknik engellerin kaldırılmasına yönelik araçların kabulüne ilişkin olarak, daha fazla gayret göstermelidir. Müktesebatın doğru

uygulanması ve Gümrük Birliği Kararından kaynaklanan ve 31 Aralık 2000 tarihine kadar yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerle uyulması amacıyla, hâla yapılması gereken bir çok husus bulunmaktadır. Kabul edilen mevzuatın en iyi şekilde uygulanması amacıyla, Türkiye, ürünlerin piyasa öncesi kontrolü uygulamasından vazgeçmeli ve yeterli bir piyasa gözetim sistemi geliştirmelidir. Bu amaçla, yetkili kuruluşlar oluşturulmalı ya da geliştirilmelidir. Gıda güvenliği alanında uyumun ve idari kapasitenin artırılması için daha fazla çaba gerekmektedir. Yasal metroloji sistemi güçlendirilmelidir. Türkiye, AB'de uygulanan şartlardan farklı yeni teknik şartlar getirmekten kaçınmalıdır. Türkiye, kamu ihaleleri alanında şeffaf olmayan ve ayrımcı uygulamalardan kaçınmalı ve kamu ihale rejimini müktesebat ile uyumlaştırmalıdır.

Başlık 2: Kişilerin Serbest Dolaşımı

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması, vatandaş hakları ve sosyal güvenlik sistemlerinin ileriye dönük koordinasyonu alanlarında gelişme olmamıştır.

İşçilerin serbest dolaşımına ilişkin olarak, Şubat 2003'de yabancıların çalışma izinleri konusunda bir Kanun kabul edilmiştir. Kanun, yabancılar için farklı süre sınırlamalarına ve şartlara tabi değişik tipte çalışma izinleri belirlemektedir. Söz konusu Kanun, süre sınırlamalarının AB vatandaşlarına ve AB vatandaşı olsun olmasın bunların eş ve çocuklarına uygulanmamasını öngörmektedir.

İdari kapasiteye ilişkin olarak bir gelişme kaydedilmemiştir.

Genel Değerlendirme

Mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması alanında, henüz bir ulusal meslek standartları kurumu oluşturulmamıştır. 250 mesleğe ilişkin asgari mesleki eğitim koşullarını düzenleyecek mevzuat henüz çıkartılmamıştır.

Mesleklerin icra edilmesine izin verme konusunda değişik kuruluşlar yetkilidir. Bunların bir kısmı özel sektör dernekleri ve meslek kuruluşları, bir kısmı ise Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) gibi kamu kuruluşlarıdır. Henüz diplomaların ve mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması konusunda yetkili bir ulusal koordinatör bulunmamaktadır. Mevzuatın, akademik tanıma ile mesleki tanımanın birbirinden ayrılmasını ve hizmet sunumu için gerekli prosedürlerin basitleştirilmesini temin etmek bakımından gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun kabul edilmesi, işçilerin serbest dolaşımı bakımından önemli bir gelişmedir.

Türkiye'nin, yabancı işçilerin serbest dolaşımına ilişkin sınırlamaların kaldırılması bakımından, çeşitli kanunları ve meslek kuruluşlarının bu çerçevedeki rolünü gözden geçirmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Sosyal güvenlik sistemlerinin koordinasyonuna ilişkin olarak, Türk sosyal güvenlik sisteminin düzgün işlemlerini ve mali istikrarını temin etmek için, mevcut sosyal güvenlik mevzuatına değişiklikler getirilmesi hâlâ gereklidir. Emeklilik sisteminde ve sosyal güvenlik kuruluşlarındaki verimsizlik ve bozukluklar; kısmen mevzuattaki eksikliklerden, kısmen de, geçen yılki İlerleme Raporunda belirtildiği üzere, idari kapasitenin yetersizliğinden

kaynaklanmaktadır. Türkiye, sosyal güvenlik sistemini istikrara kavuşturma yönündeki çabalarını sürdürmelidir.

Sonuç

Rapor döneminde, özellikle işçilerin serbest dolaşımı konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Türkiye'nin bu alandaki müktesebata uyumu sınırlı kalmıştır. Türkiye, başta mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması ve ilgili uyumlaştırılmış müfredatın ve mesleki eğitim koşullarının getirilmesi olmak üzere, mevzuatını bu alandaki müktesebatın ilgili tüm yönleriyle uyumlaştırma konusundaki çabalarını yoğunlaştırmalıdır. Gerekli idari yapıları geliştirecek çalışmalara hâlâ ihtiyaç bulunmaktadır. Sosyal güvenlik sistemlerine ilişkin olarak, mali istikrarı temin etmek ve idari kapasiteyi güçlendirmek için ilave hukuki ve kurumsal reformların yapılması gereklidir.

Başlık 3: Hizmet Sunumu Serbestisi

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Mali olmayan hizmetler alanında yerleşme hakkı ve hizmet sunumu serbestisi ile ilgili bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Yabancıların çalışma izinlerine ilişkin bir kanun Şubat 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Söz konusu kanun ile, serbest meslek sahipleri ve yabancı yatırımcılar tarafından istihdam edilen yabancılar da dahil olmak üzere, çeşitli kategorilerdeki çalışanlara çalışma izni verilmesine ilişkin kurallar düzenlenmektedir.

Mali hizmetler alanında, bankacılık ve menkul kıymetler konularında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 2001 ve 2002 yıllarındaki önemli gelişmelerin ardından, bankacılık sektöründe uluslararası muhasebe standartlarının Türk muhasebe ilkelerine aktarılmasına ilişkin ilave çabalar sarfedilmiştir. Haziran 2002 tarihinde kabul edilen yeni muhasebe standartları, Ekim 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından, bankaların işleyişi ve kurulmalarına ilişkin kurallar ile bankaların denetimi ve risk yönetim sistemleri ile ilgili uygulama kurallarında bir dizi değişiklik kabul edilmiştir. BDDK, banka risklerinin değerlendirilmesine ilişkin bir tebliğ de yayımlamıştır. BDDK ayrıca, özel finans kuruluşlarının mali tabloları hakkındaki uygulama mevzuatında değişiklik yapmıştır.

Bunlara ilaveten, Banka Sermayelerinin Güçlendirilmesi programı kapsamında bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına devam edilmektedir.

Menkul Kıymetler alanında, Sermaye Piyasası Kurumu (SPK) 2002 yılı Aralık ayında gayri maddi sermaye piyasası araçlarının kaydının Merkezi Kayıt Bürosu tarafından tutulması ile ilgili usul ve esasları kabul etmiştir.

SPK, portföy yönetim şirketlerinin kuruluş ve faaliyetlerine ilişkin kuralları belirlemiştir. Ayrıca, SPK tarafından yatırım performans standartları ile sermaye piyasası kanununa tabi şirketlerin genel kurul toplantılarında kümülatif oy kullanılmasını sağlayan kural ve ilkeler hakkında bir tebliğ yayımlanmıştır. Raporlama döneminde sırasıyla, oy hakkı bulunmayan hisselerle dair ilkeler ve kar-zarar ortaklığı hisselerinin kaydının tutulması hakkında iki ayrı

mevzuat dizisi kabul edilmiştir. Ayrıca, Mart 2003'de girişim sermayesi yatırım şirketlerinin kuruluş ve işleyişi hakkında ilkeler belirlenmiştir.

Şubat 2003 tarihinde sermaye piyasası araçlarının halka arzına ilişkin uygulama mevzuatında yapılan değişiklikler çerçevesinde, halka açılma şartlarının düzenlenmesi ve yatırım gruplarının tanımlarının yapılması ile ilgili prensipler getirilmiştir. Ayrıca, hisselerin kayıt ve satışına dair ilkeler hakkındaki tebliğde yapılan değişiklik kapsamında; hisseleri işleme alınacak şirketlerin halka arz yüzdelerinin asgari seviyeleri, kayıtlı sermaye miktarlarına bağlı olarak değişecek şekilde yükseltilmekte ve bir kayıt sistemi getirilmektedir. Bunun yanı sıra, şirketlere, rüçhan haklarına kısıt getirilen hallerde şirketlerin önerdikleri ihraç fiyatlarıyla ilgili mazeretlerine ilişkin bir yazılı rapor sunma zorunluluğu getirilmiştir.

Mart 2003 tarihinde SPK tarafından borsa dışı menkul kıymet piyasalarının kuruluş ve işleyişi ile ilgili ilkelerin yer aldığı bir uygulama mevzuatı benimsenmiştir. Bu mevzuatla SPK, KOBİ'ler için finansman imkanı sağlayabilecek piyasaların kurulması ile ilgili gerekli kuralları getirmeye yetkili kılınmaktadır.

SPK tarafından, bağımsız gözetim, yüksek enflasyon dönemlerindeki mali tablolar, aracılık ve aracı kurumlar ile ilgili tebliğlerde de değişiklik yapılmıştır.

Sigortacılık ve bilgi toplumu alanlarında herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Kişisel verilerin korunması konusunda ise, bir ilerleme sağlanamamakla birlikte, mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

Genel Değerlendirme

Yabancıların çalışma izinleri hakkındaki kanunun çıkarılması, mesleki hizmet sunumu serbestisini sağlama yolunda olumlu bir adımdır. Ancak, farklı sektörlerdeki bazı mevzuatlar hâlâ yabancıları piyasa dışında bırakan belirli kısıtlamalar içermektedir. Bu alanda, Türk mevzuatının AB müktesebatı ile uyumunun sağlanması konusunda önemli çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Sigortacılık dışında, mali hizmetler alanında ileri düzeyde uyum sağlanmış olup, piyasa yabancı yatırımcıların girişine oldukça açıktır. Bankacılık sektöründeki reformlar da diğer olumlu gelişmelerdir.

2001 yılındaki mali krizin ardından Türkiye, bankacılık sektörünü önemli ölçüde yeniden yapılandırmış ve bu alandaki mevzuatını müktesebat ve uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmiştir. Ancak, özellikle mevduat sigortası alanındaki mevzuatın uyumlaştırılmasına ve mevduat üzerindeki devlet garantisine ilişkin ilave çabalar sarf edilmesi gerekmektedir. Mevzuatın önemli bir bölümü, ilgili müktesebat ve uluslararası standartlarla uyumlu olmakla birlikte, kabul edilen mevzuat ile ihtiyati standartların etkili bir şekilde uygulanmasına özel önem verilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, BDDK'nın dış baskılardan korunarak bağımsızlığının sürdürülmesi önemli bir husus olmaya devam etmektedir.

İdari kapasite alanında, halihazırda BDDK bünyesinde 70 yönetici ve 181 uzman görev yapmakta olup, Kurum, bankaların bir önceki yıla ilişkin bilanço toplamalarına göre BDDK'ya ödemek zorunda oldukları katkı payları ile finanse edilmektedir. BDDK, Türkiye'deki bankaları yıllık olarak denetlemektedir. Raporlama döneminde, BDDK, toplam 76 adet yerinde denetleme yapmış olup, denetleme raporları web sitelerinde yayımlanmaktadır.

BDDK'nın müdahalesini takiben 13 bankanın lisansı iptal edilmiştir. Bankaların kendi talepleri doğrultusunda BDDK tarafından, iki yabancı bankanınki de dahil olmak üzere, toplam 6 adet lisans geri çekilmiştir.

Yatırım hizmetleri alanında, mevzuatın ilgili müktesebat ve uluslararası standartlar ile uyumlaştırılması amacıyla önemli çabalar sarf edilmiştir.

Sermaye piyasası araçlarının kayıt altına alınması ile ilgili standart ve ilkelerin oluşturulması ile merkezi kayıt sisteminin tam anlamıyla faaliyete geçirilmesine yönelik çabalar önemli olumlu gelişmelerdir. Ancak, yatırımcı sigortasının kapsamı hâlâ ilgili müktesebatla uyumlu değildir.

Halka arz konusunda, toplam kayıtlı sermayenin bir yüzdesi olarak ifade edilen asgari halka arz eşiğinin getirilmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak, bu konuda ilgili müktesebata uyum sağlanmasına ilişkin daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Mevcut bazı kısıtlamaların kaldırıldığı yatırım ortaklığı alanında da önemli ilerlemeler sağlanmıştır.

Raporlama döneminde, SPK tarafından, kümülatif hisseler, oy hakkı bulunmayan hisselerle ilişkin ilkelerin kabulü ve performansla ilişkin bilgi verilmesi suretiyle, borsaya kota edilmiş şirketlerin uyacağı şeffaflık şartları ve hissedarların haklarının güvence altına alınması konularında ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, bu alanda uyum için daha fazla çaba sarf edilmesine ihtiyaç vardır. Menkul kıymetlere yatırım yapmak suretiyle portföy işleten kolektif yatırım ortaklıklarında kurucuların fon kurup işletebilmeleri ile ilgili kısıtlar, emanetçinin sorumlulukları ve yatırım araçlarının türü gibi hususlarda halen ilgili müktesebata uyum sağlanması gerekmektedir. İzahname standartları konusunda AB ile uyum sağlanması hususunda sarf edilmesi gerekmektedir. Mali aracılık konusunda ise, Türk bankaları borsadaki hisse alım-satım işlemlerini sadece yan kuruluşları olan brokerlik firmaları vasıtasıyla yürütebilmektedir.

İdari kapasite konusunda, SPK bünyesinde 7 üyeden oluşan bir Kurul ve 197'si meslek uzmanı olan toplam 427 personel görev yapmaktadır. SPK, 1.463 kuruluşa yönelik düzenleme ve denetim faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. SPK, Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonu Örgütü (IOSCO)'nun üyesi olup, Mayıs 2002'den bu yana IOSCO'nun Yeni Gelişen Piyasalar Komitesinin başkanlığını yürütmektedir. SPK ayrıca, Sermaye Piyasası Düzenleme ve Denetleme Danışma Grubunun da bir üyesidir.

Sigortacılık alanında, müktesebat uyumu özellikle diğer mali hizmetlerle kıyaslandığında düşük düzeydedir. Yabancıların piyasaya girişini engelleyen bazı kısıtlamalar halen mevcuttur. Sigorta muhasebesi ve sigorta şirketlerinden derlenen mali veriler ile ilgili esaslar, ilgili AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Ayrıca, ihtiyati standartların da, ilgili AB müktesebatı ve uluslararası standartlarla uyumlaştırılması gerekmektedir. Türk mevzuatı ile AB müktesebatı arasında, sigorta kuruluşlarına uygulanan likidite marjı şartları açısından farklılıklar mevcuttur. İlgili sigortacılık direktiflerinde yer alan asgari likidite marjı sınırları Türk mevzuatında uygulanmamaktadır. Sigorta Murakabe Kurulu faaliyetlerinde bağımsız değildir ve ilgili mevzuatın müktesebat ile tamamen uyumlu olmaması nedeniyle sigortacılık sektöründe sağlıklı bir izleme yapılamamaktadır. Halen sürmekte olan reasürans tekeli, müktesebat ile önemli ölçüde çelişki oluşturmaya devam etmektedir. Bu durum, müktesebat ile uyumun sağlanması amacıyla kaldırılması gereken mevcut ex-ante tarife denetimi için de geçerlidir.

Türkiye'de sigortacılık sektörü, Hazine Müsteşarlığı tarafından düzenlenmekte ve denetlenmektedir. Sigortacılık Genel Müdürlüğü, mevzuatın hazırlanması ve uygulanması ile merkezden denetimini yaparken, Sigorta Murakabe Kurulu yerinde denetim faaliyetlerini yürütmektedir. Sigortacılık Genel Müdürlüğünde 34, Sigorta Murakabe Kurulunda ise 56 personel bulunmaktadır. Genel olarak, sigorta düzenleme ve denetim organlarının idari kapasitelerinin önemli ölçüde geliştirilmesi gerekmektedir.

Verilerin korunmasına ilişkin tamamen bağımsız bir düzenleme ve denetleme otoritesinin kurulması dahil olmak üzere, bu alanda müktesebat ile uyumlu bir şekilde mevzuat oluşturulması yönünde sürdürülen çabalar desteklenmektedir.

Bilgi toplumu hizmetleri alanında müktesebat ile uyum düzeyi sınırlı olup, bu alanda daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, özellikle bankacılık sektörü ile yatırım hizmetleri ve menkul kıymet piyasaları alanlarında ilerleme kaydedilmiştir.

Mesleki hizmetler alanında yeterince uyum sağlanamamış olup, mevzuatın ilgili müktesebata yaklaştırılması için ilave çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Mali hizmetler alanında, bankacılık ve menkul kıymetler sektörlerindeki uyum düzeyi yüksektir. Ancak, sigortacılık mevzuatının ilgili müktesebatla uyumlaştırılması yönünde önemli ölçüde çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, sigortacılık düzenleme ve denetleme organlarının idari kapasitesi güçlendirilmelidir. Verilerin korunması alanında, bağımsız bir düzenleme ve denetleme otoritesinin oluşturulması da dahil olmak üzere, müktesebatla uyumlu mevzuatın çıkarılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmelidir. AB müktesebatı ile uyumlu olarak bilgi toplumu hizmetlerine ilişkin ilave mevzuat çıkarılması gerekmektedir.

Başlık 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Sermaye hareketleri ve ödemeler alanında, yatırımlara ilişkin hukuki, idari ve düzenleyici çerçevenin modernizasyonu, serbestleştirilmesi ve basitleştirilmesini amaçlayan ve Aralık 2001 tarihinde uygulamaya konulan kapsamlı reform programı çerçevesinde, Haziran 2003 tarihinde doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin yeni bir kanun kabul edilmiştir. Söz konusu kanun ile, 1954 tarihli yabancı sermayenin teşvikine ilişkin kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

Kanunun temel amacı, yabancı yatırımcıların haklarının korunması, yabancı yatırımcıların Türk vatandaşlarıyla eşit haklar çerçevesinde taşınmaz mal edinmelerinin serbestleştirilmesi ve doğrudan yabancı yatırımlarda izin yerine bildirim dayalı bir sistem oluşturulması yoluyla doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesidir.

Portföy yönetimi şirketleri ve standartları konusunda (yabancı yatırım ortaklıkları), Ocak 2003 tarihinde söz konusu şirketlerin kuruluşu ve sermaye piyasalarında işlem görmelerine ilişkin yeni bir yönetmelik kabul edilmiştir. Anılan yönetmelik ile, Sermaye Piyasası Kurulu tarafından verilen lisansa sahip olunması ve asgari sermaye koşulunun yerine getirilmesi kaydıyla, uyuşuna bakılmaksızın her türlü tüzel ve gerçek kişiye Türkiye'de portföy yönetimi şirketi kurma imkanı tanınmaktadır. Daha önce sadece bankalar, sigorta şirketleri,

brokerlik firmaları, emeklilik fonları ve çalışan fonlarının, Türkiye'de menkul kıymetlere yatırım yapmaları suretiyle, portföy işleten kolektif yatırım ortaklıkları kurmalarına izin verilmekteydi (Ayrıca bkz. : Hizmetlerin Serbest Dolaşımı).

Ödeme sistemleri konusunda ilerleme kaydedilememiştir.

Kara paranın aklanmasıyla mücadele konusunda ilave gelişmeler kaydedilmiştir. Mali Suçları Araştırma Kurulu tarafından, Kasım 2002'de yürürlüğe giren bir kararla, bankalara ve özel mali kuruluşlara raporlama usulsüzlüklerinden sorumlu bir kişi tayin etme zorunluluğu getirilmiştir.

Genel Değerlendirme

Yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu ve bu kanuna ilişkin uygulama mevzuatı, yatırımlarda düzenleyici çerçevenin geliştirilmesine yönelik olumlu adımlardır.

Sivil havacılık, deniz taşımacılığı, liman işletmeciliği, radyo ve televizyon yayıncılığı, telekomünikasyon, madencilik ve enerji gibi bir çok sektörde kısıtlamaların diğer kanunlarda yer almaları nedeniyle, yabancıların mal edinimi önünde pek çok kısıtlama mevcuttur. Ayrıca, yabancılar tarafından kontrol edilen girişimlerin gayrimenkul ticareti yapmaları yasaklanmıştır.

Kurumsal yatırımcılarla ilgili olarak, yabancı varlıklara yatırım açısından, Sigortacılık Kanununda ve uygulama mevzuatında herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Bununla birlikte, söz konusu yabancı varlıklar zorunlu rezervler oluşturmada kullanılamamaktadır.

İdari kapasiteyle ilgili olarak, Hazine Müsteşarlığı bünyesinde yer alan Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar konusunda yetkili kamu kurumudur. 75 çalışanı bulunan Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, yabancı şirket ve personele ilişkin yetkilendirme ve kayıt işlemlerinin yerine getirilmesi, ilgili mevzuatın hazırlanması, devlet yardımlarının tahsis edilmesi, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin teşvik edilmesi, yabancı sermaye girişinin istatistiklerinin tutulması ve yabancı yatırımcılara danışmanlık hizmetlerinin sağlanmasından sorumludur.

Ödeme sistemleri ile ilgili Topluluk müktesebatı (sınır ötesi kredi transferleri ve takas işlemlerinin sonuçlandırılması hakkındaki direktifler, elektronik ödeme araçları hakkındaki tavsiye kararları) henüz iç hukuka aktarılmamıştır. Türkiye'de ayrıca, bankalar ve müşterileri arasındaki sorunların halli amacıyla, mahkeme dışı bir çözüm mekanizması oluşturulması gerekmektedir.

Kara paranın aklanması ile mücadele alanında Türkiye'de, 1000'in üzerinde personele sahip, işleyen bir mali istihbarat birimi olan Mali Suçları Araştırma Kurulu mevcuttur. Genel olarak, Kurulun dosya tabanlı bilgi sisteminin ve tahkikat usullerinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Mali istihbarat veri bankası uygulamasına geçilmesi şiddetle tavsiye edilmektedir. (Ayrıca, Bkz. Başlık 24 – Adalet ve içişleri)

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, özellikle sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi alanında mevzuatın müktesebat ile uyumu konusunda ilave gelişmeler kaydedilmiştir.

Genel olarak, müktesebata uyum çalışmaları sürdürülmekle birlikte, bu konuda ilave çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Özellikle, yabancı yatırımcılara uygulanan diğer kısıtlamaların kaldırılması ve yatırımlara ilişkin hukuki, idari ve düzenleyici çerçevenin modernizasyonu, serbestleştirilmesi ve basitleştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilmelidir. Ödeme sistemleri ve kara para aklanması ile mücadeleye ilişkin müktesebatın iç hukuka aktarılması gerekmektedir.

Başlık 5: Şirketler Hukuku

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Şirketler hukukuna ilişkin olarak belirgin bir ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye'de şirket kurulmasına ilişkin usullerin basitleştirilmesi amacıyla hazırlanan yeni bir kanun TBMM gündemindedir. Söz konusu kanun kabul edildiği takdirde, şirket kurmak için gerekli aşamaların sayısı 19'dan 3'e düşecektir.

Muhasebe konusunda, Sermaye Piyasası Kurulu, denetim şirketlerinin işleyişine ve bağımsızlığına ve emeklilik fonlarının denetim ilkelerine ilişkin tebliğler kabul etmiştir.

2002 yılı başından bu yana, fikri ve sınai mülkiyet hakları alanında kayda değer hiç bir gelişme sağlanamamıştır.

Rapor dönemi süresince, ilaç ürünleri sektöründe fikri mülkiyet hakları ile ilgili problemler devam etmiştir. Sınai mülkiyet haklarına ilişkin olarak hiç bir ilerleme kaydedilememiştir.

İdari kapasite konusu, Rapor dönemi boyunca, özellikle Sermaye Piyasası Kurulunun katkısıyla gelişmeye devam etmiş ve fikri mülkiyet hakları alanındaki hakimlerin eğitimi sürdürülmüştür. Bununla birlikte, mevcut iki mahkemeye (İstanbul ve Ankara) ilave olarak hiç bir yeni ihtisas mahkemesi kurulmamıştır.

Brüksel Sözleşmesini ikame eden Tüzük ve Roma Sözleşmesi ile ilgili hiç bir ilerleme kaydedilememiştir.

Genel Değerlendirme

Bu amaçla, Türk Hükümeti, özel bir komite aracılığıyla, Türk Ticaret Kanununu, 1'inci Şirketler Hukuku Direktifinde yapılan son değişiklikler dahil olmak üzere, müktesebatla uyumlaştırmak için gözden geçirmektedir. Şirketler hukukuna ilişkin olarak, mevzuat ve uygulama açısından sonuç elde edebilmek için uzun süredir bekleyen uyumlaştırma çalışmaları hızlandırılmalıdır.

Fikri mülkiyet haklarına ilişkin olarak, Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda, bilgi toplumunda telif hakları, sui generis yapıdaki verilerin korunması ve kiralama, ödünç verme ve çoğaltma hakları konularında ilave değişiklikler yapılması gerekmektedir. Bu alanda geçen yıl boyunca hiç bir çalışma yapılmamıştır.

WIPO Telif Hakları Antlaşması ve WIPO İcralar ve Fonogramlar Antlaşmasına, Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Tesciline Dair Lahey Antlaşmasının Cenevre Metnine ve WIPO Marka Hukuku Antlaşmasına katılım süreci hâlâ tamamlanmamıştır. Bu durum, 1996 yılında

kabul edilen ancak Resmi Gazetede yayımlanmayan Roma ve Bern Anlaşmaları için de geçerlidir.

Korsanlık ve sahtecilik, Türkiye'de ciddi bir sorun oluşturmaya devam etmektedir. Özel sektör tarafından verilen bilgilere göre, kitap sektöründe, özellikle İngilizce ders kitaplarında korsanlık seviyesi % 90'lara ulaşmaktadır. Diğer korsanlık faaliyetleri, telif hakkı içeren optik diskler (film, müzik, yazılım, referans materyali vs.) ile ilgilidir. İnternet üzerinden korsanlığa da (korsan medyanın yayımı ve izin verilmeyen görsel eserlerin kamuya sunumu) yaygın olarak rastlanmaktadır.

Sınai mülkiyet haklarına ilişkin olarak 1995 yılında kabul edilen kanunlarda, Topluluk direktiflerine uyum sağlanması amacıyla değişiklik yapılması ihtiyacı bulunmaktadır. Endüstriyel tasarımlara ilişkin Kanunda, bu konudaki müktesebata uyum sağlanması amacıyla değişiklik yapılması gerekmektedir.

Patentlere ilişkin olarak, Türkiye, Avrupa Patent Sözleşmesini 2000 yılında onaylamış ve söz konusu Sözleşmeye taraf olmuştur. Bununla birlikte Türkiye, patent mevzuatını, AB mevzuatı ve uluslararası yükümlülükler ile uyumlaştırmaya devam etmeli ve söz konusu mevzuatın etkili bir biçimde uygulanmasını sağlamalıdır.

2002 yılında, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, Türkiye'nin 81 ilinde, uygulamadan sorumlu komiteler kurulmuştur. Söz konusu Bakanlık, 2003 yılının ilk iki ayında, 15 000 adet sinema ve müzik eserlerinden oluşan korsan ürün ve 1505 adet korsan yayın tespit edildiğini ve 19 kişi hakkında yasal takibat yapıldığını bildirmiştir.

Yargıya intikal eden dava sayısının ve davalılara verilen cezaların azlığı ile yüksek orandaki ihlaller mukayese edildiğinde, korsanlıkla mücadelenin hâlâ yetersiz olduğu görülmektedir.

İdari kapasite; mesleki eğitim verilmesi ve polis, gümrük idareleri ve mahkemeler arasında daha fazla işbirliği sağlanması suretiyle güçlendirilmelidir. Bir önceki Raporda öngörülen kamu bilincinin artırılması kampanyaları önemli bir varlık gösterememiş veya etkili olamamıştır. Korsanlığın yasa dışı olduğu konusunda kamu bilincinin artırılması gerekmektedir.

Hali hazırda, İstanbul ve Ankara'daki iki adet ihtisas mahkemesinin dışında, fikri mülkiyet haklarına ilişkin davalara hukuk ve ceza mahkemelerinde bakılmaktadır ve kararlar önemli gecikmelerle alınmaktadır. Türkiye, ayrıca, telif hakları ve bağlantılı hak ihlallerinde uygun önlemlerin alınmasını ve yaptırımların uygulanmasını sağlamalıdır.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Önceki yıllarda alınmış olan önlemlere rağmen şirketler hukuku ve fikri ve sınai mülkiyet hakları alanındaki genel uyum çok sınırlı kalmıştır. Korsanlığa ve fikri ve sınai mülkiyet hakları ihlallerine karşı etkili bir biçimde mücadele edilebilmesi amacıyla yasal ve uygulamaya yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir.

Başlık 6: Rekabet Politikası

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Rekabet kuralları ile ilgili olarak, Rekabet Kurumu, Araştırma ve Geliştirme Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti tebliğini çıkartmıştır. Söz konusu tebliğ, ortak AR-GE faaliyetleri yürüten teşebbüslere ilişkin rekabet kurallarının uygulanmasını açıklığa kavuşturmayı ve bu alanda teşebbüsler arası işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Rekabet Kurumu, ayrıca, Ağustos 2003 tarihinde, “Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tebliğinin Açıklanmasına Dair Kılavuz”u yayımlamıştır. Kılavuzda, seçici dağıtım, rakip teşebbüsler arasında yapılan anlaşmalar, fikri mülkiyet haklarının kullanımını içeren anlaşmalar ve acentelik sözleşmeleri gibi konulara yer verilmiştir.

Rekabet Kurumu, 2002 yılında, sonuçlandırılan 128 dosyadan 16’sına 13,2 milyon euro tutarında para cezası uygulamıştır. Rekabet Kurumu, 2002 yılında izin verilen 60 birleşme başvurusundan 6 birleşme ve devralmayı koşula bağlamıştır. Ayrıca, Kurum, Haziran 2003 itibarıyla sonuçlandırılan toplam 52 dosyadan 4’üne 18,2 milyon euro tutarında para cezası uygulamıştır. Rekabet Kurumu, Mayıs 2003’de, mobil telekomünikasyon operatörleri Turkcell ve Telsim’e, ulusal dolaşım (roaming) sağlamayı reddetmek suretiyle hakim durumlarını kötüye kullandıkları gerekçesiyle, 17,8 milyon euro tutarında rekor bir para cezası uygulamıştır.

İdari kapasite ile ilgili olarak, Rekabet Kurumunun inceleme yetkileri güçlendirilmiştir. Kurum, artık bir mahkeme kararıyla, soruşturulmakta olan şirketlerden bilgi ve belgeleri edinmek amacıyla, yerinde incelemelerde bulunabilmektedir. Buna ilaveten, TBMM tarafından Rekabet Kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin bir Kanun kabul edilmiş ve söz konusu değişiklik ile, Rekabet Kurumu tarafından verilen cezaların Danıştay tarafından onaylanması beklenmeden tahsil edilmesine imkan sağlanmıştır. Bu hüküm, Rekabet Kurumu kararlarının daha etkili biçimde uygulanmasını sağlamaktadır. Ayrıca, Kurum artık verilen para cezalarından % 25 pay alamayacak ve tahsil edilen bütün para cezalarını Hazineye aktaracaktır. Bu hüküm, menfaat uyuşmazlığı riskini ortadan kaldırmaktadır.

2003 yılında, 116 başvurudan sadece 17’si Danıştay tarafından sonuçlandırılmıştır.

Devlet yardımları mevzuatının kabul edilmesi ve devlet yardımları izleme biriminin kurulmasına ilişkin bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Devlet tekellerine ilişkin uyumlaştırma konusunda olumlu adımlar kaydedilmiştir. Bu adımlar, alkollü içkiler sektöründeki düzenleyici yetkilerin TEKEL’den Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kuruluna devredilmesi ve 2001 tarihli İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı Kanunu tam olarak uyumlaştırılmamış olmakla birlikte, bu Kanunun uygulanmasına dair yönetmeliğin yayımlanmasıdır.

Genel Değerlendirme

Yeni uygulama mevzuatı, dikey kısıtlamalara ilişkin güncelleştirilmiş kurallar ve müktesebatta yer alan ilkelerle uyumlu basitleştirilmiş usuller kabul edilmiştir. Bu mevzuata uygun olarak, Rekabet Kurumu, tek elden dağıtım, tek elden satın alma, motorlu taşıtlar ve

franchise anlaşmalarına ayrı grup muafiyeti tebliğlerinin uygulanmasına son vermiştir. Ayrıca, AR-GE anlaşmalarına ilişkin grup muafiyeti tebliğinin çıkartılması olumlu bir adım teşkil etmektedir.

Grup muafiyetlerine ilişkin uygulama mevzuatının önemli bir bölümü müktesebat ile uyumlaştırılmakla birlikte, hâlâ, rekabeti sınırlayabilecek ölçekte olmayan anlaşmalara ve yatay kısıtlamalara ilişkin uygulama mevzuatı bulunmamaktadır.

Bağımsız Rekabet Kurumu, 11 üyeli bir Kuruldan ve toplam 317 personelden oluşmaktadır (24 yönetici, 84 uzman, 15 avukat ve 194 yardımcı personel).

Rekabet kuralları, hâlâ kamu teşebbüsleri, devlet tekelleri ve inhisari haklara sahip teşebbüsler bakımından etkili bir şekilde uygulanmamaktadır. Sektörel mevzuattan sorumlu kamu kurumları, öncelikle müktesebata uyumu tamamlamalıdır. Rekabet Kurumu, bu uyumlaştırma sürecine tümüyle dahil olmalıdır.

Ayrıca, özelleştirme sürecinde, rekabetin teşvik edilmesi hususu dikkate alınmalıdır. Regüle edilmiş sektörlerde ve özellikle telekomünikasyon alanında rekabet kurallarının uygulanmasına ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydedilmekle birlikte, Rekabet Kurumu, regüle edilmiş altyapı sektörlerinde ve özelleştirme sürecinde güçlü bir rekabet ortamının sağlanmasında daha aktif rol almalıdır. Bu çerçevede, Rekabet Kurumu ve Telekomünikasyon Kurumu arasında kabul edilen protokol olumlu bir adım teşkil etmektedir. Bu uygulama, Rekabet Kurumu ile diğer sektörel düzenleyici kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması açısından devam ettirilmelidir.

Devlet yardımları alanında, devlet yardımlarının izlenmesine ilişkin mevzuat müktesebat ile uyumlu değildir ve bir devlet yardımlarını izleme otoritesinin kurulması gerekmektedir. Gümrük birliği kapsamında Türkiye'nin, uyumlaştırma ve devlet yardımlarını izleme otoritesini kurma yükümlülüğü bulunmakla birlikte, bu husus, rekabet kurallarının uygulanmasına ilişkin Ortaklık Konseyi Kararının kabul edilmesini geciktiren temel etkidir.

Bu durum, rekabet kurallarının gereği gibi uygulanmasını engellemekte ve kamu kaynaklarının dağıtılması yoluyla pazarda rekabet ihlali potansiyeli doğurmaktadır. Ayrıca, AT standartlarına uygun devlet yardımları raporlamasının olmaması, devlet ile teşebbüsler arasındaki mali işlemlerin şeffaflığını azaltmaktadır.

Özel ve münhasır haklara sahip teşebbüslere ilişkin olarak, yönetmeliğin yayımlanması, alkollü içkiler sektöründe rekabet koşullarının gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, 2001'de kabul edilen Kanun, bu alanda rekabet koşullarının oluşması bakımından temel teşkil etmemektedir. Bu nedenle, söz konusu Kanunda değişiklikler yapılması gerekmektedir.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, rekabet alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Genel olarak, rekabet kuralları, müktesebat ve gümrük birliğini kuran Ortaklık Konseyi Kararından doğan yükümlülükler ile büyük oranda uyumludur. Bununla birlikte, devlet tekelleri ve özel ve münhasır haklara sahip teşebbüsler ile grup muafiyetlerine ilişkin uyumlaştırma konusunda daha fazla çaba sarf edilmelidir. Türkiye, acilen devlet

yardımlarının izlenmesine ilişkin mevzuatı kabul etmeli ve bir devlet yardımları izleme otoritesi kurmalıdır.

Başlık 7: Tarım

Son İlerleme Rapordan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Türkiye'de tarım, 2001 yılında gayri safi katma değer %12.1'ini, 2002¹¹ yılında ise %11.5'ini oluşturmuştur. 2002¹² yılında Türk iş gücünün üçte biri (%33.2) tarım sektöründe istihdam edilmiştir. Bu rakam önceki yıldakine yakındır.

2002 yılında, Türkiye ile AT arasındaki tarımsal ticaretin¹³ genel düzeyi istikrarlı kalmaya devam etmiştir. 2001 yılında 2192 milyon euro olan Türkiye'nin AB'ye ihracatı, 2002 yılında 1992 milyon euro'ya düşmüştür. Topluluktan yapılan ithalat 773 milyon euro'dan 941 milyon euro'ya yükselmiştir. AB'nin ithalatında; yine, meyveler ve kabuklu yiyecekler (geçen yıla göre azalmış olsalar da) ve bunları takiben sebzeler ve meyve müstahzarları öne çıkmaktadır. AB gıda ihracatının belli başlı gelişme alanları; tahıllar, yağlık tohumlar ve süt ürünleridir. Türk Hükümeti 2000 yılında kabul edilmiş olan yeni tarım politikasını uygulamaya devam etmiştir. Bu politikanın kilit unsurları; çiftçilere doğrudan gelir desteği, bir dizi tarım ve işlenmiş tarım ürünü için ihracat geri ödemesi, girdi ve kredi sübvansiyonunun terk edilmesi ve tütün, çay ve fındık için alternatif ürün programıdır. Ayçiçeği gibi bazı ürünler halen yüksek fiyat desteğinden yararlanmaktadır. Politikanın diğer tamamlayıcı tedbirleri tarım satış kooperatifleri ve kooperatif birliklerinin yeniden yapılandırılması ve devlete ait gıda teşebbüslerinin özelleştirilmesidir.

Çiftçilerin % 62'si, 2002 yılında çiftçilere toplam 1.28 milyar euro tutarında (yaklaşık 68.4 euro/hektar, ürün çeşidinden bağımsız) bir ödeme sağlayan doğrudan gelir desteği programından yararlanmıştır. 2002 yılı sonu itibarıyla reformun temel unsurlarının uygulanması, belirli ürünlerin üretimi ve girdilere yönelik yapay teşvikleri önemli ölçüde azaltmış ve 1999 yılında 5.13 milyar euro olan bütçeden sübvansiyona ayrılan yıllık miktarı 0.94 milyar euro (GSYİH'nin %0.5) düzeyine indirmiştir.

Toplam olarak, kırsal kalkınma dahil tarıma devlet desteği 2002 yılında Devlet bütçesinin yaklaşık %1.3'üne tekabül etmiştir.

Hükümet, ülke çapında bir çiftçi ve arazi kayıt sistemi uygulamaktadır. Yaklaşık 2.5 milyon çiftçi (toplamın %62'si) ve yaklaşık 16.4 milyon hektar tarım arazisi (toplamın %74'ü) kayıt altına alınmıştır.

Yatay konular

Ödeme kurumları, Entegre İdare ve Kontrol Sistemi (IACS), kalite politikası, organik tarım, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) ve ticari mekanizmalar gibi alanları kapsayan yatay

¹¹ Aksi belirtilmediği müddetçe tüm tarımsal istatistiklerde kaynak olarak EUROSTAT kullanılmıştır.

¹² Ulusal İş Gücü Anketi verileri AT sistemi ile henüz uyumlaştırılmamıştır. Ankette, tarımsal istihdam, gelirinin önemli bir kısmını tarımdan elde eden ekonomik olarak aktif kişiler olarak tanımlanmaktadır

¹³ Ticaret rakamlarının kaynağı: DTÖ'nün tarım ürünleri tanımı, EUROSTAT COMEXT rakamları (bkz. U.E. 12.15: Commerce des produits agricoles 1998-2000, 1 Partie D.G. AGR/G.2 Analyses quantitatives, prévisions, statistiques, études, 2001, pp. 10-57 et 86-89)

konularda, genel olarak, müktesebatın iç hukuka aktarılması ve uygulanmasına başlanmamıştır.

Bununla birlikte, yeni tarım politikası, IACS ve doğrudan ödemelere ilişkin AB sisteminin kurulması için yapı taşları olarak hizmet görebilecek politika ve yapıları desteklemekte ve geliştirmektedir. Bu durum, çiftçilere sağlanan doğrudan gelir desteğinin başlatılması, arazi ve çiftçilerin kaydedilmesi ve büyükbaş hayvanların tanımlanması ve kayıt altına alınması için geçerlidir.

Organik tarımla ilgili olarak, 2002 yılında, tüm müktesebat hükümlerini karşılamamakla birlikte, olumlu bir adım olarak değerlendirilebilecek bir uygulama yönetmeliği yayımlanmıştır. Tarım Bakanlığı bünyesinde bir organik tarım komisyonu oluşturulmuştur. Ancak, komisyonun idari kapasitesinin ve çalışma usullerinin daha da geliştirilmesi gerekmektedir.

Ortak Piyasa Düzenleri

Genel olarak, ortak piyasa düzenleri ile ilgili olarak, müktesebatın iç hukuka aktarılması ve uygulanmasına başlanmamıştır. Tarım satış kooperatifleri ve kooperatif birliklerinin yeniden yapılandırılması, başta meyve ve sebzeler olmak üzere belirli ortak piyasa düzenlerine ait müktesebat yükümlülüklerinin üstlenilmesi için önemli bir temel teşkil edebilir. Tarımsal üretici birlikleri kanunu taslağı onay beklemektedir.

Kırsal kalkınma, tarımsal çevre tedbirleri ve ormancılık

Genel olarak, kırsal kalkınma, tarımsal çevre tedbirleri ve ormancılığa ilişkin müktesebatın iç hukuka aktarılması ve uygulanmasına başlanmamıştır.

Gıda güvenliği dahil hayvan ve bitki sağlığı konuları

Genel olarak, hayvan sağlığı alanındaki müktesebatın iç hukuka aktarılması ve uygulanması başlangıç aşamasında bulunmaktadır. Özellikle, Ekim 2002'de yürürlüğe giren, büyük baş hayvanların tanımlanması, kaydedilmesi ve izlenmesine ilişkin, müktesebata uyumlu, yeni yönetmelik gibi bazı özel alanlarda belirli ilerlemeler kaydedilmiştir. Gerek eski gerekse yeni mevzuatın yürürlükte olduğu dönemde, Haziran 2003 itibarıyla, yaklaşık 7 milyon büyükbaş hayvan tanımlanmış ve bir veri tabanına kaydedilmiştir. Kaydedilen işletme sayısı 1.2 milyondur. Diğer gelişmeler; ihbarı mecburi hayvan hastalıklarına ilişkin bir tebliğ (Kasım 2002) ile kanatlı hayvan Salmonellası, kedilerin süngerimsi beyin hastalığı ve koyun/keçi scrapisine ilişkin iki adet hayvan sağlığı düzenlemesini (Mayıs 2003) kapsamaktadır.

Hayvan sağlığı ciddi bir endişe kaynağı (şap hastalığı, mavi dil, koyun ve keçi çiçeği ve brusella) olmaya devam etmektedir. Ancak, hayvan hastalıklarının kontrolünü güçlendirme çabaları sürmektedir. Sınır bölgelerinde geçen yıl başlatılan ve hayvan ve hayvan ürünleri hareketlerinin kontrolünü içeren izleme programları devam etmektedir. Hastalıklara özgü bilgi kılavuzları hazırlanarak dağıtılmış ve eğitim seminerleri düzenlemiştir. Türkiye'de geçen yıl başlatılmış olan genişletilmiş BSE gözetim sistemi sürdürülmektedir. Haziran 2003 itibarıyla, yaklaşık 1500 farklı BSE teşhis testi uygulanmıştır. Olumlu bir gelişme olarak, Mayıs 2003'de, Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (OIE) Türkiye'yi kuduzdan ari ülkeler listesine dahil etmiştir. Suni tohumlama, tabii tohumlama, ovum ve embriyo transferi

faaliyetlerinin usul ve esaslarına (Kasım 2002) ve arıcılığa ilişkin (Mayıs 2003) iki adet düzenleme kabul edilmiştir.

Kamu sağlığının korunması alanında, uygulamaya ilişkin olarak aşağıdaki düzenlemeler gerçekleştirilmiştir: Kanatlı Hayvan Et ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Çalışma ve Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik (Nisan 2003'de yayımlanmıştır), Veteriner İspençiyari ve Tıbbi Müstahzarlar Ruhsat Yönetmeliği (Nisan 2002) ve Gıda Değeri Olan Hayvanlara Uygulanması Yasaklanan Maddeler Hakkında Tebliğ (Aralık 2002).

Hayvan refahına ilişkin kanun taslağı hâlâ TBMM'dedir.

Hayvan besleme ile ilgili, yem katkıları ve premikslerin üretimi, ithalatı, ihracatı, satışı ve kullanımı hakkında iki adet mevzuat Aralık 2002'de ve Ocak 2003'de kabul edilmiştir.

Genel olarak, bitki sağlığı alanındaki müktesebatın iç hukuka aktarılması ve uygulanması başlangıç aşamasında bulunmaktadır. Eylül 2002 sonu itibarıyla, patates konusunda dört adet tebliğin (halka çürüklüğü hastalığının, patates kist nematodunun, patates kanserinin ve kahverengi çürüklüğü hastalığının kontrolüne ilişkin) yürürlüğe girdiği bitki sağlığı (zararlı organizmalar) alanı başta olmak üzere, belirli alanlarda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu düzenlemeler ilgili müktesebatla uyumludur.

Tohumlar, çoğaltma materyalleri ve bitki çeşidi haklarıyla ilgili olarak, yeni tohumluk çeşitlerinin kapsama dahil edilmesine yönelik bir uygulama mevzuatı ve bitki çeşitlerinin tesciline ilişkin bir değişiklik, Mayıs 2003'de kabul edilmiştir. Söz konusu mevzuat müktesebatla kısmen uyumludur. Yeni bitki çeşitlerinin korunmasına ilişkin kanun tasarısı, Uluslararası Bitki Çeşitleri Koruma Birliği (UPOV) tarafından teyit edilmiş olup, bu durum Türkiye'nin UPOV Sözleşmesine taraf olabilmesi için önemli bir adımdır.

Bitki koruma ürünleri alanında, bu ürünlerin piyasaya sürülmesine ilişkin çıkartılmış olan yeni mevzuat, müktesebatın belirli bölümlerinin iç hukuka aktarılmasını sağlamıştır.

Türkiye için özel bir önemi bulunan bitki hijyeni alanında, fındık, fıstık ve kuru incirdeki aflatoksinle mücadeleye yönelik bir eylem planı uygulanmaktadır. 2003 yılında 90 adet resmi gıda müfettişi; gıda ürünlerindeki mikotoksinler, toksikoloji, aflatoksinler ve okratoksin A için numune alma metotları ile Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları (HACCP) mevzuatı ve denetiminin temel ilkeleri konularında eğitilmişlerdir. Özellikle aflatoksin analizleri bakımından önemli olan numune alma teçhizatı ve yüksek kapasiteli öğütücüler, illerde kullanılmak üzere satın alınmıştır.

Gıda güvenliği denetimi ve kontrol kapasitesi (bkz. ayrıca Başlık 1-Malların Serbest Dolaşımı) bakımından bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Yeni laboratuvar teçhizatı satın alınmış ve laboratuvar kaynaklarının etkin kullanımını artırmayı amaçlayan yeni bir strateji kabul edilmiştir. Resmi gıda kontrolüne ilişkin denetimlerin sayısı iller arasında farklılık göstermekte olup, farklı il yetkilileri arasında denetime yönelik standart bir yaklaşım bulunmamaktadır.

Genel Değerlendirme

Yeni tarım politikasının uygulanmasına; özellikle, çiftçiler için doğrudan gelir desteği, arazi ve çiftçilerin kaydı ve büyükbaş hayvanların tanımlanması ve tescili bakımından devam

edilmelidir. Bu tedbirler, Türk tarımının modernleştirilmesine yardım edecek ve bilhassa ödeme kurumu, IACS ve ortak piyasa düzenleri bakımından Ortak Tarım Politikasının oluşturulmasına temel teşkil edebilecektir. Bununla birlikte, genel olarak; yatay konular, ortak piyasa düzenleri ve kırsal kalkınmaya ilişkin AB müktesebatının uygulamaya geçirilmesine başlanmamıştır. Türkiye, bu sürecin başlatılması ve Ortak Tarım Politikasından kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi için gerekli idari kapasitenin oluşturulması hususunda teşvik edilmelidir. Bu doğrultuda birinci öncelik, tarımsal çevre önlemlerinin başlatılması dahil olmak üzere, tarımsal ve kırsal sektörlerin yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesini hedefleyen bir kırsal kalkınma stratejisinin oluşturulması olmalıdır. Tarım sektörünün yeniden yapılandırılması, belirli OTP mekanizmalarının üstlenilmesini ve uygulanmasını büyük ölçüde kolaylaştıracaktır. Türkiye'nin doğrudan ödemelerle ilgili ulusal sistemini desteklemeye hizmet edecek bir diğer yararlı adım, IACS ve Ödeme Kurumu yapısına ilişkin temellerin atılması olacaktır. Son olarak Türkiye, organik tarım müktesebatının üstlenilmesi ve ilgili kontrol ve belgelendirme kuruluşlarının güçlendirilmesine yönelik çalışmalarına devam etmesi yönünde teşvik edilmelidir.

Hayvan sağlığı ile ilgili olarak; Türkiye, AB müktesebatı doğrultusunda idari ve kontrol kapasitesinin oluşturulmasına yönelik çabalarını yoğunlaştırmalı ve hayvan hastalıklarının kontrolüne ilişkin durumu iyileştirme çalışmalarını sürdürmelidir. Özellikle, teşhis ve test metodlarında OIE standartlarının tesis edilmesi, veteriner laboratuvarlarının analiz kapasitesinin artırılması ve bu laboratuvarların akreditasyonunun sağlanması gerekmektedir. Aşıların kalite kontrolü, üretimi ve dağıtımını mekanizmaları güçlendirilmelidir. OIE A Listesi'nde yer alan hastalıklar için acil eylem planları hazırlanmasına ilişkin çalışmalar tamamlanmalı ve test edilmelidir. Hastalık izleme ve eradikasyon programları ve epidemiyolojik kapasite güçlendirilmeli, bunların kapsamı, teçhizatın teknolojik düzeyinin artırılması ve veterinerler ile diğer personelin eğitimi yoluyla genişletilmelidir.

Türkiye, ilgili müktesebata uygun olarak, tarımsal gıda işletmelerinin geliştirilmesine yönelik ulusal bir plan hazırlaması yönünde teşvik edilmektedir.

Hayvan sağlığına ilişkin yapı tatmin edici düzeydedir. Bununla birlikte, söz konusu yapı modern bilgi sistemleri ile uyumlaştırılmalı ve ek kaynaklarla donatılmalıdır. Hastalık eradikasyon planları geliştiren ve risk analizlerini yürüten izleme sistemleri ve sörveylere ilişkin idari merkezlerde, güçlü bir epidemiyoloji ve bilgi teknoloji birimi kurulmalıdır. Uzun dönem veteriner sınır kontrol noktaları ve Türkiye sınırı boyunca kontroller; tesis, teçhizat ve eğitilmiş veteriner personeli bakımından modernize edilmelidir.

Bitki sağlığı alanında, Türkiye, AB müktesebatına uygun bir şekilde, idari ve kontrol kapasitesini tesis etme yönündeki çabalarını yoğunlaştırmalı ve zararlı organizmalar ile bitki koruma ürünlerinin kullanımına ilişkin çalışmalarını sürdürmelidir. Bu amaca ulaşmak için, insan kaynaklarının ve mali kaynakların artırılması gerekli görülmektedir. Yeni bitki sağlığı laboratuvarlarının kurulması ya da mevcut laboratuvarların yenilenmesi ve tarımsal ürünler için yeterli donanımına sahip sınır kontrol noktalarının kurulması önerilmektedir. Kalıntı izleme ve bitki koruma ürünlerinin kontrolü için laboratuvar kapasitesinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye, gıda güvenliği mevzuatının uyumlaştırılması konusunda, özellikle Türk Gıda Kodeksi ile ilgili olarak bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Personelin yeterli düzeyde eğitimi, numune alma ve test metodlarının standart hale getirilmesi ve uyumlaştırılması gerekmektedir. Türkiye, erken uyarı sistemlerinin oluşturulması ve hayata geçirilmesi, risk değerlendirmesi

yapılması, gıda işleme tesislerinin teknik ve hijyenik bakımdan iyileştirilmesi konularında teşvik edilmektedir. Gıda güvenliğine ilişkin olarak, Tarım Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen faaliyetler arasında koordinasyon sağlanmalıdır.

Sonuç

Çiftçilere yapılan doğrudan ödemeler, arazi ve çiftçilerin kayıt altına alınması ve büyükbaş hayvanların tanımlanması ve tesciline ilişkin olarak sürdürülen çabalar, IACS ve Ödeme Kurumu için faydalı bir temel oluşturmaktadır; ve fakat, söz konusu adımların ileriye götürülmesi gerekmektedir. Genel olarak, yatay konular, ortak piyasa düzenleri ve kırsal kalkınma alanlarındaki müktesebatın uygulanması gibi önemli çalışmalar henüz başlatılmamıştır. Bu nedenle, en başta tarımsal ve kırsal sektörlerin yeniden yapılandırılması ve modernize edilmesine yönelik bir kırsal kalkınma stratejisinin oluşturulması yoluyla, bu konulara ilişkin çabaların artırılması gerekmektedir.

Özellikle, hayvan hastalıklarının kontrolü, büyükbaş hayvanların tanımlanması ve tescili ve patateslerdeki zararlı organizmalarla ilgili olarak, hayvan ve bitki sağlığı alanlarının belirli bölümlerinde ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, bu alanlarda müktesebatın iç hukuka aktarılması ve uygulanması henüz başlangıç aşamasında olup, bu sektörlerde tam bir uyumun sağlanabilmesi için önemli oranda çaba gösterilmesi gerekecektir. İdari kapasitenin artırılması, kontrol ve izleme sistemleri ile tarımsal gıda işletmelerinin geliştirilmesine yönelik özel bir çaba gösterilmelidir.

Başlık 8: Balıkçılık

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Son Rapordan bu yana, 1995 tarihli Su Ürünleri Yönetmeliğinde değişiklik yapılması (Kasım 2002'de yayımlanmıştır) dahil olmak üzere, kaynak ve filo yönetimi ile izleme ve kontrol alanlarında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Mikrobiyolojik, kimyasal, toksikolojik ve organoleptik parametrelerin ve tolerans seviyelerinin AB kriterleri ile uyumlaştırılmasını amaçlayan tedbirler alınmıştır. Türkiye, mevzuatını ve kurumsal yapısını, müktesebat ile uyumlu hale getirmeye yönelik hazırlık tedbirlerini kabul etme konusunda ilerleme kaydetmiştir. Yasal, kurumsal ve yapısal reformlar üzerinde odaklanan ve 3 yıllık bir süreci kapsayan, balıkçılık sektörüne yönelik AB'ye Uyum Stratejisi Balıkçılık Çalışma Grubu (Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlı Su Ürünleri Dairesi, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü ve diğer ilgili tarafların temsilcilerinden oluşmaktadır) tarafından tamamlanmıştır. Bahse konu Strateji, Ortak Balıkçılık Politikası kapsamında alınması gereken tedbirlerin ana hatlarının ortaya konulduğu Temmuz 2003 tarihli Müktesebatın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programa yansıtılmıştır.

Pazar politikası ile ilgili olarak, su ürünlerinin toptan ve perakende satışlarına yönelik bir uygulama yönetmeliği çıkartılmıştır. Mart 2003'de orkinos balığı avcılığı ve yetiştiriciliğine ilişkin bir tebliğ yayımlanmıştır. Deniz ve iç sulardaki ticari balıkçılıkla ilgili mevzuatı değiştiren bir sirküler Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Su ürünleri yönetmeliğinde, Kasım 2002'de ve Mart 2003'de değişiklik yapılmıştır.

Yapısal faaliyetler ve devlet yardımları konularında herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Uluslararası balıkçılık anlaşmaları ile ilgili olarak, Türkiye, Akdeniz Balıkçılık Genel Komisyonunun (ABGK) bir üyesidir. Türkiye, Karadeniz Bölgesi Bölgesel Balıkçılık Komisyonu kurulmasını desteklemektedir.

Genel Değerlendirme

Türkiye, kaynak ve filo yönetimi ile teftiş ve kontrol konularında, teftiş ve kontrol birimlerinde reform çabalarına hız vermeli, insan kaynaklarını iyileştirilmeli ve tesislerini ve teçhizatını geliştirmelidir. Balıkçı tekneleri kayıt sistemi modernize edilmeli ve müktesebat ile uyumlaştırılmalıdır. Kurumsal alanda, balıkçılıkla ilgili yetkiler çeşitli kuruluşlar arasında dağılmış durumdadır. Koordinasyon eksikliğine ve kaynakların etkin kullanılmamasına yol açan bu durumun, kurumsal reform ve yeterli mali ve teknik kaynakların sağlanması yoluyla çözülmesi gerekmektedir.

Pazar politikası alanında, Türkiye; üretici örgütleri oluşturma çabalarına ağırlık vermeli, su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliği lisansları ve kayıt sistemini geliştirmeli, Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları sisteminin girişimciler tarafından, balıkçılık faaliyetlerinde, balık pazarlarında ve balıkların işlenmesinde uygulanmasını sağlamalıdır. Uyumlaştırılmış balıkçılık istatistiklerinin, piyasa bilgilerinin (fiyat dahil olmak üzere) ve deniz biyolojisine ilişkin verilerin toplanması gerekmektedir.

Uluslararası balıkçılık anlaşmaları konusunda, Türkiye'nin, Atlantik Ton Balıklarının Korunması Uluslararası Komisyonuna üyelik başvurusu hâlâ sonuçlanmamıştır. Bununla birlikte, balıkçılık yönetimi konusunda söz konusu Komisyonun önerileri uygulanmaktadır.

Sonuç

Türkiye balıkçılık konusunda sınırlı bir ilerleme kaydetmiştir. Özellikle, teftiş ve kontrol konularında bazı hazırlık çalışmaları sonuçlandırılmıştır.

Balıkçılık sektörünün müktesebata uyumuna yönelik bir strateji benimsenmiş olmakla birlikte, özellikle kaynak yönetimi ve teftiş konularında, hâlâ, AB balıkçılık politikasının ana unsurları ile oldukça büyük farklılıklar bulunmaktadır. Temel mevzuatın müktesebatla uyumlaştırılması ve organik kurumsal reformun gerçekleştirilmesi hâlâ beklenmektedir. Kurumsal konulara ilişkin olarak, Bakanlık bünyesinde veya kontrolünde, sorumlulukları kapsamlı ve açık bir şekilde belirlenmiş, ayrı bir müdürlük veya balıkçılık ajansının (yetiştiricilik dahil olmak üzere) kurulması gerekmektedir.

Başlık 9: Ulaştırma

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Trans-Avrupa Ağları konusunda bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Eylül 2002 tarihinde Türkiye, AB ve 8. Pan-Avrupa Ulaştırma Koridoru ülkeleri ile, söz konusu koridorda alt yapı sağlanmasına ilişkin bir Mutabakat Zaptı imzalamıştır.

Kara taşımacılığına ilişkin olarak, Temmuz 2003'de Karayolu Taşımacılık Kanunu kabul edilmiştir. Kanun, ulusal ve uluslar arası karayolu taşımacılığı piyasasındaki faaliyetler için genel bir çerçeve oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu konuda ikincil mevzuatın çıkartılması gerekmektedir.

Demiryolları alanında ilgili müktesebata uyum yönünde herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Hava taşımacılığı alanında kayda değer bir gelişme olmamıştır.

Deniz taşımacılığı alanında, müktesebatın iç hukuka aktarılmasına ilişkin mevzuatın kabulü konusunda sınırlı gelişme kaydedilmiştir.

Paris Mutabakat Zaptı uyarınca tutulan 2002 yılı istatistiklerine göre, Türk bandıralı gemilerin Liman Devleti denetimi sonucunda alıkonulma oranı, 2001 (% 24,5) ve 2000 (% 23,8) yıllarına göre azalarak, % 18,8 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Türkiye, hâlâ, kara listede çok yüksek risk kategorisinde yer almaktadır. Bu oran, AB bandıralı gemiler için 2002 yılında % 3,5'dir. Türk bandıralı gemilerin, Paris Mutabakat Zaptı uyarınca oluşturulan kara listeden çıkarılması amacıyla daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Ulaştırma alanındaki tüm sektörlerde, idari kapasiteye ilişkin kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır.

Genel Değerlendirme

Trans-Avrupa Ulaştırma Ağlarına ilişkin olarak, Türkiye, TEN-Ulaştırma Kılavuzu ile uyumlu bir şekilde, temel taşımacılık altyapı ihtiyacının ve buna bağlı taşımacılık ağı projelerinin belirlenmesi amacıyla bir program hazırlamaya başlamalıdır.

Ulaştırma alanındaki tüm sektörlerde, özellikle deniz ve hava güvenliği konusunda müktesebatın iç hukuka aktarılması ve uygulanması amacıyla, Hükümet tarafından, bütüncül bir plan kabul edilmelidir. Türkiye ayrıca, denizyolu ve karayolu taşımacılık filosunu, AB standartları ile uyumlaştırmak için bir program kabul etmelidir.

Karayolu taşımacılığında, Türk mevzuatındaki yasal ve idari eksikliklerin belirlenmesi ve buna ilişkin olarak, kesin bir takvimi de içerecek şekilde bir eylem planı kabul edilmesi özel önem taşımaktadır. Türkiye, sadece bazı uluslararası sözleşmeleri onaylamış ve fakat karayolu taşımacılığına ilişkin müktesebatın iç hukuka aktarılmasını ve uygulanmasını henüz tamamlamamıştır.

Türkiye'de, hâlâ, uluslararası taşımacılık faaliyetleri ile yurt içi taşımacılık faaliyetlerine oldukça farklı koşullar uygulanmaktadır. Uluslararası karayolu taşımacılığı konusundaki yasal düzenlemeler, müktesebata uygun şekilde, yurt içi taşımacılık faaliyetlerini de kapsayacak biçimde genişletilmelidir.

Türkiye'de karayolu taşımacılığı ile ilgili genel yasal çerçeve, hâlâ, sadece pazara giriş ve mesleğe kabul kurallarını düzenlemekte olup, sosyal, mali ve teknik kurallar gibi, karayolu taşımacılığına ilişkin diğer önemli konuları kapsamamaktadır. Teknik standartlara ve güvenlik standartlarına ilişkin AB kurallarının yurt içi filosuna da uygulanması gerekmektedir. Teknik müktesebatın, özellikle yol üzerinde yapılan teknik teftişlere, ağırlık ve boyutlara, hız sınırlama cihazlarına, araç sicil kayıtlarına, ehliyetlere, tehlikeli madde taşımacılığına ve güvenlik danışmanlarına ilişkin mevzuatın uyumlaştırılması beklenmektedir.

Sosyal mevzuata ilişkin olarak, sürüş saatleri ve dinlenme süreleri konusunda AB ve Türk mevzuatı arasında hâlâ farklılıklar bulunmaktadır. Uluslararası taşımacılık faaliyetinde bulunan araçlara Topluluk kuralları uygulanırken, yurt içi taşımacılık sektörü söz konusu kurallara tâbi bulunmamaktadır.

Karayolu taşımacılığının mali açıdan, yol kullanım ücretleri, araç vergileri ve devlet yardımları alanlarında ilgili müktesebata uyumu sağlanmalıdır.

Demiryolu sektörüne ilişkin olarak, Türkiye, Hükümet tarafından kabul edilecek bir eylem planı doğrultusunda, bu alandaki mevzuatını, revize edilmiş demiryolu müktesebatı ile uyumlaştırmaya başlamalıdır. Demiryolu sektörünün, demiryolu işletmesinin AB müktesebatı ile uyumlu olarak yeniden organizasyonunu da içerecek şekilde, bütünüyle yeniden yapılandırılmasına öncelik verilmelidir. Bu gelişme, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesinin (TCDD) mali durumunun iyileştirilmesine katkı sağlayacaktır. Demiryolu faaliyetlerine sağlanan sübvansiyonlar, kamu yükümlülüğü olarak kabul edilmeli ve idari sözleşme kapsamında verilmelidir. Söz konusu hizmetler yerine getirilirken, devletin TCDD'den beklediği görev ve hedeflerin açık ve net olarak belirlenmesi gerekmektedir.

Havayolu taşımacılığı alanında, uyum çalışmaları özellikle hava güvenliği ile hava trafik yönetimi konularında yoğunlaşmalıdır. Ortak Havacılık Şartları muntazam şekilde uygulanmalıdır. Türkiye, Nisan 2001 tarihinden itibaren Ortak Havacılık Otoritelerinin tam üyesidir.

Deniz güvenliği ile ilgili olarak, müktesebatın önemli bir kısmının iç hukuka aktarılmasına yönelik kapsamlı bir eylem planı hazırlanmalı ve uygulama geliştirilmelidir. Söz konusu eylem planı, klas kuruluşlarının daha etkin izlenmesini sağlayacak faaliyetleri de kapsamalıdır.

Türkiye'nin hâlâ Liman Devleti Denetimine İlişkin Paris Mutabakat Zaptı Sekreteriasının Kara Listesinde bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türk deniz filosunun bayrak devleti performansının iyileştirilmesi hususu önemini korumaktadır. Denetlenen gemilerin alıkonulma oranını düşürmeye yönelik yoğun çabalar gerekmektedir. Yeni Avrupa deniz güvenliği kuralları çerçevesinde yasaklanması gereken gemilere ilişkin Komisyon listesine göre, yasaklanması muhtemel gemilerin üçte birini Türk bandıralı gemiler oluşturacaktır. Liman devleti kontrolleri nitelik ve nicelik bakımından geliştirilmelidir.

Kıbrıs bandıralı ve Kıbrıs ile ticaret yapan gemilere uygulanan mevcut kısıtlamaların kaldırılmasına ilişkin olarak gelişme kaydedilememiştir. Kıyı ticareti pazarına giriş Türk bayraklı gemilere hasredilmiştir. Türkiye, Kıbrıs bandıralı ve Kıbrıs ile ticaret yapan gemilere uygulanan mevcut kısıtlamaları kaldırmalıdır.

İdari kapasiteye ilişkin olarak, tüm taşımacılık sektörlerinde ve özellikle denizyolu güvenliği ve karayolu taşımacılığı alanlarında, Denizcilik Müsteşarlığı ile Ulaştırma Bakanlığının kapasitesinin güçlendirilmesine özel önem vermek suretiyle, ilgili kuruluşların kapasitelerinin güçlendirilmesine özel dikkat gösterilmelidir. Bu konu, ulaştırma mevzuatının etkili biçimde uygulanmasının sağlanması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca, Bakanlık bünyesindeki demiryolu ulaştırması birimi esaslı biçimde güçlendirilmelidir. Halihazırda, Bakanlığın personeli ve kapasitesi, demiryolu ulaştırması alanındaki müktesebat uyumunu gerçekleştirilmede yetersizdir.

Karayolu taşımacılığı sektörünün çeşitli yönlerinden sorumlu olan farklı kuruluşlar arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik gelişme sağlanmamıştır. Bu kapsamda, Ulaştırma Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesindeki Trafik Hizmetleri Birimi arasında daha etkin koordinasyon sağlanmalıdır.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana Türkiye, ulaştırma alanındaki müktesebatın iç hukuka aktarılmasında sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Gerek ulusal gerekse uluslararası karayolu taşımacılığı piyasası faaliyetleri için genel bir çerçeve oluşturan Karayolu Taşımacılık Kanunu kabul edilmiştir. Ayrıca, karayolu sektöründe teknik mevzuatın kabulüne ilişkin ilerleme kaydedilmiştir.

Mevzuatın ulaştırma alanındaki müktesebata uyumu oldukça sınırlı olup, eylem planının kabulüne ilişkin çağrılar dikkate alınmamıştır. Deniz güvenliği, karayolu ve demiryolu ulaştırması alanlarında müktesebat ile mevzuat uyumu başlamalıdır. Deniz güvenliği ve karayolu taşımacılığı standartları etkili bir biçimde uygulanmalı ve uygulamacı kurumlarda kapasite oluşturulmasına önem verilmelidir. Ulaştırma müktesebatının iç hukuka aktarılmasına ve uygulanmasına yönelik olarak, açık bir takvime bağlanmış kapsamlı bir eylem planı kabul edilmelidir.

Başlık 10: Vergilendirme

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Dolaylı vergiler alanında kaydedilen ilerlemeler oldukça sınırlı kalmıştır. Bu gelişmeler, sadece özel tüketim vergisi alanında gerçekleştirilmiş olup, sigara üzerindeki ad valorem vergi miktarı artırılarak toplam ÖTV oranı, KDV oranı hariç, satış fiyatının yüzde 55,3'üne yükseltilmiş ve böylece AB müktesebatında öngörülen yüzde 57'lik orana daha da yaklaşılmıştır. Türk bandıralı gemiler tarafından Türk kara sularında yapılan ticari nitelikli deniz taşımacılığında ve özel amaçlar için kullanılan yakıt, ÖTV kapsamı dışında tutulmuştur.

Doğrudan vergilendirme alanında herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

İdari kapasite ve karşılıklı yardım alanında sınırlı gelişme sağlanmıştır. İdari kapasiteye ilişkin olarak, kişisel vergi numarası kullanımı vergi mükelleflerinin büyük bir kısmına yayılmıştır. Vergi idaresindeki ve vergi toplamadaki etkinlik ve verimliliğinin artırılmasını amaçlayan bir bilgi teknolojisi projesi (VEDOP) uygulanmaya başlanmıştır. Tüm vergi dairelerinin elektronik bağlantısını sağlayacak olan bu proje, vergi mükelleflerinin yüzde 50'sinin kapsandığı ve toplanan vergilerin yüzde 90'ının toplandığı 22 il ve 10 ilçede uygulanmaktadır.

Genel Değerlendirme

Dolaylı vergilendirme alanında, 1985 yılında başlayan KDV uygulaması hâlâ devam etmektedir. Bununla birlikte, uyumlaştırma henüz tamamlanmamış olup, özellikle muafiyetlerin kapsamı, uygulanmakta olan indirimli vergilerin kapsamı ve indirim oranları ile özel uygulamalar konusunda, uyum açısından daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

ÖTV alanında, verginin yapısı ve muafiyetlere ilişkin kısmi uyum sağlanmıştır. Ancak, bu alanda daha fazla uyumlaştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Sigaralardan *spesifik* vergi alınmaya başlanmalı ve alkollü içeceklerden alınan vergi, ürün miktarı başına hesaplanan bir *spesifik* vergiyle değiştirilmelidir. Puro, sigarillo, tütün ve diğer tütün ürünlerinden alınan vergi oranları AB asgari oranlarıyla uyumludur. Ancak, sigara ve alkollü içkilere uygulanan vergi oranları, hâlâ AB asgari oranlarının oldukça altında olup, özellikle alkollü ürünler ve bazı madeni yağlar olmak üzere çeşitli mallara sağlanan vergi muafiyetleri, AB müktesebatıyla kısmen uyumludur. Vergilerin askıya alınmasına ve özellikle vergi antrepolarındaki uygulamalara ilişkin hükümler, ilgili AB mevzuatıyla uyumlu hale getirilmelidir. 1986 yılından beri uygulanmakta olan Tütün Fonu çerçevesinde ithal tütün ve sigaralardan özel vergi alınması ayrımcı bir uygulama olup kaldırılması gerekmektedir. Ticari nitelikli deniz taşımacılığında kullanılan yakıtlara ilişkin son dönemde yapılan düzenlemeler konusunda, menşee dayalı farklı vergi oranları uygulamasına AB müktesebatı çerçevesinde izin verilmediği dikkate alınmalı ve söz konusu muafiyet, Türk kara sularında faaliyet gösteren tüm gemileri kapsayacak şekilde genişletilmelidir.

Doğrudan vergilendirme alanında AB müktesebatına uyum amacıyla daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. İşletmeler için vergilendirme usul ve esaslarına ilişkin hususlara yoğunlaşılmalıdır.

İdari kapasiteye ilişkin olarak, vergi tahakkuku, vergi toplanması ve kayıtlarda yer alan vergi mükelleflerinin durumlarının izlenebilmesini teminen, vergi idaresinin bilgi teknolojisi kapasitesinin geliştirilerek vergi dairelerinde verimliliğin artırılmasına yönelik çeşitli çalışmalar sürdürülmüş olup, vergi ödemelerinde artışın sağlanması ve AB müktesebatının etkili bir şekilde uygulanması için vergi idaresinin modernizasyonu ve güçlendirilmesine ilişkin çabalar artırılmalıdır. Ayrıca, özellikle elektronik veri transferi ve işlenmesi alanlarında daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Otomasyon projesinin coğrafi kapsamı genişletilmelidir.

2003 yılında yürürlüğe girmiş olan vergi barışı kanunu, toplam mükellefiyetler üzerinden yapılan önemli miktardaki indirimler ile vergi mükellefleri ile vergi daireleri arasındaki sorunların giderilmesine ve birikmiş vergi borçlarının azaltılmasına imkan tanımaktadır. Ancak, söz konusu kanun, mükellefleri vergi ödemeye teşvik edecek açık hükümler içermemektedir.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, gerek mevzuat gerekse idari kapasite alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Mevzuat alanında, özellikle muafiyetlerin kapsamı ve indirimli vergi oranları açısından KDV ile ilgili olarak daha fazla uyum ihtiyacı bulunmaktadır. ÖTV alanında ise, özellikle alkollü içkiler ve tütün ürünlerinden alınan verginin yapısı ve muafiyetlerin kapsamı açısından uyumlaştırmaya ihtiyaç vardır. Ayrıca, bir miktar yaklaşma sağlanmış olsa da, alkollü içkiler ve sigaradan alınan vergiler hâlâ AB asgari vergi oranlarının altındadır. Türkiye'nin vergi erteleme rejimini uygulaması gerekmektedir. Doğrudan vergilendirme alanında uyumun sağlanması için daha fazla çaba gösterilmeli ve işletmeler için vergilendirme usul ve esaslarına özel önem verilmelidir. İdari kapasite alanında bazı çabalar sarf edilmiş olmakla birlikte, vergi tahsilatının artırılması ve vergi mükelleflerinin

yükümlülüklerini yerine getirmelerinin sağlanması amacıyla, vergi idaresinin kapasitesinin artırılması ve modernizasyonu çalışmalarına devam edilmelidir.

Başlık 11: Ekonomik ve Parasal Birlik

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Türkiye'nin ekonomi politikasının farklı açılardan yapılan ayrıntılı değerlendirmesi, ekonomik kriterlerin tartışıldığı bölümde verilmiştir. Bu nedenle bu başlık, sadece, AT Antlaşmasının VII. Başlığı altında tanımlanan Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) müktesebatı ve kamu kesiminin merkez bankası tarafından doğrudan finansmanının yasaklanması, kamu kesiminin mali kurumlara imtiyazlı erişiminin yasaklanması ve merkez bankasının bağımsızlığı gibi aday ülkelerin üyelikten önce uygulaması gereken ilgili diğer düzenlemeler ile sınırlı kalacaktır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi süreci çerçevesinde EPB müktesebatına uyum şart olduğundan, bu konu "Başlık 4-Sermayenin serbest dolaşımı" kısmında ele alınmıştır.

Kamu kesiminin Merkez Bankası tarafından doğrudan finansmanı konusunda, bir önceki İlerleme Raporundan bu yana bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Kamu kesiminin, mali kurumlara imtiyazlı erişiminin yasaklanması ile ilgili olarak bir önceki İlerleme Raporundan bu yana bir gelişme kaydedilmemiştir.

Merkez Bankasının bağımsızlığı konusunda ise, AB müktesebatına uyum yönünde ilerleme sağlanamamıştır.

Genel Değerlendirme

Katılım sonrası Türkiye, EPB'ye, euro'yu para birimi olarak kabul etmeden girecektir. Türkiye'nin, hukuki ve kurumsal çerçevede gerekli değişiklikleri gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Merkez Bankasının bağımsızlığını artıran Merkez Bankası Kanununu uygulanmakta olup, bu durum ileri atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, enflasyon hedefi hâlâ Hükümetle uzlaşmak suretiyle belirlenmektedir. Özellikle, Merkez Bankası başkanının görevden alınması ve Banka Meclisinin görev süresi ile ilgili olarak, kişisel ve kurumsal bağımsızlık konularında Topluluk müktesebatına tam uyumun sağlanması bakımından hâlâ değişiklikler yapılması gerekmektedir. Banka Meclisi üyelerinin görevden alınmasına ilişkin kararın yargı denetimine tabi tutulması konusu da değerlendirilmelidir. Kamu kesiminin Merkez Bankası tarafından doğrudan finansmanı Merkez Bankası Kanunu ile yasaklanmıştır. Ancak, hâlâ, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilen bankalar için yapılan kamu harcamalarının finansmanı gibi istisnai durumlar bulunmaktadır.

Kamu kesiminin mali kurumlara imtiyazlı erişiminin yasaklanması ile ilgili olarak, sigorta şirketleri topladıkları primlerin belli bir oranını zorunlu rezerv olarak tutmak mecburiyetindedir. Ancak, yabancı menkul kıymetler bu rezervler kapsamında değerlendirmeyebilmekte ve bu durum sigorta şirketlerinin varlıklarını yurt dışında değerlendirememelerine sebep olmaktadır. İç mali piyasalarda ağırlıklı olarak kamu borç kağıtlarının bulunması, kamu kesiminin mali kurumlara imtiyazlı erişimine olanak sağlamaktadır.

Sonuç

Son ilerleme raporundan bu yana Türkiye EPB kapsamındaki AB müktesebatına uyum konusunda bir ilerleme sağlamamıştır.

Bu alanda Türkiye'deki yasal çerçeve AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Enflasyon hedefinin belirlenmesi konusunda ve kişisel ve kurumsal bağımsızlık gibi diğer konularda Merkez Bankası Kanununun AB müktesebatına daha fazla uyumlaştırılması sağlanarak, Merkez Bankasının bağımsızlığına özel önem verilmesi gerekmektedir. Merkez Bankasının bütçeyi doğrudan finansmanına izin veren hükümler kaldırılmalıdır.

Başlık 12: İstatistik

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

İstatistik altyapısı konusunda, her bir NUTS 2 bölgesi için bir ofis oluşturulması amacıyla, Bölge İstatistik Ofislerinin sayısının 23'ten 26'ya çıkarılmasına ilişkin bir karar alınarak idari kapasite artırılmıştır.

Sınıflandırmalar alanında ise, NACE Rev.1.1'in (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetler) Türkiye versiyonu hazırlanmış olup, bu sınıflandırma Mart 2003'te başlatılan 2003 yılı Genel Sanayii ve İşyerleri Sayımında kullanılmaktadır. CPA 2002 (faaliyetlere göre ürün sınıflandırması) ve İnşaat Tipi Sınıflandırmasına uyum çalışmaları devam etmektedir. PRODCOM anketinin uygulanmasına 2003 yılı başında başlanmıştır.

Çeşitli sektör istatistiklerine ilişkin olarak kaydedilen ilerleme aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Demografik ve sosyal istatistikler ile ilgili olarak, nüfus tahminleri 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre gözden geçirilmiştir. Göç istatistiklerinde, Türkiye'deki yabancılara ilişkin bilgi toplamak amacıyla İç İşleri Bakanlığı tarafından yürütülen projeye devam edilmektedir. İşgücü anketlerinde kullanılan anket formunun gözden geçirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. 2003 yılı İşgücü Maliyet Anketinin anket formu denenmiştir.

Rapor dönemi boyunca bölgesel istatistikler alanında kayda değer bir gelişme olmamıştır.

Makroekonomik istatistikler alanında, mali hesapların derlenmesine ilişkin kaynakların tanımlanması hususunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ulusal hesaplar alanında, Avrupa Hesaplar Sisteminin (ESA 95) uygulanması ve 2003 Genel Sanayii ve İşyerleri Sayımı ve yeni Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi gibi yeni istatistik kaynaklarının kullanılmasına ilişkin hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

İş istatistikleri konusunda, 2003 yılı Genel Sanayii ve İşyerleri Sayımından önce, kayıtların, İş Kayıtları için gerekli hususlara uyumunun değerlendirilmesi amacıyla pilot testler yapılmıştır. Sayım şu anda yürütülmektedir. Türk İş kayıtlarının hazırlanmasına hâlâ devam edilmektedir.

Ulaştırma istatistikleri alanında rapor döneminde önemli bir gelişme olmamıştır.

Dış ticaret istatistikleri ile ilgili olarak, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından Haziran 2003'te üye ülkeler arasındaki mal ticaretini ölçen Intrastat sisteminin uygulanması ile ilgili bir çalışma yapılması konusunda bir karar alınmıştır.

Tarım istatistiklerinde, Çiftlik Kayıtları 2001 Genel Tarım Sayımına dayanarak oluşturulmaktadır. Tarımsal işletmelerin listelerine ilişkin veri girişinin Eylül 2003'te tamamlanması planlanmaktadır.

Genel Değerlendirme

İstatistik altyapısı konusunda, mevcut mevzuat gözden geçirilmekte olup, bunun sonucunda hukuki çerçevenin AB müktesebatının gerekleriyle uyumlu olarak iyileştirilmesi beklenmektedir. DİE'nin personel sayısının hâlâ önemli oranda artırılması ve idari kapasitenin daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir. IT (Bilgi teknolojileri) ekipmanının niteliği iyi durumdadır.

Sınıflandırmalar konusunda ekonomik faaliyetlere göre sınıflandırma (NACE) ve faaliyetlere göre ürün sınıflandırması (CPA) konuları öncelikli alanlardır. DİE, inşaat tipi sınıflandırması (CC), ulaştırma istatistikleri için standart mallar sınıflandırması (NTS) ve devlet faaliyetleri sınıflandırması (COFOG) oluşturulması yönünde çabalarını sürdürmelidir. Ayrıca, bir sınıflandırma sunucusu oluşturulması gerekmektedir.

Makroekonomik istatistikler alanında, DİE'nin önündeki temel zorluk, Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sisteminden (SNA 1968), Avrupa Hesaplar Sistemine (ESA 95) geçilmesidir. Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı ve DİE arasında daha iyi bir işbirliği sağlanması, kamu maliyesi istatistiklerinin geliştirilmesi için bir ön koşuldur. Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları Endeksinin (HICP) ağırlıklandırılması ve kapsamı, daha da geliştirilmelidir.

Türkiye, bazı alanlarda Avrupa İstatistik Sistemi veri toplama mekanizmalarına dahil olmuştur. DİE, resmi istatistikleri Avrupa Topluluğu standartlarıyla uyumlu hale getirmek üzere gerekli araçları oluşturmaktadır. Ancak, demografik ve sosyal istatistikler, bölgesel istatistikler, iş istatistikleri, ulaştırma, dış ticaret ve tarım istatistikleri alanlarında hâlâ büyük çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana Türkiye tüm istatistik alanlarında ilerleme kaydetmiştir.

Türkiye bu alandaki müktesebata uyum sağlamaya başlamış olup, değişik alanlarda temel gerekliliklerin karşılanması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Mevcut mevzuat ile, verilerin tarafsızlığı ve güvenilirliği, istatistiklerin şeffaflığı ve kişisel verilerin gizliliği gibi temel ilkelerin uygulanması konusunda Topluluk müktesebatına hâlâ uyum sağlanamamıştır. Ayrıca, yönteme ilişkin konular, teknikler ve verilerin üretilmesi ve yayılmasına ilişkin işlemler alanında, DİE'nin tam bağımsızlığı ile özerkliğinin sağlanması gerekmektedir.

Başlık 13: Sosyal Politika ve İstihdam

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

İş hukuku alanında, müktesebatı iç hukuka aktarma yönünde bazı adımlar atılmıştır. Mayıs 2003'de TBMM tarafından, çalışma süresi, kısmi ve belirli süreli çalışma, toplu işçi çıkarma ve işverenin iflası halinde işçilerin korunması gibi alanlarda, müktesebatı kısmen de olsa iç

hukuka aktarmayı amaçlayan yeni bir İş Kanunu kabul edilmiştir. Çocuk işçiliğine ilişkin olarak, çocuk işçiliği tanımı değiştirilerek yaş sınırı 12'den 15'e yükseltilmiştir. Çocuk Haklarının Uygulanmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi Ekim 2002'de yürürlüğe girmiştir. ILO/IPEC projesi çerçevesinde, sokak çocuklarının rehabilite edilmesi amacıyla üç ilde çocuk ve gençlik merkezleri kurulmuştur.

Kadın ve erkek arasında muamele eşitliğine ilişkin olarak, yeni İş Kanunu, ispat yükümlülüğü, eşit ücret ve istihdamda eşit muamele konularındaki Direktiflerle kısmen uyumlu bazı hükümler getirmiştir. Kanun, kişiler arasında eşit muamele ilkesini kabul etmekte ve ırk, etnik köken, din ve ideoloji sebepleri yanında, cinsiyete dayalı olarak da ayırım yapılamayacağını hükme bağlamaktadır. Kanun, ayrıca, analık iznine ilişkin hükümler de içermektedir.

İş sağlığı ve güvenliği alanında, yeni İş Kanunu, 50'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması amacıyla hekim ve mühendislerin istihdam edilmesini ve sağlık birimleri kurulmasını zorunlu kılmaktadır.

Sosyal diyalog ile ilgili olarak, yeni İş Kanunu, sosyal konular ve istihdam alanında mevzuat hazırlamak üzere, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde işçi ve işveren temsilcilerini de içeren daimi üçlü yapıların oluşturulmasını öngörmektedir. Ekonomik ve Sosyal Konseyin ilk toplantısı rapor döneminde gerçekleştirilmiştir.

Halk sağlığı alanında, tütün ürünlerine ilişkin olarak müktesebatı iç hukuka aktarma konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Sağlık Bakanlığı bu alandaki sorumluluğunu, Kasım 2002 itibarıyla, yeni kurulan Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kuruluna devretmiştir. Sağlık Bakanlığı, % 2,42 ile, 2003 yılında da genel bütçeden düşük pay almaya devam etmiştir. Ülkedeki bulaşıcı hastalıkların kontrolü çerçevesinde, Sağlık Bakanlığı, çocuk felcinin ortadan kaldırılmasının ardından, kızamığın da sona erdirilmesine yönelik bir program başlatmıştır. HIV/AIDS ile mücadele amacıyla, HIV/AIDS'li kişilere il düzeyinde danışma hizmetleri sunmak üzere merkezler kurulmaktadır.

İstihdam politikası ile ilgili olarak, 2001 yılında % 8,5 olan ortalama işsizlik oranı, 2002 yılında % 10,6'ya yükselmiştir. 2002 yılında, kadınlarda işsizlik oranı % 9,9 iken, bu oran erkeklerde % 10,9 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında genel istihdam oranı % 48,9 idi. Kadınların istihdam oranı küçük bir artışla % 26,3 olurken, bu oran erkeklerde % 67 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye İş Kurumunun (İŞKUR) kuruluş kanunu Haziran 2003'de kabul edilmiştir. İŞKUR, sosyal taraflarla işbirliği yaparak Ulusal Gözlemevi Raporunu hazırlamıştır. Yayımlanan rapor, Türkiye'deki mesleki eğitim sisteminin ayrıntılı bir analizidir ve her yıl güncellenmesi öngörülmektedir. İŞKUR ayrıca, istihdam politikasının gözden geçirilmesine ilişkin bir ön çalışma yapmıştır. Bu çalışma, Avrupa Komisyonu ile birlikte hazırlanacak Ortak Değerlendirme Belgesine temel teşkil edecektir.

Sosyal kapsayıcılıkla ilgili olarak, geçen yılki İlerleme Raporundan bu yana bir gelişme kaydedilmemiştir. Engelli kişilere ilişkin olarak, İş Kanunu, 50'den fazla işçi çalıştıran işverenlere engelli kişiler istihdam etme zorunluluğu getirmektedir.

Sosyal koruma alanında herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Ayrımcılıkla mücadele konusunda, yeni İş Kanunu, kişiler arasında ırk, etnik köken, cinsiyet, din veya ideoloji ayırımı yapılmaksızın eşit muamele ilkesini vurgulamaktadır. Ağustos

2002'de kabul edilen İş Güvencesi Kanunu da cinsiyet, ırk, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, din, siyasi görüş, etnik veya sosyal köken ile ilgili nedenlerle iş sözleşmelerinin feshedilemeyeceği hükmünü içermektedir. Mayıs 2003'de Kanuna getirilen bir değişiklik ile, söz konusu Kanunun uygulama alanı, 6 aydan uzun süreli çalışan işçiler ve 30'dan çok işçi çalıştıran işyerlerini kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır.

Genel Değerlendirme

İş hukuku alanında, ilgili müktesebata uyum için daha fazla çabaya ihtiyaç bulunmaktadır. Tüm alanlarda, ilgili direktiflere tam uyum sağlanmasına yönelik daha ayrıntılı mevzuat kabul edilmelidir. Bu, özellikle işletmelerin devri, işçilerin geçici olarak çalıştırılmak üzere diğer bir üye devlete gönderilmesi, çalışan gençler, belirli süreli ve geçici işlerde çalışanların sağlık ve güvenliği, Avrupa Çalışma Konseyleri, Avrupa Şirketlerinde çalışan işçilerin yönetime katılması, işçilere yönelik bilgilendirme ve danışma ve çalışanların, iş sözleşmesi ve istihdam koşulları hakkında bilgilendirilmesi yükümlülüğü konularındaki direktifler bakımından söz konusudur. Yeni İş Kanununun etkili biçimde uygulanması sağlanmalıdır.

Çocuk işçi sayısı 2001'de 893.000 iken, 2002'de 749.000'e düşmüştür¹⁴. Bununla birlikte, Türkiye çocuk işçiliğine ilişkin reform çabalarını hızlandırmalıdır. Kendisine verilen görevleri yerine getirebilmesi için, Çalışan Çocuklar Bölümünün kurumsal ve idari kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Çalışan gençlerin korunmasına ilişkin Topluluk müktesebatının kısmen iç hukuka aktarılması amacıyla hazırlanan kanun tasarısı kabul edilmeli ve etkili biçimde uygulanmalıdır.

Türkiye; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu ve Çalışan Çocuklar Bölümünün idari kapasitesini artırmak için gerekli tedbirleri araştırmalı ve almalıdır.

Kadın ve erkek arasında eşit muameleye ilişkin olarak, 2002 yılında kabul edilen yeni Medeni Kanun rapor dönemi boyunca uygulanmıştır. Özellikle, eşit ücret, istihdamda eşit muamele, ebeveyn izni ve yasal ve mesleki sosyal güvenlik programlarında eşit muamele konularında daha fazla uyumlaştırma yapılması gereklidir.

İş sağlığı ve güvenliği alanında, Türkiye, mevzuatını bu alandaki müktesebata uyumlu hale getirmek için çerçeve mevzuatı ve ilgili uygulama yönetmeliklerini çıkartmalıdır.

Sosyal diyalog konusunda, müktesebata uygun olarak her düzeyde iki taraflı ve üç taraflı serbest ve gerçek bir sosyal diyalogun koşullarının yaratılması yönünde daha fazla ilerleme kaydedilmesi öncelikli meseledir. 2002 yılında da belirtildiği gibi, Türkiye, işkolu oluşturabilmek için aranan kısıtlayıcı barajlar ile sendikaların işyeri düzeyinde toplu pazarlık yapabilmesi için aranan %10'luk barajın kaldırılması da dahil olmak üzere, sendikal hakları tam anlamıyla yerleştirme yönünde ilerleme kaydetmelidir. Özellikle kamu sektöründe çalışanlar bakımından, grev ve toplu pazarlık hakkına ilişkin sınırlayıcı hükümler bulunmaktadır. Toplu sözleşmelerin kapsadığı iş gücü oranı çok düşük olup, %15'in altında olduğu tahmin edilmektedir. Özel işletmelerin çoğunda sosyal diyalog yoktur. Bu durum müktesebatın işletme düzeyinde gerektiği gibi uygulanmasını sınırlayabilir. Özel işletmelerde sosyal diyalog teşvik edilmelidir.

¹⁴ Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, Hanehalkı İşgücü Anketi

Ulusal düzeyde, Ekonomik ve Sosyal Konsey, sosyal taraflara ulusal düzeyde danışılması işlevini yerine getirme konusunda hâlâ yetersizdir. Hükümetin ağırlıklı rolü gibi yapısal bozukluklar, Konseyin değerini azaltmaktadır. Konseyin yapısı, tüm sosyal taraflarla bir araya gelinerek gözden geçirilmelidir. Özel sektör, kamu kurumları ve sosyal taraflar, sosyal diyaloga verdikleri önemi göstermeli ve engelleri kaldırmak için gerekli tedbirleri almalıdır.

Türkiye; personel, kaynaklar, ulusal düzeyde üç taraflı ve çok taraflı süreçlere yönelik sekreteryaya hizmetleri, toplu sözleşmelerin kayıtlarının tutulması ve analizi bakımından idari kapasitesini güçlendirmelidir.

Halk sağlığı alanında yeni kaynakların harekete geçirilmesine ek olarak, toplumun sağlık düzeyinin iyileştirilmesi amacıyla, mevcut kaynakların, temel sağlık göstergelerinde bölgesel, kentsel, kırsal ve sosyo-ekonomik özellikler dolayısıyla ortaya çıkan farklılıkları giderecek biçimde etkili ve verimli biçimde tahsisi gerekmektedir. Epidemiyolojik sürveyans ve bulaşıcı hastalıkların kontrolü için bir ağ kurulmasına ilişkin müktesebata uyum sağlanmasına ve gerekli kapasitenin oluşturulmasına hız verilmelidir. Tütün konusundaki müktesebata ilişkin olarak, daha fazla ilerleme sağlanmalıdır.

Türkiye, Avrupa İstihdam Stratejisine uyumlu bir ulusal istihdam politikası geliştirmeye yönelik çabalarını hızlandırmalıdır. Özellikle kadınların istihdama katılımının düşük olması ve yüksek düzeylerde seyreden genç ve kadın işsizliği, başlıca zorluklardır. Kayıtlı işsizlik sorununun yanı sıra, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü de bir endişe sebebi olmaya devam etmektedir. İŞKUR'un kuruluş kanununun kabul edilmesi olumlu bir adım olmuştur. Bununla birlikte, yeterli insan kaynaklarına ve mali kaynaklara sahip olmaması nedeniyle, İŞKUR görevlerini verimli biçimde yerine getirememektedir. İŞKUR'un, ülkedeki yüksek düzeydeki işsizlikle mücadeleye yönelik aktif işgücü piyasası politikaları geliştirme kapasitesi öncelikli olarak güçlendirilmelidir.

Sosyal kapsayıcılığın desteklenmesi konusunda, AB hedeflerini de dikkate alan, bütünleştirilmiş bir ulusal strateji geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Yoksulluk ve sosyal dışlanışlığın doğaları gereği çok boyutlu olmaları sebebiyle, çeşitli kamu kurumlarını ve ilgili tüm çevreleri harekete geçiren bütünleştirilmiş bir yaklaşımın geliştirilmesi önemlidir. Ayrıca, yoksulluk ve sosyal dışlanışlıkla ilgili sosyal istatistik sistemlerinin, AB'nin sosyal kapsayıcılık göstergelerine uygun olarak iyileştirilmesi ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Engellilerin durumunu iyileştirmek için hâlâ yapılması gereken çok çalışma bulunmaktadır. Başta engelli çocukların eğitim hizmetlerine erişiminin artırılması ile ilgili olmak üzere, Özürlüler İdaresi Başkanlığının idari kapasitesinin güçlendirilmesine daha fazla önem verilmelidir.

2002 yılında olduğu gibi, sosyal koruma alanında hâlâ yapılacak çok şey bulunmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin en acil sorunları, genel makroekonomik dengesizliklerden kaynaklanan mali istikrarsızlık, kayıt dışı sektörün varlığı, idari yapı ve yönetim problemleridir. Türkiye, sosyal güvenlik sisteminin mali istikrarını ve sosyal güvenlik kurumları arasında etkili koordinasyonu temin etmek için gerekli tedbirleri alma konusunda teşvik edilmektedir. Sosyal güvenlik kurumlarının idari kapasitesinin artırılması gerekmektedir.

Ayrımcılık konusunda; ırk veya etnik köken ayırımı yapılmaksızın eşit muamele ve yaş, engelli olma, cinsel eğilim, din veya inanç ayırımı yapılmaksızın istihdamda ve meslekte eşit

muamele konusundaki Direktiflere uyum sağlanması gereklidir. Ayrıca, ırk eşitliğine ilişkin Direktifte öngörülen Eşitlik Kurumunun kurulması yönünde adımlar atılmalıdır.

Sonuç

Türkiye, son İlerleme Raporundan bu yana bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

Esas olarak iş hukuku ile ilgili alanlarda müktesebata uyum sürecinin başlatılmasına karşın, sosyal diyalog, sosyal koruma ve sosyal kapsayıcılığın teşvik edilmesi ile ilgili alanlarda henüz yapılacak çok şey bulunmaktadır. Yeni İş Kanununun uygulanması sağlanmalıdır. Çabalar, ulusal mevzuatın, özellikle sosyal diyalog ve halk sağlığı alanlarındaki müktesebata uyumlaştırılmasına odaklanmalıdır. Sosyal kapsayıcılığın teşvik edilmesi ve Avrupa İstihdam Stratejisine uyumlu bir ulusal istihdam stratejisinin geliştirilmesi, öncelikli mesele olmaya devam etmektedir. Tüm sektörlerde idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Başlık 14: Enerji

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Arz güvenliği ve petrol stoklarına ilişkin müktesebata uyum bakımından herhangi bir gelişme sağlanamamıştır. Acil durumlarda alınacak önlemlerin planlanmasından ve petrol stoklarına ilişkin politikaların belirlenmesinden ve uygulanmasından, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına bağlı Petrol İşleri Genel Müdürlüğü sorumludur.

Enerji arz güvenliğinin güçlendirilmesi çerçevesinde, arz kaynaklarının ve yollarının çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmüştür. Karadeniz üzerinden Türkiye ile Rusya'yı bağlayan Mavi Akım doğal gaz boru hattı, Aralık 2002'de faaliyete geçirilmiştir. Hazar-Akdeniz petrol boru hattına ilişkin teknik çalışmalar halen devam etmektedir. Doğu-batı yönünde doğal gaz ve petrol taşımacılığı konusunda, Türkiye'nin önemi bir transit ülke olması dolayısıyla gün geçtikçe artmaktadır. Şubat 2003 tarihinde, Türkiye ile Yunanistan arasında, iki ülke arasındaki doğal gaz şebekelerinin birbirine bağlanması amacıyla bir anlaşma imzalanmıştır. Bölgesel gaz iletim şebekeleri arasındaki bağlantıların geliştirilmesi amacıyla, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'nın doğal gaz iletim şirketleri arasında Ekim 2002'de bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Petrol taşımacılığı ile ilgili olarak, Hazar-Akdeniz petrol boru hattı yapım çalışmaları 2003 yılında başlatılmış olup, söz konusu hattın 2005 yılında faaliyete geçmesi beklenmektedir.

Gelecekte, Türk elektrik dağıtım şebekesi ile Batı Avrupa elektrik dağıtım şebekesinin (UCTE) senkronize bir şekilde birbirine bağlanması amacıyla, Türk ve Yunan elektrik iletim şebeke operatörleri arasında Babaeski-Filippi hattı yapım anlaşması Nisan 2003 tarihinde imzalanmış olup, hattın 2006 yılı sonunda faaliyete geçmesi planlanmaktadır.

Rapor döneminde, rekabet gücü ve enerji iç pazarı ile ilgili olarak önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), 2002 Eylül ayından itibaren, elektrik ile ilgili çeşitli faaliyetlere lisans vermeye başlamıştır.

Rapor döneminde, EPDK tarafından, elektrik piyasası dağıtım, şebeke, gelirler ve tarifeler yönetmeliklerinin yanı sıra Elektrik Piyasasında Yapılacak Denetimler ile Ön Araştırma ve Soruşturmalarda Takip Edilecek Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik çıkarılarak mevzuat uyumlaştırması sürdürülmüştür.

Ehil tüketiciler, Mart 2003'ten itibaren, elektrik üreticilerini serbestçe seçmektedir. Pazarın açılım seviyesi (yüzde 23) bir önceki rapor dönemi ile aynı kalmıştır.

Türkiye, Güney Doğu Avrupa Bölgesi Elektrik Pazarının oluşturulmasını amaçlayan bir Mutabakat Zaptını Aralık 2002'de imzalamıştır. Toptan satış yapan ve bir KİT olan Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş. Genel Müdürlüğü (TETAŞ), elektrik üretim şirketi ve bir KİT olan Elektrik Üretim Anonim Şirketinden (EÜAŞ) ve özel sektör elektrik üretim şirketlerinden uzun vadeli sabit fiyat anlaşmaları çerçevesinde elektrik alımına devam etmiştir. TETAŞ, sattığı tüm elektrik için geçerli tek bir toptan satış tarifesi uygulamaktadır. Hükümet, Mart ve Nisan 2003 tarihlerinde, elektrik tarife yapısını revize etmiştir. Elektrik ücretlerinden bir devlet kuruluşu olan TRT'ye tahsis edilen yüzde 3,5'lik pay yüzde 2'ye indirilmiştir. Tarifelerde yer alan güç tüketim bedeli kaldırılmıştır. Yüksek tüketime uygulanan aşırı tüketim rejimi uygulaması sona erdirilmiştir. 2003 yılı Nisan ayı itibarıyla, EPDK tüm dağıtım şirketleri için tek bir perakende tarife rejimi belirlemiştir.

2002 yılında üretilen elektrik enerjisinin yüzde 22'sine tekabül eden dağıtımdan kaynaklanan kayıplar (teknik sebepler ve hırsızlık) yüksek seviyelerde olup, söz konusu kayıpların toplam değeri 1,7 milyar euro tutarındadır. Elektrik dağıtım şirketi TEDAŞ, ödenmeyen faturalar sorununun giderilmesi amacıyla yeni bir girişim başlatmıştır. Bu çerçevede, birikmiş borcun faiz uygulanmadan ödenmesine imkan sağlanarak, borçların azaltılması hedeflenmektedir.

Doğal gaz sektörü, Kasım 2002'de rekabete açılmıştır. Her ne kadar, doğal gaz pazarı, yıllık asgari tüketim miktarı 1 milyon m³ olan ve iletim sistemine doğrudan bağlanan tüketiciler için rekabete açılmış olsa da, BOTAŞ yurt içi doğal gaz pazarında uluslararası ticareti, iletimi ve depolama faaliyetlerini gerçekleştiren tek şirket konumundadır.

Uygulama mevzuatının kabul edilmesi ile bu alanda önemli bir gelişme sağlanmıştır. Eylül 2002'de lisans yönetmeliği kabul edilmiştir. Ayrıca, tarifeler, iletim ve dağıtım ağları, sağlanan hizmetler, tüketici hizmetleri, denetim ve ön araştırma ve iç tesisat konularında mevzuat kabul edilmiştir.

İdari kapasite ile ilgili olarak, EPDK güçlendirilmiştir. İşe alınan 18 yeni uzman yardımcısı, çeşitli düzenlemelerle ilgili yoğun bir eğitime tabi tutulmuştur. Ayrıca, 40 uzman birer yıllık yenilenebilir sözleşme ile işe alınmıştır. Çeşitli kamu kuruluşlarından EPDK'ya ilave personel kaydırılmıştır. Toplam personel sayısı, destek personeli de dahil olmak üzere, 2003 yılı ortalarında 282'ye ulaşmıştır. Düzenleyici kuruluştan ayrı olarak, iletim sistemi operatörünün (TEİAŞ) güçlendirilmesi açısından bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Mali anlaşmazlıkların halline ilişkin oluşturulan birim, ihale pazarının düzgün işlemesi bakımından kilit bir öneme sahiptir.

Enerji verimliliği ile ilgili olarak, buzdolaplarında/dondurucularda ve flüoresan lambalarında enerji etiketi tüzüğü'nün kabulü ile müktesebat uyumu bakımından ilerleme sağlanmıştır. Yenilenebilir enerji kaynakları bakımından, 2002 yılında kabul edilen elektrik lisans yönetmeliği uyarınca, TEİAŞ ve/veya lisans sahibi dağıtıcıların, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik üretim tesislerinin sistem bağlantısına öncelik vermesi gerekmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak elektrik enerjisi üretiminde avantajlı lisans ücreti uygulanacaktır.

Katı yakıtlar konusunda kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır.

Nükleer enerji alanında geçen yıl süresince önemli bir gelişme kaydedilememiştir. Türkiye'de nükleer enerji santrali bulunmamaktadır.

Genel Değerlendirme

Arz güvenliği ile ilgili olarak; Türkiye müktesebatta öngörülen 90 günlük ham petrol ve akaryakıt stokuna sahip olmakla birlikte, bu alandaki Türk mevzuatının müktesebat ile uyumlaştırılması gerekmektedir.

Müşterilerin Türkiye dışındaki üreticilerden elektrik ithal edebilmesine ve üreticilerin Türkiye dışındaki müşterilere elektrik ihraç edebilmesine ilişkin kısıtlamalar hâlâ kaldırılmamıştır.

Uygulama mevzuatının kabulü ile, elektrik piyasası için gerekli düzenleyici çerçevenin tamamlanması yönünde önemli ilerleme kaydedilmiştir. Piyasada tam rekabetin sağlanması bakımından daha fazla çaba gösterilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çerçevede, devlet üretim ve dağıtım şirketinin piyasada toptan satışlarda ve enerji alım anlaşmalarında sahip olduğu hakim durumun giderilmesi gerekmektedir. Devlet üretim ve dağıtım şirketinin, piyasadaki rekabeti bozucu davranışlarının engellenmesi için EPDK tarafından sıkı bir şekilde denetlenmesi sürdürülmelidir. Elektrik sektöründe çapraz sübvansiyonlar, lisans yönetmeliği ile yasaklanmış olmakla birlikte, bu yönetmeliğin uygulamasının güçlendirilmesi ve bu sübvansiyonların aşamalı olarak kaldırılması için bir takvim oluşturulması gerekmektedir.

Enerji İç Pazarına tam uyum, sadece müktesebata hukuki uyumu değil, Türk enerji sisteminin Batı Avrupa Elektrik Dağıtım Ağına (UCTE) fiziki bağlantısının da eş zamanlı olarak sağlanmasını da gerektirmektedir. Sınır ötesi ticaret üzerindeki mevcut kısıtlamaların kaldırılması gerekmektedir.

Tartışmalı yap-işlet-devret ve işletme hakkı devri sözleşmelerinde (üretim ve dağıtım) yaşanan anlaşmazlıkların çözülmesi gerekmektedir. Halihazırda bazı yatırımcılar konuyu uluslararası tahkime götürmüştür. Sorunun çözümünün gecikmesi, Türk elektrik sektörüne yatırım yapacak muhtemel yatırımcıları engelleyebilecektir.

Bu alanda kaydedilen sınırlı ilerlemeye rağmen, elektrik faturalarının yetersiz tahsilatı sorunu hızla çözümlenmelidir. Doğal gaz piyasası ile ilgili olarak, uygulama mevzuatının kabulü ile ilgili ilerleme memnuniyet vericidir. Doğal gaz piyasasının yüzde 80'inin rekabete açılması öngörüsü iddialı bir hedef olup; bazı şehirlerde şehir içi dağıtım ihalelerinde asgari gaz tüketim miktarının yıllık 15 milyon m³'e yükseltilmesi nedeniyle, gaz kullanımına yeni başlanan bazı şehirlere sağlanan imtiyazlı uygulamalar söz konusu hedefle çelişmektedir.

Doğal Gaz Piyasası Kanunu çerçevesinde, BOTAŞ'ın mevcut uzun dönemli ithalat sözleşmelerinin en az yüzde 10'unun sonlandırılacağı doğal gaz serbestleşme programının ilk fazının, BOTAŞ tarafından tamamlanması gerekmektedir. Bununla birlikte, programın uygulanması hakkında herhangi bir stratejik karar alınmamıştır. İletim sisteminin işleyişine ilişkin olarak, BOTAŞ tarafından işletilen iletim ağına erişim, EPDK tarafından sıkı bir biçimde düzenlenmelidir.

BOTAŞ'ın hesaplarının faaliyet alanlarına göre ayrılması ivedilikle gerçekleştirilmelidir. BOTAŞ'a verilen çapraz sübvansiyonlar sorun teşkil etmeye devam etmekte olup, henüz bu sübvansiyonların kaldırılmasına ilişkin herhangi bir takvim belirlenmemiştir.

İletim faaliyetlerinin doğru bir şekilde idare edilmesinin rekabetçi bir elektrik ve doğal gaz piyasası oluşturulması bakımından hayati öneme sahip olması nedeniyle, EPDK, iletim sistemi operatörlerinin adil ve şeffaf bir biçimde faaliyette bulunmalarını sağlamaya özen göstermelidir.

Geçtiğimiz yıl gerçekleştirilen iyileştirmelere rağmen, EPDK'nın idari kapasitesinin daha da güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Personel alımına, maaş seviyelerine ve bütçelemeye dikkat edilmelidir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının enerji politikaları ve stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanmasıyla sınırlı rolüne hızla uyum sağlaması için, Bakanlığın çeşitli birimleri yeniden yapılandırılmalıdır. Başta elektrik sektöründekiler olmak üzere, tesislerdeki mali disiplinin daha da geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Taş kömürü sektörüne verilen devlet yardımları miktarına sürekli dikkat edilmesi gerekecektir. İlgili devlet yardımları müktesebatına uyum sağlanmalıdır.

Enerji verimliliği ile ilgili olarak, özellikle enerji etiketi ve enerji verimliliği gerekleri çerçevesinde, Türkiye mevzuatın yakınlaştırması bakımından ilerleme sağlamıştır. Bununla birlikte, müktesebatla tam uyumun sağlanabilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Hükümet, kapsamlı bir enerji verimliliği stratejisi benimsemelidir. Bu strateji ile, net bir takvim çerçevesinde enerji verimliliği ile ilgili ve halen uyum sağlanmamış müktesebata uyuma yönelik bir program oluşturulmalıdır. İnşaat sektörüne daha fazla önem verilmelidir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması amacıyla, yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili bir genel stratejinin belirlenmesi gerekmektedir.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı sorumluluğundaki Ulusal Enerji Tasarrufu Merkezi, enerji verimliliği ile ilgili tedbirler almakta ve faaliyetlerde bulunmaktadır. İlgili kamu kuruluşları arasındaki diyalog ve işbirliğinin, ilgili bakanlıklar ve Başbakanlık temsilcilerinden oluşan Enerji Tasarrufu Koordinasyon Kurulu tarafından sağlanması beklenmektedir. Enerji, inşaat, taşımacılık, sanayi ve çevre gibi çeşitli sektörlerdeki enerji verimliliğine ilişkin yatay konuların uygun bir şekilde ele alınması amacıyla gerekli kurumsal ve idari düzenlemeler yapılmalıdır. Enerji verimliliğine ilişkin önlemlerin etkin koordinasyonunun sağlanması ve uygulanması amacıyla enerji verimliliği ile ilgili bir çerçeve kanununun hazırlanması önerilmektedir.

Nükleer enerji alanında, Türkiye'nin, Euratom şartları ve prosedürlerine uyum sağlaması gerekecektir. Bu bakımdan, nükleer tesisleri işleten veya nükleer madde depolayan kişiler veya üniversite, hastane ve tıbbi birimler gibi işletmelerin, Euratom güvenlik önlemlerinin uygulanmasına azami özen göstermeye devam etmesi gerekmektedir.

Sonuç

Geçtiğimiz yıl, özellikle uygulama mevzuatının kabul edilmesiyle, Topluluğun enerji müktesebatına daha fazla uyum sağlanması yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Başta doğal gaz piyasasının rekabete açılması dahil olmak üzere, enerji iç piyasasında rekabet ortamının oluşturulması açısından ilerlemeler kaydedilmiştir. Enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynakları konusunda da kısmi ilerleme sağlanmıştır. Enerji sektöründeki idari kapasite güçlendirilmiştir.

Bununla birlikte, enerji ile ilgili tüm alanlarda, mevzuat uyumunun tamamlanması ve etkili biçimde uygulaması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Uygulayıcı kuruluşların idari kapasitelerinin daha da güçlendirilmesi etkili uygulamanın sağlanması için gereklidir.

Başlık 15: Sanayi Politikası¹⁵

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Son İlerleme Raporundan bu yana, Türk Hükümeti tarafından Eylül ayı sonuna kadar kabul edilmesi planlanan Sanayi Stratejisi Dokümanının henüz kabul edilmemiş olması sebebiyle, Sanayi Stratejisinin geliştirilmesi alanında herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Kamu sektörü reformu çerçevesinde, Hükümet, halen yürütülmekte olan IMF programı doğrultusunda, kamu işçilerinin emekli olmalarına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması suretiyle, kamu iktisadi teşebbüslerindeki aşırı istihdam sorununun giderilmesini amaçlayan düzenlemeyi Mart 2003 tarihinde kabul etmiştir.

Özellikle kamu sektörü reformu çerçevesinde olmak üzere, yeniden yapılandırma ve özelleştirme alanlarında ilave çaba sarf edilmiştir. Kamu işletmelerindeki istihdam, çoğunlukla gönüllü emeklilik uygulaması yoluyla azaltılmıştır.

Elverişsiz uluslararası koşullar ve Kasım 2002'deki Hükümet değişikliği sebebiyle, Hükümetin 2002 yılı özelleştirme hedefleri tutturulamamış ve toplam 500 milyon euro tutarında satış gerçekleştirilmiştir.

Hükümet 2003 yılı için iddialı bir özelleştirme programı açıklamıştır. Gıda, çimento, demir ve çelik, kağıt, elektronik, otomotiv, tekstil ve ormancılık sektörlerinde özelleştirme faaliyetleri sürdürülmüştür. Madencilik, şeker, tütün ve içecekler, tekstil, kağıt, gübre, petrol arıtma, petrokimya, ana metal ve makine sektörlerindeki fabrika ve işletmeler halen özelleştirme programı kapsamındadır. Ayrıca, Özelleştirme İdaresi; İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul Altın Borsası, Milli Piyango İdaresi ve Halk Bankasının özelleştirme portföyüne dahil edilmesi amacıyla gerekli mevzuat düzenlemeleri üzerinde çalışmaktadır. Yeni program ile, daha geniş yatırımcı kitlesinin çekilmesi amaçlanmakta ve 2003 yılında 4 milyar euro gelir sağlanması hedeflenmektedir. Program kapsamında, büyük kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesine yoğunlaşılması ve ayrıca bazı orta ve küçük ölçekli kamu varlıklarının satılması amaçlanmaktadır.

Türk demir-çelik sektörünün yeniden yapılandırılmasına ilişkin herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

2003 yılında doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin yeni bir kanun kabul edilmiştir. Yabancı yatırımcıların haklarının korunması, Türk uyrukluların sahip olduğu haklara paralel şekilde yabancı tüzel kişilerin emlak edinimlerinin serbestleştirilmesi ve doğrudan yabancı yatırımlar için izne dayalı bir sistem yerine bildirim dayalı bir sistemin oluşturulması yoluyla, doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi söz konusu kanunun temel amacıdır.

¹⁵ Sanayi politikasına ilişkin gelişmeler KOBİ politikasını da içerecek şekilde genel işletme politikası çerçevesinde değerlendirilmelidir. (Bkz. Ayrıca Başlık 16- Küçük ve Orta Boy İşletmeler).

Genel Değerlendirme

Türk sanayi politikası AT sanayi politikasının ilkeleriyle büyük ölçüde uyumludur. Bununla birlikte, bu ilkelerin, son yıllarda Türkiye’de yaşanan elverişsiz makroekonomik koşullar dolayısıyla, uygulama ve referans kriterleri de dahil olmak üzere, etkili bir sanayi stratejisine dönüştürülmesi konusunda yetersiz kalmıştır.

Türkiye'nin uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artırılması yoluyla ekonomik büyümenin hızlandırılması ve gelir yaratılmasını içeren Hükümetin makroekonomik istikrar programında, doğrudan yabancı yatırımlar oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, doğrudan yabancı yatırımlar, başta makroekonomik istikrarsızlık olmak üzere, karmaşık yasal düzenlemeler ve yabancı yatırımcıların belli firmaların çoğunluk hisselerini elde etmeleri önündeki yasal engeller nedeniyle oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Haziran 2003 tarihinde kabul edilen yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu, yeni yatırımcıların çekilmesini sağlayacaktır.

Hükümet; Sermaye Piyasası Kurumu, Rekabet Kurumu, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu, Tütün Kurumu ve Kamu İhale Kurumu gibi bağımsız düzenleyici kurumları desteklemektedir. Bağımsız kurumlar, yatırımcılar için uygun bir yatırım ortamı ve şeffaf kuralların oluşturulması ve stratejik sektörlerde tüketicilerin korunması suretiyle, ekonomi yönetiminde siyasi müdahalelerin engellenmesine yardımcı olmuştur. Ayrıca, bağımsız kurumlar, kamu harcamalarının yönetimi ve daha etkin yönetim konusunda da katkı sağlamıştır.

Türk demir-çelik sektörünün, daha önceki yeniden yapılandırma programlarıyla tam olarak çözülemeyen sektörel ve firma bazında yapısal problemleri sürmektedir. Bu nedenle, AB tarafından, yeniden yapılandırma amacıyla demir-çelik şirketlerine devlet yardımı sağlanmasına ilişkin sürenin uzatılması talep edilmiştir. Bu çerçevede, AB, Türk yetkililerden bireysel iş planları ve bir ulusal yeniden yapılandırma planı hazırlamasını talep etmiştir. Başlıca Türk demir-çelik şirketlerinin uzun vadede ekonomik yaşayabilirliği, halen Türk yetkililerce geliştirilmekte olan tutarlı, açık ve akılcı bir yeniden yapılandırma programına bağlıdır. Bu kapsamda; devlet yardımlarının denetimi ve AB kuralları ile uyumlu destek programlarının uygulanmasının sanayi politikasının önemli unsurları olduğu dikkate alınmalıdır. (bkz. ayrıca Başlık 6 – Rekabet Politikası)

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin yeni bir kanun kabul edilmiş ve kamu sektörü reformu alanında ilerlemeler kaydedilmiştir.

Özelleştirme ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Demir-çelik sektörünün yeniden yapılandırılması önceliğini korumaktadır.

Başlık 16: Küçük ve Orta Boy İşletmeler

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Küçük İşletmeler İçin Avrupa Şartı (ESCE) ve Avrupa Topluluğu İşletme ve Girişimcilik ve Özellikle Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler İçin Çok Yıllı Program gibi AB KOBİ politikaları ile uyumlu ulusal bir KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, Temmuz 2003’de tamamlanmış olup,

söz konusu doküman, Eylül 2003 tarihi itibarıyla henüz Hükümet tarafından kabul edilmemiştir. Uygulamanın sistematik bir biçimde yapılması gerekmektedir.

Bilgi ve hizmetlere on-line ulaşım ve iş ortamının basitleştirilmesine ilişkin sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bilgiye dayalı ekonomi alanındaki gerekli altyapının oluşturulması ve internet kullanımının teşvik edilmesi amacıyla “e-Türkiye” girişimi başlatılmıştır. Bu kapsamda, Gelirler Genel Müdürlüğü bünyesinde “İnternet Vergi Dairesi” kurulmuştur. İnternet bankacılığının artırılması amacıyla, başlıca özel ticari bankalar tarafından, özellikle KOBİ'lere yönelik olmak üzere pek çok hizmet geliştirilmiştir. Çeşitli Ticaret ve Sanayi Odaları kendi web portallarını KOBİ'ler için internet üzerinde tek adım merkezi olarak çalışabilecek şekilde oluşturmuştur.

KOBİ'ler için kayıt süreleri azaltılmış ve şirket kayıt işlemleri önemli ölçüde basitleştirilmiştir.

KOBİ'lere yeni ve ileri teknolojiler sağlanması, yeni ürün ve üretim işlemleri geliştirilmesi, kamu ve özel sektör ile üniversitelerin bilimsel ve teknoloji altyapılarının iyileştirilmesi ve birleştirilmesi amacıyla, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri ve Merkezleri (Teknoparklar) kurulmuştur.

KOBİ'lerin finansman kaynaklarına erişimi henüz yeterince gelişmemiş olup bu durum, Türk KOBİ'lerinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Mevcut reel faiz oranları, KOBİ'lerin günlük faaliyetleri ve yatırımlarının finansmanı açısından oldukça yüksek düzeydedir. Türkiye'de başlangıç sermayesi, iş melekleri ve mikro-finance gibi KOBİ'lere yönelik alternatif finansman olanakları henüz bulunmamaktadır. Sermaye Piyasası Kurumu, risk sermayesi şirketlerinin yatırım şirketi olarak kurulmalarına olanak sağlamaktadır.

Müktesebat ile uyumlu bir KOBİ tanımı oluşturulmasına yönelik yeni bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Genel Değerlendirme

KOBİ sektörünü düzenleyen mevzuat karmaşık ve eşgüdünden yoksundur. KOBİ'ler tarafından devlet yardımı alınması amacıyla çeşitli kamu kurumlarına yapılan başvuruların değerlendirilmesi uzun zaman almakta ve süreç yavaş işlemektedir. Çeşitli kamu kurumları tarafından KOBİ'lere sağlanan desteklerin yüzde 50'sinden fazlası kullanılamamaktadır. Bu durum, kamu kurumları tarafından talep eksikliğine bağlanırken, KOBİ'ler desteklerin yetersizliğinden yakınmaktadır.

İş ortamının basitleştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı kapsamında, bir şirketin kurulabilmesi için yapılması gereken yasal işlemlerin sayısı 19'dan 3'e düşürülmüş olup, bu işlemler tek bir merkezde (Ticaret Odası) yapılabilmektedir. Bu konuda oluşturulan bir Komite, iş ortamının basitleştirilmesi amacıyla, sektörel lisanslar, izinler, arazi, arsa satın alma, geliştirme ve kontrolü, teşvikler ve vergiler, ithalat, ihracat, gümrükler, standardizasyon ve fikri mülkiyet hakları gibi konularda çalışmaktadır. İşletmeler için tek adım merkezleri kurulmasına yönelik ilerleme oldukça sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Diğer taraftan, şirket kurulması için gerekli resmi prosedürlerin maliyeti hâlâ çok yüksektir.

KOBİ Stratejisi ve Eylem Planının uygulanması için siyasi kararlılığın ve desteğin sürmesi gerekmektedir. Mevcut durumda, özel sektör ve kamu kuruluşları arasında resmi ve düzenli bir diyalog bulunmamaktadır. Özel sektörün, KOBİ Çalışma Grubu aracılığıyla Strateji ve Eylem Planının izlenmesi ve yenilenmesine aktif katılım sağlaması uygun olacaktır.

Topluluk Programlarına ilişkin bilincin artırılması için, özellikle Çok Yıllık Programlar (MAP) olmak üzere, programların sağlayacağı faydalar ve fırsatlar kapsamlı bir şekilde anlatılmalıdır.

Okullarda, girişimciliğin teşvik edilmesine yönelik çabalar artırılmalıdır. KOBİ destekleme programları, ticaret, hizmetler ve turizm de dahil olmak üzere tüm sektörleri kapsayacak şekilde gözden geçirilmelidir. Destekleme programlarını uygulayan kurumlar daha etkili bir şekilde çalışmalıdır.

Özellikle son ekonomik kriz sonrası, KOBİ'lerin iş ortamlarının geliştirilmesi için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. Daralan iç talep, yüksek enerji maliyetleri, işletme sermayesinin yetersizliği, yüksek faiz oranları gibi hususlar Türk KOBİ'leri için hâlâ başlıca engelleri teşkil etmektedir.

Karmaşık idari işlemler, Türk KOBİ'lerinin gelişimi önünde engel oluşturmaya devam etmektedir. Hükümet tarafından, iş ortamının basitleştirilmesine yönelik ilave tedbirler alınması büyük önem taşımaktadır. KOBİ'lerin önündeki yasal, idari ve teknik engellerin sistematik analizinin, özel sektör ile işbirliği içinde yapılması gerekmektedir.

Yüksek faiz oranları ve yatırım sermayesine erişimdeki yetersizlikler, KOBİ'ler için önemli engel oluşturmaktadır. Uygun koşullu finansman planları uygulamaya başlanmış olmasına rağmen, devlet tarafından tahsis edilen fonlar, finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersiz kalmaktadır.

Türkiye, KOBİ tanımını Komisyonun ilgili tavsiye kararlarında belirtilen hususlara uygun hale getirmelidir.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, Türkiye, AB'nin KOBİ politikasına uyum konusunda bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

Şirket kaydı ve kuruluşuna ilişkin işlemlerin basitleştirilmesi olumlu bir gelişmedir. Ayrıca, Türkiye teknoloji geliştirme bölgeleri ve merkezleri açısından iyi durumdadır. KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı resmi olarak kabul edilmeli ve uygulanmaya başlanmalıdır. İş ortamının geliştirilmesi ve KOBİ'lerin finansman kaynaklarına erişiminin kolaylaştırılması için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. KOBİ tanımı AB'deki KOBİ tanımıyla uyumlu hale getirilmelidir.

Başlık 17: Bilim ve Araştırma

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Türkiye, Ocak 2003 itibarıyla Altıncı Araştırma ve Teknolojik Gelişme Çerçeve Programına katılım sağlamıştır.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Ekim 2002'de, bilinçlendirme faaliyetlerini yürütme, danışmanlık sağlama, programın potansiyel katılımcılarına destek ve eğitim vermekten sorumlu ulusal irtibat birimi olarak görevlendirilmiştir. Ulusal irtibat birimi ağı, bir ulusal koordinatör, Altıncı Çerçeve Programının değişik kolları için onbir ulusal irtibat noktası, bir destek birimi ve çeşitli kamu ve özel kuruluşundan oluşan bir dizi kurumsal Ulusal İrtibat Noktasından oluşmaktadır. Türkiye, Ekim 2002'den bu yana, program komitelerinin faaliyetlerine gözlemci sıfatıyla katılmaktadır. Türkiye, ayrıca, Mart 2003'den bu yana, Ortak Araştırma Merkezi İdare Konseyine katılmaktadır.

Altıncı Çerçeve Programı bünyesindeki gelişmeleri yakından izlemek, AT ve diğer ülkelerin araştırma ve teknolojik gelişme bürolarıyla daha yakın ilişkiler kurmak, Türk araştırmacılarına ve şirketlere Brüksel'de kendilerini tanıtmaya imkanı sağlamak, Türkiye adına lobi faaliyetleri yürütmek ve Türk Ulusal İrtibat Noktaları ağına bir parçası olarak Ulusal Koordinatörle iletişim sağlamak amacıyla, Brüksel'de, Türk Araştırma ve Girişim Bürosu kurulmuştur. Söz konusu Büro, bir kamu ve özel sektör ortaklığı şeklinde, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ve Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) tarafından kurulmuştur.

TÜBİTAK, Türk bilim ve araştırma camiasının konsorsiyumlarda ana partner veya partner olmasını teşvik edecek bir program ortaya koymuştur. Proje önerisi geliştirmeyi finanse etmek amacıyla 2000 ilâ 12000 Euro arasında değişen hibeler verilmektedir. Rapor dönemi boyunca, proje geliştirilmesi amacıyla, yurt dışında yapılacak toplantılara katılımı finanse eden ve çalışma gezilerine destek sağlayan benzer bir program yürütülmüştür.

Genel Değerlendirme

Mevcut rakamlar, araştırma ve geliştirme alanındaki gayri safi yurt içi harcamanın GSYİH'ya oranının hâlâ düşük olduğunu göstermektedir. Türkiye'deki araştırmacı sayısı, son rapordan bu yana artmamış olup, hâlâ AB ortalamasının onda biri kadardır.

Türkiye, araştırma ve geliştirme harcamalarını artırmaya ve araştırma ve teknoloji faaliyetlerinde özel sektörün ve KOBİ'lerin rolünün güçlendirilmesine yönelik çabalarını yoğunlaştırmaya devam etmelidir. Altıncı Çerçeve Programına katılım, bu gelişmelere katkıda bulunacaktır.

Sonuç

Türkiye'nin Altıncı Çerçeve Programına tam katılımı, iyi bir gelişme ve Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanındaki politikasının AB'ninkiyle uyumunu hızlandırma yönündeki arzusunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Türkiye'nin Altıncı Çerçeve Programına tam katılımı önemli bir adım olmakla birlikte, sonuçları hâlâ değerlendirmeye muhtaçtır. Genel olarak, Türkiye, ekonomisinin gelecekteki rekabet gücünün temellerini atmak ve istihdam yaratmaya hızla katkıda bulunmak için bilim ve araştırmaya daha fazla yatırım yapmalıdır.

Başlık 18: Eğitim ve Mesleki Eğitim

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Türkiye'nin ilgili Topluluk programlarına katılımından sorumlu birimin Ocak 2002'de Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde kurulmasını takiben, 32 yeni personel atanma ve farklı bakanlıklardan görevlendirme suretiyle istihdam edilmiştir. Söz konusu birim, gelecekte Sokrates, Leonardo da Vinci ve Gençlik Programlarından sorumlu olacak olan Ulusal Ajans olarak faaliyet göstermektedir. Bu birim, Komisyon ile işbirliği halinde çalışma planları oluşturmuş ve hazırlık tedbirlerinin tümünü uygulamaya koymuştur. Söz konusu birimin Türk Ulusal Ajansı olarak faaliyet göstermesini teminen hukuki statüsünü ve idari ve mali özerkliğini düzenlemek amacıyla, Temmuz 2003'de Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede değişiklik yapılmıştır.

Göçmen işçi çocuklarının eğitime ilişkin direktifin iç hukuka aktarılması amacıyla, Kasım 2002'de bir kanun kabul edilmiştir.

Bir önceki hükümet, eğitim ve mesleki eğitim sistemine ilişkin olarak, zorunlu eğitim süresini 2005 yılına kadar 8 yıldan 12 yıla çıkarmaya ve orta öğretim süresini 2002-2003 öğretim yılına kadar 3 yıldan 4 yıla çıkarmaya yönelik tedbirleri uygulamaya başlamıştı. Kasım 2002'de seçilen yeni hükümet de, zorunlu eğitim süresini 2005 yılına kadar 12 yıla çıkarmaya isteklidir fakat, orta öğretim süresini 4 yıla çıkarmayı hedefleyen tedbirleri kaldırmıştır. Hükümet, mesleki okulları daha çekici kılmak ve fakir ailelerin çocuklarının okullaşma oranını yükseltmek hususunda çaba sarf etmektedir.

Son rapordan bu yana, Türkiye'de, engelli çocukların okul öncesi zorunlu eğitimini geliştirme yönünde ilerleme sağlanmamıştır.

Genel Değerlendirme

Personel istihdamındaki ve yakın gelecekte kurulacak olan Ulusal Ajansın hukuki statüsünü belirleyen kanunun kabulündeki önemli gecikmelere rağmen, Topluluk programlarına katılım hususunda iyi gelişmeler olmuştur. Kanun çıkartılmış olup, uygulama yönetmelikleri henüz kabul edilmemiştir. İstihdam edilen personel sayısı makul bir düzeye erişmiş olmakla birlikte halen yetersizdir. Türkiye'nin 2004'deki programlara tam katılımı, üç programın her birine yönelik hazırlık tedbirlerinin tatminkâr seviyede uygulanmasına bağlıdır.

Göçmen işçi çocuklarının eğitimi hususunda, ilgili direktifin tümüyle iç hukuka aktarılıp aktarılmadığı hususunun teyit edilmesi gerekmektedir.

Yüksek Öğretim Kanununa dayalı Türk eğitim ve üniversite sisteminin oldukça merkeziyetçi olduğu müşahade edilmektedir. Yüksek Öğretim Kanununda yer alan temel ilkeler ile eğitim programları arasındaki uyumun denetiminden sorumlu olan ve rektörler ve fakültelerle ilgili olarak geniş disiplin yetkileri kullanan güçlü bir Yüksek Öğretim Kurumunun (YÖK) varlığı nedeniyle, yüksek öğretim sisteminde, akademik, idari ve mali özerklik eksikliği bulunmaktadır.

TBMM, her yıl, Yüksek Öğretim Kurumu bütçesini kabul etmekte, ancak söz konusu Kurumun harcamalarını denetleyememektedir. Milli Eğitim Bakanı TBMM'de yüksek öğretim sistemini temsil etmekte ve YÖK toplantılarına başkanlık edebilmektedir, fakat oy

hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca, ne YÖK kararları ne de üniversite kararları Bakanlık onayına tâbi değildir. Milli Güvenlik Kurulu da Yüksek Öğretim Kurulunda temsil edilmektedir. Bu yapı, üniversitelerin istihdam piyasasına daha fazla yönelmelerine engel olmaktadır. Üniversite mezunları arasındaki yüksek işsizlik oranı bu görüşü desteklemektedir. Üniversiteleri, arz yönlü yapıdan, istihdam piyasasından kaynaklanan talep üzerine kurulu bir yapıya kavuşturmak amacıyla eğitim sisteminde reform yapılması gerekmektedir.

1997'de çıkartılan bir kanun, engelli çocuklar için okul öncesi zorunlu eğitimi öngörmekle birlikte, Türkiye'nin bu yöndeki kapasitesi yetersizdir. 2002-2003 öğretim yılında okul öncesi eğitime sadece 61 engelli çocuk devam etmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı, fakir ailelerin, çocuklarını okula göndermelerini sağlamak amacıyla, 2003-2004 öğretim yılında, temel eğitimde okul kitaplarının ücretsiz dağıtılmasına karar vermiştir. Bu önemli tedbirin özellikle kızların okula gitme oranını yükseltmesi beklenmektedir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, orta öğretimde okullaşma oranının artırılmasında başarılı olmakla birlikte, genel liselere devam oranının azaltılarak mesleki ve teknik eğitim okullarına yönelimi sağlama konusunda başarılı olamamıştır.

Genel olarak orta öğretimde iki temel sorun varlığını sürdürmektedir. Öncelikle, orta eğitime olan talep öngörülenden çok daha yüksektir. İkinci olarak, mesleki ve teknik okullara yönlendirilen öğrenci sayısı planlanandan daha azdır. Üniversiteye giriş sınavları genel liselerden mezun öğrenciler lehine bir ayrıma yol açmaktadır.

Türkiye, 1970'lerden bu yana orta öğretimde mesleki ve teknik eğitimi öne çıkaran planlar uygulamaktadır. Orta öğretim sonrası meslek yüksek okullarına sınavsız giriş hakkı dahil, mesleki ve teknik orta öğretimin konumunu güçlendirmeye yönelik birçok yasal tedbir alınmakla birlikte, söz konusu tedbirler düz liselere olan eğilimi tersine çevirmemiştir.

Sonuç

Genel olarak, eğitim ve mesleki eğitim alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Türkiye, üç Topluluk programına katılıma yönelik hazırlıklarını sürdürmeli ve tamamlamalıdır. Göçmen işçi çocuklarının eğitimine yönelik olarak vilayetlerce alınan tedbirler izlenmelidir. Üniversiteleri istihdam piyasasına daha fazla yönlendirmek amacıyla YÖK'ün koordinasyon görevi gözden geçirilmelidir. Türkiye, özel eğitime muhtaç çocukların erken teşhis edilmesine yönelik gerekli tedbirleri almalı ve söz konusu çocuklar için okul öncesi eğitim imkanlarının sağlanmasına özen göstermelidir. Türkiye, orta eğitime yönelik olarak planlanan hedef ve stratejilerini gözden geçirme ve orta öğretimin yüksek öğretim üzerindeki baskısını hafifletme yönünde teşvik edilmelidir.

Başlık 19: Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojileri

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Telekomünikasyon alanında, sabit telefon hizmetleri pazarının Ocak 2004 itibarıyla rekabete açılmasına yönelik mevzuat uyum çalışmaları sürdürülmektedir. Telekomünikasyon Kurumu tarafından, Mayıs ayında yürürlüğe giren ve etkin piyasa gücüne sahip işletmecilerin

belirlenmesini ve erişim ve ara bağlantı yükümlülüklerini düzenleyen, Erişim ve Arabağlantı Yönetmeliği çıkartılmıştır.

Mobil hizmetlerde abone yoğunluğu yüzde 34'e yükselmiştir. Mevcut dört GSM operatöründen piyasaya giren son iki operatör Mayıs ayında birleşmiştir. Toplam 23,4 milyon abonenin 15,7 milyonuna sahip olan Turkcell, 2002 yılında pazardaki hakim durumunu (% 67) korumuştur. Sabit telefon abone yoğunluğu % 28'dir. İnternete erişim ve kablolu televizyona bağlanma yoğunluğu hâlâ çok düşüktür (her biri için % 6).

GSM operatörleri arasında hâlâ ulusal dolaşım (roaming) anlaşmaları imzalanmamıştır. Bu durum, operatörler arasında uzun süredir bir anlaşmazlık konusu teşkil etmekte olup, uluslararası tahkim süreci devam etmektedir. Haziran ayında, Rekabet Kurumu tarafından, ulusal dolaşım ile ilgili olarak GSM pazarındaki hakim durumun kötüye kullanılması gerekçesiyle, Turkcell'e 12,8 milyon euro tutarında; bir diğer operatöre 5 milyon euro tutarında para cezası verilmiştir.

Düzenleyici çerçeveye ilişkin olarak, Telekomünikasyon Kurumu Bakanlıktan bağımsız olup, artırılması öngörölmüş olan önemli bütçe ve personel kaynaklarına sahiptir. Telekomünikasyon Kurumu, ikinci tip telekomünikasyon ruhsatı vermeye devam etmiştir. Bugüne kadar, 5 GMPCS mobil telefon işletmeciliği ruhsatı, 86 internet servis sağlayıcılığı izni, 2 uydu platform işletmeciliği ruhsatı ve 19 uydu telekomünikasyon hizmetleri işletmeciliği ruhsatı verilmiştir.

GSM telefon aboneliğinin iptaline ilişkin usul ve esaslar hakkında bir yönetmelik, Eylül 2002'de yürürlüğe girmiştir. Eylül 2003'de, mobil hizmetler sektöründe etkin piyasa gücüne sahip işletmecilere ilişkin bir liste yayımlanmıştır. Yürürlükteki mevzuat evrensel hizmet yükümlülüklerinin Türk Telekom tarafından yerine getirilmesini gerekli kılmaktadır.

Mayıs 2003'de, bilgi toplumuyla ilgili "e-Dönüşüm Türkiye" girişimi başlatılmıştır. 765 milyon euroluk bu proje, e-Avrupa+ programında öngörölen hedeflerin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Posta hizmetlerine ilişkin gelişme sağlanmamıştır.

Genel Değerlendirme

Türk makamlarının ulusal dolaşım konusunda uygulamaları gereken politikanın hayata geçirilmesine ilişkin olarak süregelen ihtilaf, Türk pazarındaki mevcut ve potansiyel yatırım koşullarını kötüleştirebilecektir. Güvenli yatırım için temel gereklilikler, duruma göre rekabet kurallarının etkili uygulanması ile desteklenecek olan hukuki istikrar ve öngörülebilirliktir.

Telekomünikasyon sektöründe rekabet kurallarının uygulanmasına ilişkin olarak, Rekabet Kurumu ile Telekomünikasyon Kurumu arasında bir işbirliği protokolünün imzalanması olumlu bir gelişmedir. Türkiye'deki sabit hatlı telefon ve uydu hizmetleri piyasası, hâlâ, devlet kontrolündeki bir kurumun hakimiyeti altındadır. Sektörün bu ve diğer alanlarındaki serbestleştirme sürecinin hızı ve başarısı, söz konusu Kurumun, hükümetin serbestleştirme politikasının uygulanması konusunda ne ölçüde işbirliği yapacağı ile büyük oranda bağlantılıdır.

Türkiye'nin telekomünikasyon sektöründeki müktesebatı aktarma programı, piyasanın olgunlaşma emaresi gösterdiği zaman ve her halükârda katılımdan önce, 2002 müktesebatını dikkate almalıdır. Pazara girişteki engelleri azaltacağı göz önünde bulundurularak bireysel lisansların asgari düzeyde tutulması gerekmektedir. Bunu sağlamak için, lisans yönetmeliği etkili bir biçimde uygulanmalıdır. Etkin piyasa gücüne sahip tüm işletmecilerin, maliyet muhasebesi sistemlerindeki en son tekniği ve maliyet bazlı tarifeleri kullanmalarını sağlamak üzere, tarifeler mevzuatı etkili bir biçimde uygulanmalıdır. Kiralık hatlar, numaralandırma, taşıyıcı ve ön taşıyıcı seçimi, numaranın taşınması, yerel şebekenin erişime açılması ve evrensel hizmet alanlarında düzenleme yapılması gerekmektedir. Avrupa'nın tek acil çağrı numarası olan 112, sadece kamuya ait hastaneleri aramak için kullanılmaktadır. Pazarın 2004 yılı başı itibarıyla tam olarak serbestleştirilmesine hazırlık amacıyla, Telekomünikasyon Kurumunun daha da güçlendirilmesine devam edilmesi gerekmektedir.

Posta hizmetleri piyasasının serbestleştirilmesine ilişkin bir plan hâlâ bulunmamaktadır. Posta pazarına yönelik olarak, bağımsız bir düzenleyici kurumun kurulması gerekmektedir. Bu alanda müktesebat ile tam uyumun sağlanması için büyük çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Türkiye, son İlerleme Raporundan bu yana, erişim ve ara bağlantı ile ilgili düzenlemenin kabulü konusu başta olmak üzere, sabit hatlı telefon hizmetlerine ilişkin pazarın serbestleştirilmesine yönelik hazırlıklarda ilerleme kaydetmeye devam etmiştir. Posta hizmetleri alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

Telekomünikasyon alanındaki mevzuatın müktesebata uyumu halen yetersizdir ve etkili uygulama başta olmak üzere, daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Evrensel hizmet, numaralandırma, kiralık hatlar ve verilerin korunması alanlarına daha fazla dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Lisanslar ve tarifelere ilişkin olanlar başta olmak üzere, mevzuat daha etkili bir biçimde uygulanmalıdır. Ulusal dolaşım ile ilgili uyuşmazlığın çözüme kavuşturulamaması, bu alandaki Türk kurumlarının etkililiği konusunda şüphe doğurmaktadır. Posta hizmetleri alanındaki müktesebata uyum oldukça sınırlı düzeydedir. Posta hizmetleri pazarının serbestleştirilmesi için büyük çaba sarf edilmelidir.

Başlık 20: Kültürel ve Görsel-İşitsel Politika

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Görsel-ışitsel politikaya ilişkin olarak, Ağustos 2002'de kabul edilen kanunun ardından, Aralık 2002'de, Radyo ve Televizyon Yayınlarının Dili Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Yeni yönetmelik uyarınca, Türk vatandaşlarının geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerdeki yayınlar yalnızca Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) tarafından yapılabilir. Söz konusu yönetmelik, diğer dillerdeki yayınlara ilişkin olarak, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ile TRT arasında bir protokol imzalanmasını öngörmektedir. Yönetmelik uyarınca, TRT, değişik toplulukların talep ve ihtiyaçlarını belirlemek üzere ülke çapında bir pazar araştırması yapmakla görevlendirilmiştir.

TRT, daha sonra, söz konusu yönetmeliğe ilişkin yürütmenin durdurulması talebiyle Danıştay'a başvurmuştur. TRT, başvurusunda, kendisini başka dillerde yayın yapmaya zorlayan yönetmeliğin kendi özerk yapısı ile çeliştiğini ve TRT Kanununda yeni yönetmelikle uyumlu değişiklik yapılmadığını öne sürmüştür. Danıştay, Temmuz 2003'de, TRT'yi bu

hususla zorunlu tutabilmenin, ancak RTÜK Kanununda yapılacak bir değişiklik ile mümkün olacağına karar vermiştir. Bu nedenle, TRT'nin yerel dillerde yayın yapması ertelenmiştir.

Bu husus Haziran 2003 tarihli 6'ncı uyum paketi ile ele alınmış ve Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Kurulması ve Yayınları Hakkında Kanunun 4'üncü ve 32'nci maddelerinde değişiklik yapılmıştır. 4'üncü maddede yapılan değişiklik ile, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayını yapabilmeye imkanı, TRT yanında özel radyo ve televizyon kuruluşlarına da teşmil edilmiştir. Söz konusu değişikliğe ilişkin usul ve ilkelere, RTÜK tarafından Kasım 2003 tarihinde yayımlanması beklenen bir yönetmelikte yer verilecektir. 32'nci maddede yapılan değişiklik ile, seçim dönemlerindeki yayın yasağı süresi, seçim gününden önceki bir haftadan 24 saate indirilmiştir.

Türk vatandaşlarının Türkçe dışında günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dillerde henüz yayın yapılmamıştır. Resmi kaynaklara göre, kısmen, Türk vatandaşlarının Türkçe dışında kullandıkları dil ve lehçelerin sayısının elliye aşması sebebiyle, Kurum, personel istihdamında güçlükler yaşamaktadır.

Ağustos 2002 tarihli 3'üncü uyum paketi ile değiştirilen, Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Kurulması ve Yayınları Hakkında Kanunun bazı maddelerinin yürürlüğünü durduran Cumhurbaşkanı Sezer'in Anayasa Mahkemesine yaptığı iptal başvurusuna ilişkin olarak, Rapor döneminde bir karar alınmamıştır.

Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanununda yapılan bir değişiklik neticesinde, Milli Güvenlik Kurulu artık Sinema, Video ve Müzik Eserleri İzleme Komitesinde temsil edilmemektedir.

Genel Değerlendirme

Radyo ve televizyon yayınları konusunda Ağustos 2002'de gerçekleştirilen değişiklikler henüz uygulamaya konmamıştır. RTÜK tarafından alınan tedbirler, reformun amacıyla çelişir nitelikte çok katı kurallar getirmesi nedeniyle, reformların kapsamını önemli ölçüde daraltmıştır. Haziran 2003'de kabul edilen ve kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarının Türkçe dışında diğer dillerde yayın yapmasına imkan veren Kanun, bu konudaki ilerlemelere temel teşkil etmektedir.

Türkiye, henüz, televizyon konusundaki mevzuatını müktesebat ile uyumlaştırmamıştır. RTÜK yeni uygulama yönetmelikleri üzerinde çalışmaktadır. Resmi kaynaklar, Sınırsız Televizyon Direktifinin ve Sınırötesi Televizyon Sözleşmesinin, uyumlaştırma sürecinde temel referans teşkil edeceğini öngörmektedir. Bu husus, özellikle küçüklerin korunması, tele alış-veriş, reklam ve görsel-ışitsel Avrupa eserlerinin desteklenmesi gibi, hâlâ gerektiği şekilde ele alınmayan sorunlarla ilgilidir.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, Türkiye, Türkçe dışındaki dillerde yayın yapılmasına imkan sağlanması başta olmak üzere, yasama faaliyetleri açısından ilerleme kaydetmiştir.

Bununla birlikte, bu başlık altındaki müktesebata uyum düzeyi sınırlı kalmıştır. Türk mevzuatının ve uygulamasının müktesebat ile uyumlaştırılması için önemli çabalar

gösterilmesi gerekmektedir. Türkiye, ayrıca, Türkçe dışındaki dillerde radyo ve televizyon yayınları konusunda kabul edilen mevzuatın ruhuna uygun uygulama tedbirleri alma konusunda teşvik edilmektedir.

Başlık 21: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Bölgesel organizasyon alanında, geçici NUTS Düzey 2 sınıflandırmasını oluşturacak olan 26 yeni bölgenin kurulmasına ilişkin kanun Eylül 2002'de kabul edilmiştir. Yeni geçici NUTS 2 bölgeleri, 81 ilin coğrafi veya ekonomik benzerliklerine göre gruplandırılmasıyla oluşturulmuştur.

Yasal çerçeveye ilişkin olarak herhangi bir yeni mevzuat kabul edilmemiştir. Mali kontrole ilişkin yasal çerçeve ve diğer Topluluk politikalarıyla uyum, ilgili diğer bölümler altında izlenmektedir.

Kurumsal yapılanmalarla ilgili olarak ise, 2002 yılı sonlarında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde, diğer konuların yanı sıra, özellikle katılım öncesi bölgesel kalkınma programları konusunda çalışacak yeni bir daire kurulmuştur. Tam işlevsel Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulmasının belirsizliği nedeniyle, DPT tarafından bazı NUTS 2 bölgelerinde hizmet birlikleri oluşturulmuştur. Yerel girişimlerin sonucu olarak daha önceden kurulanlara ilaveten, 2003 yılında 4 hizmet birliği daha oluşturulmuştur. Hizmet birliklerinin görevleri ve bu birliklere sağlanacak mali kaynak henüz belirlenmemiştir. Ayrıca, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği koordinasyonunda, DPT ve ilgili bakanlıkların katılımıyla oluşturulmuş bulunan çalışma grubu tarafından, bölgesel politika alanındaki AB müktesebatı dikkate alınarak, ilgili Türk mevzuatı sistematik olarak gözden geçirilmektedir.

Programlama ile ilgili olarak, 2004-2006 dönemini kapsayacak olan Ulusal Kalkınma Planı, 2003 yılı sonu itibarıyla Komisyona sunulmak üzere DPT tarafından hazırlanmaktadır.

Gerek izleme ve değerlendirme gerek mali yönetim ve kontrol konularında herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Bölgesel istatistikler alanında, NUTS 2 sınıflandırmasını takiben, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü ve Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından, NUTS 2 Düzeyinde veri toplanmaya başlamış ve DPT 2003 baharında ilk veri setini yayımlamıştır.

Genel Değerlendirme

26 NUTS Düzey 2 bölgesini içeren geçici NUTS sınıflandırması oluşturularak Komisyonla söz konusu sınıflandırmaya ilişkin mutabakata varılmıştır.

Türkiye'de bölgesel politika, DPT'nin yasal olarak sorumlu olduğu bir merkezi planlama sistemi çerçevesinde yürütülmektedir. Güneydoğu'da bir bölge birimi bulunan GAP İdaresi haricinde, Ankara dışında planlama ve uygulamaya yönelik herhangi bir birim bulunmamaktadır. Halihazırda, GAP İdaresinin mevcudiyeti ve statüsünün ne olacağı tartışılmaktadır.

Bölgesel politikanın uygulanması amacıyla, merkezi ve bölgesel düzeyde yeterli kapasitenin oluşturulması gerekmektedir. Bölgesel düzeyde, hizmet birliklerinin Yapısal Fonları uygulayacak yapıları oluşturmaları mümkün görülmemektedir. İzleme, değerlendirme ve mali yönetim ve kontrol konularında kurumsal yapıların oluşturulması gerekmektedir.

2004-2006 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanmakta olan Ulusal Kalkınma Planı, bölgeler arası artan farklılıkları gidermeyi amaçlayan uzun dönemli kapsamlı bir bölgesel gelişme politikasının temellerini oluşturmalıdır. İlgili tüm çıkar gruplarının (bölgesel ve yerel taraflar ile sosyal ve ekonomik taraflar) sürece katılımının temin edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, 26 NUTS 2 bölgesine yönelik bölgesel kalkınma planlarının hazırlanabileceği düşünülmektedir. Mevcut durumda, hazırlanan bölgesel kalkınma planları daha büyük bölgesel ölçekte olup, Yapısal Fonlarla ilgili gerekleri karşılamamaktadır. Her bir bölgesel kalkınma planının, ulusal bölgesel kalkınma stratejisi ile kapsamlı bir bütünlük sağlaması gerekmektedir.

Türkiye'nin, bölgesel politikanın ekonominin tüm sektörleri ile entegre olmasını temin ederek, diğer bakanlıkları da kapsayacak şekilde, merkezi ve bölgesel otoriteler arasındaki koordinasyon yapılarını daha ileri düzeyde oluşturması gerekmektedir.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, başta bölgesel sınıflandırma ve Ulusal Kalkınma Planının hazırlanması olmak üzere, AT yapısal politikalarıyla uyumlu bir bölgesel politika uygulamasının temellerini oluşturacak bazı gelişmeler sağlanmıştır.

Türkiye'nin, bölgesel politika ve yapısal araçların kullanımı konularında AB'ye uyum sağlamaya yönelik önemli mesafe kat etmesi gerekmektedir. Merkezi ve bölgesel düzeyde bölgesel politikayı uygulayacak yeterli kapasitenin geliştirilmesine ve yeterli insan ve mali kaynaklarla donatılmış gerekli kurumların oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Başlık 22: Çevre

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Çevresel korumanın diğer politikalara entegrasyonu alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

Yatay mevzuat alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Çevresel Etki Değerlendirme ile ilgili kamu danışma mekanizmaları AT kuralları ile büyük ölçüde uyumlu görülmektedir, ancak, sınıraşan konularla ilgili olarak daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Uygulama sorun olmaya devam etmektedir. 1 Mart 2003'den bu yana, kararların gözden geçirilmesine ilişkin yetki tümüyle Yerel Çevre Kurullarına devredilmiştir.

Atık yönetimi ile ilgili olarak, Haziran 2003'de, Tehlikeli Atıkların Sınırlarötesi Taşımının ve Bertarafının Kontrolüne ilişkin Basel Sözleşmesinde yapılan değişikliklerin onaylanmasına ilişkin bir kanun çıkartılmıştır.

Su kalitesi ile ilgili ilerleme kaydedilmemiştir.

Hava kalitesi alanında, Ocak 2003'de yolda kullanılmayan hareketli araçlardan kaynaklanan emisyonlar ile ilgili bir kanun kabul edilmiştir.

Doğa koruma alanında, Şubat 2003'de, Nesli Tehlikede Olan Yabani Flora ve Faunanın Uluslararası Ticaretine (CITES Sözleşmesi) ilişkin bir Bakanlar Kurulu Kararı kabul edilmiş ve Haziran 2003 'de Avrupa Peyzaj Sözleşmesi onaylanmıştır.

Endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi ile ilgili müktesebatın iç hukuka aktarılması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Genetik olarak değiştirilmiş organizmalar alanında, Haziran 2003'de Kartagena Biyogüvenlik Protokolü (Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi) onaylanmıştır.

Kimyasallar alanında, Haziran 2003'de, ozon tabakasını (Montreal Protokolü) azaltan maddelerle ilgili iki kanun kabul edilmiştir.

Gürültü kirliliğine ilişkin olarak, açık havada kullanılan materyaller ve ev aletlerinden kaynaklanan gürültü emisyonları ile ilgili mevzuat, Ocak ve Şubat 2003'de kabul edilmiştir.

Nükleer güvenlik ve radyasyondan korunmaya ilişkin olarak, radyasyon ile ilgili acil bir durumda halkı bilgilendirmenin sağlanması ile ilgili bir tüzük kabul edilmiştir (*bkz. Başlık 14-Enerji*).

Türkiye, idari kapasitenin güçlendirilmesi için bazı tedbirler almıştır. Mayıs 2003'de, mevcut iki bakanlığı birleştiren, Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Yeni Kanun, Çevre ve Orman Bakanlığının görev ve sorumluluklarını, söz konusu Bakanlıkların kendi kuruluş kanunları doğrultusunda tanımlamakta ve ilgili bakanlıkların sorumluluk ve uygulamalarının çakışmasını azaltmaktadır. Kanun, önceki Çevre Bakanlığının istihdam seviyesini üç katına çıkarmıştır fakat, söz konusu personelin nasıl dağıtılacağı hususu hâlâ netlik kazanmamıştır.

Yeni iş profilleri oluşturularak denetçilerin niteliklerinin artırılması amacıyla çıkartılan Çevre Denetimi Yönetmeliğine Ek Yönetmelik Ocak 2003'de yürürlüğe girmiştir.

Genel Değerlendirme

Hava kalitesi, doğa koruma, kimyasallar, gürültü ve nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma alanlarında, mevzuatın kabul edilmesi ve idari kapasitenin geliştirilmesine ilişkin bazı sınırlı adımlar atılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye, bu başlık altındaki bütün alt sektörlerde mevzuat uyumu ve uygulama için daha fazla çaba sarf etmelidir.

Türkiye, Kyoto Protokolünü henüz onaylamamıştır.

Hava kalitesi alanında, Türk mevzuatının müktesebat ile uyumlaştırılması ve hava kalitesi izleme sisteminin geliştirilmesi dahil, uygulamaya yönelik adımlarının atılması gerekmektedir.

Atık yönetimi alanındaki Türk mevzuatı müktesebat ile belirli ölçüde uyumlu olmakla birlikte, iç hukuka aktarma ve uygulamaya ilişkin olarak daha fazla çaba gösterilmesine ihtiyaç vardır. Sektöre yeterli mali kaynak tahsis edilmelidir.

Su kalitesine ilişkin olarak, su kaynaklarına dair yeni bir çerçeve kanunu da kapsayacak şekilde müktesebatın iç hukuka aktarılması ve uygulanması için ve içme suyu ve atık su

bertarafı standartlarının müktesebat ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Doğa koruma ile ilgili bir dizi düzenleme kabul edilmiş olmasına rağmen, yasal uyumlaştırma düşük seviyede kalmıştır. Doğa koruma konusunda bir çerçeve kanun kabul edilmeli ve kuşlar ve habitata ilişkin müktesebat hükümlerini iç hukuka aktaran uygulama mevzuatı çıkartılmalıdır. Uygulamayı sağlamaya yönelik adımlar atılmalıdır. Doğal mirasa ilişkin olarak öngörülen yasal değişiklikler ve yeni bir madencilik kanunu doğa koruma alanındaki gelişmelere ciddi engel oluşturabilecektir.

Endüstri kirliliği ve risk yönetimine ilişkin olarak, uyumun ve uygulamanın tam olması için daha fazla çaba gerekmektedir.

Kimyasallar ve genetik olarak değiştirilmiş organizmalara ilişkin olarak uyumu gerçekleştirmek için daha fazla çaba gerekmektedir. Uygulama tedbirlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin; kimyasal maddeler genel envanteri derhal oluşturulmalıdır.

Nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma alanlarında, bazı yasal gelişmelere rağmen, yasal uyumun tümüyle sağlanabilmesi için daha fazla çaba gerekmektedir. Uygulamanın geliştirilmesi için adımlar atılması gereklidir.

Türkiye, sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi için, çevre korumaya ilişkin kuralları diğer tüm sektörel politikaların tanım ve uygulamalarına entegre etmeye devam etmelidir.

Entegre bir Çevre ve Orman Bakanlığının oluşturulması, idari kapasitenin geliştirilmesine yönelik değerli bir adımdır. Bununla birlikte, söz konusu yeniden yapılandırmanın, çevre mevzuatının etkili bir biçimde uygulanmasına etkisini değerlendirmek için henüz çok erkendir. Uzman personelin istihdam edilmesi ve eğitilmesi ile teçhizat alımı başta olmak üzere, çevre kurallarının etkili uygulanmasına yönelik çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Çevre alanındaki müktesebatın uygulanmasını sağlamak amacıyla, orta vade de dahil, büyük yatırımların yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, Türkiye, çevre alanındaki müktesebatın iç hukuka aktarılması ve idari kapasitenin geliştirilmesi konularında bazı sınırlı gelişmeler kaydetmiştir. Hava kalitesi, atık yönetimi, doğa koruma, genetik olarak değiştirilmiş organizmalar, kimyasallar, gürültü ve nükleer güvenlik gibi bazı alanlarda sınırlı gelişme kaydedilmiştir. Çevre ve Orman Bakanlığının yeniden yapılandırılması, bir gelişme teşkil etmiştir.

İç hukuka aktarma çoğu sektörde düşük seviyededir. Yatay mevzuat, hava kalitesi, atık yönetimi, su kalitesi, doğa koruma, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi ile veri toplama sistemi de dahil olmak üzere, Avrupa Çevre Ajansının üyelik şartlarının yerine getirilmesi alanlarında daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Başlık 23: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Tüketicinin korunması hakkındaki mevcut Kanunda değişiklik yapan Çerçeve Kanun, Mart 2003'de kabul edilmiş ve Haziran 2003'de yürürlüğe girmiştir. Kanun ile, ürünlerin güvenilirliği ile ilişkili hususlar ile taksitli satışlar, tüketici kredisi ve kanuna aykırı durumun ortadan kaldırılması, tehlikeli mal ve hizmetlere ilişkin önlemler ve ayıplı hizmetlere ilişkin sorumluluk konularında düzenleme getirilmiştir.

Ürün güvenilirliği ile ilgili olarak, bu alandaki belirli direktiflerin iç hukuka aktarılması amacıyla bir uygulama yönetmeliği çıkartılmıştır. Ayıplı mallardan sorumluluk hakkındaki direktife ilişkin olarak, Türkiye tarafından, söz konusu direktifin iç hukuka aktarılması yönünde hiç bir adım atılmamıştır. Genel ürün güvenilirliği konusunda, revize edilmiş olan direktifin de iç hukuka aktarılması gerekmektedir.

Piyasa gözetimine ilişkin olarak; ürünlerin büyük bölümünden sorumlu olan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun ve ürünlerin gözetim ve denetimine ilişkin uygulama yönetmeliği çerçevesinde bir piyasa gözetim stratejisi kabul etmiştir (*bkz. ayrıca Başlık 1-Malların serbest dolaşımı*).

Buna ilave olarak, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından, ürün güvenliğinin dışındaki konularda, Haziran ve Ağustos 2003'de 16 adet uygulama mevzuatı yayımlanmıştır. Söz konusu mevzuat ile, kapıdan satışlar, mesafeli satışlar, paket turlar, tüketicilerle yapılan sözleşmelerdeki haksız kayıtlar, devre tatil sözleşmeleri, fiyat etiketi, tüketici kredisi ve garantilere ilişkin hükümler getirilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu mevzuat ile ilgili direktifler arasında hâlâ uyum sağlanması ihtiyacı bulunmaktadır. Mali hizmetlerde mesafeli satışa ilişkin yeni direktifin de iç hukuka aktarılması gerekmektedir.

Uyuşmazlıkların çözülmesine ilişkin olarak, Rapor döneminde yeni tüketici mahkemeleri kurulmamış ve 300 euro'yu aşan anlaşmazlıklara İstanbul, Ankara ve İzmir'de faaliyet gösteren dört tüketici mahkemesi tarafından bakılmıştır. Mahkeme dışı çözüm ile ilgili olarak, Türk hakem heyetleri, tüketiciler ile üreticiler arasındaki uyuşmazlıkları gidermeye devam etmiştir. Tüketici sorunları hakem heyetlerinin kuruluşuna ve işleyişine ilişkin düzenleme Ağustos 2003'de yayımlanmıştır.

İdari kapasite ve uygulama konusunda, Tüketicinin Korunması Genel Müdürlüğünde 77 personel istihdam edilmektedir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde; fabrikalarda, alışveriş merkezlerinde, dükkanlarda, ticari işletmelerde, malların saklandığı ya da satıldığı veya hizmetlerin sunulduğu depo veya antrepolarda soruşturma, denetim ve araştırma yapılmasından sorumlu 15 müfettiş ve kontrolörden oluşan bir birim kurulmuştur. Bakanlık müfettişleri ve kontrolörlerinin yanı sıra, belediyelerin, gerekli gördükleri takdirde, kendi personelini söz konusu denetimlere dahil etme yetkisi bulunmaktadır. Rapor dönemi süresince, 652 173 adet ürün denetlenmiş ve Bakanlık, mahkemelerde 101 işletme aleyhine hukuki süreci başlatmıştır.

Yanılıcı ve mukayeseli reklamlara ilişkin düzenleme çerçevesinde, Reklam Kurulu, ilanların izlenmesi ve tüketici şikayetlerinin incelenmesi yönündeki faaliyetlerini sürdürmüştür. Uygun görülmeyen reklamların basılması veya yayınlanmasının yasaklanmasına yönelik tedbirler alınmıştır. Rapor dönemi boyunca, yaklaşık 2,5 milyon euro tutarında para cezası verilmiştir.

Kamu kuruluşları, üniversiteler, meslek odaları ve tüketici örgütlerini temsil eden 25 üyeden oluşan Konsey, en az ayda bir kez toplanmaktadır. Konseyin kuruluşuna ve işleyişine ilişkin düzenleme Ağustos 2003'de yayımlanmıştır. İstisari yapı ile ilgili olarak, Tüketici Konseyi yılda bir kez toplanmaya devam etmiş ve son toplantısını Kasım 2002'de gerçekleştirmiştir.

Türkiye'de, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile, tüketici derneklerine mali yardım yapılması öngörülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'de etkili bir tüketici hareketinin geliştirilmesi teşvik edilmelidir. Ayrıca, tüketicilerin ve işletmelerin, sahip oldukları haklar ve sorumluluklar konusunda bilinçlendirilmeleri amacıyla gayret sarf edilmelidir.

Genel Değerlendirme

Türkiye, ürün güvenilirliğine ilişkin alanlar ile ürün güvenilirliği ile ilgili olmayan alanlardaki mevzuatını uyumlaştırmak amacıyla, geniş bir yasal çerçeve kabul ederek önemli adımlar atmıştır.

Bununla birlikte Türkiye, genel ürün güvenilirliği konusunda revize edilmiş olan direktifi iç hukuka aktararak söz konusu uyumu tamamlamalıdır. Söz konusu mevzuatın ülke genelinde etkili bir biçimde uygulanması konusunda çaba gösterilmelidir. Piyasa gözetimi konusunda, özellikle Sanayi ve Ticaret Bakanlığının sorumluluğu altında bulunan alanlarda olmak üzere, kapsamlı bir çerçeve mevzuat kabul edilmiştir. Bununla birlikte, uygulama, yürütme ve eğitim tedbirlerinin büyük ölçüde güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Ürün güvenilirliğini kontrol edecek etkili bir piyasa gözetim yapısı oluşturulmalı ve tüketicinin yeterince korunmasını sağlayacak yeterli kaynak tahsisatı yapılmalıdır. Türkiye ayrıca, RAPEX sistemine girmesi mümkün hale geldiğinde, bu sisteme dahil olmasına hazırlık teşkil etmesi amacıyla, TRAPEX (Tehlikeli ürünlerin kullanılmasından kaynaklanan tehlikeler konusunda hızlı bilgi iletişimine ilişkin geçici sistem) sistemine üye olması konusunda desteklenmektedir.

Uyuşmazlıkların giderilmesi konusunda Türkiye, daha fazla tüketici mahkemesi kurmalıdır.

Tüketici örgütlerinin rolü, bir tüketici politikası oluşturulması ve uygulanması ve tüketim mallarına ilişkin güvenlik normlarının iyileştirilmesinde aktif bir katılım sağlanması amacıyla daha da güçlendirilmelidir.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Müktesebata uyum amacıyla, Çerçeve Kanun ve ilgili mevzuat kabul edilmiştir. Çerçeve Kanunun kabul edilmesiyle birlikte bir dizi direktif iç hukuka aktarılmıştır.

Genel olarak, tüketicinin ve sağlığın korunması alanındaki uyum, özellikle Çerçeve Kanunun kabul edilmesinden bu yana ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, mevzuatı iç hukuka tamamen aktarmalı ve bu mevzuatın etkili biçimde uygulanması için daha fazla çaba göstermelidir. Ürün güvenliğinin denetlenmesi için, piyasa gözetimine ilişkin etkili bir yapı oluşturulmalı ve tüketicinin ileri düzeyde korunmasının sağlanması amacıyla yeterli kaynak tahsis edilmelidir. Etkili bir tüketici hareketinin geliştirilmesi daha fazla teşvik edilmelidir.

Başlık 24: Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Vize politikasına ilişkin olarak, Türkiye, AB negatif vize listesine uyum sağlamaya devam etmiş ve Nisan 2003'de 13 ülkenin vatandaşlarına uygulanan vize muafiyetini kaldırmıştır. Söz konusu ülkeler; Endonezya, Güney Afrika, Kenya, Maldivler Cumhuriyeti, Seyşel Adaları, Grenada, St. Lucia, Bahama, Barbados, Belize, Jamaika, Fiji ve Mauritius'dur. Bu durum, AB vize şartları listesi ile Türkiye'ninki arasındaki farklılığı yedi ülkeye indirgemıştır.

Schengen şartları bakımından, polis işbirliğine ilişkin olarak, geçen senekine benzer bazı bilinçlendirme ve eğitim faaliyetleri haricinde önemli gelişme olmamıştır.

Dış sınırlar konusunda, sınır yönetimi alanındaki AB müktesebatı ile uyum sağlanmasına ilişkin genel stratejinin hazırlanmasından sorumlu Eylem Grubu, çalışmasını tamamlamış ve bir strateji kabul edilmiştir. Gözden geçirilmiş Ulusal Programın bir parçasını teşkil eden bu strateji, İçişleri Bakanlığı bünyesinde, sahil koruma dahil, bütün sınır koruma meselelerinden sorumlu, sivil ve uzman kolluk güçlerinden müteşekkil yeni bir birim oluşturulmasını öngörmektedir. Türkiye, ayrıca altyapısını ve sınır kapılarında sahte ve tahrif edilmiş belgelerin tespiti için optik okuyucular sağlanması gibi teknik imkanlarını artırmaya ve geliştirmeye devam etmiştir.

Göç ve iltica alanlarında, yukarıda bahsedilen bakanlıklar arası Eylem Grubu, ayrıca, bu iki alandaki AB müktesebatına uyum için bir strateji geliştirmiştir. Orta vadede, daha sonraki yasal ve kurumsal çalışmalara rehberlik edecek olan stratejiler, göç ve iltica konuları için İçişleri Bakanlığı bünyesinde, ilk etapta yabancıların ikâmet izinlerine ilişkin taleplerini ve iltica başvurularını alıp değerlendirmekten sorumlu sivil bir ihtisas biriminin oluşturulmasını öngörmektedir. Söz konusu strateji, ayrıca, ihtisas biriminin ilticaya ilişkin kararlarına karşı itiraz başvurularını değerlendirmek üzere, ayrı ve bağımsız bir yüksek kurulun (İtiraz Kurulu) oluşturulmasını öngörmektedir.

TBMM, Şubat 2003'de, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunu kabul etmiştir. Söz konusu Kanun, Türkiye'ye yasal yollardan giren yabancı uyrukluların çalışma izinlerine ilişkin merkezi bir sistem öngörmektedir. Kanun ayrıca, önceki Kanunda mümkün olmayan, yabancıların yerli çalışanlar gibi çalışabilmeleri hususuna izin vermektedir. Kanun, diğer hususların yanı sıra, mültecilerin istihdamına ilişkin Cenevre Sözleşmesi hükümlerine uyum sağlamayı amaçlamaktadır. (bkz. ayrıca Başlık 13-Sosyal Politika ve İstihdam). Kanunun uygulanmasına ilişkin gerekli ikincil mevzuat, Eylül 2003'de kabul edilmiştir.

Türk Vatandaşlığı Kanunu çıkar amaçlı evliliklerin önlenmesi amacıyla Haziran 2003'de değiştirilmiştir. Yeni değişiklikler Türk vatandaşları ile evli yabancılara, Türk vatandaşlığını kazanma başvurusu yapabilmeleri için üç senelik bir bekleme müddeti getirmektedir. Türk vatandaşlığı başvuruları eşlerin birlikte yaşamaları ve evlilik bağının halen devam etmesi kaydıyla illerde valiliklere ve yurt dışında diplomatik temsilciliklere yapılabilmektedir.

Türkiye, yasa dışı göç akımları için, önemli bir geçiş ve varış ülkesi olmaya devam etmekle birlikte, Türkiye üzerinden yasadışı göç eğilimi düşüş göstermiştir. Yetkililer, 2002 yılı içerisinde 82 825 yasa dışı göçmenin yakalandığını bildirmişlerdir. Bu rakam 2001 yılında 92 362 idi. 2003 yılının ilk altı ayında, 23 208 yasa dışı göçmen yakalanmıştır.

Yetkililer, yasa dışı göçü hedef alan yoğun çabalar ve girişimler sonucunda, yasa dışı göç akımının uluslar arası rotasının, 2002 ve 2003 yıllarında Türkiye'den başka yöne kaydığını bildirmişlerdir.

Türkiye, hâlâ, Türkiye ile Yunanistan arasındaki Geri Kabule İlişkin Protokolün hükümlerini uygulama konusunda güçlükler yaşamakta ve bu nedenle Protokolün uygulanmasını geliştirmeye büyük ihtiyaç duymaktadır. Türk yetkililerince bildirilen talep ve kabul edilen talebe ilişkin rakamlar, Yunan yetkililerince bildirilenlerden önemli ölçüde farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda, karşılaştırılabilir veri tabanları oluşturulmalıdır.

Üçüncü ülkeler ile geri kabul anlaşmaları imzalanması hususunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, Kırgızistan ile, iki ülke vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin olarak, Mayıs 2003'de bir geri kabul anlaşması imzalamıştır. Bulgaristan ile müzakereler ilerlemiş ve Romanya ile anlaşma parafe edilmiştir. Türkiye, halihazırda Özbekistan ile de bir geri kabul anlaşması müzakere etmektedir. Suriye ile Eylül 2001'de imzalanan anlaşma, Türkiye tarafından Haziran 2003'de onaylanmıştır. Avrupa Birliği, Türk yetkililerinden AB ile Türkiye arasında bir geri kabul anlaşmasına ilişkin müzakerelerin açılması talebinde bulunmuşlardır. Türkiye henüz resmen cevap vermemiştir.

Üye devletler ile Türkiye arasında 2002 yılında akdedilen, iltica talepleri reddedilen Iraklıların gönüllü olarak geri dönüşüne ilişkin geçiş anlaşması, Irak'taki savaş ve sonrasında, bu ülkede yeni bir otoritenin oluşturulmakta olması nedeniyle 2003 yılı boyunca uygulanmamıştır.

Türkiye, hudutlardan geçiş ve göç konularına ilişkin bilgi, tartışma ve değişim konusundaki Merkez (CIREFI) ve onun erken uyarı sistemi faaliyetlerine katılmaya devam etmiştir. Avrupa Sivil Havacılık Konferansına üye devletlerin yasa dışı göçe karşı erken uyarı sistemine ilişkin kolaylaştırıcı bilgi sistemine katılım, hava alanlarında sağlanmıştır. Emniyet Teşkilatı, dolandırıcılık, sahte evrak, yasa dışı göç ve insan kaçakçılığı ile mücadele konularında eğitim vermeye devam etmiştir. Kasım 2001 ile Aralık 2002 tarihleri arasında 1500 personel eğitim almıştır. Özellikle sahtecilik ile mücadele konusundaki eğitim neticesinde, sınır kapılarında polislerce tespit edilen sahte evrakın sayısının arttığı ve sonuç olarak Türkiye'ye girişleri reddedilen kişilerin sayısının 1999 yılında 6 069 iken, 2002 yılında 11084'e yükseldiği bildirilmiştir. Nisan 2003 itibarıyla, sahte evraklı 1989 kişinin ülkeye girişine izin verilmemiştir. AB ile Türkiye arasında Yasa Dışı Göçe İlişkin Ortak Eylem Programının tamamlanmasına dair müzakereler devam etmektedir.

Mülteciler ve iltica talebinde bulunanlara sağlanan sosyal desteğe ilişkin olarak, valiliklerin eşgüdümünde, Kızılay, devlet hastaneleri, belediyeler ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu tarafından, 2002 yılında 1224 kişiye nakit para, gıda, giyecek, sağlık hizmetleri ve ısınma gereçleri şeklinde doğrudan yardım yapılmıştır. Mültecilerin ve iltica talebinde bulunanların çocuklarının okula devam durumlarında ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye'de halen kayıtlı 11635 mülteci ve iltica talebinde bulundandan 3235'i 18 yaşın altında olup, bunların 591'i geçen yıl ilk ve orta dereceli okullara devam etmiştir. İçişleri Bakanlığı valiliklerle işbirliği içerisinde, çabalarını 2003-2004 öğretim yılında %100'lük okullaşma oranını sağlamaya yoğunlaştırmıştır.

Irak'taki savaştan önce, Türkiye, muhtemel bir mülteci kitle akımına yönelik kapsamlı hazırlıklar yapmıştır. Başbakanlık bünyesinde bir bakanlıklar arası kriz yönetim merkezi oluşturulmuş ve Irak sınırının gerisinde mülteciler için geçici barınaklar kurulmuştur. Bazı

kişilerin Türkiye'ye iltica talebinde bulunmak amacıyla savaş sırasında Türkiye-Irak sınırını geçmesine rağmen, beklenen kitle akımı gerçekleşmemiştir.

Türkiye, iltica konularında UNHCR ile işbirliği halinde, kolluk kuvvetleri ve yargı mensuplarına yönelik yoğun eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. İltica konusunda yeni kabul edilen strateji, orta vadede yukarıda bahsedilen ihtisas birimi için sürekli eğitim yapılarının oluşturulmasını öngörmektedir.

Polis işbirliği ve organize suçla mücadele alanında, Türkiye, 2000 tarihli Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesini (Palermo Sözleşmesi) ve söz konusu Sözleşmeye Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolü ve Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokolü Mart 2003'de onaylamıştır. Türk Ceza Kanununda, Palermo Sözleşmesinin iki Protokolüne uyum sağlanması amacıyla, Ağustos 2002'de değişiklik yapılmıştır. Ateşli silahlara ilişkin 3'üncü Protokol henüz onaylanmamıştır.

Kaçakçılık ile Mücadele Kanunu, Temmuz 2003'de kabul edilmiştir. Söz konusu Kanun, kaçakçılığın tanımını netleştirmekte ve önemsiz vakalarda uygulanmak üzere mali cezalar ve genel olarak sadece organize kaçakçılık durumunda uygulanmak üzere hapis cezası getirmektedir.

Geçen sene bildirildiği üzere, Ağustos 2002 tarihli yasal değişiklikler uygulanırken, insan kaçakçılığının yasaklanması ve ağırlaştırılmış durumlarda artan, ciddi cezaların getirilmesiyle, kaçakçılıkla ilgili daha fazla tutuklama gerçekleşmiştir. Türk makamları, 2002 yılında 1157 organize kaçakçılık çetesi üyesini tutuklamıştır. 2003 yılının ilk üç ayı içerisinde bu sayı 169'a ulaşmıştır. Tutuklanarlardan 676'sına Türk Ceza Kanununun 201'inci maddesinin a bendini (kaçakçılık ile ilgili suçlar) ve 34'ü aleyhine 201'inci maddenin b bendini (insan kaçakçılığına ilişkin suçlar) ihlal gerekçesiyle yasal işlem yapılmış olup, her iki madde Ağustos 2002'de değiştirilmiştir.

Buna ilaveten, Ağustos 2003 itibarıyla, Türk mahkemelerinde 17 şüpheli hakkında altı kaçakçılık davası (14 mağdur bulunan) açılmıştır. İki davada mahkeme, üç sanığın suçlu olmadığını ve mağdur olduğu iddia edilen iki kişinin kaçırılmadığını belirleyerek, beraate hükmetmiştir. Diğer dört dava devam etmektedir. Bu davalarda, haklarında 12 kişinin şikayette bulunduğu, 14 şüpheli yargılanmaya devam etmektedir.

Adalet ve İçişleri Bakanlıkları yeni kaçakçılıkla mücadele mevzuatı ile ilgili eğitim vermiştir. Bunun sonucunda, İçişleri Bakanlığının 75 görevlisi ile 600 hakim ve savcı, 2003 yılı boyunca insan kaçakçılığı ile mücadele konusunda eğitilmiştir. 2003 ve 2004 yılı için ilave eğitim faaliyetleri öngörülmektedir.

Ayrıca, Kasım 2002'de, Dışişleri Bakanlığı eşgüdümünde insan kaçakçılığı ile mücadele alanında bir bakanlıklar arası Eylem Grubu oluşturulmuştur.

Eylem Grubu, daha sonra Başbakanlıkça Mart 2003'de bir Ulusal Eylem Planı olarak kabul edilen; başta kadınlar olmak üzere insan kaçakçılığı mağdurları için acil durum çağrılarında yönelik doğrudan hatların oluşturulması, bazı şehirlerde barınaklar kurulması, tanık koruma için önlemler alınması, mağdurların geri dönüşü ve entegrasyonunun sağlanması, mağdurlara sağlık ve diğer sosyal hizmetlerin sağlanması, insani amaçlarla geçici ikamet izinleri verilmesi ve mağdurlar için çalışan sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi konularında

İlgili bakanlıklar tarafından uygulanacak tavsiye kararları almıştır. Buna göre, bazı şehirlerde bir takım binalar, mağdurlar için barınak olarak belirlenmiştir. Yukarıda yer alan tedbirler henüz tam olarak uygulanmamakla birlikte, Ağustos 2003 itibarıyla kaçakçılığa maruz kalmış 16 yabancı vatandaşa insani amaçlı vize (1 ay geçici ikamet izni) verilmiştir. İnsani amaçlı vize teklif edilen diğer kişiler bunu reddetmiş ve Türkiye'den ayrılma talebinde bulunmuşlardır.

Uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadeleyle ilgili olarak, kolluk kuvvetleri tarafından, kısmen, bazı AB üyesi devletleri de içeren uluslar arası işbirliğiyle, bir dizi başarılı operasyon gerçekleştirilmiştir. Türk Uluslararası Uyuşturucu ve Organize Suçlarla Mücadele Akademisi (TADOC) kolluk kuvvetlerine yönelik eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. 2000 yılında kurulmasından bu yana TADOC, Türkiye ve yurtdışından toplam 5224 personele eğitim vermiştir.

Organize suçla mücadele alanındaki idari kapasiteye ilişkin olarak, Adli Tıp Kurumu Kanunu, Kurumun görevlerini artırmak ve yapısını güçlendirmek amacıyla, Şubat 2003'de değiştirilmiştir. Kurumun ihtisas dalları artırılmıştır. Ayrıca, incelemelerin sadece kağıt üzerinde değil, aynı zamanda olay yerinde de yapılmasına ilişkin açık bir hüküm getirilerek, delil-tabanlı soruşturmalar açısından Kurumun etkililiğinin artırılması amaçlanmaktadır (*bkz. ayrıca Siyasi Kriterler*).

Terörizmle mücadeleyle ilişkin olarak, Türkiye, Terörizmin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesini değiştiren Protokolü Mayıs 2003'de imzalamış ve Aralık 2001'den beri terörizmin finanse edilmesinin önlenmesine ilişkin Birleşmiş Milletler İlke Kararının gereğini yerine getirmek amacıyla alınan çeşitli kararları uygulamaya devam etmiştir.

Sahtecilikle ve yolsuzlukla mücadele alanında, Türkiye, 2000 yılında onaylanan, 1997 tarihli Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesiyle Mücadele Hakkındaki OECD Sözleşmesinin uygulanmasını amaçlayan yeni Kanunu, Ocak 2003'de kabul etmiştir. Bu doğrultuda, Türk Ceza Kanunu, Kamu İhale Kanunu, Karaparanın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun, Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun, Maliye Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ve Devlet Memurları Kanunu gözden geçirilmiştir. Bu değişiklikler ile Türk mevzuatına iki yeni suç türü getirilmiştir. Öncelikle, yabancı kamu görevlisine rüşvet verilmesi suçu, Türk Ceza Kanununun 211'inci maddesine dercedilmiştir. Ayrıca, yabancı kamu görevlisine rüşvet verilmesi dahil, rüşvetten kaynaklanan veya rüşvet sonucunda elde edilen aklanmış mal ve kazançlara ilişkin hususlar, Karaparanın Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanunun 2'nci maddesine eklenmiştir. Buna ilaveten, yukarıda ifade edilen değişiklikler doğrultusunda, tüzel kişiler için, rüşvet suçu bağlamında cezai sorumluluk getirilmiştir.

Türkiye Şubat ayında, Uluslar arası Ticari İşlemlerde Rüşvete İlişkin OECD Çalışma Grubuna, 1997 Sözleşmesini uygulayan mevzuatın tam olarak yürürlükte olduğunu ve Türkiye'nin OECD denetçilerini kabul etmeye hazır olduğunu bildirmiştir.

Ocak 2003'de, Türk Hükümeti, Ocak 2002'de kabul edilen "Kamu Yönetiminde Şeffaflığı ve İyi Yönetişimi Artırmaya Yönelik Eylem Planı"na önemli ilave unsurlar getiren ve yolsuzluğa ilişkin bir bölüm içeren "Acil Eylem Planı"nı ilan etmiştir. Bu unsurlar, Avrupa Konseyinin Yolsuzluğa Dair Özel Hukuk ve Ceza Hukuku Sözleşmelerinin onay sürecinin hızlandırılması, ceza hukukunda yolsuzluğa ilişkin suçlara uygulanan müeyyidelerin artırılması, siyasi partilerin finansmanında şeffaflığın artırılması, güvenliğe ilişkin hükümlerin

gözden geçirilmesi suretiyle bilgiye ulaşımın kolaylaştırılması ve Hükümet, kamu idaresi ve sivil toplum arasındaki diyalogun güçlendirilmesidir.

Buna ilaveten Ocak ayında, yolsuzluğun sebeplerini, ekonomik ve sosyal boyutlarını araştırmak ve yolsuzluk ile etkili mücadele için gerekli önlemleri tespit etmek amacıyla, Meclis Kararı ile bir Meclis Araştırma Komisyonu oluşturulmuştur.

Sonuç olarak, Türkiye, Acil Eylem Planı ile uyumlu olarak, Avrupa Konseyi Özel Hukuk Sözleşmesini Eylül 2003'de onaylamıştır.

Eldeki mevcut son rakamlara göre, yetkililer 2001 yılında, yolsuzlukla ilgili 18958 davanın mahkemelere intikal ettiğini bildirmişlerdir. Aynı yıl 18282 dava mahkemelerce sonuçlandırılmış ve bunların 6362'sinde mahkumiyete, 6126'sında beraate, 426'sında davanın düşmesine ve diğer 5278'inde ise cezanın ertelenmesine karar verilmiştir.

Uyuşturucu ile mücadele alanında, uyuşturucuların ve psikotrop maddelerin kanunsuz üretiminde kullanılan precursorların ve kimyevi maddelerin üretimi ve ticaretine karşı, bilgi değişimi ve ticari akımın izlenmesi yoluyla, uluslar arası mücadelenin güçlendirilmesi amacıyla, Şubat 2003'de, Türkiye ile AB arasında uyuşturucu üretiminde kullanılan maddelere ilişkin bir Anlaşma imzalanmıştır. Bu Anlaşma, halihazırda Türkiye'nin onayını beklemektedir. Ulusal Uyuşturucu Stratejisinin AB Uyuşturucu Stratejisi (2000-2004) ile uyumlu olarak oluşturulması kapsamında, AB Uyuşturucu Eylem Planının bütün aday ülkelere yaygınlaştırılması ve gelecekteki uygulanmasına ilişkin 28 Şubat 2002 tarihli Konsey Ortak Deklarasyonu ışığında ilerleme kaydedilememiştir. Bugüne kadar, Türkiye'nin Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Alışkanlığı İzleme Kuruluna (EMCDDA) üyeliği hakkındaki müzakereler tamamlanamamıştır.

Karaparanın aklanması alanında, Mali Suçlar Araştırma Kurulu (MASAK), Kasım 2002'de, müşteri kimlik tespiti koşulları ve yükümlülerin şüpheli işlemleri bildirme usulüne dair bir yönetmelik çıkartmıştır. Buna göre, müşteri kimlik tespiti işlemlerinin kapsamı miktar kısıtlamasına tabi olmaksızın genişletilmiş, müşteri kimlik tespiti usulleri tanımlanmış, ilgili taraflarca uyum görevlisi atanmasına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiş, yükümlülere dış denetime ilave olarak iç denetim gerçekleştirme ve çalışanlarına eğitim verme zorunluluğu getirilmiştir (*bkz. ayrıca Başlık 4-Sermayenin serbest dolaşımı*).

MASAK'a bildirilen ve MASAK tarafından araştırılan vakaların sayısı, 2002 yılında önemli ölçüde artmıştır. 1997-2001 yılları arasında, MASAK'a kamu, özel ve uluslar arası kaynaklarca toplam 882 vaka bildirilmiş iken, bu sayı 2002 yılında 393 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında MASAK'a bildirilen şüpheli işlemlerin sayısı 194 iken, önceki beş yıllık süreçte bu sayı 688 olarak gerçekleşmiştir. MASAK 2002 yılında, 258 vakada ön inceleme gerçekleştirmiş ve bunun sonucunda, 4 vaka adli mercilere intikal ettirilmiştir. 2001 yılında ise, 279 inceleme gerçekleştirilmiş ve 30 dava açılmıştır. Bu davaların çoğunluğu uyuşturucu kaçakçılığı, sahte evrak, dolandırıcılık ve iflasla ilgilidir.

Uluslar arası işbirliğiyle ilgili olarak, 1997 yılındaki kuruluşundan bu yana MASAK'a, bilgi değişimi amacıyla 138 talepte bulunulmuş ve MASAK toplam 108 talepte bulunmuştur.

Gümrük işbirliği ile ilgili olarak, Türkiye, Yunanistan ve İran sınırları başta olmak üzere, gümrük kapılarındaki olanaklarını ve alt yapısını geliştirmeye devam etmiştir. Gümrük Müsteşarlığı, uyuşturucu ve akaryakıt başta olmak üzere, kaçak eşyanın yakalanması

konusunda başarılı operasyonlar gerçekleştirmiş ve Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi (SECI)'nin faaliyetlerine katılımını yoğunlaştırmıştır. Ayrıca, 2002 yılında, 765 yasadışı göçmen gümrük görevlilerince sınır kapılarında yakalanmış olup, 2003'ün ilk 5 ayında bu sayı 180 olarak gerçekleşmiştir.

Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği alanında, Türkiye, cezai konularda adli işbirliği alanındaki müktesebatin kabul edilmesi ve uygulanması amacıyla bir Ulusal Eylem Planı (UEP) kabul etmiştir. UEP, karşılıklı adli yardım ve varlıkların iadesine, sınırlandırılmasına ve zor alımına yönelik mevzuatın ve uygulamaların geliştirilmesi için gerekli eylemleri içermektedir. 47 hakim ve savcı, eğitimciler ile eş zamanlı olarak eğitim almışlardır.

Adli işbirliği ile ilgili olarak, ayrıca, Türk Vatandaşları Hakkında Yabancı Ülke Mahkemelerinden ve Yabancılar Hakkında Türk Mahkemelerinden Verilen Ceza Mahkumiyetlerinin İnfazına Dair Kanun, Ocak ayında değiştirilmiştir. Buna göre, Adalet Bakanlığı, Türk mahkemelerince yabancı ülke vatandaşları hakkında verilen ve yabancı mahkemelerce Türk vatandaşları hakkında verilen hükümlerin uygulanmasında tam olarak sorumlu hale gelmiştir. Bu değişiklikten önce, bu çeşit hükümlerin uygulanmasında Bakanlar Kurulu Kararı gerekmekte ve bu durum mahkumun aleyhine gecikmelere yol açmaktaydı.

Adalet Bakanlığı, Avrupa Birliği ile cezai konularda adli işbirliğinin, Bakanlıkça sağlanan tercümelerin kalite bakımından düzelmesiyle birlikte, davaların daha iyi anlaşılması ve ele alınması sonucunda geliştiğini bildirmiştir. Bu alanda üye devletler ile bağlantı, kısmen Cezai İşlerde Adli İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin AB Programının başarılı bir şekilde uygulanmasının bir neticesi olarak, önemli ölçüde artmıştır.

Temmuz ayında, Türkiye Adalet Akademisi Kanunu kabul edilmiştir. Bu Kanun ile, Adalet Bakanlığının yetkisi dahilinde bulunan, hakimleri, savcıları ve diğer adli personeli eğitmeyi hedefleyen bir kuruluş oluşturulması amaçlanmaktadır. Kanunun yürürlüğe girmesinden üç ay sonra, mevcut Hakim ve Savcı Adayları Eğitim Merkezinin, adli teşkilatın hizmet öncesi ve hizmet içi eğitiminden sorumlu bir eğitim merkezine dönüştürülmesi öngörülmektedir. Ayrıca, kısa dönem ve uzun dönem eğitim planları, Kanunun Resmi Gazetede yayımlanmasından üç ay sonra yürürlüğe girmesinin ardından, yıl sonundan önce hazırlanmalıdır. Kabul edilen Kanun, Akademinin yürütme erkine aşırı derecede bağımlı olmasını öngörmektedir. Bu durumun, başlangıçtaki ve devamındaki eğitim programlarının uygulanmasından sorumlu birimin, yürütme ve yasama erkinden bağımsız bir otoriteye tabi olmasını ve bu birimin en az yarısının adli teşkilatın en geniş şekilde temsilini garanti eden usullere göre, emsalleri arasından seçilmiş hakimlerden oluşmasını öngören Hakimlerin Statüsüne ilişkin Avrupa Şartına aykırılık teşkil ettiği düşünülmektedir.

Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, çocuk mahkemelerinde yargılanacak olanların yaş sınırı 15'ten 18'e çıkartılmak suretiyle değiştirilmiştir. 7'nci uyum paketi, askeri mahkemelerin siviller üzerindeki yargılama yetkisini sona erdirmiştir.

İnsan hakları enstrümanlarına ilişkin olarak, TBMM, Birleşmiş Milletler Uluslararası Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesini ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesini, Haziran'da onaylanmıştır. TBMM, Haziran 2003'de, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunması Hakkındaki Sözleşmenin Ölüm Cezasının Kaldırılmasına İlişkin 6 No.lu Protokolünü onaylamıştır.

Genel Değerlendirme

Verilerin korunması alanında (*bkz. ayrıca Başlık 3-Hizmet sunumu serbestisi*), Türkiye, kişisel verilerin korunmasına ilişkin bir kanunun kabulüne ve 1981'de imzalamış olduğu Kişisel Verilerin Otomatik İşlenmesine İlişkin Olarak Bireylerin Korunması Hakkındaki 1981 tarihli Avrupa Konseyi Sözleşmesinin onay sürecini hızlandırmaya davet edilmektedir. Geçen yıl bildirildiği üzere, Türkiye'nin, yukarıda belirtilen yasal çerçeveyi kurması ve bağımsız bir veri koruma denetim kurumu oluşturması gerekecektir.

Vize politikası ile ilgili olarak, Türkiye, AB vize listesi ile uyum sağlamaya devam edilmesine ve vize uygulamalarının AB standartları ile uyumlaştırılmasına teşvik edilmektedir. İdari kapasite bağlamında, Türkiye, tahrif edilmiş evrakın tespitinde yurtdışı konsolosluk hizmetlerini geliştirmelidir.

Dış sınırlar ile ilgili olarak, AB müktesebatına ve en iyi uygulamalarına uyum amacıyla kabul edilen Sınır Yönetim Stratejisi ileriye yönelik önemli bir adımdır. 2002 yılı İlerleme Raporunda tavsiye edildiği üzere, Strateji, en iyi uygulamalara ilişkin Şubat 2002 tarihli Schengen Kataloğunu göz önünde bulundurmıştır. Türkiye, bu Stratejiyi gecikmeksizin uygulamaya teşvik edilmektedir.

Göç ve iltica alanında, AB müktesebatına uyum amacıyla Göç ve İltica konularındaki stratejilerin kabul edilmesi diğer bir önemli adımdır. Benzer şekilde, Türkiye, bu stratejileri uygulamaya ve İçişleri Bakanlığı bünyesinde, göç ve iltica konularında uzmanlaşmış, sivil bir birim oluşturmaya ve eğitmeye teşvik edilmektedir. AB ile Türkiye arasında, Yasadışı Göçe ilişkin Ortak Eylem Programı mümkün olduğunca çabuk bir biçimde hayata geçirilmelidir. Üçüncü ülke vatandaşlarının istihdam ve eğitim amaçlarıyla kabulü, uzun dönem ikamet edecek üçüncü ülke vatandaşlarının statüsü ve aile birleşimi dahil olmak üzere, göç konusuna ilişkin yasal çerçevenin, müktesebata uyum amacıyla geliştirilmesi gerekmektedir.

İdari kapasiteye ilişkin olarak, Türkiye, yasa dışı göçle mücadelede kuruluşlar arasında ve aynı zamanda, AB üyesi devletler ve üçüncü ülkeler ile işbirliğinin artırılması suretiyle, etkinliğini artırmada büyük aşama kaydetmiş olup, bu etkin yaklaşımını sürdürmelidir. İnsan kaçakçılığının ortadan kaldırılmasına yönelik asgari standartların yerine getirilmesiyle ilgili olarak, Türkiye'nin, mağdurların korunmasına ilişkin olanlar başta olmak üzere, kendi Eylem Grubu tarafından kabul edilen tavsiyeleri yürürlüğe koyması gerekmektedir. Geri kabul ve sınır dışı etmeye ilişkin olarak, Türkiye'nin her iki konuya ilişkin idari kapasitesini güçlendirmesi gerekmektedir. 2002 yılında, 42232 yabancı, Türk hukukunu ihlal ettikleri gerekçesiyle sınır dışı edilmiştir. Uzak ülkeden gelenlerin sınır dışı edilmesi, çözümlenmesi gereken bir konudur. AB, Türkiye ile AB arasında bir geri kabul anlaşmasının çok önemli bir husus olduğunu düşünerek, geri kabul anlaşmasının imzalanmasına ilişkin müzakerelerin başlatılması talebini Mart 2003'de Türkiye'ye iletmıştır. Türkiye, henüz resmen cevap vermemiştir. Türkiye, ayrıca, geri kabul anlaşmaları akdetmeye yönelik çabalarını sürdürmeli ve özellikle, Yunanistan ile imzalanan Geri Kabul Protokolünün uygulanmasını güçlendirmelidir. İlticaya ilişkin hukuki çerçeve, 1951 tarihli Sözleşmenin ve AB müktesebatının tam olarak uygulanması temin edecek şekilde gözden geçirilmelidir. Bu kapsamda, 1951 tarihli Sözleşmeye konan coğrafi çekincenin kaldırılması çok önemli bir husus olarak kalmaya devam etmektedir. Tutuklanan yasa dışı göçmenler arasında iltica talebinde bulunanların belirlenebilmesi için, ülke çapında bir tarama mekanizmasının oluşturulması ve iltica usulüne erişimin kolaylaştırılması konuları, önemini devam

ettirmektedir. İdari kapasiteye ilişkin olarak, mülteci statüsü belirleme kapasitesinin geliştirilmesi ve bağımsız itiraz usulü konuları halen çözümlenmeyi beklemektedir.

Polis işbirliği ve organize suçla mücadele alanında, kolluk hizmeti ifa eden farklı kurumlar arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi ve cezai tahkikat usullerinin ve tahkikatlardaki adli kapasitenin geliştirilmesi gerekmektedir.

Terörizm ile mücadeleye ilişkin olarak, Türkiye, terör sonucu elde edilen varlıkların dondurulması ve zor alımı önündeki mevzuata ve uygulamaya ilişkin engelleri ortadan kaldırmalı, diğer ülke kolluk kuvvetlerine ve düzenleyici otoritelere terörizmin finansmanına ilişkin tahkikatlarında mümkün olduğunca geniş kapsamda yardım etmeli ve kâr amacı gütmeyenler başta olmak üzere, kuruluşların terörizmin finansmanında kötüye kullanılmalarını sağlamalıdır. Karapara Aklanmasına İlişkin Mali Eylem Görev Grubunun terörizmin finansmanını önlemeye dair sekiz özel tavsiyesine uyum sağlanmasına yönelik olarak, Türkiye, tavsiyelerin çoğuna tam uyum sağlamış olup, varlıkların dondurulması ve zor alımına dair tavsiyelere ise kısmen uyum sağlamıştır.

Sahtecilik ve yolsuzluk ile mücadeleye ilişkin olarak, kamu kurumları arasındaki eşgüdüm ve iletişim yetersizliği ve idari usullerin işleyiş sürecinin uzunluğunun yanı sıra, farklı kurumların farklı kanunlara tabi olduğu parçalanmış kamu idaresi yapısı ile yetki ve görevlerin açık olmaması, hükümetin yolsuzluğu önleme ve kontrol edebilme yeteneğini önemli ölçüde etkilemektedir. Kamu görevlilerinin eğitimi, yolsuzlukla mücadelede bilinçlendirme ve kamu yönetiminde davranış ve etik kuralların sistematik bir biçimde uygulanması tavsiye edilmektedir. Türkiye'nin, Avrupa Konseyinin 1999 tarihli Ceza Hukuku Sözleşmesini onaylaması teşvik edilmektedir. Avrupa Topluluklarının mali çıkarlarının korunması alanındaki müktesebata uyumun başlatılması için, sahtecilik, mevzuata “esas suç” olarak dahil edilmelidir (bkz. ayrıca Başlık 28-Mali kontrol).

Uyuşturucu ile mücadele alanında, Türkiye, geçen sene olduğu gibi, 1995 tarihli Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Yasadışı Kaçakçılığı Hakkında BM Viyana Sözleşmesi'nin 17'nci Maddesini Uygulayan Deniz Yoluyla Yasadışı Kaçakçılık Hakkında 1995 tarihli Avrupa Konseyi Anlaşmasını imzalamaya davet edilmektedir. Türkiye, ayrıca, uyuşturucuda kullanılan maddelere ilişkin AB Anlaşmasını onaylamalıdır. Türkiye'nin, uyuşturucuyla mücadeleye ilişkin bir Ulusal Koordinatör ataması beklenmektedir. Uyuşturucuyla bağlantılı konularda Ankara'da bir “mini Dublin Grubu”nun kurulması bir kez daha tavsiye edilmektedir.

Karaparanın aklanmasına ilişkin olarak, Türkiye'nin, geçen sene ifade edildiği gibi, karaparanın aklanması suçlarının tanımlarını müktesebat ile uyumlu olarak genişletmesi gerekmektedir (bkz. ayrıca Başlık 4-Sermayenin serbest dolaşımı). Ayrıca, Avrupa Konseyinin 1990 tarihli Suçtan Kaynaklanan Gelirlerin Aklanması, Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve El Konulmasına Dair Sözleşmesi onaylanmalıdır.

Gümrük işbirliği alanında, kurumlar arası işbirliğinin artırılmasına ihtiyaç vardır. Mobil gözetim birimlerinin getirilmesi ve komşu ülkeler ve diğerleriyle mevcut gümrük işbirliği anlaşmaları çerçevesinde risk analizinin geliştirilmesi hususları düşünülmelidir.

Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği alanında, Türkiye'nin kabul ettiği ilgili uluslar arası sözleşmelerin ve ikili anlaşmaların tam olarak uygulanmasının sağlanması için, yargıda eğitimin artırılması ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin, istinaf

mahkemelerinin kurulmasına ilişkin yasal ve kurumsal çerçeveyi oluşturması ve yargının tarafsızlığını ve bağımsızlığını güçlendirecek adımlar atması önerilmektedir.

İnsan haklarına dair yasal enstrümanlara ilişkin olarak, Türkiye, hâlâ, Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulmasına ilişkin olarak Bireylerin Korunması Hakkındaki 1981 tarihli Avrupa Konseyi Sözleşmesini, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunması Hakkındaki Sözleşmesinin 4,7 ve 12 No.lu Protokollerini ve Ölüm Cezasının Kaldırılmasına İlişkin 6 No.lu Protokolü hâlâ onaylamak zorundadır.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, Türkiye, adalet ve içişleri alanındaki AB müktesebatı ve uygulamalarına uyum sağlamak amacıyla, stratejiler geliştirme ve kabul etmede önemli gelişme sağlamıştır.

Türkiye yasa dışı göç ve organize suç ile mücadele gibi pek çok alanda, Avrupa Birliği ve AB üyesi devletler ile işbirliğini geliştirmiş ve yoğunlaştırmıştır. Genel olarak, Türkiye, kabul edilen stratejileri uygulamaya başlamalı ve yasal ve idari çerçevesini uyumlaştırmaya yönelik çabalarını yoğunlaştırmalıdır. Adalet ve içişleri ile ilgili kurumlar arasında eşgüdümün ve işbirliğinin artırılması, yargı reformu, yasa dışı göçe (Yasa Dışı Göçe İlişkin Ortak Eylem Programının en kısa zamanda gerçekleştirilmesi dahil) ilişkin olarak Avrupa Birliği ile aktif işbirliğini artırmalıdır. 1951 Cenevre Sözleşmesine mültecilere ilişkin olarak koyulan coğrafi çekincenin kaldırılması ve kaçakçılık ile mücadele alanında AB ile işbirliği yapılması hususları daha somut bir şekilde ele alınmalıdır. Türkiye, ayrıca, AB ile bir geri kabul anlaşmasına ilişkin müzakerelere başlamalıdır.

Başlık 25: Gümrük Birliği

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Türk mevzuatının gümrükler alanındaki müktesebata uyumu konusunda, Toplulukta serbest dolaşıma giren bazı tekstil ürünlerine ilişkin menşe tespiti ve bu tespitin kabulüne ilişkin şartlar hususunda ilerleme kaydedilmiştir (Nisan 2003). Buna ek olarak, hariçte işleme rejimine ilişkin olarak Topluluk gümrük kodunda yapılan değişiklikler Türk gümrük mevzuatına yansıtılmıştır. Ortak Transit Sistemi alanında, AT-EFTA Sözleşmesine Türkiye'nin aşamalı olarak katılmasına hazırlık amacıyla, Temmuz 2003'de Gümrük Transit düzenlemelerine ilişkin bir Yönetmelik kabul edilmiştir.

Şubat 2003 tarihinde Toplulukla Türkiye arasında, uyuşturucu yapımında kullanılan maddelere ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın kabulüne ilişkin süreç hem Toplulukta hem de Türkiye'de devam etmekte olup, bu sürecin 2003 yılı sonuna kadar tamamlanması beklenmektedir.

Mart 2003 tarihinde Türk hükümeti, Norveç, İsviçre ve İzlanda ile gümrük konularında karşılıklı idari yardımın geliştirilmesi yönünde bir karar almıştır.

Serbest bölgeler mevzuatı, gümrük mevzuatı dışında kalan ve uyumlaştırılmış gümrük işlemleri ile çelişen ekonomik etkili gümrük işlemleri ve Topluluğun tercihli tarifelerine uyum (Kuzey Kıbrıs ile bir gümrük birliği çerçeve anlaşması imzalanmasına ilişkin olarak ayrıca

bkz. Başlık B.1.4) alanlarında son İlerleme Raporundan bu yana herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Gümrükler alanındaki idari kapasitenin geliştirilmesine devam edilmiştir. Gümrük idarelerinin modernizasyonu ve bilgisayar altyapılarının iyileştirilmesini takiben, gümrük idarelerinin ve bölge ofislerinin sayıları azaltılmıştır. Motorlu taşıt ve kültürel malların kontrolü ile nükleer maddelerin tespiti de dahil olmak üzere, gümrük noktalarındaki hizmetlerin iyileştirilmesini amaçlayan GÜMSİS projesi kısmen tamamlanmıştır. Türk gümrük idaresinin modernizasyonu projesinin ilk fazı kapsamında oluşturulan araç tarama sistemleri işlevsel hale gelmiştir. Kurulan yedi adet radyoaktif ve nükleer madde dedektörü, gümrüklerde bu tip maddelere el konulması açısından faydalı olmuştur.

Çok miktarda ton balığı ihracatı gerçekleştirilen iki gümrük bölge ofisinde, bu alandaki denetimlerin iyileştirilmesi amacıyla, menşe birimleri oluşturulmuş ve üretimde kullanılan mallara göre nihai ürünün menşeinin belirlenmesine yardımcı olacak bir belge (traceability form) kullanılmaya başlanmıştır.

Gümrük İdarelerinin Modernizasyonu projesi kapsamında, bilgisayar destekli ithalat, ihracat ve ulusal transit giriş işleme sisteminin (BİLGE) kullanılmaya başlanmasının ardından, Elektronik Veri Değişim sistemi çerçevesinde işlem gören gümrük bildirim oranında önemli bir artış olmuştur. Ancak söz konusu sistem, birleşik tarife ve yeni bilgisayarlı transit sistemi gibi AT sistemleri ile henüz uyumlu değildir.

Hong Kong, Çin, Sırbistan ve Karadağ, Letonya, Fas ve Kazakistan ile gümrük işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.

Genel Değerlendirme

Gümrük birliğinin oluşturulmasına ilişkin kararda, Türkiye'nin, ticaret ve gümrükler alanındaki politikalarını Topluluğun ilgili politikaları ile uyumlaştırması öngörülmektedir. Türkiye, Topluluğun tercihli tarifelere ilişkin düzenlemeleri haricinde, Ortak Gümrük Tarifesine uyumu hemen hemen tamamlamıştır. Türk gümrük mevzuatı, 1999 tarihli Topluluk gümrük mevzuatı ile, hariçte işleme rejimi gibi bazı alanlarda daha sonradan yapılan ilave düzenlemeleri de içerecek şekilde, çok büyük ölçüde uyumlu hale getirilmiştir.

Serbest bölgeler ve ekonomik etkili gümrük işlemleri gibi alanlardaki sorunların çözümüne yönelik bir gelişme olmamıştır. Bu alanlarda gümrük mevzuatı dışında kalan mevzuata uyum tamamlanmamış olup, bu durum gümrük mevzuatı hükümlerinin uygulanmasını güçleştirmektedir. Taklit ve korsan mallar ile kültürel malların gümrüklerde denetimine ilişkin müktesebata ve DGT (Dünya Gümrük Teşkilatı)/ECE Sözleşmelerinin hükümlerine uyum açısından önemli adımlar atılması gerekmektedir. Türkiye, bu alanlarda uyum açısından daha fazla çaba göstermelidir.

Gümrük idaresinin idari ve işlevsel kapasitesi geliştirilmeye devam etmektedir. Bilgisayar altyapısının geliştirilmesine ilişkin başarılı çabalar ve bu alandaki yeni projeler, gümrük işlemlerindeki etkililiği ve verimliliği artırmaktadır. Bu çabalara rağmen, tarım ve balıkçılık ürünlerinin menşe tespitine ilişkin hâlâ bazı sorunlar bulunmakta olup, bu sorunlar tarım ürünlerinin Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu Sistemine dahil edilmesine engel teşkil etmektedir. Menşe kontrollerinin iyileştirilmesine ilişkin daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Taklit ve kültürel mallar alanında, Kültür Bakanlığının yetki alanı dışında kalan mevzuatın uygulanması yetersizdir. Bu alandaki mevzuatın etkili bir şekilde uygulanması için, idari yeniden yapılanma ve polis, gümrük idareleri ve mahkemeler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir.

İdari yapılanmanın iyileştirilmesi, gümrük hizmetlerinin modernleştirilmesi ve sınır yönetimi ve sonradan denetim sistemlerinin kurulmasına ilişkin çalışmalara devam edilmelidir. Gümrük idareleri ve ilgili diğer birimler arasındaki koordinasyonun artırılması ve üye ülkelerle işbirliğinin geliştirilmesi suretiyle, gümrüklerdeki sahtecilik ve ekonomik etkili suçlar ile gümrük idaresindeki yolsuzluklarla mücadelenin güçlendirilmesi yönünde daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, Türk gümrük mevzuatının ilgili Topluluk müktesebatı ile uyumlaştırılması açısından son derece kısıtlı gelişme kaydedilmiş olup, bilgisayar altyapısı da dahil olmak üzere, bu alandaki idari kapasitenin geliştirilmesine devam edilmiştir.

Türk gümrük mevzuatı, 1999 tarihli Topluluk gümrük mevzuatı ile, bazı alanlarda daha sonradan yapılan ilave düzenlemeleri de içerecek şekilde, çok büyük ölçüde uyumlu hale getirilmiş olmasına rağmen, taklit ve korsan mallar ile kültürel malların denetimine ilişkin müktesebat uyumu ile serbest bölgeler ve ekonomik etkili gümrük işlemlerine uygulanan ve gümrük mevzuatı dışında kalan mevzuatın Topluluk mevzuatı ile uyumlu hale getirilmesi gibi bazı sorunların giderilmesi gerekmektedir. Uyum sağlanan mevzuatın başarılı bir şekilde uygulanmasını teminen, kurumlar arası işbirliğinin, sonradan denetimin ve sınır kontrollerinin güçlendirilmesine devam edilmelidir. Bilgisayar sisteminin geliştirilmesine ve Topluluk sistemleri ile enterkonektivitenin sağlanmasına hazırlık amacıyla gerçekleştirilen çalışmalara devam edilmelidir.

Başlık 26: Dış İlişkiler

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Gümrük birliği çerçevesinde, 1995 yılından itibaren beş yıl içinde, serbest ticaret anlaşmaları ve otonom rejimleri de içerecek şekilde, AT'nin tercihli ticaret rejimlerine aşamalı olarak uyum sağlama yükümlülüğü kapsamında, Türkiye'nin ticaret politikası, AT'nin ortak ticaret politikasıyla büyük ölçüde uyumlaştırılmıştır. Ancak, başta AT'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemine (GTS) uyum sağlanması da dahil olmak üzere, Türkiye, ticaret politikasına uyum alanındaki yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmemiştir. Son İlerleme Raporundan bu yana, bahse konu alanda bir gelişme kaydedilmemiştir.

Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde izlediği politika ve tutumlarında genellikle AB ile işbirliği halinde olmamıştır. Bununla birlikte, coğrafi işaretler konusunda Türkiye'nin sağladığı yakın koordinasyon tatminkardır.

Türkiye, ayrıca, üyelik sonrasında uyumlu hale gelecek olan GATS yükümlülükleri ve MFN istisnaları açısından da, AB'nin pozisyonuna yaklaşılması amacıyla, GATS müzakerelerinde AB ile koordinasyon ve işbirliğini artırmalıdır.

Üçüncü ülkelerle yapılan ikili anlaşmalara ilişkin olarak, Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Hırvatistan ile imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Fas, Mısır, Filistin, Faroe Adaları, Lübnan, ve Arnavutluk ile Türkiye arasında Serbest Ticaret Anlaşmaları akdedilmesine ilişkin olarak yürütülen müzakereler sürdürülmüştür. Güney Afrika Cumhuriyeti ile Serbest Ticaret Anlaşması akdedilmesi amacıyla, istikşafi mahiyette görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Türkiye, Ürdün, Cezayir, Suriye, Tunus, Meksika ve Şili ile resmi müzakere sürecinin başlatılması amacıyla çaba göstermeye devam etmektedir. Bununla birlikte, Kıbrıs ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmasına ilişkin bir ilerleme kaydedilmemiştir (Kuzey Kıbrıs kesimi ile bir gümrük birliği çerçeve anlaşması imzalanmasına ilişkin olarak ayrıca bkz. Başlık B.1.4).

Orta ve uzun vadeli ihracat kredileri ve çift kullanımlı mallara ilişkin olarak herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Kalkınma yardımı ve insani yardımlara ilişkin yeni veriler bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye tarafından bir miktar insani yardım sağlanmıştır.

Genel Değerlendirme

Gümrük Birliğinin oluşturulmasına ilişkin Ortaklık Konseyi Kararında yer alan yükümlülüklerin bir sonucu olarak, Türkiye'nin dış ticaret politikası AB'nin dış ticaret politikası ile büyük ölçüde uyumlu hale gelmiştir. Ancak, Türkiye'nin tercihli ticaret rejimlerinin Topluluğunkilerle uyumu henüz tamamlanmamıştır.

Topluluğun Genelleştirilmiş Tercihler Sistemine (GTS) uyum açısından herhangi bir gelişme olmamıştır. 1/95 sayılı OKK'dan kaynaklanan yükümlülüklerine rağmen, Türkiye'nin ithalat rejimi hâlâ Topluluğun GTS'sine uyumlu değildir. GTS'ye ilişkin Türk mevzuatı müktesebat ile uyumlu değildir ve söz konusu mevzuatta önemli değişiklikler yapılması gerekmektedir. GTS kapsamındaki ürün sayısında bir miktar artış olsa da, ürün kapsamı ve teşvik mekanizmaları açısından önemli farklılıklar mevcudiyetini sürdürmektedir.

Gümrük birliği yükümlülükleri uyarınca bazı üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşmalarının tamamlanması amacıyla sürdürülmekte olan müzakerelerde kısıtlı ilerleme kaydedilmiştir. Bazı durumlarda, Türkiye'nin çabalarına rağmen müzakereler başlatılamamıştır.

Türkiye DTÖ'ye ilişkin meselelerde AB ile işbirliğini artırmalıdır.

Türkiye, bugüne kadar, EFTA Ülkeleri, İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Letonya, Bulgaristan, Polonya, Makedonya Cumhuriyeti, Bosna-Hersek ve Hırvatistan ile Serbest Ticaret Anlaşmaları akdetmiştir. Ancak, bu anlaşmalardan sekiz tanesi, bahse konu ülkelerin AB'ye üye olması sebebiyle Mayıs 2004'ten itibaren uygulanmayacaktır. Ticaret politikasına ilişkin olarak Türkiye ile AT arasında bir danışma mekanizması oluşturulmuş olup, bu mekanizma sağlıklı bir şekilde işlemeye devam etmektedir. Firmalara sağlanan ihracat kredilerine ilişkin olarak, Türkiye'nin ilgili AB müktesebatına daha fazla uyum sağlaması gerekmektedir.

Çift kullanımlı mallar alanında, Türkiye, çift kullanımlı malların ihracatının denetimini amaçlayan ve AB'nin de taraf olduğu, uluslararası ihracat kontrol düzenleme ve rejimlerine taraftır. Bununla birlikte, bu alandaki uygulama sorumluluğu değişik kurumlar arasında dağılmış olup, farklı mevzuatlarla düzenlenmektedir. Türkiye'nin, çift kullanımlı malların

kontrol sistemine ilişkin mevzuatını AB müktesebatıyla uyumlu hale getirmesi gerekmektedir. Bu husus, özellikle, Türkiye'nin de üye olduğu ihracat kontrol rejimi tarafından alınan kararlar çerçevesinde, kontrol listelerinin güncelleştirilmesini içermektedir.

Gümrük hizmetleri alanında Türkiye'nin idari kapasitesine Gümrük Birliği başlığı altında değinilmektedir (Bkz. ayrıca Başlık 25- Gümrük Birliği).

Sonuç

Türkiye AB ile gerçekleştirdiği gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerine sadece kısmen uymaya devam ettiği için, ticaret politikası alanında çok kısıtlı ilerleme kaydedilmiştir.

Türkiye, genel olarak ticaret politikasına büyük ölçüde uyum sağlamıştır. Ancak, özellikle GTS alanında olmak üzere, uzun zamandır devam eden uyum yükümlülüklerinin yerine getirilmesi gerekmektedir. Üçüncü ülkelerle yapılan ikili anlaşmalara ilişkin olarak, Türkiye serbest ticaret anlaşmaları akdetme yönünde gösterdiği çabaları sürdürmelidir.

Başlık 27: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

Türkiye, dış ve güvenlik politikasını Avrupa Birliği ile uyumlu konumda tutmayı sürdürmüştür.

Katılım stratejisinin bir parçası olarak oluşturulan düzenli güçlendirilmiş siyasi diyalog, Rapor döneminde sürdürülmüştür. Türkiye, Siyasi Direktörler seviyesinde gerçekleştirilen toplantılar dahil olmak üzere, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) çerçevesinde yapıcı bir rol oynamıştır.

AB'nin müeyyidelerine ve kısıtlayıcı önlemlerine, beyanlarına, bildirimlerine ve girişimlerine ilişkin olarak, Türkiye, AB'nin kararlarına, ilke kararlarına ve bildirimlerine uyum sağlamış ve Birliğin bir dizi ortak pozisyonu ve ortak eylemine dahil olmuştur. Türkiye, özellikle, İran hükümetini, derhal ve şartsız olarak nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve silahsızlandırmaya ilişkin uluslararası rejimlere uymaya davet eden bir AB bildirisine uyum sağlamıştır.

Türkiye'nin, AB-NATO ilişkilerine dair Aralık 2002'de varılan kapsamlı anlaşmaya rıza göstermesi, *Berlin Plus* gündeminin uygulanması önündeki engelleri ortadan kaldırarak askeri kriz yönetiminde işbirliğini mümkün kılmıştır.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler, her iki ülke hükümetlerinin en üst düzeyde, yakınlaşmanın devamı yönünde kamuoyu önünde verdikleri taahhütler sayesinde, olumlu yönde gelişmeye devam etmektedir. Her iki ülkenin Dışişleri Bakanlıkları arasında, siyasi direktörler seviyesinde, Ege'ye ilişkin istikşafi mahiyetteki görüşmeler çerçevesinde 12 toplantı gerçekleştirilmiştir. Her iki ülkenin Dışişleri Bakanları arasında birçok ek güven artırıcı önlem kabul edilmiş olup, bu önlemler, askeri akademiler ve askeri hastaneler arasında değişim programlarıyla ilgilidir. Her iki ülke, ayrıca, daha önce 2003 sonbaharında yapılması öngörülen deniz tatbikatlarını iptal etmeyi kararlaştırmışlardır.

Şubat 2003'de Selanik'te imzalanan Türkiye ile Yunanistan arasındaki Doğalgaz Boru Hattına ilişkin Anlaşma dahil, her iki ülke arasında işbirliğinin derinleştirilmesine yönelik iki

tarafli anlaşmaların imzalanmasında ilerleme kaydedilmiştir. Eylül 2003'de, Ege Denizi üzerinde sivil hava trafiğine ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır.

Türkiye, Balkanlarda, Kafkaslarda ve Ortadoğu'da istikrar ve güvenliğin oluşturulmasında çok önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Türkiye, Haziran 2003'de, AB-Balkanlar Zirvesine katılmıştır. Türkiye, Makendonya'daki AB önderliğindeki operasyonun yanı sıra, Bosna'da SFOR ve AB Polis Görevine, Kosova'da KFOR ve UNMIK'e katılmaktadır. Türk askeri güçleri, Güney-Doğu Avrupa Barışı Koruma Gücünün komutasını, Temmuz 2003'de iki senelik bir süre için devralmıştır. Türkiye, ayrıca, Güney-Doğu Savunma Bakanları Koordinasyon Komitesinin (SEDM-CC) başkanlığını iki senelik bir dönem için üstlenmiştir.

Türkiye, Güney-Doğu Avrupa İstikrar Paktına katılmaya devam etmekte ve I ve II numaralı Çalışma Masalarına başkanlık etmektedir. Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ve BLACKSEAFOR dahil, Karadeniz ile ilgili işbirliğini desteklemektedir.

Türkiye, Ortadoğu barış sürecine ilişkin yol haritasını desteklemekte olup, İsrail ve Filistin arasında bir barış konferansına ev sahipliği yapmayı teklif etmiştir.

Suriye ve İran ile ikili ilişkiler olumlu yönde gelişmiş ve bakanlık düzeyinde bir dizi ziyaret gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'nin Ermenistan ile sınırı hâlâ kapalıdır. Bununla birlikte, Eylül 2003'de New York'da gerçekleştirilen ikili toplantının ardından, Türkiye'nin Dağlık-Karabağ ile ilgili ikili ilişkilerdeki bağlantısını tekrar gözden geçirebilmesi olgusu yanında, sınırların diplomatlara ve yabancılara yeniden açılması ihtimaline değinilmiştir. Türkiye ile Ermenistan arasındaki işbirliğinin daha da yakınlaştırılması amacıyla, özellikle Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi (TABDC) gözetiminde, sivil toplum örgütlerinin girişimleri devam etmiştir. Türk Hava Yollarının İstanbul'dan Erivan'a haftada iki uçuş gerçekleştirmeye başlaması kararlaştırılmıştır.

Rapor döneminde, Türkiye, terörle mücadele konusunda uluslararası kamuoyu oluşturulmasında önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Türkiye Terörizmin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesine değişiklik getiren Protokolü imzalamıştır. Türkiye, henüz, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünü imzalamamıştır.

Türkiye, Irak krizine barışçıl çözüm bulunmasına yönelik, çok taraflı düzeyde sürdürülebilir diplomatik çabalar ortaya koymuştur. Ocak 2003 tarihinde, İstanbul'da, Irak'a komşu ülkeler arasında bir toplantı gerçekleştirilmiş ve bir ortak bildiri kabul edilmiştir.

Türkiye, Afganistan'daki Uluslararası İstikrar Gücünü Aralık 2002 sonuna kadar komuta etmiş olup, Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasına ilişkin Bonn sürecine katılmaktadır.

Tahran'da gerçekleştirilen İslam Konferansı Teşkilatı Zirvesinde (OIC), Türk Dışişleri Bakanı, diğer Müslüman ülkelerdeki meslektaşlarına, siyasi sistemlerine daha fazla demokrasi ve şeffaflık getirmeleri çağrısında bulunmuştur.

Genel değerlendirme

Türkiye'nin, bir NATO üyesi olarak, NATO imkanları kullanılmak suretiyle AB önderliğinde yapılacak operasyonlara AB üyesi olmayan Avrupalı müttefik ülkelerin katılmasına onay

vermesi, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının başarılı bir şekilde hayata geçirilmesine katkıda bulunmuştur.

Bölgesel siyasi diyalog bağlamında, Türkiye, Karadeniz Devletleri Konseyi gibi, bölgesel işbirliği platformuna aktif olarak katılmaya devam etmektedir. Türkiye, bölgesindeki (Balkanlar, Kafkaslar, Akdeniz ve Ortadoğu) istikrar ve güvenliğin geliştirilmesinde önemli bir aktör olup, bu rol kapsamında bir dizi inisiyatif almıştır.

Türkiye, komşu devletler ile ikili ilişkilerini geliştirme yollarını aramaktadır. Yunanistan ile ilişkiler, dışişleri bakanları düzeyinde sık sık gerçekleştirilen temaslarla gelişmeye devam etmiştir. Ermenistan ile üst düzeyde siyasi temaslara yapılmıştır. İran ve Suriye ile ikili ilişkiler gelişmeye devam etmiştir.

Türkiye, Irak krizine barışçıl bir çözüm bulunmasına yönelik diplomatik çabalarda önemli bir rol oynamıştır. Türkiye, Kuzey Irak'ta tek taraflı müdahalede bulunmaktan kaçınmak suretiyle, uluslararası toplumun talebine olumlu yanıt vermiştir. Türkiye'nin, Irak'ın istikrarında ve yeniden yapılandırılmasında önemli bir rolü bulunmaktadır.

ODGP ile ilgili hükümlerin uygulanmasına yönelik idari kapasiteye ilişkin olarak, Türkiye'nin nitelikli personele sahip ve iyi işleyen bir Dışişleri Bakanlığı bulunmaktadır. Dışişleri Bakanlığı, AB'nin, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamında ortak üyelerle iletişim kurmak için kullandığı, Ortak İletişim Bilgi Ağı sistemine dahildir.

Sonuç

Genel olarak, Türkiye, dış politikasını Avrupa Birliğinininki ile uyumlu hale getirmeye devam etmektedir.

Türkiye, bu alandaki gayretlerini, kendi dış politika yöneliminin, Birliğin gelişmekte olan dış ve güvenlik politikası ile uyumlu kalmasına ve gerekli idari yapıların gelişiminin tamamlanmasına yoğunlaştırmalıdır. Türkiye, özellikle, ulusal politika ve uygulamalarının AB'nin ortak tutumlarına uygun olmasını sağlamalı, uluslararası platformda bu tutumları savunmalı ve bütün müeyyidelerin ve kısıtlayıcı önlemlerin tamamen uygulanabilmesini temin etmelidir. Türkiye, ayrıca, Balkanlar, Kafkaslar, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu olarak adlandırılan bölgesindeki istikrar ve güvenliği artırmaya devam etmelidir. Bu kapsamda, komşu devletler ile ilişkilerin sürekli biçimde geliştirilmesi önemlidir. Türkiye, ayrıca, Irak'ta istikrarın sağlanmasına yönelik çabalarda önemli rol oynamaktadır.

Başlık 28: Mali kontrol

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Kamu iç mali kontrolüne ilişkin yeni bir bütçe yönetim ve kontrol kanunu (Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu) Meclise sunulmuş olup henüz kabul edilmemiştir.

Bu kanun ile, dış denetim mevcut bütçe dışı fonlara da uygulanacaktır. Yüksek Denetleme Kuruluşlarına ilişkin Lima Deklarasyonunda belirlenen ilkeler çerçevesinde, Sayıştay'ın yeniden yapılandırılmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Katılım öncesi fonların yönetimi için gerekli idari yapıların kurulması suretiyle yapısal eylem harcamalarının kontrolü alanında ilerleme kaydedilmiştir.

AB mali çıkarlarının korunması ile ilgili bir gelişme olmamıştır.

Genel Değerlendirme

Türkiye'nin geleneksel kamu yönetim ve kontrol yapıları ile AB'nin uyguladığı kriterler arasında önemli ölçüde farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılık, özellikle, yöneticilerin hesap verebilirliğinin ve modern iç denetimin olmaması hususlarında ve Maliye Bakanlığı ile Sayıştay'ın çoğu zaman örtüşen ve çatışan işlevlerinde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Maliye Bakanlığı ve Sayıştay, kapsamlı *ex ante* denetim yapmaktadır.

2002 Yılı İlerleme Raporundan bu yana, kamu iç mali kontrol sisteminde yasal veya yapısal bir değişiklik olmamıştır. Bununla birlikte, Maliye Bakanlığı ile Komisyon arasında yakın bir eşgüdüm bulunmaktadır. Konu hakkında bir politika belgesi hazırlanmış ve Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu tasarısı TBMM'ye sunulmuştur. Türkiye, IMF ile yapılan ve 2002-2004 ekonomik programını kapsayan stand-by düzenlemesi çerçevesinde, söz konusu kanunun kabul edileceğini taahhüt etmiştir. Kanun tasarısı ile, mevcut sisteme, önceki İlerleme Raporlarında işaret edilen hususlarla uyumlu değişiklikler getirilmektedir. Ancak bu değişikliklerin, yakın gelecekte uygulamaya geçmesi beklenmemektedir. Ayrıca, teftiş kurullarının sayılarındaki artışa ve Maliye Bakanlığının aşırı merkezi *ex ante* kontrollerine rağmen, sayısı nispeten yüksek olan mevcut düzensizliklerin etkili ve sistematik bir şekilde giderilmesi mümkün görülmektedir.

Mali kontrol sisteminin reformu sürecinde, AB standartlarına uyumun sağlanması için gerekli asgari şartların Türkiye tarafından dikkate alınması gerekmektedir. Tüm harcamacı kamu kurumlarına ilişkin gelir, gider, aktif ve pasifler tek bir ulusal bütçe altında toplanmalıdır. Bütçe dışı fonlar ve borç yönetimi hakkındaki mevzuatın yenilenmesi ile bu alanda ilerleme kaydedilmiştir. Sayıştay'ın sorumluluk alanı, özerk kurumlar da dahil olmak üzere, tüm genel kamu harcamalarını kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Bütçenin tamamının yönetimi ve denetimine ilişkin (iç mali kontrol ve dış kontrol) birleştirilmiş bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu hususların yanı sıra, tüm kamu harcamalarında yöneticilerin hesap verebilirliği de sağlanmalıdır.

Bunlara ek olarak, tüm bütçe birimlerinde (ilgili bakanlıklar ve kamu kurumları), kendi kurumlarının iç denetimini yapmakla sorumlu, işlevsel açıdan bağımsız, iç denetim birimleri kurulmalıdır. Kurumların iç denetim usulleri, uluslararası standartlarla uyumlu olarak, sistem tabanlı işlevlere ve performans denetimi işlevlerine odaklanmalıdır. Bütçe birimleriyle Maliye Bakanlığının ve Sayıştay'ın denetim görevleri arasında açık bir ayırımın yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Tüm bütçe ödeme taleplerinin *ex ante* kontrolüne yoğunlaşması sebebiyle, halihazırda, Sayıştay, dış denetim fonksiyonunu yeterince yerine getirememektedir. Sayıştay, yaptığı denetimlere, INTOSAI standartlarını getirmelidir. Kamu iç mali kontrolü ve dış denetim sistemine yönelik reformların uygulanabilmesi için gerekli yasal değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede, faaliyet ve işlevlerinde bağımsızlığının sağlanması zorunlu olan Sayıştay'ın kanununda değişiklik yapılması gerekebilecektir. Sayıştay'ın denetim faaliyetlerinin değeri; raporlama ve ilgili bakanlıklar ve TBMM ile birlikte yapılan izleme usullerinin iyileştirilmesi ve raporlarının yayımlanması suretiyle artırılabilir. 2002 yılı İlerleme Raporunda da yer alan bu tavsiyelere ilişkin olarak henüz somut bir ilerleme kaydedilememiştir.

Yapısal eylem harcamalarının denetimi ile ilgili olarak, katılım öncesi yardımı etkileyen düzensizliklerin azaltılması için idari kapasitenin güçlendirilmesine yönelik gerekli tedbirler, Ulusal Fon ve MFİB el kitaplarının (rehberleri) yanı sıra, MFİB ile Ulusal Fon ve MFİB ile uygulama ajansları arasında bu yıl imzalanan anlaşmalar bünyesine alınmıştır. Ekim 2003 tarihinde Komisyon, Türkiye'ye yönelik Topluluk yardımlarının yönetimine ilişkin yetkinin, kısmi olarak merkezi olmayan yapılanma çerçevesinde, MFİB'ye devredilmesine ilişkin bir karar almıştır.

Bununla birlikte, Türkiye, gelecekte yapısal eylem harcamalarının etkili bir şekilde yönetilebilmesi amacıyla, özellikle kamu iç mali kontrol kural ve usullerini açıkça belirlemek ve bu alandaki idari kapasiteyi güçlendirmek yoluyla, mevcut iç mali kontrol sistemini yeniden yapılandırmalıdır.

Toplulukların mali çıkarlarının etkili bir şekilde korunması amacıyla, Türkiye'de; katılım öncesi yardımları etkileyebilecek sahtecilik şüphesi olan vakalar ve diğer usulsüzlüklerin giderilmesi ve bu usulsüzlüklere ilişkin Komisyon ile etkili bir iletişimin sağlanması için gerekli idari kapasitenin güçlendirmesi gerekmektedir.

Sonuç

Son İlerleme Raporundan bu yana, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun kabul edilmesindeki gecikme sebebiyle, herhangi bir gelişme gerçekleşmemiştir.

Türk idaresi içerisindeki mali kontrol mekanizmaları, gerek hukuki çerçeve gerekse uygulama açısından iyileştirilmelidir. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun kabulü, Sayıştay'ın kuruluş kanununda gerekli değişikliklerin yapılması ve bunları takiben, söz konusu düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanmasının sağlanması konusunda çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, AB'nin mali çıkarlarının korunması için gerekli yasal çerçevenin ve idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Başlık 29: Mali ve Bütçesel Hükümler

Son İlerleme Raporundan Bu Yana Kaydedilen Gelişme

Ulusal bütçenin hazırlanması ve uygulanması açısından bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Yeni uygulama uyarınca net borçlanmaya bütçede bir tahsisat olarak yer verilmiş, muhasebe ve kodlama sistemlerine ilişkin reformlar konsolide bütçe kapsamındaki tüm kuruluşlarda ve genel bütçe kapsamındaki birimlerde ise pilot bazda uygulanmaya başlanmıştır.

Öz kaynaklar alanında herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Genel Değerlendirme

Türk bütçe uygulamaları bir çok açıdan, AB'de temel olarak uygulanan standartlarla uyumlu değildir. Halihazırda, bütçe standartlarını uygulamayan, bütçeleri TBMM'ye sunulmayan ve bütçe dışı faaliyette bulunan çok sayıda özel bütçeli kuruluş ve döner sermayeli fon bulunmaktadır. Döner sermayeli fonların sayısı azaltılmıştır.

Mali yönetime ilişkin sorumluluklar, hâlâ farklı bakanlıklara bağlı farklı idari birimler arasında dağıtılmış durumdadır. Bunun sonucu olarak, genel kamu kesimi bütçesinin sahibinin kim olduğu açık değildir. Bütçe hazırlama aşamasındaki bütçe gereksinimlerinin değerlendirilmesinde ilerleme sağlanması gerekmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, bütçenin kapsamının genişletilmesinin yanı sıra, devam eden reformun öncelikli alanları, bütçe şeffaflığının, muhasebe standartlarının ve politika tespitleri ile bütçe işlemi arasındaki bağın geliştirilmesini içermelidir.

Bununla beraber, söz konusu durumda gelişme sağlanmıştır. Bütçenin güçlendirilmesi süreci tamamlanmak üzeredir ve sürdürülmekte olan kapsamlı kamu sektörü reform programı kararlı bir şekilde devam ettirilmelidir. Sermaye harcamaları bütçesinin hazırlanması ve onaylanması usulleri, devirli harcamalara ilişkin usuller ile tam olarak bütünleştirilmelidir. Yerel yönetim harcamaları, bütçe muhasebesi açısından, kamu sektörü tanımına dahil edilmelidir.

Mali raporlama, zamanında, kapsamlı ve güvenilir olmalı ve bütçe sapmaları belirlenebilmelidir. 2003 yılında Maliye Bakanlığı bünyesinde, muhasebe veri tabanını merkezileştiren ve konsolide bütçeye dahil tüm kuruluşları kapsayan yeni bir muhasebe otomasyon sistemi kurulmuştur. Böylece, Maliye Bakanlığı tarafından, taahhütler düzenli olarak ve zamanında izlenerek yerine getirilebilecek, tahsisatı aşan taahhütler araştırılabilecek ve yeni bütçe kod yapısının hızla oluşturulmasının ardından analitik raporlar hazırlanabilecektir.

2003 yılında, vergi idaresinin güçlendirilmesi için bazı adımlar atılmıştır. Daha fazla vergi mufettişi istihdam edilmesi amacıyla 2003 yılı bütçesinde kaynak ayrılmış ve Ocak ayında yeni denetim koordinasyon birimi tarafından yüksek riskli alanlardaki kaynakların denetimini amaçlayan bir denetim koordinasyon planı hazırlanmıştır. IMF ile yapılan ve 2002-2004 ekonomik programını kapsayan stand-by düzenlemesi ve OECD tecrübeleri çerçevesinde, Türkiye, vergi idaresinde köklü değişiklikler gerçekleştirerek, bu süreci kararlı bir şekilde devam ettirmektedir. Gelirler Genel Müdürlüğünün yeniden yapılandırılmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Öz kaynaklar sistemini etkileyen önemli politika alanları açısından, öz kaynaklar sistemini uygulamak için gerekli kurumlar halihazırda mevcut olup, bu kurumlar, gümrük vergilerinin toplanması, GSMH ve KDV kaynaklı hesaplamalar için istatistik sisteminin ve KDV toplama sisteminin yönetimi gibi ilgili faaliyetleri yerine getirmektedir. KDV ve GSMH kaynaklarının gereği gibi hesaplanması için ilave uyumlaştırma gereklidir. Bu kapsamda, AB standartlarıyla uyumlu yeni bir istatistik kanununun kabul edilmesi, ESA 95'in tam olarak uygulanmasına ilişkin ulusal hesaplar metodolojisinin gözden geçirilmesi ve özellikle GSYİH tahminleri, uyumlaştırılmış tüketici fiyat endeksi, kısa dönemli göstergeler, ödemeler dengesi ve sosyal istatistikler olmak üzere makroekonomik istatistikler alanında AB müktesebatına daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir.

Geleneksel öz kaynaklarla ilgili olarak, Türk gümrük mevzuatı 1999 tarihli Topluluk müktesebatı ile büyük ölçüde uyumludur, ancak mevzuatın etkili bir şekilde uygulanması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, AT'nin gelecekteki öz kaynaklarının kontrolü hususunda, KDV ve gümrük vergileri alanlarındaki yolsuzluklarla mücadeleye ilişkin araçlar güçlendirilmelidir.

AT bütçesine yapılacak katkının etkili tahsilatı, izlenmesi, ödenmesi ve kontrolüne ilişkin merkezi koordinasyonunun sağlanmasına duyulan ihtiyaca ek olarak, bu Raporun, Mali

Kontrol, Tarım, Gümrük ve Vergilendirme gibi başlıklarında değinilen ilgili politika alanları çerçevesinde, idari kapasite de güçlendirilmelidir.

Sonuç

Bu alandaki uygulama mevzuatının kabulü neticesinde son İlerleme Raporundan bu yana bir miktar ilerleme kaydedilmiş ve kamu sektörü reformu programı çerçevesinde bütçe uygulamaları iyileştirilmiştir.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu hızla kabul edilmeli ve özellikle yeni bütçe kod yapısının uygulanması olmak üzere bütçe şeffaflığı ve muhasebe standartlarının geliştirilmesine yönelik çabalar sürdürülmelidir. AB standartlarıyla uyumlu yeni bir istatistik kanunu kabul edilmeli ve vergi idaresinin yeniden yapılandırılmasına yönelik çabalar artırılmalıdır. Gelirler Genel Müdürlüğü'nün yeniden yapılandırılmasına ilişkin çalışmalar tamamlanmalı ve bu yapı yerel düzeye teşmil edilmelidir.

3.2. Genel Değerlendirme

Pek çok alanda uyumlaştırma konusunda ilerleme kaydedilmekle birlikte, birçok müktesebat başlığı açısından uyum henüz başlangıç aşamasındadır. En fazla ilerleme gümrük birliği ile ilgili başlıklarda kaydedilmiş olmakla birlikte, bu alandaki yükümlülükler henüz tam olarak karşılanmamıştır. Uyumlaştırma, müktesebat ile benzerlik gösteren diğer uluslararası yükümlülüklerin yer aldığı alanlarda da oldukça ileri düzeydedir. Bütün alanlarda daha fazla mevzuat çalışması gerekmektedir. Türkiye, Müktesebatın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programın, Katılım Ortaklığı öncelikleriyle uyumlu şekilde ve bütün başlıklar itibarıyla daha tutarlı bir biçimde uygulanmasına yoğunlaşmalıdır. Ayrıca, yeni mevzuatın müktesebatla uyumlu olmasına dikkat edilmelidir.

Malların serbest dolaşımı alanında, sektör spesifik mevzuat başta olmak üzere ilerleme kaydedilmiştir, fakat gıda güvenliği dahil olmak üzere, hem sınai hem de işlenmiş tarım ürünlerine ilişkin, ürün güvenliği ve spesifikasyonuna dair Yeni ve Eski Yaklaşım mevzuatına uyum sağlanması ve bu mevzuatın uygulanması amacıyla, önemli ölçüde çaba gösterilmelidir. Uygunluk değerlendirme ve pazar gözetimi mekanizmalarının ve kuruluşlarının oluşturulmasına ilişkin olarak sınırlı ilerleme kaydedilmiş olup, yasal metroloji sisteminin güçlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye, kamu ihaleleri hakkındaki Kanunda yapılan değişiklik ile, müktesebata uyum bakımından gerileme göstermiştir. Kısa vadede, Türkiye, ticaretteki teknik engellerin kaldırılmasına yönelik araçları kabul etmelidir. Müktesebatın doğru uygulanmasını ve 31 Aralık 2000 tarihine kadar yerine getirilmesi gereken, gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerle uyum sağlanmasını teminen, yapılması gereken pek çok husus bulunmaktadır.

Kişilerin serbest dolaşımı alanında, rapor döneminde, işçilerin serbest dolaşımı alanı başta olmak üzere, bazı ilerlemeler kaydedilmiş, ancak Türkiye'nin uyumu sınırlı kalmıştır. Hizmetlerin serbest dolaşımı alanında, bankacılık sektörü, yatırım hizmetleri ve menkul kıymet piyasaları ile ilgili olarak, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Mesleki hizmetler alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Sigortacılık sektöründe, mevzuatın müktesebat ile uyumlu hale getirilmesi ve idari kapasitenin güçlendirilmesi yönünde önemli çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Müktesebat ile uyumlu olarak, verilerin korunmasına ilişkin mevzuatın kabul edilmesine yönelik çabalar sürdürülmeli ve bilgi toplumu hizmetlerine ilişkin müktesebat ile uyumlu mevzuat kabul edilmelidir. Sermayenin serbest dolaşımı alanında, özellikle sermaye

hareketlerinin serbestleştirilmesine ilişkin olarak, müktesebata uyum devam etmekte olup, daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Şirketler hukuku ve fikri ve sınai mülkiyet hakları alanındaki uyum, son yıllarda alınmış olan tedbirlere rağmen sınırlı kalmıştır. Korsanlıkla ve fikri ve sınai mülkiyet hakları ihlalleri ile mücadele edilmesi için yasal tedbirlerin ve uygulama tedbirlerinin alınması gerekmektedir. Rekabet alanında, devlet yardımlarına ilişkin hükümlerin güçlendirilmesine ve bir devlet yardımları izleme biriminin kurulmasına yönelik çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Tarım alanında, özellikle, hayvan hastalıklarının kontrolü, büyükbaş hayvanların tanımlanması ve tescili ve patateslerdeki zararlı organizmalarla ilgili olarak, hayvan ve bitki sağlığı alanlarında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu alanlarda, tam uyumun sağlanabilmesi için, idari kapasitenin artırılması, teftiş ve kontrol sisteminin güçlendirilmesi ve gıda işleme tesislerinin geliştirilmesi yönünde daha fazla gayret gösterilmelidir. Bir kırsal kalkınma stratejisi oluşturulmalıdır. Balıkçılık alanında, sınırlı ilerleme kaydedilmiş ve özellikle teftiş ve kontrol alanlarında bazı hazırlık çalışmaları tamamlanmıştır. Bununla birlikte, temel mevzuatın müktesebat ile uyumlu hale getirilmesi ve kurumsal reformun gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ulaştırma alanında sınırlı gelişme gerçekleşmiştir. Özellikle karayolu ulaştırması ve deniz güvenliği gibi belirli alanlarda sağlanan uyum, çeşitli uluslararası sözleşmelerin iç hukuka aktarılması suretiyle gerçekleştirilmiştir. Deniz güvenliği, karayolu ve demiryolu ulaştırması alanında önemli çaba gösterilmesi gerekmektedir. Vergilendirmede, mevzuat uyum ve idari kapasite alanında, sınırlı gelişme sağlanmıştır. Muafiyetlerin kapsamı ve indirimli oranların uygulanmasına özel önem verilerek, KDV konusunda daha fazla mevzuat uyumuna ihtiyaç vardır. ÖTV konusunda, bir miktar yaklaşma sağlanmış olsa da, alkollü içkiler ve sigaradan alınan vergiler hâlâ AB asgari vergi oranlarının altındadır. Türkiye'nin vergi erteleme rejimini uygulaması gerekmektedir.

İstatistik alanlarının tümünde bazı ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen, müktesebata uyum sağlanmasına ilişkin temel gereklerin yerine getirilmesi hususunda daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Verilerin tarafsızlığı ve güvenilirliği, istatistiklerin şeffaflığı ve kişisel verilerin gizliliği gibi temel ilkelerin uygulanması konusunda mevcut mevzuatın müktesebatla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Sosyal politika ve istihdam alanında, Türkiye bazı ilerlemeler kaydetmiştir. İş hukuku ile istihdam politikası alanlarında cinsiyet eşitliğini geliştirmeye yönelik olarak idari kapasite güçlendirilmiş ve tedbirler alınmıştır. Sosyal diyalog, sağlık ve güvenlik alanında daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Enerji alanında, elektrik ve doğal gaz piyasaları ile ilgili çerçeve kanunların uygulanmasına ilişkin çeşitli hükümlerin kabul edilmesi ile, önemli ilerleme kaydedilmiştir. Enerji verimliliği ve yenilenebilir kaynaklar alanındaki uyum açısından ilerleme kaydedilmiştir. Enerjiye ilişkin tüm alanlarda, uyumlaştırmanın tamamlanmasını sağlamak için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Sanayi politikası konusunda, yeni yabancı doğrudan yatırım kanununun kabul edilmesinin yanı sıra, kamu sektörü reformu alanında da ilerleme kaydedilmiştir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması alanında da daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. Demir çelik sektörünün yeniden yapılandırılması büyük önem taşımaktadır. Türkiye, küçük ve orta ölçekli işletme politikası alanında bazı ilerlemeler sağlamıştır. Şirket kurulmasına ve tesciline ilişkin basitleştirilmiş usullerin kabul edilmesi olumlu bir gelişmedir. Türkiye'de, birçok teknoloji geliştirme merkezi bulunmaktadır. Türkiye'nin AB Programlarına katılımı son

dönemde gerçekleşmiş olmakla birlikte, 6. Çerçeve Programına tam katılımı, Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki kararlılığının bir göstergesidir. Türkiye, bilim ve araştırma yatırımlarının düzeyini yükseltmelidir. Eğitim ve mesleki eğitim alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, üç Topluluk Programına katılım hazırlıklarını tamamlamaya yönelik çabalarını artırmalı ve tedbirlerin uygulanmasını sağlamalıdır.

Bazı gelişmelere rağmen, telekomünikasyon müktesebatına uyum düzeyi hâlâ yetersizdir. Özellikle evrensel hizmet, numaralandırma, kiralık hatlar ve verilerin korunmasına ilişkin daha fazla çaba gösterilmelidir. Yürürlükteki mevzuatın etkili bir biçimde uygulanması sağlanmalıdır. Posta hizmetleri pazarının serbestleştirilmesi için, büyük çaba gösterilmesi gerekmektedir. Türkiye kültür ve görsel işitsel politika alanında, özellikle Türkçe dışındaki dillerde yayınlara imkan tanımak suretiyle, mevzuat bakımından ilerleme kaydetmiştir. Bununla birlikte, müktesebat ile uyumlaştırma için daha fazla çaba gösterilmelidir. Türkiye, diğer dillerde yayına ilişkin uygulama tedbirleri alma konusunda teşvik edilmektedir.

Bölgesel politika alanında, son ilerleme raporundan bu yana bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, bölgesel politikanın merkezi ve bölgesel düzeyde uygulanmasını sağlamak için önemli ölçüde çaba sarf edilmelidir. Gerekli kurumlar kurulmalı ve yeterli insan kaynağı ve mali kaynakla donatılmalıdır. Çevre konusunda, Türkiye, bazı alanlarda kısıtlı gelişme kaydetmiş ve pek çok alanda müktesebata genel uyum düzeyi sınırlı kalmıştır. Çevre politikasının tüm alanlarında, mevzuat ve uygulama açısından daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Tüketici ve sağlığının korunması alanında, özellikle çerçeve kanunun kabul edilmesinden bu yana ilerleme sağlanmıştır. Bununla birlikte, tüketicinin yüksek düzeyde korunmasını teminen, etkin bir güvenlik gözetim rejiminin oluşturulması ve yeterli düzeyde kaynak gerekmektedir. Türkiye, adalet ve içişleri alanında uyumlaştırmaya yönelik stratejilerin kabul edilmesinde önemli ilerleme kaydetmiştir. Yasadışı göç ve organize suçla mücadele gibi birçok alanda, işbirliği artmıştır. Türkiye, kabul ettiği stratejileri uygulamaya ve yasal ve kurumsal çerçevesini uyumlaştırmaya yönelik çabaları artırmalıdır. Türkiye, Avrupa Birliği ile bir geri kabul anlaşması müzakere etmeye başlamalıdır.

Gümrük Birliği alanında aşağıda değinilen hususlara öncelik verilmelidir: Gümrüklerdeki denetime ilişkin mevzuat, taklit ve korsan mallar, kültürel mallar ve serbest bölgeler ile ekonomik etkili gümrük işlemlerine uygulanan ve gümrük mevzuatı dışında kalan mevzuat. Bu alanda idari kapasite geliştirilmiş olmasına rağmen, uyum sağlanmış mevzuatın etkili bir şekilde uygulanmasını teminen, kurumlar arası işbirliğinin güçlendirilmesi ve sonradan denetim ve sınır kontrollerinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Dış ilişkiler alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiş olup, özellikle Genelleştirilmiş Tercihler Sistemine uyum sağlanması olmak üzere, Türkiye'nin bu alandaki yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekmektedir. İkili anlaşmalar konusunda, Türkiye, AB'nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ülkelerle benzer nitelikli anlaşmalar imzalamak amacıyla çabalarını sürdürmelidir. Ortak dış ve güvenlik politikası alanında, Türkiye, politikasını büyük oranda Avrupa Birliği ile uyumlu konumda tutmaya devam etmiştir. Türkiye, ulusal politika ve uygulamalarının Avrupa Birliği ortak tutumlarıyla uyumlu olmasını sağlamalı ve bütün müeyyideler ve kısıtlayıcı önlemlerin gereği gibi uygulanmasını temin etmelidir.

Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanununun kabul edilmesi konusunda yaşanan gecikme nedeniyle, mali kontrol alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Söz konusu Kanunun kabul

edilmesi ve bütçenin saydamlığının artırılması, muhasebe standartlarının iyileştirilmesi ve yeni bütçe kodu sınıflandırmasının uygulanmasına yoğunlaşılması gerekmektedir.

Birçok alanda uygulama zayıftır. Müktesebatın etkili biçimde uygulanmasını temin etmek üzere, değişik alanlardaki idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir. Devlet yardımları ve bölgesel gelişme alanlarında olduğu gibi bazı durumlarda, idari reform, yeni yapıların oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Yeni düzenleyici kurumların oluşturulduğu alanlarda, bu kurumların özerklikleri teminat altına alınmalı ve yeterli personel ve mali kaynak sağlanmalıdır.

C. SONUÇ

Rapor döneminde Türk hükümeti siyaset ve hukuk sistemine geniş kapsamlı değişiklikler getiren reform sürecinin hızlandırılmasında büyük bir kararlılık göstermiştir. Ayrıca, Türk vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerden Avrupa standartları düzeyinde yararlanabilmesi için, bu reformların etkili bir biçimde uygulanmasını sağlamaya yönelik önemli adımlar atmıştır. Mevzuatın farklı alanlarında değişiklik yapan dört önemli uyum paketi kabul edilmiştir. Reformların bazıları, ifade özgürlüğü, gösteri yürüyüşü hakkı, kültürel haklar ve ordu üzerinde sivil denetim gibi Türkiye açısından hassas meselelere temas ettiğinden siyasi bakımdan büyük önem taşımaktadır. Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesinde siyasi kriterler altında yer alan önceliklerin bir çoğu ele alınmıştır.

Kamu yönetiminin ve devletin işleyişinde etkinliğin artırılması konusunda ilerleme sağlanmaktadır. Hükümet, özellikle kamu hizmetlerinde insan kaynaklarının daha şeffaf biçimde yönetilmesini sağlamak amacıyla reformlar başlatmıştır. Bu husus, yolsuzlukla mücadelede de güçlendirecektir.

MGK'nın görev, yetki ve işleyişinde yapılan esaslı değişiklikler ile, sivil-ordu ilişkilerinin çerçevesi AB ülkelerindeki uygulamalara daha da yakınlaştırılmıştır. MGK Genel Sekreterliğinin rolü gözde geçirilmiş ve icracı yetkileri kaldırılmıştır. MGK temsilcileri halen RTÜK ve YÖK gibi sivil kurullarda yer almaktadır. Askeri harcamalarda, hem bütçenin kabulü hem de denetimi açısından TBMM'nin tam kontrolü sağlanmalıdır.

Yargının bağımsızlığının ve etkinliğinin artırılması için hâlâ daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Halihazırda yargı sistemi aile mahkemelerinin kurulması ile güçlendirilmiştir. Askeri mahkemelerin siviller üzerindeki yargılama yetkisi kaldırılmıştır. Başta görüşme imkanı tanınmayan gözaltı uygulamasının kaldırılması olmak üzere, Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile ilgili olumlu değişiklikler yapılmıştır. Bununla birlikte, DGM'lerin işleyişinin, başta savunmanın hakları ve adil yargılama ilkeleri olmak üzere, AB standartları ile tam uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

Reformların uygulanmasında sorunlar bulunmaktadır. Bazı durumlarda, temel özgürlükler konusunda TBMM tarafından kabul edilen uyum paketlerini uygulayacak idari ve yargısal organlar, daha kısıtlayıcı şartlar getirmek suretiyle bu reformların kapsamını daraltmakta ve başlangıçta belirlenen amaca ulaşmaya engel olmaktadır. Yapılan reformların sistematik olarak uygulamaya konulmadığının farkında olan Hükümet, uygulamayı sağlamak üzere bir Reform İzleme Grubu kurmuştur.

Türkiye, Avrupa Konseyinin Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesini onaylamıştır ve 1 Ocak 2004 itibarıyla Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO) üyesi olacaktır. Ancak, bir çok girişime rağmen, yolsuzluk ileri düzeyde varlığını sürdürmekte ve kamu yaşamının pek çok alanını etkilemektedir.

Türkiye, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Haklar Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 No.lu Protokolü gibi belli başlı uluslararası sözleşmeleri ve Avrupa Konseyi sözleşmelerini onaylamıştır.

Bununla birlikte, hakkaniyete uygun tatmin ödemelerinin yapılması ve AİHS'ye aykırı olarak verilen kararların bozulması şeklinde yerine getirilmesi gereken bir çok AİHM kararının

Türkiye tarafından uygulanmaması büyük sıkıntı yaratmaktadır. Örneğin, Loizidou davasında AİHM'nin konuyla ilgili kararını vermesinden bu yana 5 yıl geçmiştir.

İşkence ve kötü muamele ile mücadele güçlendirilmiş ve Türk hukuk sistemi bu konuda Avrupa standartlarına daha da yaklaşmıştır. İşkencenin boyutu azalmıştır, buna mukabil endişeye neden olan münferit bazı vakalar bildirilmektedir.

Hapishane sistemi reformu devam etmektedir ve gözaltında bulunanların hakları iyileştirilmiştir. Uygulamada, avukatla görüşme hakkı her zaman sağlanamamaktadır.

Yargılamanın yenilenmesi imkanı getirilmiş, fakat fiiliyatta bir kaç dava yargılamanın yenilenmesine tabi olmuştur. Zana ve diğerleri davasında, yargılamanın yenilenmesi şu ana kadar büyük ölçüde daha önceki yargılamanın bir tekrarıdır ibaret kalmış ve savunmanın haklarına riayet edilmediği yönündeki endişelerin sürmesine neden olmuştur.

Uyum paketlerinin kabul edilmesi, ifade özgürlüğünün kullanılması ile ilgili bir çok yasal kısıtlamanın kaldırılmasını sağlamıştır. TCK'nın değiştirilen hükümlerinin uygulanması ile pek çok beraat kararı verilmiştir, fakat şiddet içermeyen düşünce açıklamaktan dolayı davalar açılmaya devam etmektedir. Şiddet içermeyen düşünce açıklamaktan mahkum olan bir çok kişi, yürürlükten kaldırılan hükümler kapsamında, tahliye edilmiştir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü alanında bir çok sınırlama kaldırılarak önemli ilerleme kaydedilmiştir. Yine de, bazı gösterilerde yetkililer tarafından orantısız güç kullanılmıştır.

Dernek kurma özgürlüğü önündeki bazı kısıtlamalar azaltılmıştır, ancak dernekler halen zahmetli bürokratik işlemlerle karşılaşmaktadır. İnsan hakları derneklerine ve özellikle insan hakları savunucularına karşı soruşturmalar açılmaya devam etmektedir.

Siyasi Partiler Kanununda değişiklik yapılarak, siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılmıştır. Ancak, HADEP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır ve DEHAP'ın kapatılması için açılan dava da devam etmektedir.

Din özgürlüğü konusunda uyum paketleri ile getirilen değişiklikler henüz arzu edilen etkileri doğurmamıştır. İdari makamlar, ilgili hükümleri çok sınırlayıcı biçimde yorumlamaya devam ettikleri için, din özgürlüğü Avrupa standartları ile karşılaştırıldığında ciddi kısıtlamalara tabidir. Dini topluluklarla ilgili olarak, özellikle, tüzel kişilik, eğitim ve din adamı yetiştirme ve mülkiyet hakkından tam olarak yararlanma konularında kısıtlamalar bulunmaktadır.

Türkçe dışındaki dillerde eğitim ve radyo ve televizyon yayıncılığı üzerindeki yasağın kaldırılmasına yönelik tedbirler alınmıştır. Yapılan değişiklikler bugüne kadar uygulamada çok az etki yaratmıştır.

Güneydoğudaki olağanüstü halin kaldırılması halk arasındaki gerginliği azaltmıştır. Kültürel etkinliklere daha çok müsamaha gösterilmiştir. Köye dönüş programı çok yavaş bir tempoda ilerlemektedir. Yurtiçinde yerleri değiştirilmiş kişiler sorununun ve bölgenin sosyo-ekonomik açıdan geliştirilmesi sorununun kapsamlı biçimde çözülmesi için ve genel olarak kültürel haklar sorununun çözülmesi için ciddi çaba gösterilmelidir.

Selanik Zirvesi sonuçları ile Katılım Ortaklığı Belgesinde Türkiye, BM Genel Sekreterinin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik çabalarını güçlü biçimde destekleme konusunda teşvik edilmektedir. Türkiye, Kıbrıs sorununun çözümüne destek verdiğini çeşitli vesilelerle açıklamıştır. Türkiye, Kıbrıs'ın Kuzey Kesimi ile bir gümrük birliği kurulmasına yönelik anlaşmanın yürürlüğe girmeyeceğini belirtmiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmektedir. Yeni güven artırıcı tedbirlerin uygulamaya konulması için çabalar sürmektedir. Ayrıca, iki ülkenin dışişleri bakanları arasında, Ege ile ilgili istikşafi mahiyetteki görüşmeler devam etmektedir.

Türkiye bir NATO üyesi olarak, NATO imkanlarını kullanmak suretiyle AB önderliğinde yapılacak operasyonlara, AB üyesi olmayan Avrupalı müttefik ülkelerin katılmasına onay vermiştir. Bu husus, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının etkili biçimde hayata geçirilmesine şimdiye kadar engel olan bir sorunu çözüme kavuşturmuştur.

Genel olarak, Türkiye, geçtiğimiz 12 ay içinde, Kopenhag siyasi kriterlerine uyum yönünde önemli bir ilerleme teşkil eden etkileyici bir yasama performansı sergilemiştir. Türkiye, yargının bağımsızlığı ve işleyişinin güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlüklerin (dernek kurma, ifade ve din) kullanımının genel çerçevesinin çizilmesi, sivil-ordu ilişkilerinin Avrupa'daki uygulamalara daha fazla yaklaştırılması, Güneydoğudaki durumun ve kültürel hakların iyileştirilmesi konuları başta olmak üzere, işbu İlerleme Raporunda altı çizilen sorunları ele almalıdır. Türkiye, Türk vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerden Avrupa standartları seviyesinde yararlandırılması için, reformların tam ve etkili biçimde uygulanmasını temin etmelidir.

Ayrıca, Türkiye, Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm getirmeye yönelik çabalara kararlı biçimde destek vermelidir.

Makroekonomik dengesizlikler sürmekle birlikte, Türkiye'de piyasa ekonomisinin işleyişi kayda değer bir şekilde iyileşmiştir. Makroekonomik istikrar ve yapısal reformlara yönelik olarak atılacak ilave adımlar da, Türkiye'nin Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesini güçlendirecektir.

Hâlâ yüksek olmasına rağmen enflasyonist baskılardaki azalmanın sürmesi ve Türkiye'deki piyasa düzenlemeleri ve kurumların modernizasyonu neticesinde ekonomik istikrar ve öngörülebilirlik artmıştır. Kabul edilen ve aşamalı olarak uygulanan yapısal reformların olumlu etkileri sayesinde, Irak krizine bağlı önemli bir ekonomik gerileme yaşanmamıştır. Bağımsız düzenleme ve denetleme kurumları bu kapsamda önemli bir rol oynamıştır. Mali sektörün gözetimi güçlendirilmiş ve modern bir doğrudan yabancı yatırım mevzuatının temelleri oluşturulmuştur. Kamu finansmanı yönetiminde şeffaflık ve etkililik artırılmıştır.

Mevcut reform süreci sürdürülmelidir. Mali disiplin ve istikrar odaklı ekonomi politikası, piyasa güveninin ve sürdürülebilir kamu maliyesinin güçlendirilmesi için temel yapı taşlarıdır. Dengeli ve güçlü bir ekonomik yapının oluşturulması için enflasyonla mücadele sürecine devam edilmelidir. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması henüz yeterli seviyede değildir. Sektördeki ihtiyati düzenlemeler ve muhasebe standartlarının uluslararası düzeye getirilmesi süreci tamamlanmalıdır. Kamu bankalarının ve kuruluşlarının özelleştirilmesi ve piyasaların serbestleştirilmesi hızlandırılmalı ve yapısal bozukluklar giderilmelidir. Kamu ve özel sektör yatırımının üretken projelere yeterli düzeyde aktarılması ve eğitime özel önem verilmesi, ekonominin rekabet gücünün ve büyüme potansiyelinin

artırılması açısından önemlidir. Doğrudan yabancı yatırım girişi geriye kalan engellerin kaldırılması yoluyla teşvik edilmelidir.

Pek çok alanda uyumlaştırma konusunda ilerleme kaydedilmekle birlikte, birçok müktesebat başlığı açısından uyum henüz başlangıç aşamasındadır. En fazla ilerleme gümrük birliği ile ilgili başlıklarda kaydedilmiş olmakla birlikte, bu alandaki yükümlülükler henüz tam olarak karşılanmamıştır. Uyumlaştırma, müktesebat ile benzerlik gösteren diğer uluslararası yükümlülüklerin yer aldığı alanlarda da oldukça ileri düzeydedir. Bütün alanlarda daha fazla mevzuat çalışması gerekmektedir. Türkiye, Müktesebatın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programın, Katılım Ortaklığı öncelikleriyle uyumlu şekilde ve bütün başlıklar itibarıyla daha tutarlı bir biçimde uygulanmasına yoğunlaşmalıdır. Ayrıca, yeni mevzuatın müktesebatla uyumlu olmasına dikkat edilmelidir.

Malların serbest dolaşımı alanında, sektör spesifik mevzuat başta olmak üzere ilerleme kaydedilmiştir, fakat gıda güvenliği dahil olmak üzere, hem sınai hem de işlenmiş tarım ürünlerine ilişkin, ürün güvenliği ve spesifikasyonuna dair Yeni ve Eski Yaklaşım mevzuatına uyum sağlanması ve bu mevzuatın uygulanması amacıyla, önemli ölçüde çaba gösterilmelidir. Uygunluk değerlendirme ve pazar gözetimi mekanizmalarının ve kuruluşlarının oluşturulmasına ilişkin olarak sınırlı ilerleme kaydedilmiş olup, yasal metroloji sisteminin güçlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye, kamu ihaleleri hakkındaki Kanunda yapılan değişiklik ile, müktesebata uyum bakımından gerileme göstermiştir. Kısa vadede, Türkiye, ticaretteki teknik engellerin kaldırılmasına yönelik araçları kabul etmelidir. Müktesebatın doğru uygulanmasını ve 31 Aralık 2000 tarihine kadar yerine getirilmesi gereken, gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerle uyum sağlanmasını teminen, yapılması gereken pek çok husus bulunmaktadır.

Kişilerin serbest dolaşımı alanında, rapor döneminde, işçilerin serbest dolaşımı alanı başta olmak üzere, bazı ilerlemeler kaydedilmiş, ancak Türkiye'nin uyumu sınırlı kalmıştır. Hizmetlerin serbest dolaşımı alanında, bankacılık sektörü, yatırım hizmetleri ve menkul kıymet piyasaları ile ilgili olarak, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Mesleki hizmetler alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Sigortacılık sektöründe, mevzuatın müktesebat ile uyumlu hale getirilmesi ve idari kapasitenin güçlendirilmesi yönünde önemli çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Müktesebat ile uyumlu olarak, verilerin korunmasına ilişkin mevzuatın kabul edilmesine yönelik çabalar sürdürülmeli ve bilgi toplumu hizmetlerine ilişkin müktesebat ile uyumlu mevzuat kabul edilmelidir. Sermayenin serbest dolaşımı alanında, özellikle sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine ilişkin olarak, müktesebata uyum devam etmekte olup, daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Şirketler hukuku ve fikri ve sınai mülkiyet hakları alanındaki uyum, son yıllarda alınmış olan tedbirlere rağmen sınırlı kalmıştır. Korsanlıkla ve fikri ve sınai mülkiyet hakları ihlalleri ile mücadele edilmesi için yasal tedbirlerin ve uygulama tedbirlerinin alınması gerekmektedir. Rekabet alanında, devlet yardımlarına ilişkin hükümlerin güçlendirilmesine ve bir devlet yardımları izleme biriminin kurulmasına yönelik çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Tarım alanında, özellikle, hayvan hastalıklarının kontrolü, büyükbaş hayvanların tanımlanması ve tescili ve patateslerdeki zararlı organizmalarla ilgili olarak, hayvan ve bitki sağlığı alanlarında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu alanlarda, tam uyumun sağlanabilmesi için, idari kapasitenin artırılması, teftiş ve kontrol sisteminin güçlendirilmesi ve gıda işleme tesislerinin geliştirilmesi yönünde daha fazla gayret gösterilmelidir. Bir kırsal kalkınma stratejisi oluşturulmalıdır. Balıkçılık alanında, sınırlı ilerleme kaydedilmiş ve özellikle teftiş

ve kontrol alanlarında bazı hazırlık çalışmaları tamamlanmıştır. Bununla birlikte, temel mevzuatın müktesebat ile uyumlu hale getirilmesi ve kurumsal reformun gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ulaştırma alanında sınırlı gelişme gerçekleşmiştir. Özellikle karayolu ulaştırması ve deniz güvenliği gibi belirli alanlarda sağlanan uyum, çeşitli uluslararası sözleşmelerin iç hukuka aktarılması suretiyle gerçekleştirilmiştir. Deniz güvenliği, karayolu ve demiryolu ulaştırması alanında önemli çaba gösterilmesi gerekmektedir. Vergilendirmede, mevzuat uyum ve idari kapasite alanında, sınırlı gelişme sağlanmıştır. Muafiyetlerin kapsamı ve indirimli oranların uygulanmasına özel önem verilerek, KDV konusunda daha fazla mevzuat uyumuna ihtiyaç vardır. ÖTV konusunda, bir miktar yaklaşıma sağlanmış olsa da, alkollü içkiler ve sigaradan alınan vergiler hâlâ AB asgari vergi oranlarının altındadır. Türkiye'nin vergi erteleme rejimini uygulaması gerekmektedir.

İstatistik alanlarının tümünde bazı ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen, müktesebata uyum sağlanmasına ilişkin temel gereklerin yerine getirilmesi hususunda daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Verilerin tarafsızlığı ve güvenilirliği, istatistiklerin şeffaflığı ve kişisel verilerin gizliliği gibi temel ilkelerin uygulanması konusunda mevcut mevzuatın müktesebatla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Sosyal politika ve istihdam alanında, Türkiye bazı ilerlemeler kaydetmiştir. İş hukuku ile istihdam politikası alanlarında cinsiyet eşitliğini geliştirmeye yönelik olarak idari kapasite güçlendirilmiş ve tedbirler alınmıştır. Sosyal diyalog, sağlık ve güvenlik alanında daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Enerji alanında, elektrik ve doğal gaz piyasaları ile ilgili çerçeve kanunların uygulanmasına ilişkin çeşitli hükümlerin kabul edilmesi ile, önemli ilerleme kaydedilmiştir. Enerji verimliliği ve yenilenebilir kaynaklar alanındaki uyum açısından ilerleme kaydedilmiştir. Enerjiye ilişkin tüm alanlarda, uyumlaştırmanın tamamlanmasını sağlamak için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Sanayi politikası konusunda, yeni yabancı doğrudan yatırım kanununun kabul edilmesinin yanı sıra, kamu sektörü reformu alanında da ilerleme kaydedilmiştir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması alanında da daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. Demir çelik sektörünün yeniden yapılandırılması büyük önem taşımaktadır. Türkiye, küçük ve orta ölçekli işletme politikası alanında bazı ilerlemeler sağlamıştır. Şirket kurulmasına ve tesciline ilişkin basitleştirilmiş usullerin kabul edilmesi olumlu bir gelişmedir. Türkiye'de, birçok teknoloji geliştirme merkezi bulunmaktadır. Türkiye'nin AB Programlarına katılımı son dönemde gerçekleşmiş olmakla birlikte, 6. Çerçeve Programına tam katılımı, Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki kararlılığının bir göstergesidir. Türkiye, bilim ve araştırma yatırımlarının düzeyini yükseltmelidir. Eğitim ve mesleki eğitim alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, üç Topluluk Programına katılım hazırlıklarını tamamlamaya yönelik çabalarını artırmalı ve tedbirlerin uygulanmasını sağlamalıdır.

Bazı gelişmelere rağmen, telekomünikasyon müktesebatına uyum düzeyi hâlâ yetersizdir. Özellikle evrensel hizmet, numaralandırma, kiralık hatlar ve verilerin korunmasına ilişkin daha fazla çaba gösterilmelidir. Yürürlükteki mevzuatın etkili bir biçimde uygulanması sağlanmalıdır. Posta hizmetleri pazarının serbestleştirilmesi için, büyük çaba gösterilmesi gerekmektedir. Türkiye kültür ve görsel işitsel politika alanında, özellikle Türkçe dışındaki dillerde yayınlara imkan tanımak suretiyle, mevzuat bakımından ilerleme kaydetmiştir. Bununla birlikte, müktesebat ile uyumlaştırma için daha fazla çaba gösterilmelidir. Türkiye, diğer dillerde yayına ilişkin uygulama tedbirleri alma konusunda teşvik edilmektedir.

Bölgesel politika alanında, son ilerleme raporundan bu yana bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, bölgesel politikanın merkezi ve bölgesel düzeyde uygulanmasını sağlamak için önemli ölçüde çaba sarf edilmelidir. Gerekli kurumlar kurulmalı ve yeterli insan kaynağı ve mali kaynakla donatılmalıdır. Çevre konusunda, Türkiye, bazı alanlarda kısıtlı gelişme kaydetmiş ve pek çok alanda müktesebata genel uyum düzeyi sınırlı kalmıştır. Çevre politikasının tüm alanlarında, mevzuat ve uygulama açısından daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Tüketici ve sağlığının korunması alanında, özellikle çerçeve kanunun kabul edilmesinden bu yana ilerleme sağlanmıştır. Bununla birlikte, tüketicinin yüksek düzeyde korunmasını teminen, etkin bir güvenlik gözetim rejiminin oluşturulması ve yeterli düzeyde kaynak gerekmektedir. Türkiye, adalet ve içişleri alanında uyumlaştırmaya yönelik stratejilerin kabul edilmesinde önemli ilerleme kaydetmiştir. Yasadışı göç ve organize suçla mücadele gibi birçok alanda, işbirliği artmıştır. Türkiye, kabul ettiği stratejileri uygulamaya ve yasal ve kurumsal çerçevesini uyumlaştırmaya yönelik çabaları artırmalıdır. Türkiye, Avrupa Birliği ile bir geri kabul anlaşması müzakere etmeye başlamalıdır.

Gümrük Birliği alanında aşağıda değinilen hususlara öncelik verilmelidir: Gümrüklerdeki denetime ilişkin mevzuat, taklit ve korsan mallar, kültürel mallar ve serbest bölgeler ile ekonomik etkili gümrük işlemlerine uygulanan ve gümrük mevzuatı dışında kalan mevzuat. Bu alanda idari kapasite geliştirilmiş olmasına rağmen, uyum sağlanmış mevzuatın etkili bir şekilde uygulanmasını teminen, kurumlar arası işbirliğinin güçlendirilmesi ve sonradan denetim ve sınır kontrollerinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Dış ilişkiler alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiş olup, özellikle Genelleştirilmiş Tercihler Sistemine uyum sağlanması olmak üzere, Türkiye'nin bu alandaki yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekmektedir. İkili anlaşmalar konusunda, Türkiye, AB'nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ülkelerle benzer nitelikli anlaşmalar imzalamak amacıyla çabalarını sürdürmelidir. Ortak dış ve güvenlik politikası alanında, Türkiye, politikasını büyük oranda Avrupa Birliği ile uyumlu konumda tutmaya devam etmiştir. Türkiye, ulusal politika ve uygulamalarının Avrupa Birliği ortak tutumlarıyla uyumlu olmasını sağlamalı ve bütün müeyyideler ve kısıtlayıcı önlemlerin gereği gibi uygulanmasını temin etmelidir.

Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanununun kabul edilmesi konusunda yaşanan gecikme nedeniyle, mali kontrol alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Söz konusu Kanunun kabul edilmesi ve bütçenin saydamlığının artırılması, muhasebe standartlarının iyileştirmesi ve yeni bütçe kodu sınıflandırmasının uygulanmasına yoğunlaşılması gerekmektedir.

Birçok alanda uygulama zayıftır. Müktesebatın etkili biçimde uygulanmasını temin etmek üzere, değişik alanlardaki idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir. Devlet yardımları ve bölgesel gelişme alanlarında olduğu gibi bazı durumlarda, idari reform, yeni yapıların oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Yeni düzenleyici kurumların oluşturulduğu alanlarda, bu kurumların özerklikleri teminat altına alınmalı ve yeterli personel ve mali kaynak sağlanmalıdır.

D. KATILIM ORTAKLIĞI: GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterleri açısından kaydettiği ilerleme ve genel hazırlık durumu yukarıda incelenmiş ve sonuç kısmında değerlendirilmiştir. Bu bölüm, kısaca, Katılım Ortaklığı Belgesi önceliklerinin genel olarak ne ölçüde yerine getirildiğine ilişkin bir değerlendirme sunmaktadır.

Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi Konsey tarafından Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmiştir¹⁶. Katılım Ortaklığı Belgesinin amacı, başta siyasi kriterler olmak üzere, Türk makamlarının katılım kriterlerini gerçekleştirme çabalarına yardım sağlamaktadır. Bu Belge, başta müktesebatın uygulanması olmak üzere, katılım hazırlıklarına ilişkin önceliklere detaylı olarak yer vermekte ve Topluluk fonlarından sağlanan katılım öncesi yardımların programlanmasına temel teşkil etmektedir.

Türkiye, gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesinde tanımlanan öncelikleri ele almaya başlamıştır. Genel olarak ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, 2003-2004 dönemi için öngörülen işlerin tamamlanması için halen önemli miktarda çaba gösterilmesi gerekmektedir. Söz konusu önceliklerle doğrudan bağlantılı projelere 2003 yılı için kabul edilen Mali Yardım Programlamasında yer verilmiş olup, Türkiye, bu önceliklerin önemli bir kısmına yönelik olarak AB yardımlarından faydalanacaktır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm A.2).

Güçlendirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterlere ilişkin kısa vadeli öncelikler konusunda, bu önceliklerin yerine getirilmesine yönelik önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle ilgili mevzuatın müktesebatla uyumlaştırılması amacına yönelik istikrarlı bir yasama performansı gösterilmektedir. Bazı alanlarda mevzuat uyumuna yönelik daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Genel olarak, uygulamada sorunlar mevcut olup, reformların somut sonuçlarının ortaya çıkması beklenmeye devam edilmektedir.

Türkiye, *Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm* bulunmasına yönelik olarak iki toplum lideri arasındaki mevcut doğrudan görüşme sürecine destek verdiğini ifade etmeye devam etmektedir¹⁷. Sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollardan halli ilkesi ile ilgili olarak, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmektedir. Yeni güven artırıcı tedbirlerin yürürlüğe konmasına yönelik çabalar sürdürülmektedir.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile *Ekonomik ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin* her ikisi de onaylanmıştır. Türkiye, önemli çekinceler koymuştur.

İşkenceyle mücadele tedbirlerinin artırılması amacıyla, yasal hükümler güçlendirilmiştir. Hükümet, işkenceye karşı sıfır tolerans politikası kabul etmiştir. *Gözaltına alınanların bir avukatla özel olarak görüşme hakkının teminat altına alınmasına ve işkence faillerinin cezalandırılmalarına* yönelik yasal tedbirler alınmıştır. Bununla birlikte uygulamada, avukatla özel görüşme hakkına her zaman riayet edilmemektedir. *Kolluk kuvvetlerinin insan hakları konusunda eğitilmesine* devam edilmiş ve yeni girişimlerde bulunulmuştur.

¹⁶ Türkiye ile katılım ortaklığına ilişkin ilkeler, öncelikler, ara amaçlar ve şartlar hakkında 2003/398/EC sayılı ve 19 Mayıs 2003 tarihli Konsey Kararı (OJ L 145, 12.6.2003, s. 40)

¹⁷ Katılım Ortaklığı Belgesinden alınan ibareler italik yapılmıştır.

İfade özgürlüğünün önündeki mevcut *kısıtlamaların* kaldırılmasında ilerleme sağlanmıştır. Türk Ceza Kanununda ve Terörle Mücadele Kanununda değişiklik yapılmıştır. Açılan davaların çoğu mahkemelerin verdiği beraat kararlarıyla sonuçlanmıştır. *Şiddet içermeyen düşünce açıklamaktan mahkum olanların durumu* ele alınmış ve birçok kişi tahliye edilmiştir. Bazı davalar, *yargılamanın yenilenmesine* tabi tutulmuş olup, şu ana kadar fiili bir etki yaratmamıştır. *Dernek kurma ve toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüklerine* ilişkin yasal kısıtlamaların tamamı değil, bir kısmı kaldırılmıştır. *Din özgürlüğü* alanında, az ilerleme kaydedilmiştir. Uygulamada, gayrimüslim cemaatler ciddi kısıtlamalarla karşılaşmaya devam etmektedirler.

Yargının etkinliğini artırmaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Bir Adalet Akademisi kurulmuştur. *Devlet Güvenlik Mahkemelerinin* görev alanına ilişkin ilave değişiklikler yapılmıştır. Bununla birlikte, bu mahkemelerin görev ve işleyişi hâlâ Avrupa standartları ve uygulamaları ile uyumlu değildir. Haziran ayında kabul edilen uyum paketiyle, *Milli Güvenlik Kurulunun* görevi, yapısı ve işleyişine ilişkin önemli değişiklikler yapılmıştır.

Türkçe dışındaki dillerde radyo ve televizyon yayıncılığına ilişkin daha ileri yasal ve ikincil düzenlemeler kabul edilmiştir. Fakat söz konusu düzenlemeler, uygulamada bu tür bir yayın yapılması sonucunu henüz doğurmamıştır. *Güneydoğudaki* olağanüstü hâl uygulamasının kaldırılması olumlu bir psikolojik etki yaratmış ve güvenlik durumunun düzelmesini sağlamıştır. Bölgesel farklılıkların azaltılmasına yönelik henüz kapsamlı bir yaklaşım bulunmamaktadır ve yurt içinde yerleri değiştirilen kişiler sorunu ele alınmayı beklemektedir ve fakat Türk tarafı son zamanlarda uluslararası ortaklarla birlikte bazı umut verici girişimler başlatmıştır.

Katılım Ortaklığı Belgesinin **ekonomik kriterlere** ilişkin kısa vadeli öncelikleri kısmen karşılanmıştır. Mart 2001'de Hükümet tarafından oluşturulan, yapısal reformları ve kamu maliyesinin iyileştirilmesine yönelik maliye ve para politikalarını içeren *mali ve ekonomik program*, IMF gerekleri ile uyumlu bir şekilde uygulanmaya devam etmektedir. *Mali sektörün yeniden yapılandırılmasına* ilişkin süreçte ilerleme kaydedilmiştir. Yeni bankacılık kanununun uygulanması, bankacılık sektörünün güçlendirilmesine katkı sağlamıştır; ihtiyati kurallar iyileştirilmiştir. Merkez Bankası Kanunu, bankanın *bağımsızlığını* güçlendirmek üzere değiştirilmiştir. Türkiye, mali pozisyonların yıllık bildiriminden oluşan katılım öncesi mali izleme sürecine katılım sağlamaktadır.

Hükümet, *tarım alanındaki yapısal reformları* uygulamaya devam etmektedir. Arazi ve büyükbaş hayvan kaydına başlanılmıştır. Sanayi ve tarım sektörlerinde, *özelleştirmeye* ilişkin olarak sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Alkollü içecekler ve tütünün üretim, ithalat, fiyatlandırma ve dağıtımındaki *devlet tekeli*, önemli bir husus olmaya devam etmektedir. *Doğrudan yabancı yatırım* girişini kolaylaştıran bir kanun yayımlanmış ancak söz konusu kanun henüz somut bir etki yaratmamıştır. Vergi toplama sistemindeki iyileştirmelere rağmen, *kayıtdışı ekonominin* büyüklüğünden kaynaklanan sorunlar yeterince çözümlenememiştir.

Türkiye, **üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme yeteneğine** ilişkin Katılım Ortaklığı önceliklerini gerçekleştirmeye başlamakla birlikte, *müktesebatın* birçok başlığına ilişkin kısa vadeli öncelikler henüz tam anlamıyla yerine getirilmemiştir. Önceliklerin kısmen karşılandığı alanlar; hizmet sunumu serbestisi, istatistik, sosyal politika ve istihdam, enerji, sanayi politikası, KOBİ'ler, tüketicinin korunması ve sağlık, adalet ve içişleri, gümrük birliği ve dış ilişkilerdir. Sermayenin serbest dolaşımına ilişkin öncelikler büyük ölçüde karşılanmıştır.

2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan **orta vadeli önceliklere** ilişkin olarak, Türkiye, ekonomik kriterler, sermayenin serbest dolaşımı, vergilendirme, ekonomik ve parasal birlik, enerji ve adalet ve içişlerine ilişkin belirli hususları yerine getirmeye başlamıştır.

Katılım Ortaklığı Belgesinde öncelik olarak belirlenen konulara ilişkin ilerlemeler, bu raporun diğer bölümlerinde, özellikle *üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme yeteneği* adlı “B.3” bölümünde daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi, İlerleme Raporu ile aynı yapıdadır.

Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi, 2003-2004 dönemi ve sonrasında, Türkiye'nin AB'ye katılımına ilişkin hazırlıklarına yön veren temel araç olmaya devam etmektedir. Katılım Ortaklığı Belgesinin uygulanmasına devam edilmelidir. Bu belge, siyasi açıdan dikkate alınmalı ve Türkiye'nin yasal ve kurumsal yapılanmaya ilişkin gündeminin belirlemesine katkı sağlamalıdır.

EKLER

EK I

**ADAY ÜLKELER TARAFINDAN ONAYLANAN İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİ
(2003 yılı Kasım ayı sonu itibarıyla)**

<i>Aşağıdaki sözleşmeler ve protokollere katılım</i>	Bulgaristan	Romanya	Türkiye
ECHR (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)	√	√	√
1 no.lu Protokol (mülkiyet hakkı)	√	√	√
4 no.lu Protokol (serbest dolaşım ve diğer konular)	√	√	
6 no.lu Protokol (ölüm cezası)	√	√	√ ¹
7 no.lu Protokol (aynı suçtan iki kez yargılanmama- <i>ne bis in idem</i>)	√	√	
Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi	√	√	√
Avrupa Sosyal Şartı	-	-	√
Revize Edilmiş Avrupa Sosyal Şartı	√	√	
Ulusal Azınlıklara Dair Çerçeve Sözleşme	√	√	
ICCPR (Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme)	√	√	√
ICCPR'ye İlişkin İhtiyari Protokol (bireysel haberleşme hakkı)	√	√	
ICCPR'ye İlişkin İkinci İhtiyari Protokol (ölüm cezası)	√	√	
ICESCR (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme)	√	√	√
CAT (İşkenceye Karşı Sözleşme)	√	√	√
CERD (Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme)	√	√	√
CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme)	√	√	√
CEDAW'a İlişkin İhtiyari Protokol			√
CRC (Çocuk Hakları Sözleşmesi)	√	√	√

¹ Avrupa Konseyine henüz bildirilmemiştir.

EK II

İSTATİSTİKİ VERİLER

	1998	1999	2000	2001	2002
Temel Veriler	1000 kişi				
Nüfus (ortalama)	65.157T	66.293T	67.420T	68.529T	69.626T
	Km²				
Toplam Alan	769.604	769.604	769.604	769.604	769.604
Ulusal Hesaplar	1000 Milyar Türk Lirası				
Cari fiyatlarla GSYİH	52.224.945	77.415.272	124.583.458	178.412.438	276.002.988
	1000 Milyon ECU/Euro				
Cari fiyatlarla GSYİH	177,8	173,1	216,7	161,8	191,7
	ECU/Euro				
Cari fiyatlarla kişi başına GSYİH (a)	2.800	2.700	3.200	2.400	2.800
	Bir önceki yıla göre (%) değişme				
Sabit fiyatlarla GSYİH (ulusal para birimi)	3,1	-4,7	7,4	-7,5	7,8
İstihdam artışı	2,4	2,5	-3,8	-1,0	:
İşgücü verimlilik artışı	:	:	:	-6,5	7,6
	:	:	:	-4,6	:
	Satın alma gücü standartlarına göre				
Cari fiyatlarla kişi başına GSYİH (a)	6.100	5.600	5.700	5.200	5.500
	AB 15 ortalaması içindeki yüzde pay				
Cari fiyatlarla kişi başına GSYİH(a) Satın alma gücü paritesine göre	30	26	25	22	23
İşgücü verimliliği (satın alma gücü paritesine göre istihdam edilen kişi başına GSYİH)	37,8	33,4	34,1	31,8	36,3
Üretim Yapısı	Brüt katma değer (%) (b)				
- Tarım	16,5	14,5	13,6	11,3	11,5
- Sanayi (inşaat hariç)	21,7	22,0	22,6	24,2	24,5
- İnşaat	5,7	5,3	5,0	4,9	4,0
- Hizmetler	56,2	58,2	58,8	59,7	60,0
Harcama Yapısı	GSYİH'ye oranı (%)				
- Nihai tüketim harcamaları	81,9	87,4	85,6	86,3	80,7
- Hanehalkı ve NPISH	69,2	72,3	71,5	72,0	66,7
- Genel kamu harcamaları	12,7	15,2	14,1	14,2	14,0
- Gayri safi sabit sermaye	24,6	21,9	22,4	18,2	16,7
- Stok değişimi (c)	-0,4	1,5	2,2	-1,4	4,7
- Mal ve hizmet ihracatı	24,3	23,2	24,1	33,7	28,8
- Mal ve hizmet ithalatı	27,9	26,9	31,5	31,3	30,5

	1998	1999	2000	2001	2002
Enflasyon Oranı	Bir önceki yıla göre değişim (%)				
Tüketici fiyatları endeksi (h)	84,6	64,9	54,9	54,4	45,0

Ödemeler dengesi	ECU/Euro (Milyon)				
- Cari İşlemler	1.770	-1.276	-10.631	3.792	-1.566(g)
- Ticaret dengesi	-12.684	-9.837	-24.263	-5.066	:
- Mal ihracatı	27.848	27.062	33.262	38.385	:
- Mal ithalatı	40.532	36.899	57.525	43.451	:
Hizmetler, net	12.007	7.024	12.308	10.194	:
Net Gelir	-2.663	-3.319	-4.333	-5.583	:
-Net cari transferler	5.108	4.856	5.657	4.246	:
-kamu transferleri	142	340	232	231	:
-Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (net) giriş	838	763	1.064	3.647	1.097(g)

Kamu maliyesi	GSYİH'ye oranı (%)				
Genel kamu açık/fazlası	-12,0	-19,0	-6,0	-28,0	-10,0G
Genel kamu borçları	50,0	67,0	58,0	105,0	95,0G

Mali göstergeler	GSYİH'ye oranı (%)				
Ekonominin brüt dış borcu	39,4	47,5	48,3	68,9	:
İhracata oranı (%)					
Ekonominin brüt dış borcu	161,7	204,8	201,0	204,4	:
Parasal Büyüklükler (d)					
ECU/Euro (1000 Milyon)					
-M1	7,0	8,6	12,1	9,0	9,7
-M2	55,3	74,5	91,1	83,9	82,3
-M3	56,9	76,1	93,7	85,7	86,2
Toplam kredi (d)	30,8	30,7	44,1	26,9	20,8
Yıllık (%)					
Kısa vadeli ortalama faiz oranları					
- Günlük faiz oranı	74,6	73,5	56,7	89,7	49,5
- Borçlanma faiz oranı	79,5	86,1	51,2	78,7	53,6
- Mevduat faiz oranı	80,1	78,4	47,1	74,6	50,4
(1 ECU/Euro = .. Türk Lirası)					
ECU/EUR döviz kurları					
- Dönem ortalaması	293.736	447.237	574.816	1.102.430	1.439.680
- Dönem sonu	365.748	544.641	624.267	1.269.500	1.738.000
1994=100					
- Efektif döviz kuru endeksi	15,4	9,9	7,1	3,8	2,8
Rezervler					
ECU/Euro (milyon)					
- Rezervler (altın dahil)	17.879	24.280	25.077	22.652	26.744
- Rezervler (altın hariç)	16.941	23.225	23.986	21.483	25.562

Dış ticaret	ECU/Euro (milyon)				
Ticaret dengesi	-17.019	-13.387	-29.262	-11.172	-15.239
İhracat	24.130	24.964	30.182	35.071	37.864
İthalat	41.149	38.351	59.444	46.243	53.103
Önceki yıl =100					
Ticaret oranları	100,0	98,8	91,4	97,7	99,4
Toplam içerisindeki pay (%)					
AB-15'e ihracat	50,0	54,0	52,2	51,4	51,5
AB-15'den ithalat	52,4	52,6	48,8	44,2	45,5

	1998	1999	2000	2001	2002
Nüfus	Her 1000 kişide				
Doğal büyüme oranı	16,0T	15,5T	15,1T	14,6T	14,2T
Net göç oranı (düzeltmeler dahil)	1,5T	1,5T	1,5T	1,5T	1,4T
	Her 1000 canlı doğumda				
Bebek ölüm oranı	44,7T	43,3T	41,9T	40,6T	39,4T
Ortalama yaşam süresi:	Doğumda				
Erkekler:	65,4T	65,6T	65,8T	66T	66,2T
Kadınlar:	69,9T	70,2T	70,4T	70,6T	70,9T

İşgücü Piyasası (ILO metodolojisi) (e)	Nüfusa oranı (%)				
Ekonomik faaliyet oranı (15-64)	54,9	55,4	51,8	51,3	51,5
İstihdam oranı (15-64), toplam	51,1	51,0	48,2	46,8	45,8
İstihdam oranı (15-64), erkek	74,1	72,8	71,0	68,4	66,0
İstihdam oranı (15-64), kadın	27,9	29,1	25,3	25,0	25,6
	Aynı yaş grubundaki nüfusa oranı (%)				
İstihdam oranı (55-64), toplam	40,4	40,6	35,4	34,7	34,1
NACE sınıflamasına göre ortalama istihdam	Toplam içindeki oranı (%)				
- Tarım ve ormancılık	40,5	41,5	34,5	35,4	33,2
- Sanayi (inşaat hariç)	17,5	16,8	18,2	18,3	19,2
- İnşaat	6,2	6,1	6,4	5,3	4,6
- Hizmetler	35,9	35,8	40,9	41,0	43,0
	İşgücüne oranı (%)				
İşsizlik oranı, toplam	6,8	7,7	6,6	8,5	10,4
İşsizlik oranı, erkekler	6,8	7,7	6,6	8,8	10,7
İşsizlik oranı, kadınlar	6,9	7,5	6,5	7,9	9,4
25 yaşın altında işsizlik oranı	14,2	15,3	13,2	16,6	19,5
Uzun vadeli işsizlik oranı	2,7	2,1	1,4	2,4	3,0

Sosyal uyum	En yüksek yüzde 20'lik dilimin en düşük yüzde 20'lik dilime oranı				
Gelir dağılımındaki eşitsizlik	:	:	:	:	:
	18-24 yaş arasındaki nüfusa oranı (%)				
Eğitimini tamamlamayanlar	:	:	:	:	:
	0-65 yaş arasındaki nüfusa oranı (%)				
İşsiz hanehalkı nüfusu (0-65 yaş)	:	:	:	:	:

Yaşam Standardı (a)	Her 1000 kişi başına (f)				
Araba sayısı	58,9	61,4	65,5	66,1	66,1
Ana telefon hatları	260,3	272,3	272,6	275,5	271,7
Cep telefonu hizmetleri abone sayısı	51,9	114,1	221,9	284,2	298,5

Altyapı	1000 km² başına km				
Demiryolu ağı	11,2	11,3	11,3	11,3	11,3
	Km				
Otoyolların uzunluğu	1.726	1.749	1.773	1.851	1.851

Sanayi ve tarım	Önceki yıl =100				
Sanayi üretimi miktarı endeksleri	101,3	96,2	106,1	91,3	109,5
Brüt tarım üretimi miktar endeksleri	110,6	94,7	104,2	93,3	108,5

	1998	1999	2000	2001	2002
Yenilikçilik ve araştırma	GSYİH'ye oranı				
Beşeri sermayeye yapılan harcamalar (kamu sektörünün eğitim harcamaları)	3,00	4,00	3,46	:	:
	GSYİH'ye oranı				
Brüt Ar-Ge harcamaları	0,5	0,6	:	:	:
	1000 kişi başına				
Kişilerin internete erişim düzeyi	:	:	:	:	:

Çevre	Kişi başına düşen CO₂ emisyonu miktarı (ton)				
Toplam sera gazı emisyonları	139 GE	144 GE	153 GE	:	:
	GSYİH'daki her 1000 euro'ya denk gelen petrol miktarı (kg)				
Ekonomide enerji yoğunluğu	413,8	488,4	494,9	:	:
	Toplam elektrik tüketimine oranı (%)				
Yenilenebilir enerjinin payı	37,3	29,5	24,3	:	:
	Toplam yük taşımacılığına oranı (%)				
Yük taşımacılığının modlara göre dağılımı	94,8	94,8	94,3	95,3	:

G = Geçici

T = Tahmin

E = EUROSTAT tahmini

(a) Rakamlar, Ulusal Hesaplarda yer alan nüfus rakamları kullanılarak hesaplanmıştır ve nüfus istatistiklerinde kullanılanlardan farklılık arz edebilir.

(b) Veriler, ISIC Rev. 2'ye göredir.

(c) Türkiye için, AB'de kullanılan Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyat Endeksi ile tam anlamıyla karşılaştırılabilir olmayan ulusal TÜFE verilmiştir.

(d) 2002 yılı için Kasım sonu değeri.

(e) 2. Çeyrekte yapılan anket.

(f) 2001 ve 2002 yılı verileri geçicidir. 2000 yılına ait veriler, 2000 yılı nüfus sayımı geçici sonuçlarına göre hesaplanmıştır.

(g) Kaynak: Merkez Bankası internet sayfası.

Metodolojik Notlar

Mali göstergeler

Kamu maliyesi: Genel kamu açığı/fazlası, ESA95 sistemindeki ulusal hesaplar cinsinden konsolide genel net borçlanma gereğine tekabül etmektedir. Kamu borcu, yıl sonu nominal değer üzerinden konsolide brüt borç olarak tanımlanmıştır.

Ekonominin kısa ve uzun vadeli içermekte olan brüt dış borcu, hisse senedi yatırımları ve para piyasası araçlarını kapsamamaktadır. Kaynak olarak, mevcut borç stoğu için OECD, GSYİH için ise Eurostat alınmıştır. Brüt dış borcun ihracata oranı için, ulusal hesaplamalardaki mal ve hizmet ihracatı tanımı kullanılmaktadır (Kaynak: Eurostat).

Parasal büyüklükler: Eurostata bildirilen yıl sonu stok verileridir. Genel olarak, M1, tedavülde olan kağıt ve madeni paralar ile vadesiz banka mevduatlarını ifade eder. M2 (Türkiye'de M2Y rakamlarına tekabül eden), M1 artı tasarruf mevduatları ve bankalardan kısa vadeli diğer alacakları ifade eder. M3 (Türkiye'de M3Y rakamlarına tekabül eden), M2 artı daha az likit veya uzun vadeli olan bazı plasmanları ifade eder. Toplam kredi, yerli finans kurumlarının yerli olmayan parasal finans kurumlarına verdiği borçları içerir.

Faiz oranları: Yıllık ortalama oranlar, Eurostata bildirilen aylık serilerdir. Kredi faiz oranları, bankalar tarafından işletmelere verilen bir yılın üzerindeki kredilerin faiz oranlarıdır. Mevduat faiz oranları, vadesi bir yılı aşmayan banka mevduatlarının faiz oranlarıdır. Günlük faiz oranları, gecelik interbank faiz oranlarıdır.

Döviz kurları: ECU döviz kurları, ECU'nün yerine euro'nun benimsendiği 1 Ocak 1999 tarihine kadar Avrupa Komisyonu Ekonomik ve Mali İşler Genel Müdürlüğüne (DG ECFIN) resmen bildirilen kurlardır. Euro döviz kurları, Avrupa Merkez Bankasının referans kurlarıdır. Eurostat'a bildirilen efektif döviz kuru endeksi (nominal), başlıca ticari ortaklara göre ağırlıklandırılmıştır.

Rezerv varlıklar: Eurostat'a bildirilen yıl sonu stok verileridir. Bu varlıklar, Merkez Bankasının altın, döviz, Özel Çekme Hakları, Uluslararası Para Fonundaki rezerv pozisyonu ve ülkede yerleşik olmayanlardan diğer alacakların toplamından meydana gelmektedir. Altının değeri, yıl sonu piyasa fiyatına göre belirlenmektedir.

Dış Ticaret

İthalat ve ihracat (cari fiyatlarla): Veriler, dış ticaretin ülkenin gümrük sınırlarından geçen mallar olarak tanımlandığı "özel ticaret" sistemine dayandırılmaktadır. Dış ticaret cirosunun değeri, malların piyasa değerleri ile ek maliyetleri (taşımacılık, sigorta, vs.) içerir.

Ticari sınıflandırma: Mal ticareti akımlarında, Kombine Nomenklatur mal sınıflandırması kullanılmalıdır.

FOB, gümrük sınırına kadar taşıma masraflarının tamamının satıcıya ait olduğu anlamına gelmektedir. *CIF,* ek masrafların alıcıya ait olduğunu belirtir.

İthalat CIF, ihracat ise FOB olarak hesaplanır.

AB-15 ile ithalat ve ihracat: Türkiye Cumhuriyeti tarafından açıklanan veriler.

İşgücü

Ekonomik faaliyet oranı (ILO metodolojisi): İşgücünün 15-64 yaş arası nüfusa oranı (%). Bu oran, ILO'nun aşağıda yer alan tanım ve tavsiyeleri çerçevesinde Hanehalkı İşgücü Anketleri verilerine göre hesaplanmıştır.

İşgücü: Aşağıda belirtilen ILO tanımları çerçevesinde istihdam edilmiş kişiler ve işsiz kişiler.

İstihdam edilmiş kişiler: Referans döneminde, ücretli, girişimci, kooperatif üyesi olarak veya aile çalışanlarına katkı için, maaş veya bir ücret veya herhangi başka bir gelir karşılığı en az 1 saat çalışmış 15-64 yaş arasındaki tüm kişiler. Silahlı kuvvetler personeli (kışlalarda olanlar hariç) ve analık izninde olan kadınlar da buna dahildir.

İşsizler: ILO'nun işsiz tanımının üç şartının hepsine uyan 15 yaş üstü herkes: (i) işi olmayan; (ii) aktif bir şekilde iş arayan; (iii) en az 2 hafta içerisinde çalışmaya başlayabilecek durumda olanlar.

İşsizlik oranı (ILO metodolojisine göre): Toplam işgücü içerisindeki işsizlik oranı. Bu oran, ILO'nun tanım ve tavsiyeleri çerçevesinde Hanehalkı İşgücü Anketi Verilerine göre (ILO'nun yukarıdaki tanımlamalarına bakınız) hesaplanmıştır.

NACE sınıflandırmasına göre ortalama istihdam: Bu gösterge, ILO'nun tanım ve tavsiyelerine dayanılarak oluşturulmuştur.

Türkiye'de uygulanan Hanehalkı İşgücü Anketi henüz AB ile uyumlaştırılmamıştır.

Kaynak: Uzun vadeli işsizlik oranı: Eurostat; işsizlik oranı (toplam, erkek, kadın): 1998-1999 ulusal Hanehalkı İşgücü Anketi (LFS), 2000-2002 Eurostat. Diğer tüm göstergeler: Ulusal Hanehalkı İşgücü Anketi

Yaşam standardı

Araba sayısı: Söz konusu araçlar, binek arabalarıdır, yani yolcu taşımacılığına yönelik ve en fazla 9 kişinin taşınabileceği (sürücü dahil) motorlu araçlardır (motosikletler hariç).

Bu çerçevede "binek araba" ifadesi, mikro-arabaları (kullanmak için izin gerekmeyen), 10 kişiden az kişilik yerleri olması kaydıyla, kiralık taksi ve arabaları içerir. Pikaplar da bu kategoriye dahil edilebilir.

Telefon abonesi sayısı: Veriler, mobil telefon abonelerini içermemektedir.

Altyapı

Demiryolu ağı: Belirli bir alandaki tüm demiryollarıdır. Bu yollar, üzerinde tekerlekli vagon taşınsa dahi, kara ve su yollarını (örneğin vagon taşıyan treyler veya feribotlar) kapsamamaktadır. Sadece turistik amaçla sezonda kullanılan hatlar, demiryolu ağına dahil değildirler; aynı şekilde, madenlere, ormanlara veya diğer sanayi ve tarımsal işletmelere hizmet vermek için inşa edilmiş ve kamu hizmetine açık olmayan demir yolları da bu ağa dahil değildir. Veriler, inşa edilmiş demir yollarının uzunluğuna dayanmaktadır.

Otoyol uzunluğu: Bitişindeki mülkiyetlere hizmet etmeyen ve özel olarak otomobil trafiği için düşünülüp inşa edilmiş karayoludur. Ayrıca;

- (özel noktalar veya geçici durumlar dışında) trafik iki yön için, ya bir bantla ya da zaman zaman başka bir yöntemle birbirinden ayrılmış olan,
- başka bir karayolu, demir yolu, tramvay yolu veya yaya yoluyla zemin kesişmesi olmayan;
- özellikle otoyol olarak işaretlenmiş ve özel otomobil kategorileri için ayrılmış olan yollardır.

Otoyol girişi ve çıkışı hatları da, sinyal tabelalarının yeri dikkate alınmaksızın dahil edilmiştir. Şehir içi otoyollar da kapsamaktadır.

Sanayi ve tarım

Sanayi üretim miktar endeksi: Sınai üretim, madencilik ve taş ocağı işletmeciliği, imalat sanayi ve elektrik, doğal gaz, buhar ve su arzını kapsamaktadır (ISIC Rev.3'ün C, D ve E bölümlerinin sınıflandırmasına göre).

Brüt tarım üretim miktar endeksleri: 1993'ün sabit fiyatlarıyla hesaplanmıştır. Üç aylık endeksler, bir önceki üç aylık dönem baz alınarak oluşturulmaktadır.

Yenilikçilik ve Araştırma

Kamu sektörünün eğitim harcamaları: eğitim kurumlarına yönelik doğrudan kamu harcamaları, eğitime ilişkin hususlar için diğer özel kuruluşlara verilen sübvansiyonları (çıraklık eğitimi veren işgücü piyasası organizasyonları veya şirketlere verilen sübvansiyon) ve harç kredisi veya günlük giderler için öğrencilere verilen burs ve borçlar gibi, kişilere yönelik kamu sübvansiyonlarını kapsamaktadır. Eğitim kurumları, kişilere eğitim hizmeti veren kuruluşlar veya kişilere ve diğer eğitim kurumlarına eğitimle ilgili hizmetler sunan kurumlar olarak tanımlanmaktadır.

Veriler UNESCO-OECD-EUROSTAT eğitim finansmanına ilişkin ortak veri toplama anketleri (UOE) ile toplanmıştır.

Brüt Ar-Ge harcamaları, Ar-Ge'ye yapılan işletme harcamaları (BERD), yüksek eğitim harcamaları (HERD), kamu harcamaları (GOVERD) ve kar gütmeyen özel sektör harcamalarını (PNRD) kapsamaktadır.

Ayrıntılı bilgi için Eurostat'ın aşağıda verilen web sitesine başvurunuz:

http://europa.eu.int/newcronos/suite/info/notmeth/en/theme1/strind/innore_exp.htm

Kişilerin internete erişim düzeyi: evinde internet erişimi olan kişilerin oranı (%) ile ilgili, hanehalkı anketleri yoluyla (telefon görüşmeleri) toplanan yıllık veriler.

Cevre

Toplam sera gazı emisyonları: bu gösterge insan kaynaklı sera gazı [karbondioksit (CO₂), nitrus oksit (N₂O), metan (CH₄) ve küresel ısınma potansiyellerine göre ağırlıklandırılmış olan üç halokarbon (hidroflorokarbon (HFCs), preflorokarbon (PFCs) ve sülfür heksaflorid (SF₆)] emisyonlarındaki trendleri göstermektedir. Küresel ısınma potansiyeli, 100 yıllık bir süre içinde değişik gazların küresel ısınmaya olabilecek etkileri ile ilişkilidir. küresel ısınma potansiyelleri Hükümetler Arası İklim Değişikliği Panelinde verilmiştir. Göstergeler CO₂ eşdeğerleri cinsinden verilmektedir.

Ekonomide enerji yoğunluğu: enerji yoğunluğu oranı brüt iç tüketimin GSYİH'ye oranıdır. Brüt iç tüketimin kgoe (petrol benzeri ürünler için kilograma denk gelen ağırlık birimi) cinsinden ve GSYİH'nin de 1000 euro cinsinden ölçülmesinden dolayı bu oran kgoe/1000 euro olarak ölçülmektedir.

Ayrıntılı bilgi için Eurostat'ın aşağıda verilen web sitesine başvurunuz:

http://europa.eu.int/newcronos/suite/info/notmeth/en/theme1/strind/enviro_ei.htm

Yenilenebilir enerjinin payı: Bu gösterge ulusal elektrik tüketimi için yenilenebilir enerji kaynakları ile üretilen elektriğin katkısını ölçmekte olup, yenilenebilir enerji kaynakları ile üretilen elektrik ile bir yıl içerisinde yapılan brüt ulusal elektrik tüketimi arasındaki oranı göstermektedir.

Ayrıntılı bilgi için Eurostat'ın aşağıda verilen web sitesine başvurunuz:

http://europa.eu.int/newcronos/suite/info/notmeth/en/theme1/strind/enviro_sr.htm

Yük taşımacılığının modlara göre dağılımı: Toplam iç yük taşımacılığı için kullanılan yollara (otoyollar, demiryolları ve iç su yolları) ilişkin orandır, ton-km.

Kaynaklar

Toplam yüzölçümü, dış ticaret, nüfus, yaşam standardı, altyapı, sanayi ve tarım: Ulusal kaynaklar.

Ulusal hesaplar, enflasyon oranı, ödemeler dengesi, kamu maliyesi, mali göstergeler, iş gücü piyasası, sosyal uyum, yenilikçilik ve araştırma, çevre: Eurostat.